

**Inhoudsopgave dossier adviezen Kiesraad m.b.t. stemmachines en
aanverwante zaken vanaf 1965 tot heden.**

1. Vermelding van diakritische tekens op stemmachine	31-10-2006
2. Spontaan advies inzake inzet van voor gehandicapten aangepaste voorzieningen in stemlokalen	01-06-2006
3. Beëindiging werkzaamheden van een leverancier van software voor de uitslagverwerking van verkiezingen	15-04-2005
4. Aanvraag en advies over wetsvoorstel wijziging kiesstelsel Tweede Kamer	18-10-2004
5. Advies over conceptwetsvoorstellen met betrekking tot gekozen burgemeester	19-05-2004
6. Aanvraag en advies hoofdlijnennotitie nieuw kiesstelsel	29-01-2004
7. Advies uitvoeringsregelgeving referendum Europese Grondwet	11-12-2003
8. Advies gekozen burgemeester	13-11-2003
9. Advies Kiezen op Afstand (KoA)	17-10-2003
10. Advies over het initiatiefvoorstel raadplegend referendum Europese Grondwet	31-07-2003
11. Advies goedkeuring software zetelverdeling (HEC; het rapport inzake de uitslagprogrammatuur)	18-03-2003
12. Advies over diverse onderwerpen	30-08-2002
13. Stemmen op maandag of dinsdag en verkorting termijn eerste samenkomst Tweede Kamer	18-01-2002
14. Termijn tussen stemming en eerste samenkomst nieuwe Tweede Kamer; notitie van de commissie voor de Geloofsbriefen	30-01-2001
15. Aanvraag en Advies wijziging Kiesbesluit i.v.m. goedkeuring en gebruik stemmachines voor meer dan twee stemmingen	24-11-2000
16. Tussentijds advies	05-10-1998
17. Nieuwe stemmethode Nedap Groenendaal: Advies inzake noodoplossing van het eventuele capaciteitsprobleem met stemmachines	24-09-1997
18. Aanvraag en advies voorstel Nedap-Groenendaal voor nieuwe wijze van stemmen m.b.v. stemmachines met stempaneel	20-08-1997
19. Aanvraag en advies modellen elektronische stemmachines	04-07-1997
20. Wijziging Kiesbesluit stemmen d.m.v. elektronische stemmachines	20-12-1996

21. Adviesaanvraag inzake wijziging van het Kiesbesluit	22-11-1996
22. Advies inzake gebruik van vervolokolommen	13-09-1996
23. Advies inzake elektronisch gefaseerd stemmen	22-11-1995
24. Adviesaanvragen over diverse onderwerpen	17-08-1994
25. Goedkeuring noodoplossing oude stemmachines	24-03-1994
26. Elektronische stemmachines	07-03-1990
27. Advies modellen nieuwe Kieswet en regeling goedkeuring stemmachines	20-10-1989
28. Automatisering vaststelling verkiezingsuitslag en wijziging van model N-11 in verband daarmee	09-12-1985
29. Advies inzake een algehele herziening van de Kieswet	21-03-1985
30. Gebruik nieuwe elektronische stemmachines	01-12-1981
31. Wijziging wet Europese verkiezingen	23-04-1979
32. Waarborging stemgeheim	11-01-1973
33. Goedkeuring Samson Stemmachine	27-05-1969
34. Diverse suggesties wijziging Kieswet	17-03-1969
35. Kiezersregister op magnetische banden	24-10-1968
36. Advies goedkeuring machine Koopman en co.	27-12-1965

Aan de minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties

Onderwerp

Vermelding van diakritische tekens op
stemmachine

In reactie op uw verzoek van 30 oktober jl. advies uit te brengen over de wijze van vermelding van kandidaten en aanduidingen van politieke partijen in het scherm van de stemmachines van Nedap, bericht ik u als volgt.

U schetst een probleem met de vermelding van diakritische tekens in het scherm van de stemmachine, te weten dat door deze vermelding de betreffende machines een specifiek geluid afgeven, waardoor achterhaald kan worden op welke partij en welke kandidaat een kiezer heeft gestemd. U stelt voor dit probleem op te lossen door de vermelding van diakritische tekens te beperken tot het stemvel, en deze vermelding achterwege te laten in het scherm van de machine.

De Kiesraad is met u van oordeel dat het stemgeheim zwaar weegt. Het is naar het oordeel van de Kiesraad dan ook gewenst dat er maatregelen worden getroffen om tegen te gaan dat de de door u beschreven "afluistermogelijkheid" zich daadwerkelijk voordoet.

Uit artikel J 15 jo. artikel H 2 van het Kiesbesluit vloeit voort dat een kandidaat met zijn naam op de stemmachine wordt vermeld. De naam van de kandidaat betekent in dit verband de naam op de wijze waarop de kandidaat – blijkend uit de overlegging van een kopie van een legitimatiebewijs bij de kandidaatstelling – in de GBA is ingeschreven. Een aanduiding van een politieke partij dient op de stemmachine te worden vermeld op de manier zoals die aanduiding is geregistreerd bij het centraal stembureau voor de betreffende verkiezing. Dit laatste vloeit voort uit de regeling van de registratie van aanduidingen van politieke groeperingen, opgenomen in artikel G 1 van de Kieswet.

Het achterwege laten van de vermelding van diakritische tekens staat dus op gespannen voet met de geldende kiesrechtelijke bepalingen op dit punt. De Kiesraad wijst er echter op dat zich hier geen novum voordoet. De eerste generatie stemmachines ondersteunden in het geheel geen diakritische tekens,

Datum

31 oktober 2006

Ons kenmerk

2006-0000353465

Onderdeel

secretariaat Kiesraad

Inlichtingen

mr. J. Schipper-Spanninga

T (070) 426 6844

F (070) 426 6000

Uw kenmerk

2006-0000351677

Blad

1 van 2

Aantal bijlagen

0

Bezoekadres

Herengracht 21

2511 EG Den Haag

Postadres

Postbus 20011

2500 EA Den Haag

Internetadres

www.kiesraad.nl

Datum
31 oktober 2006

Ons kenmerk
2006-0000353485

Onderdeel
secretariaat Kiesraad

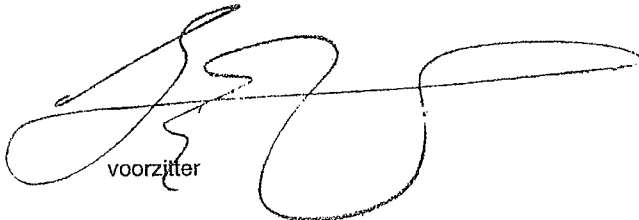
Blad
2 van 2

terwijl de huidige stemmachines slechts een beperkt aantal diakritische tekens ondersteunen. Ook in het recente verleden zijn de relevante bepalingen dus niet altijd strikt in acht genomen.

Relevant is verder natuurlijk dat de kandidaten en de aanduidingen van de politieke partijen op het stemvel wel mét diakritische tekens worden vermeld. De Kiesraad meent dan ook dat de kiezer door het achterwege laten van de diakritische tekens in het display niet in verwarring zal worden gebracht, nu het immers om kleine verschillen gaat.

Al met al is de Kiesraad van oordeel dat, gelet op het belang van de waarborging van het stemgeheim en gelet op de praktijk van vermelding van diakritische tekens in het (recente) verleden, de door u gekozen oplossing onder de huidige omstandigheden acceptabel is.

H.R.B.M. Kummeling,

voorzitter

J. Schipper-Spanninga,

secretaris-directeur

06/230

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Datum
30 oktober 2006

Ons kenmerk
2006-0000351677

Onderdeel
CZW

Inlichtingen
L. Loeber
T (070) 4267591
F

Uw kenmerk

Blad
1 van 1

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Herengracht 17
2511 EG Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.minbzk.nl

Aan de Kiesraad

Onderwerp
verzoek advies Kiesraad

Ik heb de AIVD een onderzoek laten doen naar de mogelijkheden om de stemmachines af te luisteren tijdens de stemming. Uit dit onderzoek is gebleken dat bij het gebruik van de Nedap machines er een probleem is bij het gebruik van diakrieten. Als deze verschijnen op het scherm op het apparaat, geven zij een specifiek geluid af, waardoor een derde zou kunnen achterhalen op welke partij en kandidaat een kiezer stemt.

Dit probleem zou kunnen worden opgelost door op het scherm de diakrieten niet te vermelden. De kandidaat staat dan wel met de juiste vermelding op het stemvel, maar verschijnt zonder de diakriete tekens in het controlescherm. Gelet op het grote belang dat hiermee gemoeid is, te weten het beschermen van het stemgeheim, zou ik graag deze oplossing doorvoeren.

Ik hoop dat u mij op zeer korte termijn kunt adviseren over deze oplossing. Dit omdat doorvoering hiervan betekent dat dit voor alle 8000 Nedap machines geregeld moet worden. Kunt u mij uiterlijk 31 oktober laten weten of u hiermee kunt instemmen?

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES,

Voor deze,
De directeur Constitutionele Zaken en Wetgeving,

H.P. Heida

KIESRAAD

De minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp

Spontaan advies inzake inzet van voor
gehandicapten aangepaste voorzieningen in
stemlokalen

De Kiesraad heeft naar aanleiding van de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen
besloten u spontaan advies uit te brengen over de inzet van voor gehandicapten
aangepaste voorzieningen in stemlokalen.

De toegankelijkheid van stembureaus voor gehandicapten is iedere verkiezing
weer een punt van aandacht. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de oproep die een aantal
belangengroeperingen van gehandicapten onlangs heeft gedaan aan alle
gemeenten om voor de in 2007 geplande verkiezingen in overleg met de
belangenorganisaties een zodanige structurele situatie tot stand te brengen dat
iedereen zelfstandig kan stemmen (zie bijlage 1).¹

Gelukkig staan de ontwikkelingen op dit gebied niet stil. Bij de afgelopen
gemeenteraadsverkiezingen op 7 maart jl. was het voor het eerst voor visueel
gehandicapten mogelijk om te stemmen met behulp van een aangepast
stemmachine. Elf gemeenten hebben bij deze verkiezing besloten in één van hun
stembureaus een aangepaste stemmachine in te zetten.² Na de verkiezingen
heeft de Kiesraad een evaluatierapport ontvangen dat is gemaakt in opdracht van
de Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang over het gebruik en de waardering
van deze voorziening.³ Uit het onderzoek (zie bijlage 2) blijkt dat het aangepaste
stemmen door de respondenten in hoge mate wordt gewaardeerd. Helaas blijkt
ook uit het onderzoek dat het aantal visueel gehandicapte kiezers dat gebruik
maakte van de mogelijkheid beperkt was. Onvoldoende voorlichting wordt in het
rapport als mogelijke reden hiervoor aangedragen. Ook het feit dat kiezers in vier
van de elf gemeenten niet zomaar in ieder stembureau mochten stemmen, maar

¹ Oproep van Overleg Lichamelijk Gehandicapten Amstelland (OLGA), Chronisch zieken en
Gehandicaptenraad (CG-Raad), Federatie van Ouderverenigingen (FvO) en de Landelijke Federatie van
Belangenbehaltigers 'Ordeering Sterk' (LFB OS), 7 maart 2006

² De volgende gemeenten hebben gebruik gemaakt van een aangepaste stemmachine: Apeldoorn,
Amhem, Dongen, Enschede, Emmelo, Groningen, Renkum, Venray, waal Maas en Waal, Zoetermeer en
Zwolle.

³ Het eindrapport Gebruikersonderzoek aangepaste stemapparatuur, Ipsos Facto Data BV, maart 2006.

Datum
1 juni 2006

Ons kenmerk
2006-0000138825

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mevr. drs. P.J. Young
T (070) 428 7404
F (070) 428 6489

Uw kenmerk

Blad
1 van 3

Aantal bijlagen
2

Bezoekadres
Herengracht 21
2511 EG Den Haag

20072006

Datum
1 juni 2006

Ops kenmerk
2006-0000138825

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 3

eerst zelf een kiezerspas moesten aanvragen is als mogelijke drempel in het rapport genoemd.

De Kiesraad is van oordeel dat toegankelijkheid van de verkiezingen, ook voor gehandicapten, een groot goed is. Gelet op het gegeven dat Nederland een groot aantal visueel gehandicapten kent, acht de Kiesraad het waarschijnlijk dat bij goede voorlichting over een dergelijke faciliteit, ruim gebruik zou worden gemaakt van deze aangepaste stemmachine.⁴

Uw voornemen om het stemmen in een willekeurig stemlokaal als landelijke voorziening in te voeren, biedt naar het oordeel van de Kiesraad een geschikte gelegenheid om de aangepaste stemmachine onder de aandacht te brengen en om maatregelen te nemen die de inzet van dergelijke stemmachines vergroten. Het is dan namelijk mogelijk voor een gemeente om in één stemlokaal (of een aantal stemlokalen) extra voorzieningen te treffen die het stemproces voor deze groep mensen aanzienlijk toegankelijker maakt. Als kiezers in ieder willekeurig stemlokaal binnen de gemeente een stem kunnen uitbrengen, zou één stemlokaal met aangepaste voorzieningen voor visueel gehandicapten in beginsel voldoende zijn. Dit betekent dat de kosten van een dergelijke voorziening beperkter uitvallen en realisatie ervan binnen bereik zou komen.

Een stemlokaal uitgerust met voor visueel gehandicapten stemmachine, zou daarnaast ook voor andere groepen gehandicapten extra toegankelijk kunnen worden gemaakt, bijvoorbeeld door rekening te houden met drempel-overbruggers, doorgangsmaten en manoeuvreerruimte voor rolstoelgebruikers of een stembureaulid in het stemlokaal te benoemen die ook gebarentaal kent. Vanzelfsprekend zouden deze voorzieningen bovenop de reeds bestaande voorzieningen voor gehandicapten dienen te worden gerealiseerd en dient in de voorlichting te worden vermeld dat gehandicapten ook vanzelfsprekend in een andere willekeurig stemlokaal aan de verkiezingen kunnen deelnemen.⁵

De Kiesraad verzoekt u met het oog op de aankomende verkiezingen voor Provinciale Staten en Tweede Kamer aandacht te vragen bij gemeenten, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging van Burgerzaken (NVVB) voor de inzet van aangepaste stemmachines en andere voorzieningen voor gehandicapten. Gemeenten zouden aangespoord kunnen worden om over te gaan tot de aanschaf van een aangepaste stemmachine en

⁴ De groep blinden en slechtzienden in Nederland bestaat volgens de Federatie Slechtzienden- en Blindenbelang uit 650.000 mensen die zo slecht zien dat een bril niet voldoende corrigerend werkt, 150.000 mensen zo slecht zien dat ze in het dagelijks leven hier echt last van hebben en 20.000 mensen die blind zijn.

⁵ Uit artikel 4 lid 2 van de Kieswet vloeit al voort dat burgemeester en wethouders er zorg voor dienen te dragen, dat zoveel mogelijk stemlokalen zodanig zijn gelegen en ingericht dat zij geschikt zijn voor kiezers met lichamelijke gebreken toegankelijk zijn.

20072006

9
0

Datum
1 juni 2008

Ons kenmerk
2008-0000138825

Onderdeel
Kiesraad

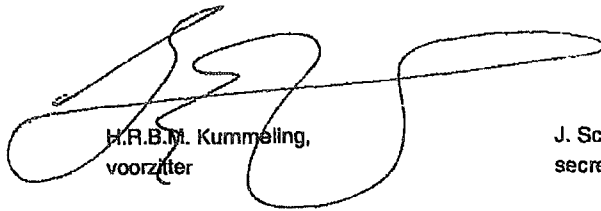
Blad
3 van 3

zouden gevraagd kunnen worden extra voorlichting te geven over deze mogelijkheid.

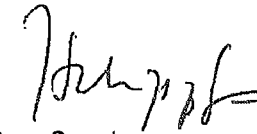
Een andere mogelijkheid zou zijn om de nu bestaande regels voor de toegankelijkheid van stemlokalen aan te vullen. In de Kieswet is al geregeld dat burgemeester en wethouders de plicht hebben zorg te dragen dat zoveel mogelijk stemlokalen zodanig zijn gelegen en ingericht dat zij geschikt zijn voor kiezers met lichamelijke handicaps. U zou kunnen overwegen hieraan toe te voegen dat in iedere gemeente tenminste één stemlokaal ingericht dient te worden met speciale voorzieningen voor gehandicapte kiezers waaronder een voor visueel gehandicapten aangepaste stemmachine.

Een afschrift van deze brief is aan de VNG, de NVVB en aan een aantal belangengroeperingen voor blinden en slechthzienden gezonden.

Hoogachtend,

H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter

J. Schipper-Spanninga,
secretaris-directeur

28072006

OPROEP AAN GEMEENTEN

Partijen,
Overleg Lichamelijk Gehandicapten Amstelland (OLGA),
Chronisch zieken en Gehandicaptenraad (CG-Raad)
Federatie van Ouderverenigingen (FvO)
Landelijke Federatie van Belangenbehartigers 'Onderling Sterk'(LFB OS)

roepen alle gemeenten in Nederland op om

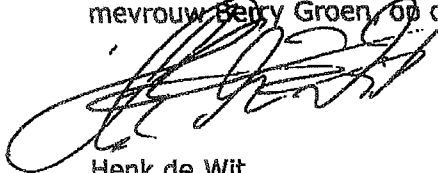
- o voor de volgende verkiezingen in 2007 in overleg met de (lokale) belangenorganisaties een structurele oplossing te realiseren waardoor iedereen zelfstandig kan stemmen

- o het gaat dan onder andere om
 - dat de stembureaus goed bereikbaar en toegankelijk zijn
 - dat iedereen (ook mensen met zintuigelijke beperkingen of problemen met lezen) gebruik kan maken van stemapparatuur
 - dat er een juiste omgang is met mensen met handicap
 - dat mensen met verstandelijke beperkingen assistentie mogen krijgen in het stembokje/ hiervoor een aanpassing van de kieswet bepleiten

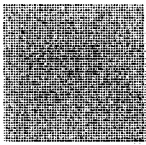
- o en elke Nederlander die kiesgerechtigd is beschikt over dit fundamentele grondrecht

De Taskforce Handicap en Samenleving ondersteunt deze oproep.

Namens alle partijen aangeboden aan de burgemeester van Ulthoorn,
mevrouw Berry Groen, op dinsdag 7 maart 2006,

Henk de Wit,
Voorzitter OLGA

Aan de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
15 april 2005

Ons kenmerk
2005-000053327

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr. drs. E.B. Pronk
T (070) 426 8771
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad
1 van 2

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Herengracht 17
2511 EG Den Haag

Onderwerp
Beëindiging werkzaamheden van een
leverancier van software voor de
uitslagverwerking van verkiezingen

Geachte heer Pechtold,

Graag brengt de Kiesraad het volgende onder uw aandacht.

Zoals u bekend zal zijn vindt in Nederland een deel van het verkiezingsproces op geautomatiseerde wijze plaats. Zo stemt meer dan 90% van de gemeenten met behulp van elektronische stembalies. Ook de optelling van de stemmentotalen en de berekening van de uitslag van de verkiezingen vindt met behulp van computers plaats. Hierbij maken de gemeenten gebruik van specifieke software die op de markt is ontwikkeld.

Geconstateerd kan worden dat de markt voor stembalies, voor uitslagberekeningssoftware en voor het onderhoud hiervan in Nederland zeer kwetsbaar is. Op deze markt zijn slechts twee spelers actief. Het grootste deel van de markt is in handen van Nedap-Groenendaal, een samenwerkingsverband tussen Nedap NV te Groenlo en J. Groenendaal, Bureau voor verkiezingen. Binnen dit samenwerkingsverband levert Nedap NV de hardware, terwijl Groenendaal de software ontwikkelt. Ongeveer 415 gemeenten hebben stembalies van Nedap. Een nog groter aantal gemeenten, maakt gebruik van de door Groenendaal geleverde software voor de berekening van de uitslag. Het resterende deel van de markt is in handen van Sdu NV. Het gaat hier om in totaal 16 gemeenten die gebruik maken van de zogenaamde stem-pc van Sdu NV. Gezien de omvang van het marktaandeel van Nedap-Groenendaal, kan bijna van een monopoliepositie worden gesproken.¹ De overige gemeenten stemmen door middel van stembiljetten.

Zowel Nedap-Groenendaal als Sdu NV hebben onderhoudscontracten afgesloten

¹ Terzijde wordt opgemerkt dat 27 gemeenten gebruik maken van een ouder type stembalie die na het referendum over de Europese Grondwet op 1 juni a.s. niet meer door de leverancier (Sdu NV) ondersteund wordt. Deze gemeenten zijn derhalve buiten beschouwing gebleven. Een deel van deze gemeenten heeft mogelijk al een ander type stembalie aangeschaft. In dat geval zijn deze meegenomen bij de in deze brief opgenomen aantallen van gemeenten met stembalies.

Datum
15 april 2005

Ons kenmerk
2005-0000053327

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 2

met de desbetreffende gemeenten. Zij leveren voor elke verkiezing updates van de software voor de stemmachines en voor de berekening van de uitslag. Gemeenten zijn dus voor een goed verloop van het verkiezingsproces van deze leveranciers afhankelijk. De Kiesraad wijst er daarbij op dat de broncode van de software voor de stemmachines en de broncode voor de software voor de berekening van de uitslag niet openbaar zijn.

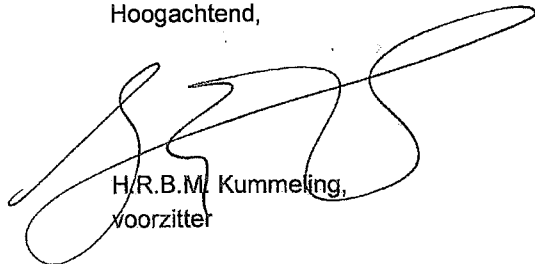
Het is reeds langer bekend dat de heer J. Groenendaal binnen afzienbare termijn zijn werkzaamheden zal beëindigen. Onduidelijk is welke gevolgen dit zal hebben voor zijn onderneming. Een ander feit is dat de Nederlandse markt van stemmachines bijna verzadigd is. Mede om deze reden, gaat de Kiesraad ervan uit dat het weinig aantrekkelijk is voor derden om de ondersteuning van gemeenten die stemmachines en software van Nedap-Groenendaal gebruiken, over te nemen.

De Kiesraad maakt zich om deze redenen zorgen over de ondersteuning van de gemeenten die gebruik maken van de stemmachines en de software van Nedap-Groenendaal. In zijn advies van 18 maart 2003 over de goedkeuring van de software voor de vaststelling van de uitslag, heeft de Kiesraad Minister Remkes van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties - tijdens het kabinet-Balkenende I viel de Kieswet onder zijn portefeuille - geadviseerd op korte termijn in overleg te treden met Nedap-Groenendaal om tot een bevredigende oplossing te komen.

Voor zover het de Kiesraad bekend is, heeft er tot op heden geen overleg plaatsgevonden tussen het departement en de heer Groenendaal. De in zijn advies van maart 2003 beschreven problematiek is echter onverminderd actueel. Daarom adviseert de Kiesraad u vanuit uw algemene verantwoordelijkheid voor een goed verloop van de verkiezingen van algemeen vertegenwoordigende organen in Nederland op korte termijn in overleg te treden met vertegenwoordigers van Nedap-Groenendaal. Het is immers voor een goed verloop van de verkiezingen essentieel dat de op de markt zijnde stemmachines en de software voor de berekening van de uitslag ook in de toekomst ondersteund worden.

De Kiesraad hoopt dat hij u hiermee voldoende heeft geïnformeerd. Indien u daaraan behoefte heeft, is de Kiesraad graag bereid u van nadere informatie over dit onderwerp te voorzien.

Hoogachtend,

H.R.B.M. Kummeling,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr.dr.s. E.B. Pronk
T (070) 426 8771
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad
1 van 13

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag
Kamer H 1016

Onderwerp

Advies over wetsvoorstel wijziging kiesstelsel
Tweede Kamer

Geachte heer De Graaf,

Inleiding

Bij brief van 20 augustus jl. heeft u de Kiesraad ter advisering voorgelegd het conceptvoorstel van wet tot wijziging van de Kieswet houdende invoering van een gemengd stelsel voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal (Wet wijziging kiesstelsel Tweede Kamer), met het verzoek binnen zes weken advies hierover uit te brengen. Met deze brief voldoet de Kiesraad aan uw verzoek om advisering. De Kiesraad heeft u al eerder bericht dat advisering binnen een termijn van zes weken niet haalbaar was.

Het voornemen van het kabinet om tot een herziening van het kiesstelsel voor de Tweede Kamer te komen leidde in eerste instantie tot de Hoofdlijnennotitie 'Naar een sterker parlement'. In zijn advies van 29 januari 2004 heeft de Kiesraad commentaar geleverd op een aantal elementen van het in de Hoofdlijnennotitie ontwikkelde model voor een nieuw kiesstelsel. Het thans uit te brengen advies richt zich op de uitwerking die aan dit model in een voorstel tot wijziging van de Kieswet is gegeven. De Kiesraad constateert dat het voorstel nagenoeg geheel het in de Hoofdlijnennotitie voorgestelde model volgt. Punten waarop in de Hoofdlijnennotitie nog niet of onvoldoende werd ingegaan, zijn in het wetsvoorstel uitgewerkt. Gegeven de keuze voor het onderhavige model, kan de Kiesraad in het algemeen met de voorgestelde uitwerking instemmen.

De Kiesraad constateert met voldoening dat op diverse punten rekening is gehouden met zijn advies over de Hoofdlijnennotitie. Zo is er in het wetsvoorstel voor gekozen de combinatie van een districtskandidatuur met een kandidatuur op de landelijke lijst toe te staan, wordt expliciet bepaald dat een districtskandidaat slechts in één district kandidaat kan staan en kan aan een partij alleen een districtszetel worden toegekend, indien de partij ook met de landelijke lijst een zetel heeft behaald. Ook is geregeld dat overschotzetels worden toegekend tot maximaal het aantal te verdelen restzetels en is de districtsindeling in de wet vastgelegd. Het voornaamste punt van kritiek van de Raad dat het systeem aanzienlijk gecompliceerder en ondoorzichtiger is dan het huidige stelsel, zonder dat dit tot een evident betere wijze van verkiezing van de leden van de Tweede Kamer leidt, blijft echter overeind. Ook enkele op onderdelen aan het model verbonden bezwaren die door de Kiesraad werden gesignaleerd, zijn blijven bestaan: het uiteenlopen van het aantal zetels per district, de effecten van de omstandigheid dat geen overdracht van stemmen tussen districtskandidaten van dezelfde partij mogelijk is en de opvolging

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 13

van een districtsvertegenwoordiger door een kandidaat van de landelijke lijst. Deze bezwaren zijn echter inherent aan het gekozen model.

In het vervolg van dit advies schenkt de Kiesraad aandacht aan een aantal elementen van het wetsvoorstel die daartoe aanleiding geven en nog niet ter sprake kwamen in het advies over de Hoofdlijnennotitie. Het advies wordt afgesloten met een korte beschouwing over de merites van het wetsvoorstel als geheel. In bijlage 1 bij het advies zijn enkele opmerkingen over de memorie van toelichting opgenomen. Bijlage 2 bij het advies behelst kanttekeningen van redactionele en wetgevingstechnische aard.

Inpassing van het nieuwe stelsel in de Kieswet

Het heeft de instemming van de Kiesraad dat het nieuwe kiesstelsel in de Kieswet wordt geregeld. In deze wet zijn immers alle verkiezingen van algemeen vertegenwoordigende organen geregeld. De wijze waarop het nieuwe stelsel in de Kieswet is ingevlochten acht de Kiesraad echter weinig toegankelijk en overzichtelijk. In het wetsvoorstel is er voor gekozen, voortbouwend op het bestaande systeem van de Kieswet, de bepalingen voor de Tweede-Kamer-verkiezing zoveel mogelijk te combineren met de bepalingen voor de staten- en raadsverkiezingen. Het nieuwe kiesstelsel voor de Tweede Kamer wijkt echter in belangrijke mate af van het stelsel voor de beide andere verkiezingen. Dit noodzaakt ertoe in het wetsvoorstel in ruime mate aan bestaande bepalingen afwijkingen met betrekking tot de Tweede-Kamer-verkiezingen toe te voegen of aparte bepalingen voor die verkiezing tussen te voegen. Dit leidt naar het oordeel van de Kiesraad tot een verdere complicering van de toch al niet buitengewoon overzichtelijke tekst van de Kieswet. Vanuit het oogpunt van leesbaarheid en duidelijkheid is naar het oordeel van de Kiesraad een betere optie bij regeling in de Kieswet om, zoals nu bij de Eerste-Kamerverkiezing het geval is, de Tweede-Kamerverkiezingen in een afzonderlijke afdeling te regelen. Wanneer afdeling II van de Kieswet (de hoofdstukken B tot en met P) vervangen zou worden door een afdeling voor de Tweede-Kamerverkiezingen, gevolgd door een afdeling voor de staten- en raadsverkiezingen, zou dit de structuur en toegankelijkheid van de Kieswet zeer ten goede komen. Voor degenen die de Kieswet in de praktijk moeten toepassen, is dit niet zonder belang.

Districtsindeling/kieskringindeling

In overeenstemming met het advies van de Kiesraad over de Hoofdlijnennotitie worden in het voorliggende ontwerp de grenzen van de districten in de Kieswet vastgelegd en wordt aan de Kiesraad opgedragen voor elke verkiezing aan de hand van een wettelijke rekenregel het aantal zetels per district vast te stellen. In zijn eerdere advies heeft de Kiesraad ook voorgesteld de bestaande indeling in kieskringen te hanteren. In plaats daarvan worden in het wetsvoorstel 20 nieuwe districten gevormd. In wezen is het verschil met de kieskringindeling niet groot. De acht provincies die nu elk een kieskring vormen, vormen in het voorstel elk een district. Gelderland, Noord-Holland en Zuid-Holland bestaan nu uit respectievelijk twee, drie en vier kieskringen. Dat worden evenveel districten, met dien verstande dat de grenzen niet dezelfde zijn. Alleen in Noord-Brabant komen meer districten dan er nu kieskringen zijn: drie in plaats van twee. De bestaande hoofdstembureaugemeenten blijven voor het merendeel dezelfde. Alleen worden Nijmegen en Tilburg vervangen door Apeldoorn en Breda, en komt Eindhoven erbij. De Kiesraad heeft geconstateerd dat de voorgestelde indeling in kiesdistricten over het algemeen evenwichtig over het land verdeeld is. Een uitzondering vormen de provincies Noord-Brabant en Limburg, waar de afronding in beide gevallen naar beneden plaatsvindt. Deze provincies beschikken dus samen relatief over minder

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 13

regionale kandidaten dan de andere delen van het land. Niet onaannemelijk is, dat juist in deze provincies het fenomeen 'districtskandidaat' relatief sterk leeft.

Kandidaatstelling door politieke partijen

Het heeft de instemming van de Kiesraad dat er in het wetsvoorstel voor gekozen is de kandidaatstelling voor te behouden aan politieke partijen die de aanduiding bij de Kiesraad hebben laten registreren. Hiervoor bestaan goede argumenten, die ook in de memorie van toelichting worden genoemd. Kandidaatstelling door een aantal ongeorganiseerde kiezers komt bij de landelijke verkiezingen in de praktijk niet voor, afgezien van een enkel exceptioneel geval waarin geen verkiezingsresultaat van betekenis werd gehaald. Het uitgangspunt van de Kieswet dat individuele kiezers kandidaten stellen, is in hoge mate fictief. Oprichting van een kandidaatstelling vanwege een politieke partij worden door het stelsel van de Kieswet praktisch al afgedwongen. Wie deze weg niet volgt, blijft verstoken van een aantal faciliteiten: geen aanduiding boven de lijst, de vrijstelling van ondersteuningsverklaringen en van de waarborgsom voor zittende partijen geldt niet, de voorkeurnummering voor zittende partijen ook niet, en er bestaat geen mogelijkheid tot lijstverbinding.

Het is de Kiesraad opgevallen dat in de memorie van toelichting nauwelijks wordt stilgestaan bij de grondwettigheid van het vereiste van een kandidaatstelling door politieke partijen. Tegen de achtergrond van de huidige regelgeving ten aanzien van registratie van aanduidingen van politieke groeperingen, die immers slechts lichte voorwaarden bevat waaraan een politieke partij moet voldoen, acht de Kiesraad een verplichte kandidaatstelling door politieke partijen niet in strijd met het grondwettelijk gewaarborgde passief kiesrecht. Zeker afgezet tegen de vereisten voor de kandidaatstelling van zeshonderd ondersteuningsverklaringen en de betaling van een waarborgsom van € 11.250, vormt het vereiste van kandidaatstelling door politieke partijen naar het oordeel van de Kiesraad een lage drempel. De in het verleden wel gehanteerde redenering dat het grondrecht van passief kiesrecht impliceert dat kandidaatstelling door individuele kiezers mogelijk moet zijn, acht de Kiesraad dus voor bestrijding vatbaar. De Kiesraad adviseert u in de memorie van toelichting dieper in te gaan op de grondwettigheid van dit onderdeel van het wetsvoorstel.

Kandidaatstelling bij staten- en raadsverkiezingen

Voor de staten- en raadsverkiezingen blijft in het wetsvoorstel de mogelijkheid van kandidaatstelling, door kiezers die niet zijn georganiseerd in een politieke partij, bestaan. De Kiesraad meent dat de inhoudelijke argumenten die gelden voor een kandidaatstelling door politieke partijen ook gelden voor staten- en raadsverkiezingen. Ook bij die verkiezingen is kandidaatstelling door politieke partijen de normale gang van zaken. Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad u – buiten het kader van dit wetsvoorstel – te onderzoeken of het wenselijk is in de toekomst ook voor staten- en raadsverkiezingen een kandidaatstelling door politieke partijen verplicht te stellen. Ook uit het oogpunt van uniformiteit en duidelijkheid heeft dit de voorkeur van de Kiesraad.

Nu in het wetsvoorstel expliciet is bepaald dat de kandidaatstelling bij de Tweede-Kamerverkiezingen uitsluitend door politieke partijen kan plaatsvinden, acht de Kiesraad het vanuit een oogpunt van systematiek vreemd dat uit de bepalingen over staten- en raadsverkiezingen van die mogelijkheid niets blijkt. Volstaan wordt met de – ook voor de Tweede-Kamerverkiezingen geldende – bepalingen over een inleveraar van de lijst en over ondersteuningsverklaringen. De Kiesraad acht het dan ook wenselijk in de Kieswet voor de staten- en raadsverkiezingen naar analogie van het nieuwe artikel H 1a een bepaling op te nemen van deze strekking: De kandidaatstelling voor de verkiezingen van de leden van provinciale staten en van

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
4 van 13

de gemeenteraad geschiedt, hetzij door een politieke groepering waarvan de aanduiding voor de desbetreffende verkiezing is geregistreerd, hetzij door een of meer kiezers.

Kandidaatstelling in district niet verplicht

Conform de Hoofdlijnennotitie is er in het wetsvoorstel voor gekozen partijen te verplichten in ieder geval een landelijke lijst in te leveren. De Kiesraad acht het een juiste beslissing in het wetsvoorstel niet voor te schrijven dat door politieke partijen ook één of meer districts kandidaten gesteld moeten worden. Deze afweging kan naar het oordeel van de Kiesraad aan de partijen worden overgelaten. Met name voor kleine partijen die weinig of geen kans maken een districtszetel te behalen, kan een verplichting om aan de districtsverkiezing mee te doen, als weinig zinvol worden ervaren. Van belang daarbij is dat de districtsverkiezingen in principe niet (mede)bepalend zijn voor de zetelverdeling in de Tweede Kamer.

Terminologie 'kandidaatstellingsformulier'

Het heeft de instemming van de Kiesraad dat in het wetsvoorstel in plaats van het begrip 'kandidatenlijst' een nieuwe term wordt geïntroduceerd voor het document waarop een politieke partij zowel de kandidatenlijst als de districts kandidaturen vermeldt. Omdat er niet meer alleen kandidatenlijsten maar ook districts kandidaturen worden ingediend, kan met het begrip 'kandidatenlijst' niet meer worden volstaan. En omdat de kandidatenlijst van een partij en de districts kandidaturen van die partij met elkaar verbonden zijn en het gewenst is deze in één schriftelijk stuk te combineren, is het nodig een aanduiding te hanteren die beide omvat.

De in het wetsvoorstel gekozen aanduiding 'kandidaatstellingsformulier' acht de Kiesraad echter niet geschikt. Een formulier is een papier dat een standaardtekst bevat en verder ingevuld moet worden. De nadruk ligt bij 'formulier' meer op het papier dan op de inhoud. Bij het begrip 'kandidatenlijst' is dat juist andersom. In het Kiesbesluit wordt ook gesproken over 'formulieren voor de kandidatenlijsten' waar het het standaardformulier betreft, en over 'kandidatenlijsten' waar het het officiële stuk betreft. De Kiesraad adviseert u daarom de term 'kandidaatstellingsformulier' te vervangen door 'opgave van kandidaten'. Dit begrip heeft hetzelfde karakter als het begrip 'kandidatenlijst', maar is ruimer omdat het mede kandidaten kan betreffen die niet op een kandidatenlijst staan vermeld. De term 'opgave van kandidaten' is overigens niet nieuw, maar werd al gebruikt in de tot 1917 geldende Kieswet.

Uit een oogpunt van uniformiteit wordt de term 'kandidaatstellingsformulier' in het wetsvoorstel ook doorgevoerd bij de staten- en raadsverkiezingen. Voor die uniformiteit is iets te zeggen, maar het betekent wel dat voor die verkiezingen het geheel toereikende en duidelijke begrip 'kandidatenlijst' wordt vervangen door het bij de Tweede-Kamerverkiezingen uit nood geboren woord 'kandidaatstellingsformulier'. De Kiesraad betwijfelt of het voordeel van de uniformiteit wel tegen dit nadeel opweegt.

De Kiesraad wijst er voorts op dat de term 'kandidaatstellingsformulier' in sommige gevallen in het wetsvoorstel tot ongelukkige formuleringen leidt. Zie de artikelen H 12 – H 14 ("voor elk kandidaatstellingsformulier" wordt een waarborgsom betaald) en Z 4 ("ondersteuning van een kandidaatstellingsformulier"). In artikel H 4, eerste lid, wordt voorts gesproken over "kiezers die de lijst ondersteunen". De kiezers ondersteunen echter niet alleen de lijst, maar ook de districts kandidaturen. De Kiesraad adviseert u deze formuleringen nog eens tegen het licht te houden. Een optie zou kunnen zijn steeds in algemene zin te spreken over 'een waarborgsom ten

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
5 van 13

behoefte van de kandidaatstelling' en 'kiezers die de kandidaatstelling ondersteunen'.

Centrale kandidaatstelling

De Kiesraad vindt het een goede keuze dat in het wetsvoorstel de kandidaatstelling voor zowel de landelijke lijst als de districtskandidaten centraal bij de Kiesraad plaatsvinden. De argumenten hiervoor (zie memorie van toelichting p. 47/8) zijn naar het oordeel van de Kiesraad sterk. Centrale indiening van de voor het hele land geldende kandidatenlijst ligt voor de hand. Het is niet doelmatig deze centrale indiening te combineren met – op zichzelf denkbare – districtsgewijze indiening van de districtskandidaturen. De vermelding van de kandidatenlijst en alle districtskandidaturen van een partij op hetzelfde formulier, vereenvoudigt het onderzoek van de kandidaturen.

Voor de Kiesraad levert het onderzoek van de kandidaatstellingsformulieren een forse hoeveelheid extra werkzaamheden op ten opzichte van de kandidaatstelling bij de verkiezingen voor de Eerste Kamer en het Europees Parlement, die eveneens bij de Kiesraad plaatsvindt. Het heeft dan ook bijval van de Kiesraad dat de zitting van het centraal stembureau tot het onderzoeken van de kandidatenlijsten 'met het oog op de zorgvuldigheid' op de dag na de kandidaatstelling om 12.00 uur plaatsvindt. Ook bij dit latere tijdstip moeten de werkzaamheden overigens binnen een kort tijdbestek worden verricht. De memorie van toelichting is daarover vrij laconiek. Volstaan wordt met de opmerking, dat het "goed uitvoerbaar" is en dat het zo al gebeurt bij de verkiezingen van het Europees Parlement.

De parallel met de verkiezingen voor het Europees Parlement gaat echter maar voor een deel op. Er zijn enkele verschillen die van grote invloed zijn op de hoeveelheid werkzaamheden:

- dat bij de kandidaatstellingen van de politieke partijen die geen zitting hebben niet 30 maar 600 ondersteuningsverklaringen moeten worden overgelegd;
- dat op elke kandidatenlijst 125 namen mogen staan;
- dat er ook nog districtskandidaturen zijn;
- dat de openbaarmaking van de kandidaturen ingewikkelder is (per district wisselende 'staartkandidaten' en districtskandidaturen).

Natuurlijk is het mogelijk dat het centraal stembureau zich op een zorgvuldige en verantwoorde uitvoering van de te verrichten nieuwe werkzaamheden instelt. Maar daarvoor zijn wel organisatorische voorzieningen nodig. Er kan onder tijdsdruk gemakkelijk iets misgaan.

Centrale kandidaatstelling bij statenverkiezingen

Alleen voor de enkele provincies waarin provinciale staten besluiten tot een indeling in kieskringen, blijft in het wetsvoorstel de beoordeling van de kandidatenlijsten nog een taak van het hoofdstembureau. De Kiesraad adviseert u uit een oogpunt van uniformiteit ook hier centrale kandidaatstelling bij het centraal stembureau voor te schrijven. De Kiesraad heeft nog stilgestaan bij de vraag of bij de statenverkiezingen de mogelijkheid tot een indeling in kieskringen gehandhaafd dient te blijven. Aangezien deze indeling in de praktijk in een behoefte bij politieke partijen lijkt te voorzien, adviseert de Kiesraad u deze mogelijkheid vooralsnog te handhaven, maar buiten dit wetgevingstraject nader te onderzoeken of het wenselijk is deze mogelijkheid te handhaven.

Periode van kandidaatstelling?

De in het wetsvoorstel voorziene centralisering van werkzaamheden voor de kandidaatstelling bij het centraal stembureau geeft de Kiesraad aanleiding meer in het algemeen de vraag aan de orde te stellen of in het wettelijk systeem van

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
6 van 13

kandidaatstelling niet van een dag van kandidaatstelling zou moeten worden overgaan naar een periode van kandidaatstelling. Het is wenselijk onder ogen te zien of het bestaande wettelijk kader inzake de indiening, het onderzoek en de beoordeling van de kandidatenlijsten wel voldoende ruimte biedt voor een goede afwikkeling van het kandidaatstellingsproces door het centraal stembureau. In de praktijk zal er in overleg met de politieke partijen al het nodige voorwerk worden gedaan in de periode voorafgaande aan de dag van kandidaatstelling. Dat neemt niet weg dat formeel (en ten aanzien van lijsten van nieuwe partijen vaak ook in de praktijk) de werkzaamheden geconcentreerd zijn in de korte periode van dinsdag (de dag van kandidaatstelling) tot vrijdagmiddag (openbare zitting geldigheid kandidaturen), waarbinnen dan ook nog het proces van het herstel van verzuimen moet worden afgewikkeld.

Als alternatief zou gedacht kunnen worden aan het volgende systeem. Gedurende twee weken kunnen er kandidaatstellingsformulieren worden ingeleverd. Onmiddellijk na ontvangst wordt een kandidaatstellingsformulier gecontroleerd. De inleveraar krijgt bij brief van de voorzitter van het centraal stembureau direct bericht van de gebreken. De mogelijkheid tot aanvulling en correctie is mogelijk tot enkele dagen na sluiting van de inleveringstermijn. Daarna volgt de zitting van het centraal stembureau tot vaststelling van de geldige kandidaturen. Een dergelijk systeem zou dan voor alle verkiezingen moeten gelden. De Kiesraad adviseert u via een apart traject een wijziging van het kandidaatstellingsproces aan te vatten.

Controle van ondersteuningsverklaringen

Het wetsvoorstel geeft voorts aanleiding de vraag aan de orde te stellen hoe de controle van de ondersteuningsverklaringen op een meer eenvoudige wijze kan worden vormgegeven. Indien alle nieuwe politieke partijen verplicht zijn zeshonderd ondersteuningsverklaringen over te leggen, is het voor het centraal stembureau lastig deze handmatig te controleren, in het bijzonder op het punt of een kiezer niet twee of meer ondersteuningsverklaringen voor verschillende partijen heeft afgelegd. Het is wellicht raadzaam in het kader van de modernisering van de gemeentelijke basisadministratie te zoeken naar een oplossing. De gedachte hierbij is dat een kiezer in de gemeenschappelijke basisadministratie (gba) een aantekening krijgt indien hij een ondersteuningsverklaring heeft afgelegd en het centraal stembureau toegang krijgt tot de gba.

Aantal kandidaten op landelijke lijst

De Kiesraad heeft er geen bezwaar tegen dat in het wetsvoorstel het maximum aantal kandidaten voor de landelijke lijst op 125 wordt gesteld, al merkt de Raad wel op dat dit aantal zelfs voor grote partijen niet nodig is om, ook bij regeringsdeelname, in tussentijdse vacatures te voorzien. De Kiesraad kan instemmen met het uitgangspunt het aan de politieke partijen over te laten welk aantal kandidaten – binnen het maximum van 125 - passend is. De Raad wijst er wel op dat de regeling het risico in zich houdt dat grote aantallen kansloze kandidaten worden gesteld, die met name bij de beoordeling van de kandidatenlijsten door het centraal stembureau extra werk opleveren.

Aantal kandidaten in een district

De Kiesraad stemt er mee in dat een partij op grond van het wetsvoorstel in een district maximaal een aantal kandidaten stelt, gelijk aan het aantal in het district te verdelen zetels. De Kiesraad heeft overwogen of het gewenst zou zijn in het wetsvoorstel te bepalen dat een politieke partij maximaal één kandidaat per district kan stellen. In de districten geldt immers een personenstelsel, waarbij geen overdracht van overtollige stemmen plaatsvindt aan kandidaten van dezelfde partij

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
7 van 13

en de kiezer evenmin de kandidaten naar volgorde van voorkeur kan nummeren. De vraag rijst dan wat de ratio is van de mogelijkheid om meer dan een kandidaat te stellen. Zoals ook in de memorie van toelichting wordt vermeld, is het veelal riskant om van die mogelijkheid gebruik te maken. Het kan ertoe leiden dat geen enkele kandidaat van de partij wordt gekozen. De Kiesraad kan er echter mee instemmen de partijen vrijheid op dit punt te laten.

Leeftijd districtskandidaten

De Kiesraad adviseert u in het wetsvoorstel als vereiste voor te schrijven dat een districtskandidaat op de dag van eerste samenkomst van de Tweede Kamer na de verkiezing 18 jaar is. Hij zou anders na de verkiezing geen zitting kunnen nemen, terwijl vervanging door een andere districtskandidaat niet mogelijk is. De Kiesraad acht dit ongewenst.

Partijaanduiding bij districtskandidaten

De Kiesraad gaat er van uit dat als op het kandidaatstellingsformulier een combinatie van aanduidingen wordt vermeld, bij de openbaarmaking van de kandidaten en op het stembiljet ook bij de naam van een districtskandidaat de gecombineerde aanduiding moet worden vermeld. De formulering "met de aanduiding van de politieke groepering die hen heeft gesteld" in artikel I 17 lid 2 roept op dit punt enige twijfel op.

Nummering van kandidatenlijsten

De Kiesraad acht het logisch in de openbare zitting, bedoeld in artikel I 4, die toch primair gaat over de geldigheid van de kandidaturen, eerst de kandidatenlijsten te beoordelen en deze vervolgens te nummeren. In het wetsvoorstel is er juist voor gekozen eerst de kandidatenlijsten te nummeren en dan te beslissen over de geldigheid van de kandidatenlijsten. De Kiesraad wijst in dit verband op de constructie die in artikel 4.14 van het ontwerp voor een Wet verkiezing burgemeester is gekozen. Op grond van dit artikel vindt eerst de beoordeling van de kandidaturen plaats, gevolgd door de vaststelling van de volgorde van de kandidaten. Daarbij worden eventuele ongeldig verklaarde kandidaturen meegenomen.

Volgorde districtskandidaten van dezelfde partij

De volgorde waarin districtskandidaten van dezelfde partij op het stembiljet worden vermeld wordt volgens het voorstel bij loting bepaald. Aangezien het de bedoeling is dat de kandidaten in de volgorde van de landelijke kandidatenlijsten worden vermeld en dus de kandidaten van dezelfde partij bij elkaar worden geplaatst, ligt het naar de mening van de Kiesraad meer voor de hand het bepalen van de volgorde van vermelding van die kandidaten aan de politieke partij over te laten. Als de ratio van vaststelling van de volgorde bij loting is dat dit beter past bij een personenstelsel, zou het logischer zijn om de volgorde van alle kandidaten bij loting vast te stellen.

Regeling van ongeldige stemmen

De kiezer is volgens het stelsel niet verplicht twee stemmen uit te brengen. Hij kan zich beperken tot het uitbrengen van een stem op de kandidatenlijst dan wel een districtsstem. In de bestaande situatie is een stembiljet waarop een stem is uitgebracht een geldig stembiljet en een stembiljet waarop geen stem is uitgebracht een ongeldig stembiljet. De vraag is nu hoe in het nieuwe stelsel de omschrijving moet zijn, indien op een stembiljet maar een van beide stemmen is uitgebracht. In het wetsvoorstel is als oplossing gekozen niet meer te spreken van geldige en ongeldige stembiljetten, maar van geldige en ongeldige stemmen. De Kiesraad vindt dit op zichzelf terminologisch goed te verdedigen. Een bezwaar is echter dat als

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
8 van 13

gevolg hiervan een blanco stem voortaan een ongeldige stem is, terwijl tot nu toe een blanco stem er toe leidt dat het stembiljet ongeldig is. Dit heeft tot gevolg dat bijvoorbeeld in artikel N 8 wordt gesproken van "het stembiljet waarop de ongeldige stem is uitgebracht". De Kiesraad acht het onjuist bij blanco stemmen te spreken van ongeldige stemmen. Gelet hierop adviseert de Kiesraad u aan het huidige artikel N 7 als categorie toe te voegen het *gedeeltelijk* ongeldige stembiljet, zijnde het stembiljet waarop alleen een lijststem of alleen een districtsstem is uitgebracht.

Overschotzetels en restzetelverdeling

In het voorstel worden eventuele overschotzetels toegekend ten koste van de toewijzing van restzetels. Deze methode heeft de Kiesraad zelf in zijn advies over de Hoofdlijnennotitie aanbevolen. De wijze waarop deze methode in de regeling van de zetelverdeling en zeteltoewijzing is verwerkt, heeft echter niet de bijval van de Kiesraad.

Gekozen is voor een tamelijk ingewikkelde en ondoorzichtige werkwijze:

- a. Eerst wordt nagegaan hoeveel maal elke kandidatenlijst de hele kiesdeler heeft gehaald. Restzetelverdeling blijft in dit stadium achterwege.
- b. Vervolgens wordt berekend voor hoeveel districtszetels elke partij in aanmerking komt.
- c. Is het aantal districtszetels voor een partij hoger dan het aantal malen dat de lijst de kiesdeler haalde, dan is er voor die partij sprake van overschotzetels.
- d. Het totale aantal overschotzetels van alle partijen samen wordt vastgesteld.
- e. Hierna zijn er drie mogelijkheden:
 - Is het totale aantal overschotzetels van alle partijen lager dan het aantal nog te verdelen zetels, dan worden de overschotzetels aan de kandidaten die ze behaalden, toegekend en worden de overige zetels, die als restzetels worden aangeduid, vervolgens op de gebruikelijke wijze aan de kandidatenlijsten toegewezen.
 - Is het totale aantal overschotzetels van alle partijen gelijk aan het aantal na toepassing van a. nog te verdelen zetels, dan worden de overschotzetels aan de kandidaten die ze behaalden, toegekend. Er zijn dan geen restzetels meer te verdelen.
 - Is het totale aantal overschotzetels van alle partijen hoger dan het aantal nog te verdelen zetels, dan worden de overschotzetels tot dat laatste aantal toegekend naar volgorde van de aantallen stemmen, uitgebracht op de kandidaten die ze behaalden. De overige overschotzetels worden niet toegekend en er zijn geen restzetels meer te verdelen.

Dit systeem vertoont naar het oordeel van de Kiesraad enkele eigenaardigheden. In de eerste plaats wordt een begrip 'overschotzetel' geïntroduceerd dat afwijkt van wat daar normaal onder wordt verstaan, namelijk in districten behaalde zetels waardoor bij toekenning het wettelijk aantal leden van het vertegenwoordigende orgaan zou worden overschreden. In plaats daarvan worden nu de in de districten behaalde zetels boven het aantal bij eerste toedeling door de lijsten behaalde hele zetels als overschotzetel beschouwd. Dit is begripsmatig verwarrend.

In de tweede plaats krijgt het begrip 'restzetel' een andere betekenis. Restzetels zijn op grond van de huidige Kieswet de zetels die nog te verdelen overblijven, nadat aan elke partij zetels zijn toegewezen overeenkomstig het aantal malen dat de kiesdeler is gehaald. In het nieuwe systeem zijn restzetels alleen de zetels die nog toegewezen moeten worden nadat de 'overschotzetels' (in de nieuwe betekenis van het woord) zijn toegekend. Ook dit is een verwarrende begripsverandering, te meer waar bij de staten- en raadsverkiezingen het oude begrip 'restzetel' blijft gelden. In de derde plaats heeft het nieuwe systeem gevolgen voor de zeteltoewijzing bij lijstencombinaties. Bij de toedeling van 'hele' kamerzetels (stap a.) blijven in het

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
9 van 13

voorstel lijstencombinaties buiten beschouwing. Een lijstencombinatie wordt pas in aanmerking genomen bij de toedeling van de 'restzetels' (nieuwe stijl). Hierdoor ontstaat ook bij de lijstencombinaties een verschil met de andere verkiezingen.

Deze bezwaren zouden misschien geaccepteerd moeten worden, als het nieuwe kiesstelsel deze methodiek van zeteltoewijzing noodzakelijk zou maken. De Kiesraad meent dat dit niet het geval is. Ook de memorie van toelichting toont dit niet aan. De wijziging in de methode van zetelverdeling wordt in het geheel niet gemotiveerd. Het enige wat de Kiesraad hierover aantreft, is de zin op p. 69: *"Als gevolg van het uitgangspunt de eventuele overschotzetels ten koste te laten gaan van de te verdelen restzetels, dienen de overschotzetels te worden toegewezen alvorens de restzetels kunnen worden verdeeld"*. Indien u vasthoudt aan een wijze van zetelverdeling en -toewijzing zoals in het wetsvoorstel is neergelegd, adviseert de Kiesraad u in ieder geval de keuze voor deze methode nader in de memorie van toelichting te motiveren.

Naar het oordeel van de Kiesraad is het echter veel eenvoudiger en doorzichtiger om bij de zetelverdeling als volgt te werk te gaan.

a. De 150 zetels worden op de gebruikelijke wijze voorlopig aan de lijsten toegewezen. Dus inclusief restzetelverdeling, toewijzing aan en verdeling binnen de lijstencombinaties.

b. Vastgesteld wordt welke districts kandidaten in aanmerking komen voor een districtszetel en of er overschotzetels (in de echte zin van het woord) zijn. In verreweg de meeste gevallen zullen er geen overschotzetels blijken te zijn (de memorie van toelichting noemt de kans op overschotzetels "buitengewoon gering"). De volgens a. berekende zetelverdeling is dan definitief en de toewijzing aan de kandidaten kan volgen.

In uitzonderlijke gevallen zijn er een of meer overschotzetels. Voor dat geval dient een bepaling te worden opgenomen dat tot het aantal overschotzetels de restzetels aan partijen zonder overschotzetel niet definitief worden toegekend, te beginnen met de laatste restzetel.

Dan is er tenslotte nog het extreme uitzonderingsgeval dat het aantal restzetels niet toereikend is voor verrekening met de overschotzetels. Voor dat geval is er dan ook nog een bepaling die aangeeft dat overschotzetels met de laagste aantallen stemmen niet definitief worden toegekend.

Naast het vermijden van de bovenbedoelde eigenaardigheden heeft deze werkwijze het belangrijke voordeel dat, behalve in uitzonderingsgevallen, de zetelverdeling over de partijen op de nu gebruikelijke wijze en op gelijke wijze als bij de andere verkiezingen plaatsvindt. Duidelijk is ook wat onder omstandigheden het gevolg is van het vasthouden aan het grondwettelijk aantal van 150 kamerleden: een beperkte correctie op het stelsel van evenredige vertegenwoordiging met restzetelverdeling op basis van de grootste gemiddelden.

Minder kandidaten dan zetels in district

In zijn advies over de Hoofdlijnennotitie heeft de Kiesraad geadviseerd een regeling te treffen voor het geval een aantal districts kandidaten wordt gesteld dat minder is dan of gelijk is aan het aantal in het district te verdelen zetels. Naar aanleiding van het wetsvoorstel heeft de Kiesraad dit onderwerp opnieuw besproken. De Raad meent dat in de geschetste situatie een zuigende werking zal uitgaan naar de enkele personen die zich wel in het district kandidaat hebben gesteld en acht het onbevredigend geen regeling hiervoor te treffen. Weliswaar garandeert de districtsdrempel van 50% van de kiesdeler dat een districts kandidaat niet automatisch wordt gekozen en kan een kiezer er ook voor kiezen een blanco stem

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
10 van 13

uit te brengen, maar op die laatste mogelijkheid is het stelsel niet gebaseerd. De Kiesraad heeft echter geen verantwoorde oplossing voor dit probleem kunnen bedenken en ziet de mogelijkheid van een zuigende werking naar de enkele districts kandidaten als een consequentie van het systeem.

Districtsdrempel

In het wetsvoorstel is een drempel opgenomen voor het aantal stemmen dat een districts kandidaat minimaal moet hebben behaald om te worden gekozen. In de Hoofdlijnennotitie was reeds aangekondigd dat een dergelijke drempel in het wetsvoorstel zou worden ingebouwd, maar over de wijze van vaststelling was nog niets bepaald. In het wetsvoorstel is gekozen voor een zogenaamde districts drempel ter hoogte van 50% van de landelijke kiesdeler. Deze drempel geldt voor alle districten, ongeacht het aantal zetels dat hierin is te verdelen. In zijn advies over de Hoofdlijnennotitie heeft de Kiesraad aangegeven dat hij ervan uit gaat dat de districts drempel in relatie staat tot het aantal in het district uitgebrachte stemmen of het aantal inwoners. Bij nader inzien kan de Kiesraad om praktische redenen instemmen met één uniforme districts drempel voor alle districten. Met het kabinet is de Kiesraad ook van oordeel dat de landelijke voorkeursdrempel in ieder geval als ondergrens dient te gelden. Van een districts kandidaat mag een grotere aanhang worden verwacht, dan van een kandidaat van de landelijke lijst die met voorkeurstemmen wordt gekozen. Na enkele verkiezingen zal bezien kunnen worden wat de effecten zijn van een districts drempel ter hoogte van 50% van de kiesdeler. Aan de hand daarvan kan bekeken worden of deze drempel mogelijk wijziging behoeft.

Rangschikking van kandidaten na vaststelling van de uitslag/vacaturevervulling

Het nieuwe stelsel heeft gevolgen voor de rangschikking van de kandidaten ten behoeve van de vervulling van tussentijdse vacatures. De districts kandidaten worden volgens het wetsvoorstel ook in de rangschikking opgenomen. Artikel P 14c vermeldt de volgorde van de verschillende categorieën kandidaten. Daaruit blijkt dat in de rangschikking de in de districten gekozen kandidaten voorop gaan. Daarna volgen pas de op de landelijke lijst gekozen kandidaten, onder wie eventueel de landelijke lijsttrekker. Bij de niet-gekozen kandidaten is de volgorde juist andersom: eerst de op de lijst voorkomende niet-gekozen kandidaten en daarna de niet-gekozen districts kandidaten. De Kiesraad vindt het een vreemde consequentie van deze rangschikking dat de districts kandidaten boven de lijsttrekker worden vermeld. Afgezien daarvan, acht de Kiesraad het meer voor de hand te liggen de district kandidaten, zowel degenen die zijn gekozen als die dat niet zijn, niet in de rangschikking voor tussentijdse vacatures op te nemen. De districts kandidaten hebben zich immers specifiek kandidaat gesteld voor een district. Indien een in het district gekozen kamerlid terugtreedt, bestaat er naar het oordeel van de Kiesraad geen aanleiding hem bij een eventuele volgende vacature in de Tweede Kamer de gelegenheid te bieden opnieuw zitting te nemen in de Tweede Kamer. Omdat op grond van het wetsvoorstel de mogelijkheid bestaat 125 kandidaten op de landelijke lijst te stellen en er bovendien geen verbod bestaat voor een persoon zich zowel landelijk als in een district kandidaat te stellen, acht de Raad evenmin nodig een bepaling die aangeeft dat een districts kandidaat die niet in een district is gekozen, voor een tussentijdse vacature in aanmerking komt.

De Kiesraad signaleert voorts dat op grond van het wetsvoorstel een kamerlid dat via een overschotzetel in de Tweede Kamer is gekozen, bij tussentijds vertrek wordt vervangen door een kandidaat van de eigen partij. De zetel wordt dus niet alsnog ingenomen door de partij die de restzetel heeft moeten opgeven. De Kiesraad acht

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
11 van 13

deze regeling te verdedigen. Het is immers ongewenst dat de zetelverdeling binnen de Tweede Kamer tussentijds wijzigt. Wel staat dit naar het oordeel van de Raad op gespannen voet met de strekking van het nieuwe stelsel.

Kandidaatstelling bij verkiezingen Europees Parlement

Voor de kandidaatstelling voor de Europees-Parlementverkiezingen geldt in het wetsvoorstel niet als vereiste dat deze plaatsvindt door een politieke partij. De inhoudelijke argumenten die pleiten voor een kandidaatstelling door politieke partijen gelden naar het oordeel van de Kiesraad evenzeer voor de verkiezingen van het Europees Parlement. Indien u meent dat deze aanpassing buiten het wetsvoorstel valt, adviseert de Kiesraad u dit onderdeel mee te nemen bij een volgende wijziging van de Kieswet.

Kiesdrempel bij verkiezingen Europees Parlement

Een effect van de aansluiting bij de regeling van de vaststelling van de uitslag van de staten- en raadsverkiezingen is dat bij de verkiezing van het Europees Parlement niet meer de kiesdeler als kiesdrempel zal gelden. Deze wijziging heeft de steun van de Kiesraad. Naar aanleiding van de afgelopen verkiezingen voor het Europees Parlement bestond bij de Kiesraad reeds het voornemen u uit eigen beweging te adviseren bij deze verkiezingen niet langer een kiesdrempel te hanteren. Door het geringe aantal te verdelen zetels, is de kiesdeler zodanig hoog (bij de laatste verkiezingen ongeveer 176.000 stemmen), dat een drempel ter hoogte van de kiesdeler niet in de rede ligt. Het is de Kiesraad overigens opgevallen dat deze (wellicht onbedoelde?) wijziging voor de verkiezing van het Europees Parlement niet in de memorie van toelichting is gemotiveerd. De Kiesraad adviseert u dit alsnog te doen.

Nederlanders in het buitenland bij verkiezingen Europees Parlement

Ten aanzien van de verkiezingen voor het Europees Parlement merkt de Kiesraad tenslotte op dat het verwarrend is voor kiezers in het buitenland dat zij bij die verkiezingen wel met een kiezerspas of bij volmacht kunnen stemmen, terwijl dit niet mogelijk is bij de Tweede-Kamerverkiezingen. Met het oog hierop geeft de Kiesraad u in overweging ook bij de verkiezingen van het Europees Parlement uitsluitend het stemmen per brief toe te staan. De Kiesraad adviseert u in uw overweging te betrekken het aantal Nederlanders in het buitenland dat bij een aantal verkiezingen heeft verzocht met een kiezerspas of bij volmacht te stemmen. De gemeente 's-Gravenhage zal over deze gegevens beschikken. Een andere optie is bij de Tweede-Kamerverkiezingen ook voor Nederlanders in het buitenland het stemmen bij volmacht of met een kiezerspas toe te staan, doch deze stem te beperken tot een stem op een kandidaat van de landelijke lijst. Het systeem dwingt naar het oordeel van de Kiesraad niet tot het uitsluiten van de mogelijkheid met een kiezerspas of bij volmacht te stemmen. De Raad realiseert zich hierbij dat in gemeenten waar met stembiljetten wordt gestemd, het uitsluitend uitbrengen van de landelijke stem tot een schending van het stemgeheim kan leiden, namelijk in die situatie dat slechts één kiezer woonachtig in het buitenland in een bepaald stembureau in Nederland een volmachtstem of een kiezerspasstem uitbrengt. Er is in dat geval immers maar één kiezer die zijn stem in een afwijkende vorm heeft uitgebracht. Gezien het (grote) aantal stembureaus in Nederland enerzijds en het (geringe) aantal Nederlanders in het buitenland dat aan de verkiezingen deelneemt anderzijds, is dit beslist geen denkbeeldige situatie. De Kiesraad acht echter goede gronden aanwezig om in plaats van bij brief te stemmen voor een van deze vormen van stemuitbrenging te kiezen, zwaarder te laten wegen dan de eventuele schending van het stemgeheim. Indien met stemmachines wordt gestemd doen zich op dit punt overigens geen problemen voor. In dat geval zal nimmer achterhaald

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
12 van 13

kunnen worden op welke kandidaat de in het buitenland wonende kiezer heeft gestemd.

Uitsluiting beroep tegen besluit Kiesraad vaststellen aantallen zetels per district

Het voorstel in de Algemene wet bestuursrecht beroep tegen het besluit van de Kiesraad tot vaststelling van de aantallen zetels per district (en tevens tegen de vaststelling van stemwaarden bij de Eerste-Kamerverkiezing) uit te sluiten, doet de vraag rijzen of het niet consequent zou zijn ook tegen soortgelijke besluiten als de verdeling van een gemeente in stemdistricten en van een provincie in kieskringen het beroep op de bestuursrechter uit te sluiten.

Beoordeling van het wetsvoorstel als geheel

Zoals uit het voorafgaande deel van dit advies blijkt, is de Kiesraad van oordeel dat bij de uitwerking van de afzonderlijke elementen van het voorstel in het algemeen keuzes zijn gedaan waarmee kan worden ingestemd. Op enkele punten staat de Kiesraad een andere regeling voor ogen. Een belangrijke vraag is echter of de op de verschillende punten gedane keuzes nu gezamenlijk een stelsel opleveren waarvan gezegd kan worden dat het, zoals de memorie van toelichting het uitdrukt, een noodzakelijke bijdrage levert tot de versterking van de Nederlandse democratie. Deze vraag staat in dit advies, dat in de eerste plaats de gedetailleerde uitwerking van het nieuwe kiesstelsel aan een beoordeling onderwerpt, niet centraal. Niettemin rekent de Kiesraad het tot zijn taak om ook over het voorstel als geheel nog enkele opmerkingen te maken.

Het voorstel wordt gekarakteriseerd door een aantal elementen, die als volgt kunnen worden aangeduid. Het beoogt niet op een andere wijze dan thans het geval is de politieke krachtsverhoudingen in de Tweede Kamer te bepalen. Het aantal via districtsverkiezingen aan te wijzen kamerleden en de omvang van de districten zijn zo gekozen dat van een afwijking van het bestaande systeem van zetelverdeling nagenoeg nooit sprake zal zijn. Er zijn geen enkelvoudige districten; per district kunnen twee tot vijf kandidaten worden gekozen. Het stellen van districtskandidaten is voorbehouden aan politieke partijen die ook een landelijke kandidatenlijst indienen. Er is geen verplichting voor de politieke partijen in de districten kandidaten te stellen. Districtskandidaten kunnen tevens op de landelijke kandidatenlijst staan. De kiezers zijn niet verplicht naast de stem op een landelijke lijst ook een districtsstem uit te brengen. De kiezers behouden de mogelijkheid door middel van voorkeurstemmen op de landelijke lijst te bepalen welke partijkandidaten bij voorrang worden gekozen. Verkiezing in een district is alleen mogelijk voor kandidaten van een partij die via de landelijke lijst een of meer zetels behaalt. Voor verkiezing is bovendien vereist dat een kandidaat ten minste een aantal stemmen gelijk aan de helft van de landelijke kiesdeler behaalt. Een districtskandidaat hoeft niet uit het betreffende district afkomstig te zijn of daar te gaan wonen. Valt een gekozen districtskandidaat tussentijds uit, dan komt er geen districtsvertegenwoordiger in zijn plaats.

Een aldus opgezet stelsel van districtsverkiezingen heeft slechts beperkte betekenis. De vraag rijst wat de toegevoegde waarde is ten opzichte van het bestaande stelsel. De Kiesraad kan in het stelsel weinig anders zien dan een gecompliceerde extra mogelijkheid voor de kiezers een voorkeur voor een kandidaat aan te geven, naast de bestaande en gehandhaafde regeling op dit punt, waarbij dan nog als bijzonderheid geldt dat de kiezers, zonder hun eigen partij schade te doen, mee kunnen bepalen welke kandidaten van andere partijen bij voorrang in de Tweede Kamer worden verkozen. Bovendien lukt het systeem – de Raad wees hier ook op in

Datum
18 oktober 2004

Ons kenmerk
2004-0000018862

Onderdeel
Kiesraad

Blad
13 van 13

zijn advies over de Hoofdlijnennotitie - uit tot ongewenst strategisch gedrag bij de kandidaatstelling en bij de stemming.

De Kiesraad echter vraagt zich af of een dergelijk voorstel een wezenlijke bijdrage aan de versterking van de democratie levert. Doordat met verscheidene terechte wensen ten aanzien van de vormgeving van het stelsel rekening is gehouden, is het wellicht een stelsel waar niet al te veel tegen is. Daar staat echter tegenover dat er ook zo weinig vóór pleit.

Hoogachtend,

F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

Aan de Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Datum
20 augustus 2004

Ons kenmerk
2004-0000010244

Onderdeel
CZW

Inlichtingen
J.A. van Schagen / A.G.
van Dijk
T 0704266058
F

Uw kenmerk

Onderwerp
Adviesaanvraag Kiesraad over wetsvoorstel
wijziging kiesstelsel Tweede Kamer

Blad
1 van 1

Aantal bijlagen
4

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.minbzk.nl

Onlangs heeft u advies uitgebracht over de hoofdlijnennotitie "Naar een sterker parlement" inzake het kabinetsvoorstel een gemengd kiesstelsel voor de Tweede Kamer te introduceren. Bij de adviesaanvraag over de hoofdlijnennotitie is al aangekondigd dat u tevens advies zal worden gevraagd over het conceptvoorstel van wet wijziging kiesstelsel Tweede Kamer. Dit wetsvoorstel en de bijbehorende memorie van toelichting treft u bijgaand ter advisering aan. Toegevoegd zijn tevens een doorlopende tekst van de Kieswet, waarin de in het wetsvoorstel opgenomen wijzigingen zijn verwerkt, en voorlichting van Afdeling I van de Raad van State over het kiesrecht van Nederlanders in het buitenland. Om deze voorlichting heb ik de betreffende Afdeling verzocht.

Bijgaand conceptwetsvoorstel wordt tevens aan de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken ter advisering aangeboden. Ik verzoek u uw advies binnen zes weken na de dagtekening van deze brief aan mij te doen toekomen.

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES,

Th.C. de Graaf

De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
19 5 2004

Ons kenmerk

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr.dr.s. E.B. Pronk
T (070) 426 8771
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad
1 van 15

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag
Kamer H 1016

Onderwerp

Advies over conceptwetsvoorstellen met
betrekking tot gekozen burgemeester

Geachte heer De Graaf,

Bij brief van 7 april 2004 heeft u, mede namens de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de Kiesraad het conceptvoorstel van wet tot introductie van de gekozen burgemeester en het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester ter advisering aangeboden. Graag voldoet de Kiesraad hiermee aan uw verzoek om advisering. De Kiesraad beperkt zich daarbij gezien zijn wettelijke taak voornamelijk tot de kiesrechtelijke aspecten van beide voorstellen.

Hoofdelementen van het wetsvoorstel verkiezing burgemeester

De Kiesraad kan instemmen met de hoofdlijnen van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester. Deze hoofdlijnen zijn in lijn met het advies van de Kiesraad over de hoofdlijnennotitie over de gekozen burgemeester. De Kiesraad doelt hier in het bijzonder op het kiesstelsel, waaronder begrepen de verkiezing in twee rondes, de wijze van kandidaatstelling en de integriteitstoets in het kader van de kandidaatstelling. Tevens heeft het de instemming van de Kiesraad dat de burgemeestersverkiezingen in een aparte wet worden geregeld. Onderstaand zal op enkele deelelementen van de verkiezing van de burgemeester worden ingegaan.

Referentiedatum voor 18-jarige leeftijd

Voor zowel het actief als passief kiesrecht geldt op grond van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester als vereiste dat men op de dag van de stemming de leeftijd van achttien jaar bereikt moet hebben. Het feit is echter dat er bij de burgemeestersverkiezingen in principe twee rondes en daarmee twee stemmingen plaatsvinden. De Kiesraad adviseert u in het wetsvoorstel te regelen dat de dag van tweede stemming bepalend is voor het leeftijdsvereiste. Het voordeel hiervan is dat in geval van een combinatie van de tweede stemming met de raadsverkiezing, de categorie kiezers voor beide stemmingen gelijk is en

derhalve één kiezersregister gehanteerd kan worden.¹ De Kiesraad realiseert zich overigens dat niet in alle gevallen de burgemeestersverkiezing samen zal vallen met de raadsverkiezing, bijvoorbeeld in geval van een tussentijds ontslag van een burgemeester. Het is echter niet bezwaarlijk om personen die in de periode tussen de eerste en tweede stemming achttien worden ook in dat geval tot beide stemmingen toe te laten. Tevens realiseert de Kiesraad zich dat niet in alle gevallen een tweede stemming gehouden zal worden, bijvoorbeeld omdat een kandidaat in de eerste ronde al de absolute meerderheid van de stemmen behaalt. Het ontmoet naar het oordeel van de Kiesraad evenmin bezwaar in dat geval de (fictieve) tweede dag van stemming als referentiedatum te hanteren.

Combinatie van kandidaatstellingen

Het heeft de instemming van de Kiesraad dat de kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezing en die voor de burgemeestersverkiezing op dezelfde dag plaatsvinden. Eén dag van kandidaatstelling heeft in de eerste plaats als voordeel dat dit helder is voor alle betrokkenen. Daarnaast kunnen de werkzaamheden van de politieke partijen en de gemeentelijke hoofdstembureaus met betrekking tot de beide kandidaatstellingen worden gecombineerd. Het ontmoet vanuit kiesrechtelijk oogpunt naar het oordeel van de Kiesraad ook geen bezwaar indien de kandidaatstelling voor de raadsverkiezingen met het oog op de gecombineerde kandidaatstelling met twee weken wordt vervroegd, zodat er in totaal 57 dagen zitten tussen de dag van kandidaatstelling voor de raadsverkiezing en de stemming.

De Kiesraad heeft overwogen of de hoofdstembureaus niet te veel belast zouden worden indien beide kandidaatstellingen op één dag plaatsvinden, met het risico van onzorgvuldigheden. De Raad is echter tot de slotsom gekomen dat dit niet het geval is. Weliswaar zal het hoofdstembureau per burgemeesterskandidaat, afhankelijk van de gemeentegrootte, op grond van het wetsvoorstel 25 tot 200 ondersteuningsverklaringen² moeten controleren. Deze ondersteuningsverklaringen zijn echter aan het loket van de betrokken gemeente ondertekend, zodat al enige controle heeft plaatsgevonden. De controle van de overige documenten die in het kader van de kandidaatstelling als burgemeester overgelegd dienen te worden is voorts beperkt.

Dag van kandidaatstelling

In verband met de twee rondes voor de burgemeestersverkiezingen is er in het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester voor gekozen de kandidaatstelling voor de raadsverkiezingen met twee weken te vervroegen. De Kiesraad geeft u echter in overweging om de huidige periode van kandidaatstelling (18 tot en met 24 januari) te handhaven. Het voordeel van behoud van de huidige periode voor kandidaatstelling is dat de stemming voor de

¹ Zie tevens onder 'Oproepingskaart'.

² Zie echter onder 'Aantal ondersteuningsverklaringen'.

gemeenteraadsverkiezingen in dat geval niet langer in de periode van 2 tot 8 maart plaatsvindt, maar twee weken later. De periode van 2 tot 8 maart is voor de stemming ongelukkig in verband met het mogelijk samenvallen met de voorjaarsvakantie, carnaval en de biddag voor gewas en arbeid. Het uitgangspunt is weliswaar dat de vakantie voor de verkiezingen moet wijken, maar in de praktijk stuit dit telkens op problemen. Zo zijn de statenverkiezingen in 2003 in verband met carnaval verschoven van woensdag 5 maart naar dinsdag 11 maart.

Het nadeel van een verschuiving van de periode van stemming met twee weken is wel dat de termijn voor het nieuwe college om zijn stempel te zetten op de voorjaarsnota en de begroting voor het nieuwe kalenderjaar wordt bekort. De Kiesraad realiseert zich voorts dat met de handhaving van de huidige periode van kandidaatstelling de eerste ronde van de burgemeestersverkiezing wel in de periode van 2 tot 8 maart valt. Een verdere verschuiving in de tijd acht de Kiesraad echter vanuit het oogpunt van een goed verloop van de verkiezingen ongewenst, nog los van de consequenties voor de begrotingscyclus. Voor wat betreft het verloop van de verkiezingen wijst de Kiesraad er op dat de periode waarin de kandidaatstelling plaatsvindt voor de Tweede-Kamerverkiezing die in hetzelfde jaar plaatsvindt als de raads- of statenverkiezing, bij wet van 15 maart 2001 is verschoven van de periode van 22 maart tot en met 28 maart, naar de periode van 29 maart tot en met 4 april.³ Bij een verschuiving van de stemming van de gemeenteraadsverkiezingen naar de woensdag in de periode van 16 maart tot en met 22 maart, komt de kandidaatstelling voor de Tweede-Kamerverkiezingen in gemeenten die tevens als hoofdstembureau voor deze laatste verkiezingen optreden derhalve niet in de knel. Deze vindt immers een week later plaats dan de gemeenteraadsverkiezingen. Indien u ervoor kiest de huidige periode van kandidaatstelling te handhaven, adviseert de Kiesraad u voorts de kandidaatstelling voor de provinciale-statenverkiezingen en de Tweede-Kamerverkiezingen die niet in hetzelfde jaar als raads- of statenverkiezingen vallen met twee weken te verschuiven, zodat voor alle verkiezingen dezelfde periode van stemming geldt. Bij verschuiving van de dag van kandidaatstelling en daarmee de dag van stemming, zal tevens de dag van aftreden van het vertegenwoordigend orgaan gewijzigd dienen te worden (zie artikel C 4 van de Kieswet).

Als bijkomend nadeel van de in het conceptvoorstel van wet neergelegde vervroeging van de dag van kandidaatstelling met twee weken wijst de Kiesraad erop dat de kandidaatstelling voor beide verkiezingen in dat geval plaatsvindt op de dinsdag in de periode van 4 tot en met 10 januari. Alhoewel de gemeenten over het algemeen zeer servicegericht te werk gaan, acht de Kiesraad vanwege het feit dat de kandidaatstelling dan vlak na oud en nieuw en de kerstperiode plaatsvindt, de periode van 4 tot en met 10 januari eveneens ongelukkig. Een

³ Wet van 15 maart 2001 tot wijziging van de Kieswet, houdende verschuiving van de Tweede-Kamerverkiezing in geval deze in hetzelfde jaar valt als raads- en statenverkiezingen (Stb. 2001, 163).

kandidaatstelling in deze periode kan betekenen dat het afleggen van de ondersteuningsverklaringen plaats dient te vinden in een deel van de kerstvakantie. Ook de informatieverstrekking aan kandidaten en politieke partijen, eventuele voorinlevering van kandidatenlijsten voor de raadsverkiezingen en afgifte van bewijzen van betaling van de waarborgsom kunnen door de kerstperiode hinder ondervinden. De Kiesraad adviseert u ook dit punt te betrekken bij uw afwegingen over de bepaling van de periode van kandidaatstelling.

Vereisten voor kandidaatstelling - algemeen

In het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester zijn diverse vereisten opgenomen waaraan kandidaat-burgemeesters dienen te voldoen. Deze vereisten laten zich vertalen in de overlegging van de volgende documenten:

1. een door de kandidaat ondertekende verklaring dat hij kandidaat wenst te zijn voor de verkiezing van de burgemeester;
2. afhankelijk van de gemeentegrootte minimaal 25 tot 200 ondersteuningsverklaringen;
3. een gewaarmerkt afschrift uit de GBA, waaruit (m.n.) het Nederlanderschap, de leeftijd van de kandidaat en het feit dat hij niet uit het kiesrecht is ontzet blijken;
4. een verklaring omtrent het gedrag, afgegeven volgens de Wet justitiële gegevens;
5. een door de kandidaat ondertekende verklaring betreffende zijn integriteit;
6. een door de kandidaat ondertekende verklaring dat hij niet gelijktijdig in een andere gemeente kandidaat voor het ambt van burgemeester of in een gemeente kandidaat voor het lidmaatschap van de raad is;
7. een bewijs van betaling van de waarborgsom ad € 225.-

Over het algemeen kan de Kiesraad instemmen met de verplichtingen deze documenten over te leggen en met de hieruit voortvloeiende materiële vereisten voor de kandidaatstelling. Dit geldt derhalve ook voor het vereiste dat men niet in een andere gemeente kandidaat mag zijn voor het burgemeesterschap. Uitzonderingen gelden echter voor het vereiste aantal ondersteuningsverklaringen en het vereiste dat de kandidaat niet gelijktijdig kandidaat mag zijn voor het lidmaatschap van de gemeenteraad. Onderstaand zal de Kiesraad eerst ingaan op het aantal ondersteuningsverklaringen, en vervolgens op het verbod van dubbele kandidatuur voor het burgemeesterschap en het raadslidmaatschap.

Aantal ondersteuningsverklaringen

Op grond van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester dienen bij de kandidaatstelling, afhankelijk van de gemeentegrootte, 25, 50, 100, 150 of 200 ondersteuningsverklaringen te worden overgelegd. Het oogmerk van het aantal ondersteuningsverklaringen is te bewerkstelligen dat alleen serieuze kandidaten aan de verkiezing deelnemen. De Kiesraad acht echter een maximum van 100 ondersteuningsverklaringen voor de grotere gemeenten reeds voldoende. Naar zijn

oordeel gaat van een aantal van 100 reeds voldoende zeefwerking uit. Meer ondersteuningsverklaringen leveren naar de mening van de Kiesraad onnodige extra bureaucratie op. Een vergelijking met de Tijdelijke referendumwet op grond waarvan hogere aantallen ondersteuningsverklaringen gelden gaat naar het oordeel van de Kiesraad niet op, aangezien het in die wet gaat om het terugdraaien van een besluit dat door een overheidsorgaan is genomen. Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad u als maximum 100 ondersteuningsverklaringen te hanteren, doch overigens het minimum aantal van 25 ondersteuningsverklaringen te handhaven.

Verbod van dubbele kandidatuur burgemeesterschap en raadslidmaatschap

De achtergrond bij het verbod van dubbele kandidatuur voor het burgemeesterschap en het raadslidmaatschap is blijkens de memorie van toelichting in de eerste plaats dat het onmogelijk is om beide functies te combineren. Bij een verkiezing in beide functies, zal betrokkene derhalve één functie dienen op te geven. Een ander argument voor het verbod van een dubbele kandidatuur is blijkens de toelichting dat de positie en functies van burgemeester enerzijds en raadslid anderzijds bij de mogelijkheid van een dubbele kandidatuur door elkaar heen zouden gaan lopen. Tenslotte is ter voorkoming van een interferentie van beide verkiezingen in het wetsvoorstel voor een verbod van een dubbelkandidatuur gekozen.

De Kiesraad meent dat door het verbod voor beide verkiezingen kandidaat te zijn, de kring van (capabele) personen die bereid zullen zijn zich kandidaat te stellen voor de burgemeestersverkiezing onnodig wordt beperkt. Doordat in het gehele land de burgemeestersverkiezingen op één dag plaatsvinden, is het rekruteringsbereik reeds beperkt omdat een persoon zich slechts ééns in de vier jaar in één gemeente kandidaat kan stellen voor een burgemeestersfunctie. Door ook als vereiste te stellen dat men niet tevens kandidaat mag zijn voor het raadslidmaatschap, wordt het risico gelopen dat de interesse voor de burgemeestersverkiezing onnodig wordt teruggebracht en capabele personen afzien van kandidaatstelling. Juist in de gemeenteraden c.q. colleges van b. en w. bevinden zich personen met bestuurlijke ervaring en interesse voor de lokale politiek. Door personen te dwingen óf te kiezen voor het kandidaatschap voor de raad óf voor het burgemeesterschap, zullen raadsleden c.q. wethouders mogelijk afzien van een gooi naar het burgemeesterschap in dezelfde of een andere gemeente. De Kiesraad ziet ook geen bezwaar tegen een dubbele kandidaatstelling voor het burgemeesterschap en het lidmaatschap van de raad. Integendeel, de Raad kan zich juist goed voorstellen dat een lijsttrekker voor de gemeenteraadsverkiezing zich tevens als burgemeester kandidaat stelt. Beide kandidaatstellingen laten zich naar het oordeel van de Kiesraad dan ook goed combineren. Uit de aard der zaak zal een persoon die in beide functies is gekozen hetzij het burgemeesterschap, hetzij het raadslidmaatschap dienen op te geven. Het is aan de kandidaat zelf om aan de kiezer in de aanloop naar de verkiezingen duidelijkheid te verschaffen over welke functie hij na een eventuele verkiezing in beide functies zal gaan vervullen.

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad u het verbod van dubbele kandidaatstelling voor het raadslidmaatschap (voor dezelfde of een andere gemeente) en voor het burgemeesterschap uit het wetsvoorstel te schrappen.

De toetsing van documenten in het kader van de kandidaatstelling

Artikel 4.7, eerste lid, van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester bepaalt dat bij de aanmelding van de kandidaat ten behoeve van de vaststelling door het hoofdstembureau dat de kandidaat aan de in de Gemeentewet genoemde vereisten om burgemeester te kunnen zijn voldoet, een aantal documenten overgelegd dienen te worden. Daartoe behoren zoals gezegd een verklaring omtrent het gedrag, afgegeven volgens de Wet justitiële gegevens, en een door de kandidaat ondertekende verklaring betreffende zijn integriteit. In de toelichting op artikel 8.4 wordt gesteld dat deze laatste verklaringen vereist zijn om kandidaat te kunnen zijn. Er is dus geen sprake van vereisten voor het burgemeesterschap. De Kiesraad adviseert u gelet hierop in artikel 4.7 de zinsnede "ten behoeve van de vaststelling dat de kandidaat aan de in de Gemeentewet genoemde vereisten om burgemeester te kunnen zijn voldoet" te schrappen. Voor de volledigheid wijst de Kiesraad erop dat de kopie van een geldig legitimatiebewijs evenmin dient voor de controle dat aan de vereisten voor het burgemeesterschap wordt voldaan, maar ter controle van de identiteitsgegevens van de kandidaat.

Zoals hiervoor ter sprake kwam dient bij de aanmelding als kandidaat een afschrift uit de GBA te worden overgelegd waaruit woonplaats, datum en plaats van geboorte, alsmede het Nederlanderschap blijken en waarin tevens is vermeld dat de kandidaat niet is uitgesloten van het kiesrecht (artikel 4.7, eerste lid, onder a.). Indien uit de overgelegde verklaring niet het Nederlanderschap blijkt of in de overgelegde verklaring niet is vermeld dat de kandidaat niet is uitgesloten van het kiesrecht, dan is de kandidaatstelling ongeldig op grond van artikel 4.14, eerste lid, onder g. De Kiesraad wijst erop dat de onderdelen i en j van artikel 4.14, eerste lid, bepalende dat de kandidaatstelling ongeldig is als de kandidaat geen Nederlander is, respectievelijk uitgesloten is van het kiesrecht, in verband hiermee overbodig zijn.

Onderdeel h van artikel 4.14, eerste lid, zou geschrapt kunnen worden indien in artikel 4.7, eerste lid, onder a, tevens wordt opgenomen dat uit het afschrift uit de GBA dient te blijken dat de kandidaat op de dag van stemming de achttienjarige leeftijd zal hebben bereikt.

Intrekking van de kandidatuur

Het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester voorziet in de mogelijkheid dat de kandidatuur voor het burgemeesterschap door een enkele mededeling aan de voorzitter van het centraal stembureau wordt ingetrokken. De voorzitter brengt deze intrekking vervolgens ter openbare kennis. In het wetsvoorstel is geen

uiterste termijn opgenomen tot waarop de kandidatuur kan worden ingetrokken. De Kiesraad gaat er derhalve van uit dat dit nog mogelijk is tot de dag van stemming. De mogelijkheid bestaat daarbij op grond van het wetsvoorstel dat er kandidaten op het stembiljet of de stemmachine worden vermeld, die in feite de kandidatuur al hebben ingetrokken.

Het argument om de mogelijkheid van intrekking van de kandidatuur te regelen is blijkens de toelichting op artikel 4.19 dat het handhaven van een kandidaat die geen kandidaat meer wil zijn tot het onwenselijke resultaat leidt dat kiezers die daarvan niet op de hoogte zijn, op de kandidaat stemmen en daarmee een stem uitbrengen die geen enkel effect zal hebben. Een ander argument is naar het oordeel van de Kiesraad dat voorkomen moet worden dat een kandidaat wordt gekozen die vervolgens de verkiezing niet aanneemt, waarna de hele verkiezing opnieuw moet worden gehouden.

De Kiesraad acht het zeer bezwaarlijk indien er op genoemde grond een nieuwe verkiezing georganiseerd zou moeten worden. Hij meent echter dat met de mogelijkheid van intrekking van de kandidatuur een verkeerd signaal wordt afgegeven. Personen dienen weloverwogen te besluiten tot het deelnemen aan de burgemeestersverkiezingen. Daartoe dient een kandidaat onder meer ondersteuningsverklaringen over te leggen en een waarborgsom te betalen. Bestaat de mogelijkheid van intrekking van de kandidatuur, dan kunnen personen besluiten een gooi te wagen en zich uiteindelijk terugtrekken. Weliswaar krijgt een kandidaat dan de waarborgsom niet terug, maar deze is niet van een zodanige hoogte, dat dit belemmerend werkt. Het feit dat de reputatie van een persoon wordt geschaad als hij wordt gekozen en de verkiezing uiteindelijk niet aanneemt, vormt naar het oordeel van de Kiesraad - naast de wettelijke vereisten voor kandidaatstelling - een natuurlijke drempel om weloverwogen aan de verkiezing deel te nemen. Voorts wijst de Kiesraad erop dat bij handhaving van de mogelijkheid van intrekking van de kandidatuur zich de situatie kan voordoen dat zoveel kandidaten zich terugtrekken, dat er maar twee kandidaten of zelfs één kandidaat overblijft. Zelfs bij de intrekking van één kandidaat kan zich deze situatie voordoen. In dat geval vervalt de gehele eerste ronde en zal de stemming gelijktijdig met de raadsverkiezing moeten plaatsvinden.

De Kiesraad adviseert u gezien het bovenstaande de mogelijkheid om de kandidatuur in te trekken uit het wetsvoorstel te schrappen en in plaats daarvan expliciet te bepalen dat de door de kandidaat ondertekende verklaring dat hij kandidaat wenst te zijn voor de verkiezing van de burgemeester niet kan worden ingetrokken (conform artikel H 9, tweede lid, van de Kieswet). Overigens realiseert de Kiesraad zich dat de situatie zich kan voordoen dat een kandidaat weloverwogen aan de burgemeestersverkiezing deelneemt, maar dat door privé of zakelijke omstandigheden die na de kandidaatstelling optreden vervulling van het burgemeesterschap niet langer gewenst is. In dat geval is het naar het oordeel van de Kiesraad aan de kandidaat dit aan de

kiezers kenbaar te maken. Overigens zal de kandidaat in dat geval ook ontbreken in de verkiezingscampagne. De Kiesraad acht het niet goed voorstelbaar dat een kandidaat die aangegeven heeft het burgemeesterschap niet langer te ambiëren en die in de verkiezingscampagne ontbreekt, de absolute meerderheid van de stemmen behaalt.

Indien u mocht besluiten de mogelijkheid van intrekking van de kandidatuur te handhaven, dan adviseert de Kiesraad u in ieder geval artikel 4.19 aan te vullen met het vereiste dat de intrekking van de kandidatuur schriftelijk dient te geschieden en een tijdstip daarin op te nemen tot waarop deze intrekking kan plaatsvinden. De Kiesraad meent dat dit tijdstip zodanig dient te zijn, dat de gelegenheid bestaat de stembiljetten en de programmatuur voor de stemmachines aan te passen. Voorts adviseert de Kiesraad u in geval van handhaving van de mogelijkheid van intrekking van de kandidatuur in het wetsvoorstel te bepalen dat een intrekking in ieder geval niet mogelijk is na de eerste ronde. Tenslotte zal een voorziening getroffen moeten worden voor het geval dat zoveel kandidaten zich terugtrekken, dat er in feite slechts één ronde voor de burgemeestersverkiezing nodig is.

Termijn van twee weken tussen beide stemmingen

Op grond van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester bestaat er een termijn van twee weken tussen de eerste en de tweede ronde. In paragraaf 3 van de toelichting wordt gesteld dat het wenselijk is, indien een tweede ronde noodzakelijk is, deze ronde zo spoedig mogelijk na de eerste ronde te houden. Een termijn van twee weken wordt als de kortst mogelijke termijn beschouwd in verband met het feit dat de uitslag van de eerste ronde officieel dient te worden vastgesteld, de kiezers vervolgens door middel van een openbare kennisgeving opgeroepen dienen te worden voor de tweede ronde en de twee overgebleven kandidaten ook enige gelegenheid moeten hebben zich voor de kiezers tegenover elkaar te positioneren. Een punt van aandacht daarbij is echter tevens of de termijn van twee weken de uitvoeringspraktijk wel voldoende ruimte biedt om de gecombineerde stemming 'rond' te krijgen.

De Kiesraad adviseert u in de memorie van toelichting op deze uitvoeringspraktijk in te gaan. Hoewel de termijn van twee weken krap is, gaat de Kiesraad er overigens mede gezien de ervaringen in Duitsland van uit dat een termijn van twee weken voldoende is om de tweede ronde te organiseren. De Kiesraad wijst er daarbij op dat de voorbereiding van de tweede ronde voor wat betreft de bemensing en inrichting van de stemlokalen als gevolg van de korte periode geen problemen behoeft te ondervinden, zelfs niet indien er sprake is van een tussentijdse burgemeestersverkiezing. Gemeenten zullen immers in een vroegtijdig stadium voor beide rondes stemlokalen en stembureauleden moeten regelen en overigens de stemmingen organiseren. Wat niet voorbereid kan worden is uiteraard het drukken van de stembiljetten en stemvellen voor de stemmachines en het invoeren van de kandidaten in de stemmachines. De namen van de twee

kandidaten die aan de tweede ronde deelnemen zijn immers pas na de tweede ronde bekend. Informatie van de stembureauafdelingen en drukkers van stembiljetten leert dat een termijn van twee weken haalbaar moet zijn.

De oproepingskaart

In het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester is er voor gekozen voor beide rondes van de burgemeestersverkiezing één oproepingskaart uit te reiken. Bij de eerste ronde scheurt het stembureau een gedeelte van de oproepingskaart af. De rest van de oproepingskaart dient bij de tweede ronde te worden getoond. De oproepingskaart voor de burgemeestersverkiezing wordt niet gecombineerd met de oproepingskaart voor de gemeenteraadsverkiezing. Het argument voor dit laatste is blijkens de toelichting op artikel 5.6 dat het toezenden van afzonderlijke oproepingskaarten het voor de kiezers duidelijker maakt dat het om twee afzonderlijke verkiezingen gaat, waarbij alleen voor de burgemeestersverkiezing de mogelijkheid van een tweede ronde van de stemming bestaat.

Vanuit het oogpunt van een goede voortgang in het stemlokaal bij een gecombineerde stemming van de raads- en burgemeestersverkiezing, heeft het naar het oordeel van de Kiesraad echter de voorkeur dat voor de beide rondes van de burgemeestersverkiezing en de raadsverkiezing één oproepingskaart wordt gehanteerd. Derhalve één oproepingskaart voor drie stemmen. In dat geval hoeft de kiezer bij de gecombineerde stemming slechts éénmaal de oproepingskaart te overhandigen en hoeft het tweede lid van het stembureau slechts éénmaal de naam van de kiezer te noemen die in het uittreksel uit het kiezersregister is vermeld en in één uittreksel uit het kiezersregister aantekening te houden dat de kiezer zich heeft aangemeld. Het opzoeken van het nummer in het uittreksel neemt enige tijd in beslag. Van belang daarbij is dat de categorie kiesgerechtigden voor beide stemmen gelijk is⁴ en de kiezers voor beide stemmen in principe hetzelfde nummer toegewezen kunnen krijgen waaronder zij in het uittreksel uit het kiezersregister voorkomen. Het hanteren van twee oproepingskaarten voor de gecombineerde stemming houdt voorts het risico in zich dat de kiezers slechts één oproepingskaart meenemen naar het stembureau. De verwachting is dan ook gerechtvaardigd dat de voorzitter van het stembureau bij gebruik van twee oproepingskaarten gehouden zal zijn om voor een grote groep kiezers een nieuwe oproepingskaart voor één van beide stemmen uit te schrijven, hetgeen de voortgang in het stembureau eveneens belemmert. Een laatste voordeel van een combinatie van de oproepingskaarten is dat de werkzaamheden voor de gemeenten worden verlicht, aangezien slechts één oproepingskaart verstuurd hoeft te worden.

⁴ Zie hiervoor onder 'Referentiedatum voor 18-jarige leeftijd'.

Datum
19 5 2004

Ons kenmerk

Onderdeel
Kiesraad

Blad
10 van 15

Een combinatie van beide oproepingskaarten betekent overigens dat de uiterste datum waarop de oproepingskaart voor de gemeenteraadsverkiezing aan de kiezers wordt bezorgd met twee weken vervroegd zal moeten worden. Aangezien de termijn van kandidaatstelling met twee weken is verlengd, ontmoet dit echter geen enkel bezwaar. Per saldo is in dat geval de termijn tussen dag van kandidaatstelling en de uiterste datum waarop de oproepingskaart verzonden dient te worden gelijk.

De Kiesraad merkt voorts op dat hij er geen voorstander van is dat wordt gewerkt met oproepingskaarten waarvan een gedeelte wordt afgescheurd. Gebruik van kaarten met scheurranden kan tot problemen aanleiding geven bij de verzending per post en de verdere hantering van de kaarten. De Kiesraad adviseert dan ook te regelen dat de kiezer na de identificatie door het stembureau bij de eerste ronde de oproepingskaart weer terug ontvangt. Doordat het stembureau een paraaf zet in het kiezersregister bij de kiezer die zich in het stembureau heeft aangemeld, kan dubbel stemmen worden voorkomen. De Kiesraad realiseert zich dat een stembureau fouten kan maken bij het zetten van parafen in het kiezersregister. De kans daarop acht hij echter zeer gering. Als nadeel van deze optie zou voorts genoemd kunnen worden dat het stembureau na de eerste ronde niet meer aan de hand van de ingeleverde oproepingskaarten kan controleren hoeveel kiezers zich bij het stembureau hebben aangemeld. Evenmin kan dit bij een hertelling. Het aantal kiezers dat zich heeft aangemeld kan echter eveneens gecontroleerd worden aan de hand van het aantal parafen dat gezet is in het uittreksel uit het kiezersregister.

De gecombineerde stemming

In het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester is neergelegd dat de tweede ronde voor de burgemeestersverkiezing gelijktijdig met de raadsverkiezingen plaatsvindt. De Kiesraad gaat ervan uit dat bij algemene maatregel van bestuur nadere regels worden gesteld over deze combinatie. Hij doelt hierbij onder meer op het gebruik van één uittreksel uit het kiezersregister, het gebruik van twee stembussen dan wel verschillende kleuren stembiljetten, de volgorde van stemmingen, etc.

De vaststelling van de uitslag

In het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester is ook voor de vaststelling van de uitslag zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de Kieswet. Dit betekent dat eerst het hoofdstembureau in een openbare zitting de aantallen stemmen per kandidaat vaststelt en vervolgens het centraal stembureau in een openbare zitting de uitslag vaststelt. De Kiesraad adviseert u zowel de vaststelling van het aantal stemmen per kandidaat, als de vaststelling van de uitslag door het centraal stembureau te laten verrichten. Beide handelingen kunnen immers in één moeite plaatsvinden na de vaststelling van de uitslag van de raadsverkiezingen door het centraal stembureau. Betreft het de eerste ronde, dan

kan de vaststelling van de aantallen stemmen per kandidaat en de vaststelling van de uitslag plaatsvinden op de tweede dag na de stemming om 10.00 uur. Na afloop van de vaststelling van de uitslag kan de voorzitter van het centraal stembureau vervolgens de processen-verbaal van de stembureaus laten overbrengen naar de commissaris van de Koning (artikel 7.4).

Vereisten voor het burgemeesterschap

Het voorgestelde artikel 61, tweede lid, van de Gemeentewet bepaalt dat voor de "verkiesbaarheid tot burgemeester" is vereist dat men Nederlander is, niet is uitgesloten van het kiesrecht en op de dag van de stemming de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt. In het voorgestelde artikel 4.7 van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester wordt echter gesproken over "de in de Gemeentewet genoemde vereisten om burgemeester te kunnen zijn". In artikel 4.14, eerste lid, onder h, van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester wordt voorts gesproken over: de voor het ambt van burgemeester vereiste leeftijd. Tenslotte spreekt 8.4 van de Wet verkiezingen burgemeester over "de vereisten voor de verkiesbaarheid". De Kiesraad acht het juist in artikel 61, tweede lid, van de Gemeentewet neer te leggen wat de vereisten voor het burgemeesterschap zijn, dan de vereisten voor de verkiesbaarheid. Voor verkiesbaarheid is immers onder meer ook vereist dat de kandidaat een verklaring omtrent het gedrag en een eigen verklaring betreffende zijn integriteit heeft overgelegd. De Kiesraad adviseert u in het verlengde hiervan in de wet verkiezing burgemeester ook steeds te spreken over "vereisten voor het burgemeesterschap".

Toetsing van de vereisten van het burgemeesterschap

Zoals ook in het advies over de hoofdlijnennotitie is aangegeven, heeft het de instemming van de Kiesraad dat de vereisten voor het burgemeesterschap in het kader van de kandidaatstelling door het hoofdstembureau worden onderzocht. Het wekt echter bevreemding dat de commissaris van de Koning op basis van artikel 8.4 van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester opnieuw dient te onderzoeken of de gekozene aan de vereisten voor het burgemeesterschap voldoet. De gekozene dient hiertoe op grond van artikel 8.3, tweede lid, een gewaarmerkt afschrift van gegevens uit de basisadministratie over te leggen waaruit zijn woonplaats, datum en plaats van geboorte, alsmede zijn Nederlanderschap blijken. Blijkens de toelichting op artikel 8.4 kan de vraag of betrokkene het passief kiesrecht heeft, bij het geloofsbriefonderzoek in volle omvang aan de orde komen. De Kiesraad kan dit niet goed duiden. Het hoofdstembureau heeft immers reeds onderzocht of betrokkene Nederlander is, op de dag van stemming de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt en of betrokkene niet is uitgesloten van het kiesrecht. Het geloofsbriefonderzoek door de commissaris van de Koning kan hier niets aan toevoegen, met name niet nu dit onderzoek niet op integriteitsaspecten betrekking kan hebben. In dit verband wijst de Kiesraad erop dat artikel 8.4, tweede lid, expliciet bepaalt dat het onderzoek van de geloofsbrief zich niet uitstrekt tot de besluiten van het hoofdstembureau inzake de geldigheid

Datum
19 5 2004

Ons kenmerk

Onderdeel
Kiesraad

Blad
12 van 15

van de aanmeldingen als kandidaat. In het kader van die beslissing heeft het hoofdstembureau al geconstateerd dat aan de vereisten voor het burgemeesterschap wordt voldaan. De commissaris van de Koning kan hier derhalve niet meer aan tornen.

De Kiesraad adviseert u gelet op het voorgaande het geloofsbrievenonderzoek te beperken tot de vraag of de gekozene geen met het ambt van burgemeester onverenigbare betrekking vervult en tot de beslissing van de geschillen welke met betrekking tot de geloofsbrief of de verkiezing zelf rijzen. Dit betekent dat de gekozen kandidaat geen gewaarmerkt afschrift uit de GBA dient over te leggen bij de aanneming van de benoeming. Als alternatief stelt de Kiesraad voor dat de commissaris van de Koning kan besluiten een gekozen kandidaat niet toe te laten in het geval hem omstandigheden bekend zijn geworden waaruit blijkt dat de gekozen kandidaat niet aan de vereisten voor het burgemeesterschap voldoet. In dat geval behoeft de commissaris van de Koning niet actief te controleren of aan de vereisten voor het burgemeesterschap wordt voldaan. Er is echter sprake van een soort vangnet voor het geval na de kandidaatstelling duidelijk wordt dat een kandidaat niet aan de vereisten voldoet. Indien u de toets door de commissaris van de Koning of aan het vereisten wordt voldaan handhaaft, zou - conform artikel 4.7, eerste lid, onder a, van de wet verkiezingen burgemeester - overigens uit het uittreksel uit de GBA tevens moeten blijken dat betrokkene niet is uitgesloten van het kiesrecht.

Geloofsbrievenonderzoek

Zoals hiervoor ter sprake kwam is in het conceptvoorstel van wet het geloofsbrievenonderzoek bij de commissaris van de Koning neergelegd. Het is derhalve ook de commissaris van de Koning die onderzoekt of de burgemeestersverkiezingen wel regelmatig zijn verlopen. De Kiesraad heeft begrip voor het feit dat, vanwege de zelfstandige positie van de burgemeester tegenover de raad, het geloofsbrievenonderzoek bij de commissaris van de Koning is gelegd, maar wijst er wel op dat in geval van een gecombineerde raads- en burgemeestersverkiezing, het de raad is die beoordeelt of de raadsverkiezing regelmatig is verlopen, terwijl de commissaris van de Koning dient te bezien of de burgemeestersverkiezing regelmatig is verlopen. Theoretisch zou dit ertoe kunnen leiden dat het ene orgaan van oordeel is dat een stemming in enkele stemdistricten opnieuw dient plaats te vinden, terwijl het andere orgaan tot een ander oordeel komt.

Voorts wijst de Kiesraad erop dat de controle of de eerste ronde van de burgemeestersverkiezing regelmatig is verlopen eerst plaatsvindt na de tweede ronde. De consequentie hiervan is dat de mogelijkheid bestaat dat na de tweede ronde wordt vastgesteld dat de eerste ronde van de burgemeestersverkiezing niet regelmatig is verlopen. De tweede ronde heeft in dat geval in feite 'voor niets' plaatsgevonden.

Afbreking van het verkiezingsproces

Het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester voorziet erin dat het verkiezingsproces in een aantal gevallen vóór de dag van stemming wordt stopgezet. Het gaat hier om de volgende gevallen (artikel 9.1):

- a. indien geen aanmeldingen als kandidaat zijn ingeleverd;
- b. indien geen aanmeldingen als kandidaat onherroepelijk geldig zijn verklaard;
- c. indien een kandidaat vóór de eerste ronde van stemming overlijdt;
- d. indien een kandidaat tussen de eerste en de tweede ronde van de verkiezing overlijdt;
- e. indien er door intrekking van aanmeldingen geen kandidaten meer zijn.

Indien zich één van deze gevallen voordoet, doet de voorzitter van het centraal stembureau hiervan mededeling aan burgemeester en wethouders.

Burgemeester en wethouders bepalen vervolgens een nieuwe dag van kandidaatstelling, die plaats dient te vinden binnen zes weken nadat zij hiervan mededeling hebben ontvangen.

De Kiesraad acht het voor de hand liggend dat in deze gevallen een nieuwe kandidaatstelling plaatsvindt. Het is de Kiesraad wel opgevallen dat het wetsvoorstel geen specifieke regeling bevat voor het geval op een tweede dag van kandidaatstelling voor een tweede maal geen kandidaten worden gesteld. Indien er zich tweemaal geen kandidaten hebben aangemeld voor het burgemeesterschap, zal op grond van het wetsvoorstel wederom een derde dag van kandidaatstelling moeten worden bepaald. Ook in de memorie van toelichting wordt overigens niets over deze situatie opgemerkt. Het gaat hier mogelijk om een vrij theoretische situatie, maar omdat burgemeestersverkiezingen in Nederland een nieuw fenomeen zijn, acht de Kiesraad het gewenst hiervoor een voorziening te treffen. Een soepele regeling waarbij rekening kan worden gehouden met de specifieke omstandigheden van het geval heeft hierbij de voorkeur.

Voorts merkt de Kiesraad op dat de mogelijkheid bestaat dat het verkiezingsproces wordt afgebroken als de oproepingskaarten voor de stemming al zijn verzonden. De Kiesraad adviseert u met het oog hierop in het wetsvoorstel expliciet te bepalen dat indien het verkiezingsproces wordt afgebroken, de burgemeester dit ter openbare kennis brengt. Ook in het geval dat de oproepingskaarten nog niet zijn verzonden acht de Kiesraad overigens een zodanige kennisgeving gewenst. De kiezers zullen immers ook op andere wijze dan door de oproepingskaart op de hoogte zijn van de dagen van stemming voor de burgemeestersverkiezingen.

Zoals hiervoor ter sprake kwam bepalen burgemeester en wethouders de nieuwe dag van kandidaatstelling. Op grond van artikel 4.2 van het wetsvoorstel brengt de burgemeester ten minste drie weken voor de kandidaatstelling de mogelijkheid

van kandidaatstelling ter openbare kennis. Aangezien bij de afbreking van het verkiezingsproces de dag van kandidaatstelling niet direct uit de wet voortvloeit, acht de Kiesraad het van belang dat burgemeester en wethouders de dag van kandidaatstelling zo spoedig mogelijk ter openbare kennis brengen. De Kiesraad adviseert u artikel 9.4 in die zin aan te vullen.

Herindelingsverkiezingen

De Kiesraad gaat ervan uit dat in de Wet algemene regels herindeling een algemene regeling zal worden getroffen voor de verkiezing van de burgemeester in geval van gemeentelijke herindeling.

Taken burgemeester in verkiezingsproces

Het heeft de instemming van de Kiesraad dat de burgemeester op grond van beide wetsvoorstellen niet langer fungeert als voorzitter van het hoofdstembureau en daarmee ontlast wordt van bepaalde taken in het verkiezingsproces. De Kiesraad mist echter in de memorie van toelichting een overzicht van taken die de burgemeester in de verkiezingsprocedure kwijt raakt en die hij behoudt.

Het conceptvoorstel van wet tot introductie van de gekozen burgemeester

In het voorgaande heeft de Kiesraad bijna uitsluitend stilgestaan bij onderdelen van het conceptvoorstel van wet verkiezing burgemeester. Onderstaand vraagt de Kiesraad uw aandacht voor enkele aspecten van het conceptvoorstel van wet introductie gekozen burgemeester die geen relatie hebben met het systeem van verkiezing.

Onvrijwillig ontslag

In de ontslaggronden in de artikelen 62, 63 en 63c wordt terecht een relatie gelegd met de vereisten voor de verkiesbaarheid tot burgemeester. Anders is dit met het bestaan van een onwerkbaar verhouding tussen de burgemeester en de raad. Volgens de memorie van toelichting is deze mogelijkheid uitdrukkelijk niet bedoeld om 'reguliere' politieke meningsverschillen te beslechten. De Kiesraad vraagt zich af of het onderscheid tussen beide situaties in de praktijk altijd wel duidelijk zal zijn. Dat geldt ook voor het onderscheid met de ontslaggrond 'handelen of nalaten dat onverenigbaar is met een integere vervulling van het burgemeestersambt'. De Kiesraad gaat ervan uit, dat de commissaris hierin een rol kan spelen, maar uiteindelijk is het de raad die besluit tot ontslag. Vanwege de verschillende rechtsgevolgen welke aan toepassing van verschillende ontslaggronden verbonden zijn is het van belang dat van de aanvang af duidelijk is welke ontslaggrond van toepassing is. Wellicht verdient het aanbeveling in artikel 63, tweede lid, vermelding van de ontslaggrond voor te schrijven.

Coalitievorming

De Kiesraad vraagt zich af of - zoals in de memorie van toelichting wordt verondersteld - de toekomstige coalitievorming een rol zal spelen bij de

Datum
19 5 2004

Ons kenmerk

Onderdeel
Kiesraad

Blad
15 van 15

verkiezing van de burgemeester en gedurende zijn campagne. Tijdens de campagne zal er immers rekening mee gehouden moeten worden dat een door een kandidaatburgemeester gewenste coalitie geen meerderheid behaalt. Dat zal afbreuk kunnen doen aan de positie van de gekozen burgemeester die zich tevoren over een gewenste coalitie heeft uitgelaten.

Ambtelijk apparaat

De Kiesraad vraagt de aandacht voor de mogelijke implicaties van de voorgestelde doorslaggevende invloed van de burgemeester op het beleid inzake de ambtelijke organisatie en het ambtelijk personeel. Het lijkt van belang hierbij in te gaan op de vraag of dit zal leiden tot een zekere politisering van het ambtelijk apparaat en of dit gewenst is.

Hoogachtend,

F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Mr. Th.C. de Graaf
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr.dr.s. E.B. Pronk
T (070) 426 8771
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Onderwerp
Advies hoofdlijnennotitie nieuw kiesstelsel

Blad
1 van 13

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag
Kamer H 1016

Geachte heer De Graaf,

Algemeen

Met veel belangstelling heeft de Kiesraad kennis genomen van de hoofdlijnennotitie van het kabinet 'Naar een sterker parlement' inzake een nieuw kiesstelsel voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer. Het door het kabinet voorgestane stelsel is hierin uitvoerig uiteengezet. Onderstaand geeft de Kiesraad u zijn advies over de inrichting van het gemengde kiesstelsel. De Kiesraad acht het gezien de politieke wil om het kiesstelsel te wijzigen niet op zijn weg liggen om nader in te gaan op de argumenten die in de notitie worden aangevoerd om het kiesstelsel voor de Tweede Kamer te wijzigen. De Raad volstaat met de constatering dat hij de analyse om tot wijziging van het kiesstelsel voor de Tweede Kamer over te gaan niet onderschrijft. Daarbij gaat de Kiesraad ervan uit dat zijn opvattingen over het ontbreken van de noodzaak tot verandering van het kiesstelsel bij het kabinet bekend zijn en verwijst hij hiervoor naar zijn eerdere adviezen over wijziging van het kiesstelsel.¹

In algemene zin hecht de Kiesraad er voorts aan op te merken dat hij ervan uit gaat dat het gemengde stelsel niet zal worden ingevoerd als opstap naar een systeem waarin de evenredigheid volledig wordt verlaten. De Kiesraad gaat er met andere woorden van uit dat in de hoofdlijnennotitie sprake is van een eindmodel.

Grondwettelijke aspecten

De hoofdlijnennotitie stelt als randvoorwaarden voor het nieuwe stelsel het principe van evenredige vertegenwoordiging en een vast aantal van 150 kamerleden. Deze voorwaarden vloeien voort uit de Grondwet. In de hoofdlijnennotitie wordt ingegaan op de vraag of het gemengde stelsel daadwerkelijk aan het in artikel 53, eerste lid, van de Grondwet neergelegde beginsel van evenredige vertegenwoordiging binnen door de wet te stellen grenzen voldoet. Indien voor een stelsel wordt gekozen waarin

¹ Adviezen van 29 december 1995 en 22 december 1998.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 13

eventueel door de districtsstemmen ontstane overschotzetels (dus: zetels waarop een partij gezien de uitslag van de landelijke stemming geen recht zou hebben) niet worden toegekend, komt de evenredigheid in het nieuwe stelsel overeen met de evenredigheid die op grond van het huidige kiesstelsel wordt bereikt. In dat geval wordt zonder meer voldaan aan het vereiste van evenredigheid.

De hoofdlijnennotitie bevat geen eenduidige conclusie of ook aan het vereiste van evenredigheid binnen door de wet te stellen grenzen wordt voldaan, indien overschotzetels wel worden toegewezen. Uitgaande van een stelsel waarin 75 zetels in meervoudige districten worden verdeeld en de kans gering is dat in een district behaalde overschotzetels worden toegewezen ten koste van zetels die op grond van de landelijke stemmenverhouding aan andere partijen zouden toekomen, kan naar het oordeel van de Kiesraad ook indien er voor wordt gekozen overschotzetels toe te wijzen aangenomen worden dat voldaan wordt aan het grondwettelijke vereiste van evenredigheid, mits in de wet beperkingen worden neergelegd voor de toewijzing van overschotzetels. Artikel 53 van de Grondwet spreekt immers over "evenredigheid binnen door de wet te stellen grenzen". Op de door de Kiesraad voorgestane beperkingen voor de toewijzing van overschotzetels wordt onderstaand nog teruggekomen.

Alternatieve voorstellen tot wijziging van het kiesstelsel

In de hoofdlijnennotitie worden drie alternatieve voorstellen genoemd die in het verleden zijn gedaan om het kiesstelsel te wijzigen, te weten een verlaging of opheffing van de voorkeurdrempel, het toekennen van drie stemmen aan de kiezer en het voorstel van de Kiesraad, onder handhaving van het huidige stelsel, het maximum aantal kandidaten op de lijst te beperken. In zijn hiervoor genoemde adviezen is de Kiesraad al op deze alternatieven ingegaan. Ten aanzien van het voorstel de voorkeurdrempel te verlagen volstaat de Kiesraad om deze reden met de opmerking dat een verlaging inderdaad zijn grenzen kent. Een te lage drempel leidt immers tot willekeur: een verschil in aantallen voorkeurstemmen van enkele tientallen rechtvaardigt niet de verkiezing van de ene kandidaat boven de andere als het gaat om aantallen stemmen ver beneden de kiesdeler.

Voorts erkent de Kiesraad dat een bezwaar van het door hem gedane alternatieve voorstel tot verkorting van de kandidatenlijsten is dat ondoorzichtig is welke kandidaten van de grote partijen uiteindelijk in de Tweede Kamer zitting nemen. Ook zal de kans met voorkeurstemmen te worden gekozen in dat geval afnemen. Dit voorstel is - zoals in de hoofdlijnennotitie is aangegeven - echter door de Kiesraad gedaan vanuit de gedachte dat de wens tot regionalisering van de Tweede-Kamerverkiezingen zou bestaan.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 13

Kenmerken van het nieuwe stelsel

Twee stemmen

Op grond van het kabinetsvoorstel heeft de kiezer twee stemmen: een landelijke stem op een kandidaat van een landelijke lijst en een districtsstem op een districts-kandidaat. De Kiesraad kan instemmen met de in de hoofdlijnennotitie neergelegde motivering binnen een gemengd kiesstelsel niet te kiezen voor één stem die zowel voor de landelijke zetelverdeling als voor de districtsverkiezing bepalend is. Kiezers hebben met twee stemmen de speelruimte bij de landelijke verkiezing en de districtsverkiezing elk een zelfstandig oordeel te geven.

Voorkeurstem

Het heeft de instemming van de Kiesraad dat, anders dan in het Duitse kiesstelsel, kiezers een landelijke stem kunnen uitbrengen op een kandidaat in plaats van op een partij. In het Nederlandse kiesstelsel is evenredige vertegenwoordiging altijd gepaard gegaan met de mogelijkheid van een voorkeurstem. Er moeten wel dringende redenen aanwezig zijn die mogelijkheid in de toekomst niet meer te bieden. De Kiesraad realiseert zich daarbij overigens dat een landelijke stem op een partij meer zou passen in een gemengd kiesstelsel en de doorzichtigheid van het stelsel zou vergroten. Daarnaast komt een landelijke stem op een partij de overzichtelijkheid op het stembiljet en de stemmachine ten goede.

Dat de Kiesraad geen voorstander is van het uitbrengen van de landelijke stem op een partij vloeit in de eerste plaats voort uit het feit dat in dat geval bij de kleinere partijen het persoonlijk element in de verkiezing grotendeels of in zijn geheel zou verdwijnen. Gezien de omvang van de districten (maximaal zes zetels per district) mag er immers van uit worden gegaan dat het vooral de grotere partijen zijn die in de districten de zetels zullen weghalen. Het zal dus vooral bij de grotere partijen zijn dat de districtsverkiezing het persoonlijk element zal vergroten. Op zich acht de Kiesraad dat niet bezwaarlijk, omdat ook juist bij de grotere partijen zich het probleem voordoet van kandidaten die 'op de slippen van' de lijsttrekker het parlement inkomen. De Kiesraad acht het echter ongewenst indien voor de kleinere partijen elk persoonlijk element bij de verkiezingen komt te ontbreken.

Een ander argument om een voorkeurstem mogelijk te laten is dat er bij de kiezers ook behoefte bestaat een voorkeurstem uit te brengen. Eén op de vijf kiezers heeft bij de afgelopen Tweede-Kamerverkiezingen een voorkeurstem uitgebracht. Vaak stemmen vrouwen bijvoorbeeld de eerste vrouw van de lijst. De Kiesraad acht het niet denkbeeldig dat de belangstelling van de kiezers voor de verkiezingen zal afnemen indien landelijk geen voorkeurstem kan worden uitgebracht. Wordt in de districten voor een personenstelsel gekozen, dan zal het aantal kandidaten daar beperkt zijn. Indien landelijk dan niet de mogelijkheid bestaat een voorkeurstem uit te brengen, worden de mogelijkheden van kiezers om op een kandidaat van hun voorkeur te stemmen in feite beperkt ten opzichte van het huidige stelsel.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
4 van 13

Het kan voorts voor politieke partijen aantrekkelijk zijn een kandidaat die veel stemmen trekt op de kandidatenlijst te plaatsen. Ook vanuit de optiek van de politieke partijen kan de mogelijkheid van een voorkeurstem op een kandidaat van de landelijke lijst derhalve van belang zijn. Daarbij zij opgemerkt dat de voorkeurdrempel thans niet zodanig is, dat kleine groepen kiezers wijziging kunnen aanbrengen in de lijstvolgorde die door de politieke partijen is vastgesteld.

Een bezwaar van het uitbrengen van een voorkeurstem op een landelijke kandidaat is anderzijds dat het risico bestaat dat kandidaten die op de landelijke lijst de voorkeurdrempel halen toch niet gekozen zullen worden vanwege de voorrang van de gekozen districtskandidaten. Dit doet afbreuk aan het principe van voorkeurstemmen op de landelijke lijst, maar is inherent aan het gemengde stelsel.

Uniforme kandidatenlijsten

Alhoewel dit in de hoofdlijnennotitie niet expliciet wordt vermeld, gaat de Kiesraad ervan uit dat het de bedoeling is van het kabinet dat elke partij voor de landelijke stemming met één uniforme kandidatenlijst aan de verkiezing deelneemt. Aangezien reeds via de tweede stem op districtskandidaten wordt gestemd, bestaat er naar het oordeel van de Kiesraad in ieder geval voor grotere partijen geen behoefte aan een regionale differentiatie van de kandidatenlijst. Kleinere partijen, die weinig of geen kans maken districtszetels te verwerven, zouden overigens wel belang kunnen hebben bij een regionale differentiatie van de landelijke lijst. In de praktijk plegen deze partijen echter veelal landelijk gelijklopende lijsten in te dienen. Eén lijst past ook beter in het systeem: met de landelijke stem kan elke kiezer in Nederland op dezelfde kandidaten stemmen, terwijl met de districtsstem alleen op in het district gestelde kandidaten gestemd kan worden.

De Kiesraad realiseert zich dat één uniforme lijst betekent dat het maximaal aantal kandidaten dat op de kandidatenlijst mag worden vermeld hoger dient te zijn, dan in het geval de partijen verschillende, regionaal gedifferentieerde, kandidatenlijsten kunnen inleveren. In geval van één landelijke lijst, zal zelfs voor kleine partijen de mogelijkheid geopend moeten worden dat meer dan dertig kandidaten per lijst gesteld kunnen worden. De partij Lijst Pim Fortuyn heeft immers laten zien dat een partij uit het niets een groot aantal zetels in de Tweede Kamer kan bemachtigen. Rekening houdend met de mogelijkheid van regeringsdeelname en tussentijdse vacaturevervulling, zullen partijen in geval van één landelijke lijst derhalve maximaal zestig kandidaten² moeten kunnen stellen. De consequentie hiervan zal wel kunnen zijn dat het gebruik van één stembiljet, gelet op de omvang, onoverzichtelijk voor de kiezer is en onhanteerbaar wordt. Tevens zal zich eerder dan thans het risico kunnen voordoen dat de stempanelen van de stemmachines te klein zullen zijn om alle

² Bij dit aantal van zestig kandidaten is rekening gehouden met het feit dat een grote partij hoogstwaarschijnlijk in alle districten een zetel zal behalen. Aan het aantal van zestig dient derhalve het aantal districtskandidaten te worden toegevoegd dat beschikbaar is voor een kamerzetel.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
5 van 13

kandidatenlijsten en districtskandidaten te vermelden. Een oplossing hiervoor zou kunnen zijn dat slechts de eerste dertig kandidaten op het stembiljet en de stemmachine worden vermeld. De overige (maximaal) dertig kandidaten zullen in dat geval wel op de door partijen ingeleverde kandidatenlijst vermeld moeten worden en landelijk gepubliceerd worden. Uiteraard brengt dit mee dat op deze kandidaten geen voorkeurstem kan worden uitgebracht. Aangezien deze kandidaten alleen voor tussentijdse vacaturevervulling in aanmerking zullen komen,³ acht de Kiesraad het niet bezwaarlijk indien zij niet op het stembiljet en de stemmachine worden vermeld.

Wordt niet voor deze oplossing gekozen, dan zullen voor het probleem van lange kandidatenlijsten praktische oplossingen gevonden kunnen worden, zoals het gebruik van twee stembiljetten en twee stemmachines per stemlokaal. De Kiesraad wijst erop dat het al dan niet vermelden van alle kandidaten op het stembiljet of de stemmachine en het al dan niet gebruik van twee stembiljetten of twee stemmachines niet alleen organisatorische en budgettaire aspecten heeft, maar dat het ook gaat om de mogelijkheid voor ieder het kiesrecht op een relatief eenvoudige manier te kunnen uitoefenen.

Onverenigbaarheid landelijke kandidatuur en districtskandidatuur

Het kabinet kiest voor een verbod van een combinatie van een landelijke en districtskandidatuur en laat daarmee het belang van de geloofwaardigheid van het systeem voor de kiezer zwaarder wegen dan het belang dat partijen in staat zijn evenwichtige fracties samen te stellen. In de hoofdlijnennotitie wordt erop gewezen dat een probleem in Duitsland is dat de kandidaten die niet gekozen worden in de districten over het algemeen toch via de landelijke lijst van hun partij in de Bondsdag komen. In zijn advies van 29 december 1995 heeft de Kiesraad er ook op gewezen dat aan dit bezwaar tegemoetgekomen kan worden door te bepalen dat kandidaten op de landelijke lijst niet tevens kandidaat kunnen zijn op een districtslijst. Vanuit het systeem beredeneerd, ligt een verbod op een dubbele kandidatuur ook voor de hand. De meerderheid van de Kiesraad vraagt zich echter bij nader inzien af of een wettelijk verbod het meest wenselijk is, en wel op grond van de volgende overwegingen.

In de eerste plaats merkt de Kiesraad op dat een vergelijking met de situatie in Duitsland niet geheel opgaat. Als belangrijk verschil met het Duitse kiesstelsel kan worden genoemd dat in Duitsland met de landelijke stem geen stem op een kandidaat kan worden uitgebracht, terwijl dat in het gemengde kiesstelsel van het kabinet wel het geval is. Met de landelijke stem vindt derhalve in Duitsland geen stemming over kandidaten plaats. Een kandidaat die via de landelijke lijst in de Bondsdag komt, heeft dat louter en alleen te danken aan de plaats die zijn partij hem op de lijst heeft toegekend. Een ander verschil met het Duitse kiesstelsel is dat het daar enkelvoudige districten betreft waarin één kandidaat wordt gekozen. In

³ Er mag van worden uitgegaan dat zelfs van een grote partij niet alle 30 kandidaten van de landelijke lijst gekozen zullen worden. Een grote partij zal immers hoogstwaarschijnlijk in alle districten een districtsetel behalen, zodat de eerste twintig gekozen kandidaten van een grote partij districtskandidaten zullen zijn.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
6 van 13

Duitsland is er derhalve één winnaar in het district, terwijl in het in de hoofdlijnen-notitie neergelegde stelsel sprake is van meerdere winnaars in het district. In het Duitse stelsel zal het dan ook vreemder worden gevonden indien kandidaten die in het district de verkiezing hebben verloren, via de landelijke lijst toch in het parlement komen. Wordt gekozen voor een verbod van dubbele kandidatuur, dan kan dit er voorts toe leiden dat kiezers een kandidaat van hun voorkeur 'missen' op het stembiljet of de stemmachine omdat deze in een ander district als districtskandidaat verkiesbaar is gesteld. Met een verbod van dubbele kandidatuur is de kans groter dat kiezers worden beperkt in hun mogelijkheden de landelijke stem op de kandidaat van hun voorkeur uit te brengen.

De politieke partijen zullen bij een verbod van dubbele kandidatuur gedwongen worden de afweging te maken of zij een 'stemmenkanon' in het district naar voren schuiven met als consequentie dat zij slechts in een deel van het land via die kandidaat stemmen zullen trekken, dan wel op de landelijke lijst waarmee zij uit het gehele land stemmen zullen trekken.

Wordt gekozen voor 20 districten, dan zullen de naar verwachting twee grootste partijen in alle 20 districten een kandidaat naar voren moeten schuiven, die zij zeker in hun fractie willen hebben. De hoofdlijnennotitie wijst erop dat deze kandidaten een rol kunnen spelen bij de landelijke campagne. Ervaringen in het buitenland zouden erop wijzen dat landelijk bekende personen graag in aanmerking komen voor een districtskandidatuur en dat districten graag een landelijke topper in hun district als kandidaat zien. De hoofdlijnennotitie stelt voorts dat de grote partijen er zo goed als zeker van zijn dat zij in het overgrote deel van de meervoudige districten een zetel zullen binnenhalen. Het zou voor deze partijen geen enkel risico zijn 'landelijke toppers' in een district in te zetten. De afgelopen twee Tweede-Kamerverkiezingen laten echter zien dat de aanhang van partijen snel kan fluctueren. Ook bij eerdere verkiezingen kan dit geconstateerd worden. Het is dus naar het oordeel van de Kiesraad de vraag of niet ook de grote partijen het risico lopen dat een voor de fractie belangrijke kandidaat uiteindelijk toch niet in de kamer komt.

De Kiesraad meent ook dat een wettelijke onverenigbaarheid van een landelijke kandidatuur en een districtskandidatuur een zware wissel trekt op partijen, met name de partijen voor wie de kans op het behalen van districtzetels onzeker is. Deze partijen zullen voor de verschillende districten kandidaten moeten mobiliseren en motiveren om zich kandidaat te stellen, terwijl de kans op verkiezing voor een deel van deze kandidaten niet groot is. De animo om zich kandidaat te stellen in een district kan daardoor klein zijn. Met name de kleinere partijen zouden er zelfs voor kunnen kiezen geen districtskandidaten naar voren te schuiven.

De Kiesraad wijst er tot slot op dat een consequentie van een wettelijke verenigbaarheid van een landelijke en een districtskandidatuur is dat een kiezer in

een bepaald district zowel met de landelijke stem als met de districtsstem op een en dezelfde kandidaat kan stemmen.

De districtsstem

Het aantal te kiezen districtskandidaten

In de districten worden maximaal 75 kandidaten gekozen. Naar de stellige mening van het kabinet is met meervoudige districten bij een aantal van 100 districts-kandidaten de kans op overschotzetels buitengewoon gering. Een aantal van maximaal 75 kandidaten zou daarom in ieder geval veilig zijn. De Kiesraad heeft dit zelf niet nagerekend, maar gaat ervan uit dat het kabinet berekeningen heeft laten uitvoeren op basis van enkele recente verkiezingsuitslagen en dat daarbij rekening is gehouden met een marge in verband met het feit dat bij een stemming in districten met slechts enkele kandidaten kiezers mogelijk niet op een districtskandidaat van de partij van hun voorkeur zullen stemmen, maar op een districtskandidaat van een andere partij die kans heeft om te worden gekozen.

De omvang van de districten

Het uitgangspunt in de hoofdlijnennotitie voor de omvang van de districten is dat het land verdeeld zal worden in ongeveer 20 districten met twee tot vijf à zes kandidaten. Bezien vanuit het belangrijkste oogmerk van de voorgestelde wijziging van het kiesstelsel, te weten versterking van de band tussen kiezer en gekozene, heeft de Kiesraad er begrip voor dat is gekozen voor in omvang kleine districten. Geconstateerd kan echter worden, zoals hiervoor al ter sprake kwam, dat bij een maximum aantal van vijf à zes kandidaten in ieder geval de kleinere partijen er naar verwachting niet of nauwelijks in zullen slagen één van de 75 districtszetels te bemachtigen. Aangezien de landelijke stemming bepalend is voor de zetelverdeling en juist bij de grotere partijen het probleem zich voordoet van *backbenchers* die “op de slippen” van de lijsttrekker de Tweede Kamer binnenkomen, acht de Kiesraad dit echter niet bezwaarlijk.

Dat het aantal zetels per district in omvang kan variëren van twee tot vijf à zes kandidaten betekent dat het aantal zetels per district erg uiteenloopt. De Kiesraad ziet als bezwaar van in zetelaantal ongelijke districten dat kiezers in het ene district minder mogelijkheden hebben om een stem op hun partij van voorkeur uit te brengen dan in het andere. In een district met twee zetels zullen immers naar alle waarschijnlijkheid kandidaten van de twee grootste partijen elk een zetel behalen, terwijl de andere kandidaten het nakijken hebben. In de grotere districten zullen ook andere partijen erin kunnen slagen een zetel te behalen. In het verlengde hiervan zullen in het ene district de kiezers van een middelgrote partij wel een kamerlid van de eigen partij hebben die aan de regionale achterban verantwoording dient af te leggen, terwijl in andere districten de aanhangers van een middelgrote politieke partij niet zo'n aanspreekpunt hebben bij hun eigen partij. Een indeling in meervoudige

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
8 van 13

districten waarvan het aantal zetels in omvang varieert, heeft derhalve iets willekeurig.

Anderzijds meent de Kiesraad dat als een gelijk aantal zetels per district als uitgangspunt wordt genomen (bijvoorbeeld 15 districten van 5 zetels of 18 districten van 4 zetels) het lastiger is herkenbare districten in het leven te roepen. Provincies als Zeeland, Drenthe en Flevoland zullen in dat geval te klein zijn om een district te vormen.

Indien niet wordt uitgegaan van districten met gelijke zetelaantallen, acht de Kiesraad het voor de hand liggend aansluiting te zoeken bij de bestaande kieskringindeling en de 19 kieskringen als 19 districten aan te houden. Geconstateerd kan worden dat er geen andere indeling voorhanden is waarbij aansluiting gezocht kan worden. Een voordeel van handhaving van de bestaande indeling is dat niet (met het risico van politieke motieven) opnieuw de grenzen vastgesteld moeten worden. Aansluiting bij de huidige kieskringen, heeft als consequentie dat in de 19 districten 2 tot 7 kandidaten worden gekozen. Voor een overzicht van aantallen zetels per district indien de huidige kieskringindeling wordt gevolgd zij verwezen naar de bijlage bij dit advies.

Tot slot merkt de Kiesraad op dat, welke districtsindeling ook wordt gekozen, deze bij wet moet worden geregeld. Aangezien het aantal inwoners per district kan fluctueren, adviseert de Kiesraad te bepalen dat het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer ten behoeve van elke verkiezing het aantal zetels per district vaststelt volgens een in de wet neergelegde berekeningswijze. Gewezen zij daarbij op het belang dat het aantal zetels per district ruimschoots voor de kandidaatstelling wordt vastgesteld, aangezien partijen hiermee bij hun interne kandidaatstellingsprocedures rekening zullen willen houden.

Geen woonplaatsvereiste districts kandidaat

In de hoofdlijnennotitie is niet als vereiste gesteld dat een in een district gekozen kandidaat ook in dat district woonachtig dient te zijn. Binnen de huidige Grondwet is dit vereiste ook niet toegestaan. In dat geval zou immers sprake zijn van een beperking van het passief kiesrecht die de Grondwet nu niet kent. Afgezien van de grondwettelijke bezwaren tegen een woonplaatsvereiste meent de Kiesraad dat dit vereiste ook niet past binnen een stelsel dat niet gericht is op een regionalisering van de verkiezingen, maar op het vergroten van het aantal kamerleden met een eigen kiezersmandaat.

Het personenstelsel

In het door het kabinet voorgestane gemengde kiesstelsel worden de kandidaten in de districten gekozen op grond van een zogenaamd personenstelsel: kandidaten staan niet op een lijst, maar worden persoonlijk gesteld. Het is de Kiesraad opgevallen dat in de hoofdlijnennotitie wordt volstaan met een paar oppervlakkige

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
9 van 13

opmerkingen over dit stelsel, terwijl dit onderdeel een geheel nieuw element toevoegt aan het sinds lange tijd in Nederland voor alle vertegenwoordigende organen geldende kiesstelsel. Zo wordt uit de hoofdlijnennotitie bijvoorbeeld niet duidelijk op welke wijze de toedeling van zetels aan de districtskandidaten plaatsvindt.

Het argument van het kabinet om het personenstelsel te introduceren, is dat dit het beste aansluit bij de doelstelling van het nieuwe kiesstelsel: het vergroten van het aantal kamerleden met een rechtstreeks kiezersmandaat. De Kiesraad meent echter dat er ook bezwaren zijn verbonden aan een personenstelsel. Doordat er geen sprake is van stemmenoverdracht tussen de verschillende districtskandidaten van één partij, kan zich de situatie voordoen dat in een district waarin veel aanhang is voor één partij, toch maar één kandidaat van die partij wordt gekozen. Stelt een partij twee of meer kandidaten in een district, dan bestaat zelfs het risico dat van deze partij, ook al heeft deze in totaliteit gezien een groot percentage van de stemmen vergaard, geen kandidaat wordt gekozen, omdat de kiezers de stemmen verspreiden over de kandidaten van die partij. Gesteld zou kunnen worden dat dit niet bezwaarlijk is, omdat de landelijke stemming de zetelverdeling bepaalt. Daar staat echter tegenover dat het aan kiezers niet goed uit te leggen valt dat er, ondanks het grote aantal stemmen voor districtskandidaten van de partij, geen enkele districtskandidaat van die partij gekozen is. Bovendien mist in dat geval een partij met een grote aanhang een 'eigen' districtsvetegenwoordiger.

Een ander nadeel van een personenstelsel is dat na een tussentijds vertrek uit de Tweede Kamer van een gekozen districtskandidaat, er in feite geen nieuw kamerlid voor dat district in de kamer komt. De Kiesraad gaat er namelijk vanuit dat in dat geval een kandidaat van de landelijke lijst de vacature zal vervullen. Indien een in een district gekozen kamerlid een ministerspost aanvaardt of om een andere reden de Tweede Kamer verlaat, zal derhalve van verantwoording afleggen aan de achterban in het district geen sprake zijn.

Voorts wordt in de hoofdlijnennotitie opgemerkt dat ter voorkoming dat een kandidaat met relatief weinig stemmen een zetel binnen het district wint, een drempel wordt ingebouwd. Bezien zal nog worden hoe hoog de drempel zal worden. De Kiesraad gaat ervan uit dat deze drempel in relatie staat tot het aantal uitgebrachte stemmen of het aantal inwoners en realiseert zich dat elke hoogte in feite willekeurig is.

Tot slot merkt de Kiesraad op dat zich de situatie zou kunnen voordoen dat in een district een aantal kandidaten wordt gesteld dat minder is of gelijk aan het aantal in dat district te verdelen zetels. De Kiesraad adviseert u hiervoor in de wet een voorziening te treffen.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
10 van 13

Dezelfde kandidaten in twee of meer districten

Zoals hiervoor ter sprake kwam is het kabinet voorstander van een wettelijke onverenigbaarheid van kandidatuur op de landelijke lijst en de districtslijst. In de hoofdlijnennotitie wordt niet ingegaan op de vraag of een kandidatuur in twee of meer districten bij wet verboden dient te worden. Vanuit het systeem bezien, ligt een dergelijk verbod in de rede. Het is immers vreemd als een kandidaat in twee districten campagne voert en de mogelijkheid bestaat dat hij in twee districten wordt gekozen.

Overschotzetels

De hoofdlijnennotitie stelt dat in de wet rekening gehouden zal worden met de uiterst onwaarschijnlijke situatie van overschotzetels. Daarbij wordt er geen keuze gemaakt of de overschotzetels wel of niet worden toegewezen ten koste van de zetels die op grond van de landelijke stemmenverhouding aan andere partijen zouden toekomen. De Kiesraad meent dat het gekozen stelsel meebrengt dat het toekennen van overschotzetels voor de hand ligt. Het belang van de districtsverkiezing wordt hiermee vergroot. Met het oog op artikel 53 van de Grondwet dienen bij wet de grenzen te worden vastgelegd van de toekenning van de overschotzetels ten koste van de evenredigheid. Een goede methode daarbij zou zijn dat een overschotzetel ten koste gaat van de laatste restzetel van een partij die geen overschotzetel heeft behaald, en zo verder, totdat alle restzetels van partijen die geen overschotzetels hebben zijn uitgeput. Daarbij zal tevens de volgorde vastgelegd moeten worden van de toekenning van overschotzetels aan politieke partijen voor het geval er meer overschotzetels zijn dan restzetels van politieke partijen die geen overschotzetel hebben behaald

Beperking van de aantasting van de evenredigheid tot de restzetels past naar het oordeel van de Kiesraad binnen de marges die de Grondwet toelaat. Gezien het uitgangspunt dat het behalen van overschotzetels hoogst onwaarschijnlijk is, zal de situatie zich overigens niet snel voordoen dat alle restzetels van partijen die geen overschotzetel hebben behaald hiervoor gebruikt zullen worden.

Alleen districtszetel indien ook landelijk een zetel

De hoofdlijnennotitie stelt dat het voor de hand ligt alleen partijen die een landelijke lijst hebben ingediend toe te staan aan de districtsverkiezing mee te doen. De Kiesraad wijst erop dat een dergelijk vereiste geen garantie biedt dat door (de partij van) een districts kandidaat ook een reële kandidatenlijst is ingeleverd die een zetel behaalt. Daarom stelt de Kiesraad voor in de wet te bepalen dat aan een persoon geen (overschot)zetel wordt toegekend, indien zijn partij geen zetel via de landelijke stemming heeft behaald. Dit betekent dat het regionale partijen onder het nieuwe stelsel niet makkelijker wordt gemaakt dan thans om in de Tweede Kamer vertegenwoordigd te worden. Zij zullen ofwel zelf een landelijke lijst moeten indienen die de kiesdeler haalt, ofwel in samenwerking met andere regionale partijen aan de verkiezing moeten deelnemen.

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
11 van 13

Nederlanders in het buitenland

De Kiesraad heeft voorts stilgestaan bij de mogelijke consequenties van het nieuwe stelsel voor de Nederlanders in het buitenland. Deze groep personen valt moeilijk aan een (kiezersforum van een) district binnen Nederland te koppelen. Aansluiting bij het kiesdistrict 's-Gravenhage (overeenkomstig de huidige aansluiting bij de kieskring 's-Gravenhage) ligt daarom niet voor de hand. Een eigen district voor de Nederlanders buiten Nederland acht de Kiesraad voorts onwenselijk. Alhoewel er naar schatting rond de zeshonderdduizend Nederlanders buiten Nederland wonen, laten zich voor elke Tweede-Kamerverkiezing slechts twintig- tot dertigduizend personen als kiezer registreren. Zou gekozen worden voor een afzonderlijk district, dan zou van dit aantal uitgegaan moeten worden. Dit aantal is echter te klein om districtszetels aan toe te wijzen.

Gelet op het voorgaande geeft de Kiesraad u in overweging aan de Nederlanders in het buitenland alleen een landelijke stem toe te kennen. Een nadeel hiervan is dat de uniformiteit wordt doorbroken voor Nederlanders binnen en buiten Nederland. Voor het verschil in stemrecht bestaan echter naar het oordeel van de Kiesraad objectieve argumenten.

De Kiesraad meent dat het geven van uitsluitend een landelijke stem aan de Nederlanders in het buitenland niet in strijd is met de Grondwet. Artikel 4 van de Grondwet bepaalt dat iedere Nederlander gelijkelijk het recht heeft de leden van algemeen vertegenwoordigende organen te verkiezen, behoudens bij de wet gestelde beperkingen en uitzonderingen. De Grondwet voorziet dus in de mogelijkheid bij de wet te bepalen dat het kiesrecht voor Nederlanders in het buitenland beperkter is dan het kiesrecht voor ingezetenen Nederlanders. De hiervoor genoemde argumenten maken naar het oordeel van de Kiesraad dat sprake is van een geoorloofd onderscheid tussen Nederlanders binnen en Nederlanders buiten Nederland. Aangezien de beperkingen in de uitoefening van grondrechten niet verder behoren te gaan dan objectief gerechtvaardigd is, is het van belang dat het beperken van het kiesrecht tot de landelijke stem de invloed van Nederlanders in het buitenland op de samenstelling van de Tweede Kamer niet wezenlijk aantast. De landelijke stem is immers bepalend voor de zetelverdeling in de Tweede Kamer.

Algemeen oordeel

In het voorgaande is aangegeven tot welke opmerkingen de verschillende elementen van het voorstel tot herziening van het kiesstelsel de Kiesraad aanleiding geven. Aan deze beoordeling op onderdelen wil de Kiesraad ter afsluiting van zijn advies meer in het algemeen nog het volgende toevoegen.

Het voorgestelde stelsel is door zijn gemengde karakter aanzienlijk gecompliceerder en ondoorzichtiger dan het bestaande kiesstelsel. Dat geldt in de eerste plaats voor de kiezers die het verband tussen de dubbele stemuitbrenging en de zetelverdeling veelal moeilijk zullen doorgronden. Maar ook voor politieke partijen wordt de gang

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
12 van 13

van zaken, met name bij de kandidaatstelling, ingewikkelder. Het systeem lokt bovendien (ongewenst) strategisch gedrag bij de kandidaatstelling en bij de stemming uit.

Voor het inruilen van het bestaande, betrekkelijk eenvoudige stelsel voor een gecompliceerder model als in de hoofdlijnennotitie neergelegd is naar het oordeel van de Kiesraad alleen aanleiding, indien het nieuwe stelsel evident tot een betere wijze van verkiezing van de leden van de Tweede Kamer zou leiden. De hoofdlijnennotitie heeft de Kiesraad er niet van kunnen overtuigen dat dit het geval is.

Invoering van het nieuwe kiesstelsel

In paragraaf 6 van de notitie wordt ingegaan op de verdere procedure. Het doel is de Tweede-Kamerverkiezing van mei 2007 volgens het nieuwe stelsel te laten houden. De Kiesraad gaat ervan uit dat invoering van het stelsel gepaard zal gaan met een uitgebreide voorlichtingscampagne, zowel voor de kiezers en de politieke partijen als voor de gemeenten die met de organisatie van de verkiezingen zijn belast en de stembureauleden. Daaraan gaat vooraf de aanpassing van de uitvoeringsregelgeving en de herkeuring en aanpassing van de stemmachines. Introductie van een personenstelsel in de districten betekent een aanpassing van de *software* van de stemmachine, waardoor een herkeuring noodzakelijk is. Voorts zal de organisatie van de stembureaus mogelijk aanpassing behoeven. De Kiesraad meent dat introductie binnen de gestelde periode mogelijk moet zijn, mits het wetgevingstraject ten minste anderhalf jaar voor de verkiezingen van mei 2007 is afgerond.

Hoogachtend,

F.J.W.M van Dooren,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

Datum
29 januari 2004

Ons kenmerk
0000019592

Onderdeel
Kiesraad

Blad
13 van 13

**Bijlage bij het advies van de Kiesraad over de
hoofdlijnennotitie
Naar een sterker parlement**

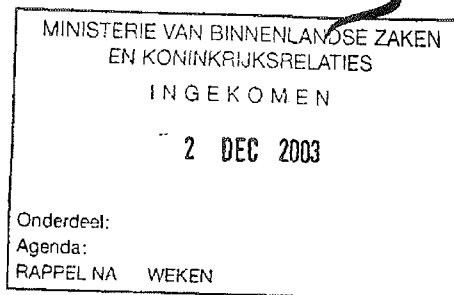
Kieskring	Aantal inwoners	Zetelverdeling
1 Groningen	565.758	3
2 Friesland	636.184	3
3 Drenthe	478.799	2
4 Overijssel	1.094.032	5
5 Flevoland	351.600	2
6 Gedeelte Gelderland	516.072	2
7 Overig Gelderland	1.433.161	7
8 Utrecht	1.152.218	5
9 Amsterdam	735.526	3
10 Gedeelte Noord- Holland	882.517	4
11 Overig Noord-Holland	939.309	4
12 Den Haag	457.726	2
13 Rotterdam	598.660	3
14 Gedeelte Zuid-Holland	1.227.516	6
15 Overig Zuid-Holland	1.139.878	5
16 Zeeland	376.959	2
17 Gedeelte Noord- Brabant	994.632	5
18 Overig Noord-Brabant	1.405.532	7
19 Limburg	1.142.017	5

Zetelverdeling gebaseerd op huidige kieskringindeling

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

De Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

03/145

Datum
28 november 2003

Ons kenmerk
0000018198

Onderdeel
CZW

Inlichtingen
mr. J.A. van Schagen
T 070-4266797
F

Uw kenmerk

Blad
1 van 1

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres
www.minbzk.nl

Onderwerp

Adviesaanvraag inzake hoofdlijnennotitie over
het nieuwe kiesstelsel voor de Tweede Kamer

Vandaag heb ik de Tweede Kamer namens het kabinet de hoofdlijnennotitie nieuw kiesstelsel 'Naar een sterker parlement' aangeboden. In overeenstemming met het regeerakkoord ben ik voornemens te bevorderen dat uiterlijk op 1 juli 2004 een wetsvoorstel tot invoering van een nieuw kiesstelsel voor de Tweede Kamer bij de Raad van State aanhangig wordt gemaakt. Streven is dat bij de verkiezingen in 2007 de leden van de Tweede Kamer volgens het nieuwe stelsel worden gekozen. Een ontwerp voor een wetsvoorstel tot invoering van een nieuw kiesstelsel zal in het voorjaar van 2004 ter advisering aan de Kiesraad worden voorgelegd.

Graag stel ik u in de gelegenheid advies uit te brengen over de hoofdlijnennotitie. Ik zou het in het bijzonder op prijs stellen indien u – voor zover dat in deze fase al mogelijk is – uw advies concentreert op de uitvoeringstechnische aspecten van het door het kabinet voorgestane kiesstelsel, zodat hiermee bij de opstelling van het wetsvoorstel rekening gehouden kan worden.

Ik zie uw advies graag uiterlijk 31 januari 2004 tegemoet. Ik heb goede nota genomen van uw wens om het advies in ieder geval in twee vergaderingen van de Kiesraad te bespreken. Aangezien vanaf nu slechts een termijn van een half jaar resteert voor het in procedure brengen van het wetsvoorstel, acht ik een langere adviestermin dan twee maanden niet mogelijk.

DE MINISTER VOOR BESTUURLIJKE VERNIEUWING EN
KONINKRIJKSRELATIES,

Th.C. de Graaf

03052005

De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Mr. Th.C. de Graaf
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp
Advies uitvoeringsregelgeving referendum
Europese Grondwet

Geachte heer De Graaf,

In uw brief van 24 oktober jl. verzoekt u de Kiesraad advies uit te brengen over het ontwerpbesluit raadplegend referendum Europese Grondwet en de ontwerpregelgeving modellen raadplegend referendum Europese Grondwet. Over het algemeen kan de Kiesraad instemmen met deze uitvoeringsregelgeving. Onderstaand treft u enige technische opmerkingen over de regelgeving aan.

Besluit raadplegend referendum Europese Grondwet

Algemene opmerking

In het ontwerpbesluit is er enerzijds voor gekozen om artikelen uit het Tijdelijk referendumbesluit integraal over te nemen, terwijl anderzijds artikelen uit het Tijdelijk referendumbesluit, die overigens weer verwijzen naar het Kiesbesluit, van overeenkomstige toepassing zijn verklaard, echter met afwijkingen. Met het oog op de begrijpelijkheid en de leesbaarheid van het besluit, adviseert de Kiesraad u de artikelen uit het Tijdelijk referendumbesluit die ook van toepassing zijn op het raadplegend referendum over de Europese Grondwet - met de benodigde aanpassingen - in dit ontwerpbesluit over te nemen. In dat geval behoeven immers alleen het Besluit raadplegend referendum Europese Grondwet en het Kiesbesluit geraadpleegd te worden. Het gaat hier slechts om zes artikelen. Overigens vindt de Kiesraad het ook niet consequent indien in het besluit raadplegend referendum Europese Grondwet enerzijds artikelen uit het Tijdelijk referendumbesluit integraal zijn overgenomen, terwijl anderzijds artikelen uit het Tijdelijk referendumbesluit van overeenkomstige toepassing zijn verklaard.

Artikel 2

De zinsnede "personen, bedoeld in artikel 6, derde lid, van de Wet raadplegend referendum Europese Grondwet" zou vervangen kunnen worden door:
Nederlanders die hun werkelijke woonplaats buiten Nederland hebben (conform artikel 2 van het Tijdelijk referendumbesluit). De registratieformulieren zijn immers

Datum
11 december 2003

Ons kenmerk
0000018814

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr. drs. E.B. Pronk
T (070) 426 8771
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad
1 van 4

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag
Kamer H 1016

Datum
11 december 2003

Ons kenmerk
0000018814

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 4

in principe voor alle Nederlanders in het buitenland beschikbaar, niet alleen voor de Nederlanders die zich nog niet als kiezer voor het Europees Parlement hebben laten registreren.

Hoofdstuk 3

Omdat de in de artikelen 4 en 5 bedoelde zittingen van het centraal stembureau, onderscheidenlijk het hoofdstembureau betrekking hebben op de vaststelling van de uitslag, ligt het voor de hand dit hoofdstuk in het besluit op te nemen na het hoofdstuk met betrekking tot de stemopneming door het stembureau. Het hoofdstuk zou kunnen luiden: Hoofdstuk 5 De vaststelling van de uitslag van het referendum.

Artikel 4

Omdat slechts sprake is van één zitting van het centraal stembureau, dient "zittingen" in het enkelvoud geformuleerd te worden. Voor de leesbaarheid van het besluit zou "de zitting van het centraal stembureau, bedoeld in artikel 16 van de Wet raadplegend referendum," voorts vervangen kunnen worden door: de zitting van het centraal stembureau tot bekendmaking van de uitslag van het referendum, bedoeld in artikel 16 van de Wet raadplegend referendum Europese Grondwet juncto artikel 138 van de Tijdelijke referendumwet.

Artikel 5

Voor de leesbaarheid van het besluit zou "de zitting van het hoofdstembureau" vervangen kunnen worden door: de zitting van het hoofdstembureau tot vaststelling van de stemmentotalen voor de kieskring, bedoeld in artikel 14 van de Wet raadplegend referendum Europese Grondwet juncto artikel 128 van de Tijdelijke referendumwet.

Artikel 11

Het is juist indien in dit artikel wordt gesproken van "artikel M 9, tweede lid, van de Kieswet" in plaats van "artikel M 9 van de Kieswet".

Regeling modellen raadplegend referendum Europese Grondwet

Algemene opmerking

Voor de kenbaarheid voor de kiezers, adviseert de Kiesraad u in ieder geval in de titels en de tekst van de modellen die bedoeld zijn voor de kiezers (het model-registratieformulier voor Nederlanders in het buitenland, het model-oproepingskaart, het model-handleiding voor het stemmen, het model-stembiljet, het model voor de stemmachine, de model-verzoeken om met een kiezerspas, bij voimacht of per brief te stemmen), de term "het referendum" en de zinsnede "het referendum over het verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa" te vervangen door: het raadplegend referendum over een Europese Grondwet. Ook voor de verschillende model-processen-verbaal komt de hantering van deze

Datum
11 december 2003

Ons kenmerk
0000018814

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 4

terminologie naar het oordeel van de Kiesraad de kenbaarheid ten goede. De term "Europese Grondwet" is meer ingeburgerd dan de term "het verdrag tot vaststelling van een Grondwet voor Europa". De Kiesraad sluit niet uit dat hantering van deze laatste term bij kiezers de vraag oproept of hier geen sprake is van een ander document dan de Europese Grondwet.

Modellen Wvreg 6/D 3 - 1 en D 3 - 2

- In de toelichting onder punt 2. na "Indien u zich reeds" en na "bent u automatisch ook" telkens toevoegen: als kiezer.
- In de toelichting onder punt 2. kan de zinsnede "niet eerder worden ingediend dan op de dag waarop de Wet raadplegend referendum Europese Grondwet in werking is getreden en" verwarring oproepen bij de kiezer. Voor de kiezers zal immers over het algemeen niet bekend zijn met ingang van welke dag deze wet exact in werking treedt. Omdat de modellen bovendien pas worden vastgesteld met ingang van dezelfde dag dat de Wet raadplegend referendum Europese Grondwet in werking treedt, is het niet nodig de dag te noemen met ingang waarvan het verzoek mag worden ingediend. Het noemen van de uiterste datum kan volstaan.
- In de toelichting onder punt 3. zou na de eerste volzin toegevoegd kunnen worden: Het is bij het referendum niet mogelijk via internet of telefoon te stemmen.

Model Wvreg 10/J 7

- De woorden "Gemeente" en "Provincie" kunnen komen te vervallen (zijn alleen voor gemeenteraads- onderscheidenlijk provinciale-statenverkiezingen relevant).
- Bij het onderdeel "**Kiezerspas**" dient de zinsnede "/de provincie/de gemeente" te vervallen. Een in een kiezerspas omgezette oproepingskaart voor het referendum kan immers in elk stembureau in Nederland gebruikt worden.

Modellen Wvreg 10/J 38 - 2 en Wvreg 11/N 10 - 2

- "Provincie Zuid-Holland" vervangen door :s-Gravenhage.
- Voor de duidelijkheid zou bij punt B na "de verzoekschriften" toegevoegd kunnen worden: om per brief te stemmen.

Model Wvreg 10/K 6

- De zinsnede "/de provincie / de gemeente" dient te vervallen. Een in een kiezerspas omgezette oproepingskaart voor het referendum kan immers in elk stembureau in Nederland gebruikt worden.

Model Wvreg 10/L 8

- Op blz. 3 onder de eerste 1. de zinsnede "als kiezer bent geregistreerd in het gebied waarvoor het referendum geldt" vervangen door: in Nederland als kiezer bent geregistreerd.

Datum
11 december 2003

Ons kenmerk
0000018814

Onderdeel
Kiesraad

Blad
4 van 4

Wrreg 14

- De zinsnede "in de provincie" vervangen door "van de kieskring" en "voor de provincie" door: voor de kieskring.

Wrreg 16

- Het overzicht van aantallen stemmen dient te worden aangepast aan het feit dat de aantallen stemmen niet per provincie, maar per kieskring voor de Tweede-Kamerverkiezing worden vastgesteld.

Hoogachtend,

F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

De Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
De heer Th.C. de Graaf
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp
Advies gekozen burgemeester

Geachte heer De Graaf,

Bij brief van 26 september jl. verzocht u de Kiesraad advies uit te brengen over de hoofdlijnennotitie van dezelfde datum over de direct gekozen burgemeester. Graag brengt de Kiesraad u onderstaand zijn advies uit over de kiesrechtelijke onderdelen van de notitie. Aangezien de notitie slechts op de hoofdlijnen van de burgemeestersverkiezingen ingaat en op onderdelen geen keuzes voor bepaalde richtingen maakt, zal de Kiesraad ook op hoofdlijnen advies uitbrengen.

Vereisten voor het burgemeesterschap/passief kiesrecht

In de hoofdlijnennotitie wordt een eerste keuze gemaakt voor de vereisten voor het burgemeesterschap, te weten het hebben van de Nederlandse nationaliteit, het bereikt hebben van de achttienjarige leeftijd en het ingezetenschap in de gemeente. Daarbij wordt het in de rede liggend geacht geen maximumleeftijd voor het burgemeesterschap te stellen. Onderzocht zal worden op welke wijze een integriteitstoets kan worden ingepast in de verkiezingsprocedure. Voorts zal bekeken worden of voor het burgemeesterschap als eis wordt gesteld dat men niet onherroepelijk door de rechter is veroordeeld wegens het begaan van specifiek aangewezen strafbare feiten. In het kader van de voorbereiding van het wetsvoorstel wordt tenslotte bezien of het aantal ambtstermijnen voor een burgemeester zou moeten worden beperkt.

Algemene vereisten

De Kiesraad kan instemmen met de in de notitie gekozen vereisten van Nederlanderschap, het bereikt hebben van de achttienjarige leeftijd en het ingezetenschap en de argumenten daarbij. De Kiesraad meent dat voor het ambt van burgemeester ten minste de vereisten moeten gelden die voor raadsleden en wethouders gelden. Een aansluiting bij deze vereisten ligt dan ook voor de hand. Dat hierbij voor wat betreft de nationaliteit een afwijking zou gelden voor burgemeesters, acht de Kiesraad, gelet op de taken van de burgemeester op het

Datum
13 november 2003

Ons kenmerk
0000017677

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr.dr.s. E.B. Pronk
T (070) 426 7691
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad
1 van 10

Aantal bijlagen
0

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag
Kamer H 1016

terrein van de openbare orde en veiligheid en het feit dat sprake is van een éénhoofdig bestuursorgaan, noodzakelijk.

Verhouding tot de ontzetting uit het kiesrecht

Vanuit systematisch oogpunt ligt het voorts voor de hand te bepalen dat een persoon geen burgemeester kan worden als hij van het kiesrecht voor algemeen vertegenwoordigende organen is uitgesloten. Aangezien voor raadsleden en wethouders als vereiste geldt dat zij niet van het kiesrecht uitgesloten zijn, heeft dit vereiste naar het oordeel van de Kiesraad in ieder geval ook te gelden voor de burgemeester.¹ Daarnaast kan er uiteraard voor gekozen worden, bij meer delicten dan bij het kiesrecht voor algemeen vertegenwoordigende organen, de mogelijkheid te bieden dat de rechter als aanvullende straf een ontzetting uit het passief kiesrecht voor het burgemeesterschap kan uitspreken.

Integriteitstoets?

In de notitie wordt de vraag opgeworpen op welke wijze een integriteitstoets kan worden ingepast in de verkiezingsprocedure en welke aard die integriteitstoets zou moeten hebben. Het idee dat op enigerlei wijze in de verkiezingsprocedure de integriteit wordt getoetst spreekt op het eerste gezicht aan. Op rechtsstatelijke en praktische gronden wijst de Kiesraad een algemene integriteitstoets echter van de hand. Vanuit rechtsstatelijk oogpunt acht de Kiesraad het ongewenst indien in het kader van de verkiezingsprocedure aan een gemeentelijk bestuursorgaan een oordeel toekomt over de (mate van) integriteit van personen die zich kandidaat wensen te stellen voor het burgemeesterschap, dan wel de personen die tot burgemeester zijn gekozen.

De notitie spreekt over "objectief vastgelegde criteria" en "algemene integriteitseisen". Daarbij wordt gesteld dat de objectieve criteria in de wet moeten worden neergelegd en dat bij het toepassen van de integriteitstoets de toetsende instantie geen beleidsvrijheid kan toekomen. Uitsluitend een onherroepelijke rechterlijke veroordeling wegens het begaan van bepaalde strafbare feiten (eventueel beperkt tot een bepaald aantal jaren voorafgaand aan de verkiezing) kan naar het oordeel van de Kiesraad echter gehanteerd worden als criterium op basis waarvan een persoon niet toegelaten wordt tot de kandidaatstelling, dan wel op basis waarvan een persoon in weerwil van de verkiezingsuitslag niet het ambt van burgemeester mag vervullen. In zoverre kan moeilijk worden gesproken van een integriteitstoets in de betekenis die hieraan normaliter wordt toegekend. Indien de wetgever er voor kiest om in het kader van de verkiezingsprocedure een integriteitstoets voor de kandidaat van de

¹ De Kiesraad realiseert zich dat sinds de Grondwetsherziening van 1983, voor zover hem bekend, geen persoon bij onherroepelijke rechtelijke uitspraak van het kiesrecht is ontzet. Daarnaast is het de Kiesraad bekend dat er gedachten zijn, de kiesrechtuitsluiting voor personen die wegens een geestelijke stoornis onder curatele zijn gesteld te laten vervallen. Voor burgemeesters zal het feit dat men onder curatele is gesteld echter wel een uitsluitingsgrond moeten vormen.

Datum
13 november 2003

Ons kenmerk
0000017677

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 10

burgemeester te introduceren, dan adviseert de Kiesraad u in ieder geval om daarbij een (verkorte) beroepsmogelijkheid in het leven te roepen.

Vanuit praktisch oogpunt ziet de Kiesraad bezwaren tegen een integriteitstoets daar, in het geval de integriteitstoets voorafgaande aan de kandidaatstelling wordt gehouden, in het gehele land honderden en mogelijk duizenden personen tegelijkertijd op integriteit getoetst dienen te worden. Wordt deze toets na de verkiezing gehouden, dan acht de Kiesraad dit eveneens bezwaarlijk omdat in dat geval gedurende enige tijd onzekerheid bestaat of de gekozen kandidaat daadwerkelijk het burgemeesterschap zal bekleden.

De Kiesraad zou zich wel kunnen voorstellen dat kandidaat-burgemeesters verplicht worden om bij de kandidaatstelling een eigen verklaring met betrekking tot de integriteit over te leggen. Hiervoor zou een modelverklaring ontwikkeld kunnen worden. Bij gebreke van een zodanige verklaring zal een kandidaatstelling ongeldig verklaard moeten worden door het hoofdstembureau. Het hoofdstembureau toetst deze verklaring echter niet inhoudelijk.

Voor de volledigheid wordt opgemerkt dat de Kiesraad zich in dit advies alleen uitspreekt over een integriteitstoets in het kader van de verkiezingsprocedure. Met het kabinet is de Kiesraad van oordeel dat er een voorziening moet zijn die ertoe kan leiden dat de eenmaal gekozen burgemeester uit zijn ambt wordt gezet wegens gebleken problemen op het vlak van integriteit. Voor wat betreft integriteitsschendingen tijdens de uitoefening van het burgemeesterschap meent de Kiesraad dat het wel mogelijk moet zijn dat een gemeentelijk bestuursorgaan (de gemeenteraad) een oordeel toekomt over de integriteit van de burgemeester.²

Moment van toetsing van vereisten

De Kiesraad wijst voorts op het belang dat de vereisten voor het burgemeesterschap - anders dan bij verkiezingen voor algemeen vertegenwoordigende organen - al bij de kandidaatstelling worden getoetst. Voorkomen moet worden dat een kandidaat wordt gekozen, die achteraf gezien niet aan de vereisten voor het burgemeesterschap voldoet. Een uitzondering op de toetsing vooraf zal gelden voor het vereiste van ingezetenschap. De Kiesraad kan instemmen met het in de hoofdlijnennotitie neergelegde uitgangspunt, dat een optimaal rekruteringsbereik en ruime kandidaatstellingsmogelijkheden moeten worden geboden, en dat vanuit die optiek het vereiste van ingezetenschap niet bij de kandidaatstelling geldt. In dit verband wijst de Kiesraad wel op het belang te bepalen dat een persoon zich slechts in één gemeente zal kunnen kandideren. Voorkomen moet immers worden dat een

² Vergelijk in dit verband het vervallen verklaren van het lidmaatschap van de raad wegens het verrichten van verboden handelingen (artikel X 8 van de Kieswet). In dit verband wordt tevens gewezen op de beroepsmogelijkheid (artikel X 9 van de Kieswet).

persoon in twee gemeenten wordt gekozen. Overigens zal een kandidaat zich in de praktijk bij de campagne ook slechts op één gemeente kunnen richten.

Maximum aantal ambtstermijnen

De Kiesraad heeft daarnaast bezien of een beperking van het maximumaantal ambtstermijnen overwogen zou moeten worden. De Kiesraad gaat ervan uit dat bedoeld zal zijn een maximum aantal ambtstermijnen in één bepaalde gemeente. De Kiesraad is hier geen voorstander van. Hij is van oordeel dat het aan de kiezer moet worden overgelaten te bepalen na welke periode een persoon niet langer geschikt is het ambt van burgemeester in de gemeente te vervullen.

Verlies vereisten burgemeesterschap/onvrijwillig ontslag

Tenslotte merkt de Kiesraad op dat in de hoofdlijnennotitie niet ingegaan wordt op de consequenties als de burgemeester na verkiezing niet (langer) aan de vereisten voor het burgemeesterschap voldoet. De situatie zou zich kunnen voordoen dat een burgemeester van buiten de gemeente, om hem moverende redenen besluit zich niet in de gemeente te vestigen. De kiezers kunnen dit niet sanctioneren. De Kiesraad acht het noodzakelijk een algemene regeling te treffen voor onvrijwillig ontslag. Overigens zullen daarbij niet alleen verlies van vereisten voor het burgemeesterschap in het algemeen, maar ook integriteitschendingen en onbekwaamheid het ambt uit te oefenen een ontslaggrond moeten zijn.

Actief kiesrecht

De Kiesraad kan instemmen met het in de hoofdlijnennotitie opgenomen voorstel het actief kiesrecht voor de verkiezing van de burgemeester op dezelfde wijze in te vullen als het actief kiesrecht voor de gemeenteraden. De Kiesraad acht het, gelet op de specifieke functie van de burgemeester, niet bezwaarlijk als er een verschil ontstaat tussen het actief kiesrecht en het passief kiesrecht voor de burgemeestersverkiezingen.

Kandidaatstellingsprocedure

Voor wat betreft de kandidaatstellingsprocedure wordt in de notitie de voorkeur gegeven aan een stelsel (tussenoptie) waarbij zowel een open en individuele kandidaatstelling, als kandidaatstelling door tussenkomst van een politieke partij tot de mogelijkheden behoort. Daarbij wordt de mogelijkheid opengelaten dat aan kandidaatstellingen op persoonlijke titel strengere eisen worden gesteld dan aan kandidaatstellingen door tussenkomst van politieke partijen. De Kiesraad kan instemmen met de in de hoofdlijnennotitie beschreven tussenoptie, mits daarbij voor kandidaten gesteld door tussenkomst van politieke partijen geen andere vereisten gelden dan voor de andere kandidaten.

Uitsluitend kandidaatstelling door tussenkomst van politieke partijen

De Kiesraad stelt voorop dat hij geen voorstander is van een stelsel van kandidaatstelling waarbij alleen door tussenkomst van politieke partijen

kandidaten voor het burgemeesterschap kunnen worden gesteld. Onder "door tussenkomst van een politieke partij" verstaat de Kiesraad hierbij dat een politieke partij een kandidaat machtigt de aanduiding van de politieke partij bij zijn kandidaatstelling te hanteren.

Een beperking tot een kandidaatstelling door tussenkomst van politieke partijen acht de Kiesraad een onnodige beperking van de mogelijkheden voor personen om zich kandidaat te stellen. Dit zou ook een afwijking zijn ten opzichte van de kandidaatstelling voor de gemeenteraad waarbij ook lijsten kunnen worden ingediend die niet voorzien zijn van de aanduiding van een politieke partij.

Bij de kandidaatstelling door tussenkomst van een politieke partij wordt in de hoofdlijnennotitie overigens onder "politieke partij" verstaan een partij waarvan de aanduiding op gemeentelijk niveau is geregistreerd (hetzij direct, hetzij op grond van een 'doorwerking' op grond van artikel G 4 van de Kieswet). Gezien de geringe vereisten die voor registratie van de aanduiding van een politieke groepering gelden, acht de Kiesraad dit echter geen goed criterium. Indien er in het wetsvoorstel voor gekozen wordt aan kandidaatstellingen door politieke partijen lichtere eisen te stellen, adviseert de Kiesraad dit te beperken tot politieke partijen die bij de laatste raadsverkiezingen een zetel hebben behaald in de gemeenteraad. In dit verband wijst de Kiesraad er ook op dat bij de verkiezingen voor vertegenwoordigende organen alleen voor politieke partijen die geen zitting hebben in het vertegenwoordigend orgaan, de verplichting bestaat bij de kandidaatstelling ondersteuningsverklaringen over te leggen en een waarborgsom te betalen.

Open kandidaatstelling/tussenoptie

De Kiesraad geeft de voorkeur aan een stelsel van open kandidaatstelling, waarbij voor elke kandidaat, ook voor de zittende burgemeester, dezelfde eisen gelden. De Kiesraad is met andere woorden geen voorstander van het scheppen van faciliteiten voor kandidaten die door tussenkomst van een politieke partij worden gesteld. Het bevoordelen van "partijpolitieke" kandidaten is vanuit een oogpunt van gelijke kansen voor iedere kandidaat ongewenst en het kan zelfs averechts werken, aangezien velen de burgemeester toch zien als een persoon die boven de partijen staat. Wel acht de Kiesraad het gewenst dat kandidaten zich kunnen afficheren als kandidaat van een partij en als zodanig op het stembiljet staan. Het kan dan aan de politieke partijen worden overgelaten om aan één of meer kandidaten een machtiging te geven om bij de kandidaatstelling de naam (aanduiding) van de partij te gebruiken.

Als bezwaren van een open kandidaatstelling worden in de notitie overigens genoemd dat er sprake kan zijn van een grote hoeveelheid kandidaten, hetgeen de keuze voor de kiezer kan bemoeilijken en dat een burgemeester wordt gekozen die niet of nauwelijks binding heeft met de fracties uit de gemeenteraad.

Dit laatste zou de onderlinge samenwerking tussen de gemeentelijke organen kunnen compliceren. Deze bezwaren worden niet weggenomen bij de invoering van de in de notitie voorgestane tussenoptie. De Kiesraad acht een verplichte kandidaatstelling door tussenkomst van politieke partijen niet het geëigende instrument om het aantal kandidaten bij de verkiezingen te beperken. Een te groot aantal kandidaten kan naar zijn oordeel beter op andere wijze tegengegaan worden (b.v. door een groot aantal ondersteuningsverklaringen te eisen). De mogelijkheid dat de samenwerking tussen de gekozen burgemeester en de gekozen gemeenteraad op problemen stuit, is inherent aan het feit dat beide zich op een eigen legitimatie door de kiezers kunnen beroepen en dient dan ook voor lief genomen te worden.

Kiestelsel voor de burgemeestersverkiezing

In de hoofdlijnennotitie worden - overigens op zeer rudimentaire wijze - enkele mogelijke kiestersels voor de burgemeestersverkiezingen beschreven. Daarbij wordt de voorkeur uitgesproken voor een stelsel van absolute meerderheid, zonder daarbij een nadere keuze te maken. Nader onderzoek naar de situatie in het buitenland zal een rol kunnen spelen in de afweging welk stelsel in het wetsvoorstel gekozen zal worden.

Verkiezing in twee rondes

De Kiesraad kan zich vinden in het in de hoofdlijnennotitie gekozen uitgangspunt dat de gekozen burgemeester vanuit het oogpunt van legitimiteit met een absolute meerderheid wordt verkozen. Uit het oogpunt van helderheid voor de kiezer heeft de Kiesraad de voorkeur voor het stelsel (stelsel a) waarbij een tweede ronde wordt gehouden tussen de twee kandidaten die in de eerste ronde de meeste stemmen hebben behaald en waarbij de kiezer (telkens) slechts één stem uitbrengt. Als ander argument voor stelsel a ziet de Kiesraad dat de kiezer in de gelegenheid gesteld wordt om twee keer een bewuste keuze te maken.

Wel adviseert de Kiesraad de procedure zo in te richten dat de tweede ronde tegelijk met de raadsverkiezing wordt gehouden. Gelet op de politieke cultuur en verhoudingen in Nederland, is er een gereede kans dat als er de mogelijkheid van twee rondes is, deze ook in de praktijk veelvuldig zal voorkomen. Aangezien de tweede ronde doorgaans zal leiden tot de daadwerkelijke verkiezing van de burgemeester, verdient het aanbeveling deze te combineren met de raadsverkiezing. Wordt de tweede ronde na de raadsverkiezing gehouden, dan kan dit tot een zekere verkiezingsmoeheid leiden en bestaat bovendien het gevaar dat de burgemeester op achterstand komt te staan bij de collegevorming. Daags na de raadsverkiezing zal immers door de fracties gestart worden met de collegeonderhandelingen. Een ander mogelijk effect van een tweede ronde ná de raadsverkiezing is een vertraging in de collegevorming. Dit terwijl het van belang is dat na de raadsverkiezingen spoedig een nieuwe ploeg wethouders aantreedt.

Het stelsel van 'alternative vote'

Bij dit stelsel wordt de kiezer in de gelegenheid gesteld de kandidaten in de volgorde van voorkeur te nummeren. De Kiesraad heeft dit stelsel aldus begrepen, dat de kiezer zoveel nummers kan uitbrengen als er kandidaten zijn. De kandidaat die met absolute meerderheid de meeste eerste voorkeuren heeft behaald, is gekozen. Heeft geen kandidaat de absolute meerderheid behaald, dan valt de kandidaat met de minste eerste voorkeuren af: "zijn stemmen worden overeenkomstig de daarop aangebrachte tweede voorkeuren verdeeld over de andere kandidaten" (*aldus de hoofdlijnennotitie*). De Kiesraad leest dit aldus dat de stembiljetten waarop deze kandidaat als eerste voorkeur is vermeld worden toegewezen aan de kandidaat die daarop als tweede voorkeur is vermeld. Deze procedure wordt herhaald totdat een kandidaat de meerderheid van de stemmen heeft.

Als bezwaar van dit stelsel wordt in de notitie genoemd dat het zeker de eerste keer meer uitleg vergt aan de kiezer. De Kiesraad meent dat het nummeren op zich niet op problemen zal stuiten bij de kiezer. De wijze van stemmen valt derhalve naar zijn oordeel wel uit te leggen aan de kiezer. Wel zal het stemmen, zeker bij een groot aantal kandidaten, veel tijd in beslag kunnen nemen.

Als groot bezwaar van dit stelsel ziet de Kiesraad echter dat de vaststelling van de uitslag erg ondoorzichtig is. Ook wijst de Kiesraad er op dat het nummeren van de kandidaten in die zin bezwaarlijk is, dat de uitslag dan mede afhankelijk kan worden van de toevallige volgorde van de kandidaten op het stembiljet. Niet denkbeeldig is immers dat de kandidaten na het uitbrengen van hun eerste en eventueel tweede voorkeur de volgorde van de kandidaten op het stembiljet aanhouden. Het stelsel van *alternative vote* heeft ten opzichte van een stemming in twee ronden uiteraard als voordeel dat de administratieve lasten geringer zijn. Gezien de genoemde bezwaren acht de Kiesraad dit stelsel echter geen reële optie.

Het stelsel van 'supplementary vote'

Bij dit stelsel wordt de kiezer in de gelegenheid gesteld een tweede voorkeur aan te geven. Als geen van de kandidaten op basis van de eerste voorkeur een absolute meerderheid behaalt, worden de twee kandidaten met de meeste stemmen geselecteerd en wordt op basis van de tweede voorkeuren op de overige stembiljetten bezien wie van beide kandidaten als beste uit de bus komt. De Kiesraad merkt over dit stelsel in de eerste plaats op dat hier in feite geen sprake is van een stelsel van absolute meerderheid. Ook als de tweede voorkeur wordt meegeteld, bestaat immers de mogelijkheid dat een kandidaat niet met absolute meerderheid wordt gekozen. Als aan het uitgangspunt van de absolute meerderheid wordt vastgehouden, zou dus ook bij dit stelsel de mogelijkheid van een tweede ronde open moeten blijven. De kans op een tweede ronde is echter een stuk kleiner dan bij een stelsel waarbij één stem wordt uitgebracht.

Daarnaast is de vaststelling van de verkiezingsuitslag bij dit systeem veel eenvoudiger en doorzichtiger dan bij het stelsel van de *alternative vote*. Gelet op het voorgaande acht de Kiesraad dit stelsel *the second best*.

Eenvoudiger procedure voor de eerste ronde

De Kiesraad heeft zich de vraag gesteld of bij een verkiezing in twee ronden, waaraan de Raad de voorkeur geeft, een verlaging van de administratieve lasten zou kunnen worden bereikt door de eerste verkiezingsronde volgens een eenvoudiger, laagdrempelige, procedure te laten verlopen.

Zittingstermijn en tijdstip verkiezingen

De Kiesraad heeft er begrip voor dat in de hoofdlijnennotitie is gekozen voor de lijn dat de verkiezingen van de gemeenteraden en de burgemeester worden gecombineerd en dat voor beide organen gelijke zittingstermijnen gelden.

De consequentie van het combineren van de raadsverkiezing en de burgemeestersverkiezing is wel dat alle burgemeesters in Nederland op dezelfde dag worden gekozen. Als bezwaar hiervan ziet de Kiesraad dat kandidaten in feite maar in één gemeente aan een burgemeestersverkiezing zullen kunnen deelnemen. Bij de huidige benoemingsprocedure bestaat de mogelijkheid dat een kandidaat in de loop van de tijd in verschillende gemeenten naar de functie van burgemeester solliciteert. In de voorgestelde opzet zal een kandidaat die in een bepaalde gemeente niet is gekozen zich pas vier jaar later opnieuw kandidaat kunnen stellen voor dezelfde of een andere gemeente. Voorts zal, doordat de stemming in alle gemeenten op hetzelfde tijdstip plaatsvindt en een persoon zich slechts in één gemeente zal kunnen kandideren, het aantal geschikte kandidaten dat solliciteert voor iedere post aanzienlijk geringer zijn dan ingeval de verkiezingen op verschillende tijdstippen zouden plaatsvinden.

Vervangingsregeling

De hoofdlijnennotitie wijst op de mogelijkheid tussentijdse verkiezingen te houden voor de burgemeester indien reeds in het eerste deel van de zittingsperiode duidelijk zal zijn dat de burgemeester de functie niet meer zal vervullen. De nieuwgekozen burgemeester zal deze functie dan uitoefenen tot het moment van reguliere verkiezingen. Vanaf welk moment tussentijdse verkiezingen niet meer zinvol zijn, zal blijken de notitie nader worden onderzocht. De Kiesraad wijst in dit verband op de mogelijkheid de tussentijds gekozen burgemeester voor een langere periode dan vier jaar te kiezen en de reguliere verkiezingen over te slaan.

Samenstelling centraal stembureau

De Kiesraad vraagt voorts aandacht voor het feit dat de burgemeester qualitate qua voorzitter is van het centraal stembureau tevens hoofdstembureau voor de gemeenteraadsverkiezingen. Het behoeft geen betoog dat dit niet het geval kan zijn bij de burgemeestersverkiezingen. Tevens adviseert de Raad om te bezien of

Datum
13 november 2003

Ons kenmerk
0000017677

Onderdeel
Kiesraad

Blad
9 van 10

ook andere taken die de burgemeester op grond van de Kieswet ten aanzien van het verkiezingsproces heeft wel passen bij een gekozen burgemeester.

Wetgeving

In de hoofdlijnennotitie wordt niet ingegaan op de vraag of de burgemeestersverkiezingen geregeld zullen worden in de Kieswet, dan wel in een aparte wet. De Kiesraad adviseert u de burgemeestersverkiezingen in een aparte wet te regelen. Bij de burgemeestersverkiezingen zullen immers een ten opzichte van de raadsverkiezingen afwijkend kiesstelsel en afwijkende kandidaatstellingsprocedure gelden. Daarnaast is van belang dat de Kieswet alleen betrekking heeft op de verkiezing van algemeen vertegenwoordigende organen.

Inwerkingtreding

De Kiesraad wil met nadruk wijzen op het belang dat de wetgeving die verband houdt met de gekozen burgemeester een ruime termijn voor de raadsverkiezingen van 2006 in werking zal treden. De Kiesraad denkt daarbij aan een termijn van minimaal een jaar, zodat voldoende tijd is voor het opstellen van de uitvoeringsregelgeving, het informeren van de gemeenten, politieke partijen en andere betrokkenen, het eventueel opnieuw goedkeuren en aanpassen van stemmachines, etc. Het belang van een tijdige inwerkingtreding speelt des te meer als tevens met ingang van 2007 het kiesstelsel voor de Tweede Kamer wordt gewijzigd. Zo zullen mogelijk de stemmachines aangepast moeten worden met het oog op de burgemeestersverkiezingen. Indien daarbij al vooruit kan worden gelopen op wijzigingen in het kiesstelsel, heeft dit uiteraard de voorkeur. Bij de afgelopen verkiezingen zijn gemeenten regelmatig vlak voor de verkiezingen met wijzigingen in de Kieswet geconfronteerd. Alhoewel het daarbij veelal ging om wijzigingen op ondergeschikte punten, bracht dit desalniettemin veel inspanningen voor de gemeenten mee.

Uitstel tot 2007?

Uit de media heeft de Kiesraad overigens vernomen dat u overweegt de invoering van de gekozen burgemeester met één jaar uit te stellen. Hiervoor wordt nog onderzocht of een verlenging van de zittingsduur van de gemeenteraden tot de mogelijkheden behoort. De Kiesraad acht een zodanige verlenging vanuit grondwettelijk oogpunt mogelijk. Artikel 129 van de Grondwet bepaalt dat de zittingsduur van provinciale staten en de gemeenteraad vier jaar is, *behoudens bij de wet te bepalen uitzonderingen*. Doorgaans wordt deze mogelijkheid om af te wijken van de vierjarige zittingstermijn gehanteerd in het geval van gemeentelijke herindelingen. De Grondwet sluit echter niet uit dat ook in andere situaties de zittingsduur van de gemeenteraden bij wet wordt beperkt of verlengd. In het verleden heeft de Kiesraad zich vanuit het oogpunt dat de kiezers de gemeenteraden een mandaat hebben gegeven voor vier jaar wel op het standpunt gesteld dat aan een tussentijdse verlenging van de zittingstermijn

Datum
13 november 2003

Ons kenmerk
0000017677

Onderdeel
Kiesraad

Blad
10 van 10

van gemeenteraden principiële bezwaren kleven.³ Bezwaar tegen een verlenging van de zittingstermijn naar 2007 is voorts dat in dat jaar ook de provinciale statenverkiezingen, de Eerste-Kamerverkiezingen en de Tweede-Kamerverkiezingen plaatsvinden. Bij een verlenging zouden derhalve vrijwel alle verkiezingen in één jaar plaatsvinden, waarbij de verkiezingen van provinciale staten zouden samenvallen met die van de gemeenteraden en de burgemeesters. Om diverse redenen bestaan hiertegen ernstige bezwaren, doch de Kiesraad zal op deze kwestie thans niet nader ingaan, aangezien hij over het samenvallen van verkiezingen in het verleden al meermalen heeft geadviseerd.

Hoogachtend,

F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

³ Advies van 2 maart 1995 inzake zittingstermijnen nieuwe gemeentebesturen provincie Rotterdam.

Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en
Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp
Advies Kiezen op Afstand (KoA)

Geachte heer De Graaf,

Bij brief van 1 juli 2003 heeft u de Kiesraad advies gevraagd over een ontwerp van een algemene maatregel van bestuur, houdende regels ter uitvoering van de Experimentenwet Kiezen op Afstand (Experimentenbesluit Kiezen op Afstand). In verband met de zomerperiode en de complexiteit van het ontwerpbesluit, heeft de Kiesraad zijn advies over dit onderwerp eerst in zijn vergadering van 15 oktober jl. kunnen vaststellen. Onderstaand maakt de Kiesraad enige algemene opmerkingen over het stemmen met een stempas in een stembureau naar keuze en over het stemmen via internet en telefoon voor Nederlanders in het buitenland. In de bijlage bij dit advies zijn artikelsgewijs de uitvoerings- en wetstechnische detailopmerkingen van de Kiesraad bij het ontwerpbesluit opgenomen.

A. Stemmen met een stempas in een stembureau naar keuze

Stemmen in een stembureau naar keuze

Hoofdstuk 2 van het besluit heeft betrekking op een experiment waarbij de kiezer kan stemmen in een stemlokaal naar keuze zonder vooraf een kiezerspas aan te vragen. De Experimentenwet opent in algemene zin de mogelijkheid dat experimenten worden gehouden met het stemmen in een stembureau naar keuze. Daarbij staan verschillende opties open. Gekozen is in onderhavig besluit voor de constructie van een stempas met echtheidskenmerken. Hierbij is geen sprake van kiezen op afstand met gebruikmaking van moderne informatie- en communicatietechnologie. In het destijds aan de Kiesraad voorgelegde wetsvoorstel voor een Experimentenwet KoA werd er nog van uitgegaan dat er in de stemlokalen een aansluiting op een op afstand raadpleegbaar kiezersregister aanwezig zou zijn. Omdat het wetsvoorstel geen inzicht gaf in de aard van de nieuwe technieken en de wijze waarop deze worden toegepast, heeft de Kiesraad in zijn advies over het wetsvoorstel verzocht hem bij de nadere uitwerking te betrekken. Daarbij heeft de Raad aangegeven het op prijs te stellen als hij tijdig in het proces kan aangeven wel of geen vertrouwen in de

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr. drs. E.B. Pronk
T (070) 426 87 71
F (070) 426 76 34

Uw kenmerk

Blad
1 van 29

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag
Kamer H 1016

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 29

voorgestelde experimenten te hebben. Aan het voorgaande lag ook ten grondslag dat de Raad optredend als centraal stembureau voor de landelijke verkiezingen verantwoordelijk is voor een juiste en tijdige vaststelling van de uitslag waarvoor hij mede afhankelijk is van een goed verloop van de stemming. In het definitieve wetsvoorstel voor de Experimentenwet KoA heeft de regering voor het stemmen in een stembureau naar keuze de ambitie van een landelijk raadpleegbaar kiezersregister laten varen en is er alleen voor het stemmen via internet of telefoon nog sprake van gebruik van moderne informatie- en communicatietechnologie. Onderhavig ontwerpbesluit is het eerste moment waarop de Kiesraad in de gelegenheid is gesteld zich opnieuw over de experimenten in het kader van KoA uit te spreken.

De Kiesraad realiseert zich dat feitelijk al vorig jaar de keuze is gemaakt voor gebruik van een pas met echtheidskenmerken. Niettemin hecht de Kiesraad er aan er in dit advies op te wijzen dat er niet onbelangrijke bezwaren en beperkingen zijn verbonden aan het gebruik van de stempas zoals voorgesteld in het ontwerpbesluit. De Kiesraad wijst in dit verband op het volgende:

- Is voldoende verzekerd dat de stempassen in de juiste handen komen? Gesteld kan worden dat de kiezer die zijn stempas niet ontvangt, een vervangende stempas kan aanvragen. Het punt is echter dat uitreiking van een vervangende stempas in mindere mate mogelijk is dan bij oproepingskaarten. Oproepingskaarten kunnen immers nog op de dag van stemming door de voorzitter van het stembureau worden uitgereikt. In de praktijk komt dit ook veelvuldig voor. Aan de hand van het uittreksel uit het kiezersregister kan het stembureau beoordelen of desgevraagd een nieuwe oproepingskaart kan worden uitgeschreven. Uitreiking van stempassen door een stembureau is echter niet mogelijk. Het stembureau in een experimentengemeente beschikt immers uitsluitend over een negatieve lijst met ongeldige stempassen.
- Een stempas met serieuze echtheidskenmerken moet gecontroleerd worden door het stembureau. De Kiesraad vraagt zich af hoe dit in zijn werk gaat. Levert dit geen stagnaties op in de stembureaus? Of wordt die controle een wassen neus?
- De stembureaus zullen volgens het ontwerpbesluit beschikken over een opgave van nummers van ongeldige stempassen. Bij een experiment binnen één gemeente is dat een effectief middel. De Kiesraad vraagt zich af hoe dit in zijn werk gaat bij stemmen in een stembureau naar keuze in een gebied dat meer gemeenten of zelfs het hele land omvat.

Gelet op het voorgaande heeft de Kiesraad sterke twijfels of de weg naar een stempas met echtheidskenmerken wel ingeslagen moet worden. Het was naar het oordeel van de Kiesraad beter geweest het experiment bij de verkiezing voor het Europees Parlement van 10 juni 2004 te beperken tot het stemmen via internet en telefoon door kiezers in het buitenland. Voor de langere termijn zou de energie kunnen worden gericht op de vraag of er een in alle opzichten bevredigend systeem met behulp van een op afstand raadpleegbaar kiezersregister te ontwikkelen is voor

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
3 van 29

het stemmen in een stembureau naar keuze. De Kiesraad beseft echter dat het in dit stadium niet meer haalbaar is om het experiment met het stemmen in een stembureau naar keuze bij de Europees-Parlementsverkiezingen van juni 2004 op een andere wijze vorm te geven. De Raad gaat er dan ook van uit dat u vast zal houden aan het experimenteren in een viertal gemeenten met een stempas. Met het oog hierop maakt de Kiesraad onderstaand enige aanvullende opmerkingen over dit experiment.

Echtheidskenmerken van de stempas

De Kiesraad gaat er van uit dat de in het besluit geïntroduceerde stempas in feite een kiezerspas betreft met technische kenmerken aan de hand waarvan de echtheid van de pas kan worden gecontroleerd. Dit in tegenstelling tot de gewone kiezerspas, die weliswaar echtheidskenmerken bevat, maar niet van technische aard. De kiezerspas bevat immers onder meer de naam, het adres en de geboortedatum van de kiezer, een volgnummer en een stempel van de gemeente. De Kiesraad wijst op het belang dat de echtheidskenmerken van de stempas relatief makkelijk door het stembureau te controleren moeten zijn, terwijl anderzijds voldoende waarborgen moeten bestaan tegen het namaken van de stempas. Daarnaast is uiteraard van belang dat introductie van de stempassen geen hoge kosten voor gemeenten meebrengt.

De Kiesraad kan er mee instemmen dat niet wordt gekozen voor het vaststellen van een model voor de stempas, maar dat wordt volstaan met het bij ministeriële regeling vastleggen van onder andere de categorieën van gegevens die de stempas dient te bevatten en de echtheidskenmerken van de stempas. De Kiesraad adviseert echter in het Experimentenbesluit als waarborg vast te leggen dat bij ministeriële regeling in ieder geval regels worden gesteld over de categorieën van gegevens die de stempas dient te bevatten en over de kenmerken van de stempas. Aan de hand hiervan kan door het stembureau de echtheid van de pas worden gecontroleerd.

Ongeldige stempassen

Op grond van het ontwerpbesluit heeft elk stembureau in een experimenteergemeente de beschikking over een opgave met ongeldige stempassen, een zogenaamd negatief register. Kiezers met een stempas waarvan het nummer op deze opgave voorkomt, worden niet tot de stemming toegelaten. Op deze opgave zijn opgenomen de stempassen, waarvoor een vervangende stempas is verstrekt, waarvoor een kiezerspas of een volmachtbewijs is afgegeven, alsmede "*stempassen die om een andere reden ongeldig zijn*". In het ontwerp wordt echter niet nader bepaald in welke situaties een stempas "om een andere reden" ongeldig is. Blijkens de toelichting kan gedacht worden aan stempassen die zijn verstrekt aan personen die tussen de dag van verzending en de dag van stemming zijn overleden en stempassen die tijdens het productieproces zijn ontvreemd. De Kiesraad meent dat het gewenst is in het Experimentenbesluit meer in detail neer te leggen in welke gevallen de stempassen ongeldig zijn en aan wie de bevoegdheid toekomt stempassen ongeldig te verklaren. De consequentie van het ongeldig verklaren van

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
4 van 29

een stempas kan immers zijn dat een persoon wordt uitgesloten van de stemming. De Kiesraad adviseert u derhalve een algemene regeling over ongeldige stempassen in het besluit op te nemen.

Sluitstuk op het voorkomen van fraude met stempassen

De stempas zoals geregeld in dit besluit is geen elektronisch identificatiemiddel in de zin van artikel 3 van de Experimentenwet. De stempas is een pas met echtheidskenmerken, maar de kiezer kan zich hiermee niet identificeren. De Kiesraad wijst er in dit verband op dat er geen strafbepaling is voor het geval een stempas wordt nagemaakt of vervalst met het oogmerk deze als echt en onvervalst te gebruiken. Evenmin is strafbaar degene die gebruik maakt van een nagemaakte of vervalste stempas of die zodanige passen aflevert of voorhanden heeft. Artikel 5 van de Experimentenwet ziet uitsluitend op identificatiemiddelen die bij een stemming worden gebruikt en mist daarom toepassing ten aanzien van stempassen. Daarnaast is niet strafbaar degene die opzettelijk een stempas van een ander gebruikt. Overigens gaat de Kiesraad er hierbij van uit, dat voor de toepassing van hoofdstuk Z van de Kieswet (Straf-, slot- en overgangsbepalingen) bij de voorgestelde tekst van het Experimentenbesluit een stempas niet kan worden aangemerkt als een kiezerspas. Door het ontbreken van deze strafbepalingen, ontbreekt een sluitstuk op het voorkomen van fraude met stempassen. Een mogelijkheid om dit manco zonder wetwijziging op te lossen zou gevonden kunnen worden door aanpassing van de tekst van artikel 4 van het besluit. Materieel is de nieuwe stempas een kiezerspas in de zin van de Kieswet. Daarvan uitgaande zou in artikel 4 bepaald kunnen worden dat elke kiezer in een experimenteergemeente een kiezerspas ontvangt, met toevoeging van de volgende zin: "Deze kiezerspas wordt ter onderscheiding van de in hoofdstuk K van de Kieswet bedoelde kiezerspas aangeduid als: stempas."

Onoverzichtelijkheid van de regelgeving voor experimenteergemeenten

Tenslotte merkt de Kiesraad op dat de voorschriften door de verwijzingen naar Kieswet en Kiesbesluit voor de gemeenten die ermee moeten werken wel erg onoverzichtelijk zijn geworden. Daar komt bij dat de gang van zaken in experimenteergemeenten en met name in stembureaus gecompliceerd wordt doordat men te maken kan krijgen met kiezers die wel en niet in een experimenteergemeente zijn geregistreerd en voor wie verschillende regels gelden. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad bij een circulaire aan de experimenterende gemeenten een volledig uitgeschreven tekst van de voorschriften zoals die daar zullen gelden te voegen en ook overigens bijzondere aandacht aan een goede instructie van stembureauleden te geven.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
5 van 29

B. Het stemmen met behulp van internet en telefoon voor Nederlanders in het buitenland

Het stembureau

Voor de inrichting en bemensing van het stembureau en daarmee het toezicht op de stemming is in het besluit zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de regeling van 'gewone' stembureaus in de Kieswet. Het klassieke stembureau is als uitgangspunt gehanteerd. De Kiesraad realiseert zich dat deze aansluiting bij de regeling van stembureaus in de Kieswet voor internet- of telefoonstembureaus niet zonder meer logisch is. Het stemmen via internet of telefoon heeft weinig gemeen met het normale stemmen in een stembureau. De functie van het stembureau is ook een andere. De identificatie van kiezers en het de kiezers in staat stellen een stem uit te brengen behoort niet langer tot de taken van het stembureau. De rol van het stembureau is beperkt tot het toezien op een juist verloop van de stemming en de verslaglegging hierover. Een stembureau kan daarbij in feite niet veel meer dan afgaan op de "voorziening" en de personen die deze voorziening bedienen. In geval van stemmen per telefoon en internet komt het dan ook vooral aan op het logisch ontwerp van de voorziening en de deskundigheid en integriteit van de personen die de voorziening bedienen. Het is immers de voorziening die de kiezers identificeert, vervolgens de kiezer in staat stelt om één stem uit te brengen en de uitgebrachte stemmen registreert.

Als uitgangspunt bij de inrichting van een internet- en telefoonstembureau zou de volgende vraag genomen kunnen worden: op welke wijze kan verzekerd worden dat bij het internet- en telefoonstemmen een goed verloop van het verkiezingsproces op een gelijkwaardig niveau gewaarborgd is als bij de bestaande wijze van stemuitbrenging. De Kiesraad kan in dit advies die vraag niet concreet beantwoorden. Voor het experiment kan om praktische redenen genoeg worden genomen met de opzet die in het ontwerp-besluit wordt gevolgd. De Kiesraad is echter graag bereid mee te denken over hoe de inrichting van het stembureau er in een meer definitief stadium van stemmen door middel van internet en telefoon zal uitzien.

Ten aanzien van de inrichting van het stembureau bij het experiment merkt de Kiesraad het volgende op. Artikel 39, tweede lid, bepaalt dat de voorzitter tijdens de zitting van het stembureau een verbinding met de voorziening heeft. De Kiesraad heeft onder meer hieruit afgeleid dat het stembureau op een andere locatie zitting houdt, dan waar de voorziening zich bevindt. Ook al kan het stembureau mogelijk zelf geen acties verrichten, desalniettemin acht de Kiesraad het van belang dat het stembureau bij een experiment met stemmen per telefoon en internet bij de voorziening wordt ingericht, zodat directe contacten mogelijk zijn. Artikel 39, derde lid, bepaalt voorts dat tijdens de opening van de mogelijkheid om te stemmen, de sluiting van de stemming, de stemopneming, alsmede bij de hervatting van de stemming na een schorsing het tweede en derde lid van het stembureau zich op dezelfde locatie

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
6 van 29

als de voorzitter bevinden. Gedurende het gehele verloop van de stemming is de voorzitter echter in beginsel als enig stembureau lid aanwezig. De Kiesraad acht dit ongewenst. De mogelijkheid bestaat immers dat de voorzitter door omstandigheden plotseling uitvalt, zonder dat al een vervanger aanwezig is. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad u te bepalen dat tijdens de zitting van het stembureau altijd tenminste twee leden van het stembureau aanwezig zijn. Overigens is de Kiesraad nog niet op de hoogte van de resultaten van de evaluatie van de proef met stemmen via internet en telefoon in augustus jl. De Kiesraad kan zich goed voorstellen dat hieruit verbeterpunten voortvloeien voor onder meer de inrichting van de stembureaus.

Technische ondersteuning van stembureau

Voorts wijst de Kiesraad op het belang van de personen die de voorziening kunnen bedienen en storingen of andere problemen kunnen oplossen. Voor deze bediening en het oplossen van storingen is een bepaalde deskundigheid nodig, die de stembureau leden niet zullen bezitten. Zo wordt in de artikelen 42 en 45 bepaald dat voor zover het stembureau de in deze artikelen geregelde handelingen niet zelf kan verrichten, het stembureau opdracht geeft deze handelingen te verrichten. Niet geregeld wordt echter aan wie deze opdracht wordt verstrekt. De Kiesraad adviseert u ten aanzien van de technici die de voorziening bedienen een regeling te treffen. Bepaald zou kunnen worden (bijvoorbeeld na artikel 38) dat de Minister personen aanwijst die de voorziening bedienen. Deze personen staan ten dienste van het stembureau en kunnen zowel voor de stemming, als tijdens de stemming en de stemopneming in de ruimte verblijven waar de voorziening zich bevindt. Indien het stembureau bepaalde handelingen niet zelf kan verrichten, geeft het stembureau aan deze personen opdracht om deze handelingen te verrichten. Deze handelingen zullen steeds in aanwezigheid van ten minste twee personen verricht moeten worden. De Kiesraad heeft overigens geconstateerd dat in artikel 48, eerste lid, van het ontwerpbesluit een discretionaire bevoegdheid van de Minister is opgenomen om deskundigen aan te wijzen, aan wie gedurende de stemming en de stemopneming toegang wordt verleend tot de ruimten waar de voorziening zich bevindt. Blijkens de toelichting moeten deze personen zich vooraf aanmelden en begeleid worden tijdens hun bezoek aan de ruimte waar de voorziening zich bevindt. De Kiesraad gaat er van uit dat dit een andere categorie personen betreft dan de technici die continu het stembureau ondersteunen. Door wie vindt overigens de begeleiding van de deskundigen plaats in de ruimte waar de voorziening zich bevindt? Tenslotte gaat de Kiesraad er van uit dat ook de leden van het stembureau in de ruimte mogen vertoeven waar de voorziening zich bevindt, doch de Raad adviseert dit expliciet te regelen.

Duur van de stemming via internet en telefoon

De toelichting op artikel 41 stelt dat de mogelijkheid te stemmen met behulp van internet of telefoon in beginsel langer open is dan in de stemlokalen. Een belangrijke reden om de stemming gedurende een langere periode te laten plaatsvinden, heeft te

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
7 van 29

maken met de beschikbaarheid van de stemdienst. Gesteld wordt dat als de stemming slechts op één dag zou kunnen plaatsvinden, allerlei oorzaken ertoe zouden kunnen leiden dat de stemdienst gedurende die periode onbereikbaar is. Artikel 41 laat echter de mogelijkheid open dat de stemdienst slechts op één dag beschikbaar is. De Kiesraad acht dit mede gezien de in de toelichting geschetste risico's ongewenst. Ook echter vanuit de gedachte dat het door het stemmen via internet en telefoon voor de kiezers gemakkelijker moet worden om te stemmen, acht de Kiesraad het gewenst in artikel 41 te bepalen dat de mogelijkheid via internet of telefoon te stemmen ten minste een week voor de uit de Kieswet voortvloeiende dag van stemming aanvangt.

Annulering van het experiment met stemmen per internet of telefoon

Artikel 35, vierde lid, bepaalt dat indien de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties de stemming met behulp van internet en telefoon voor aanvang annuleert, hem de bevoegdheid toekomt te bepalen dat de desbetreffende kiezers in de gelegenheid worden gesteld hun stem per brief uit te brengen. In dit lid komt derhalve "terloops" de annulering van de stemming met behulp van internet en telefoon ter sprake. De Experimentenwet regelt deze annulering niet. In het algemeen geldt, dat de instantie die bevoegd is een besluit te nemen in principe eveneens bevoegd is het besluit weer in te trekken. Daarvoor behoren dan wel de nodige waarborgen te gelden. Te denken valt aan een aanduiding van de gronden voor intrekking, de daarbij te volgen procedure en een regeling van de rechtsgevolgen en feitelijke gevolgen van intrekking. De Kiesraad meent dat, nu de Experimentenwet het besluit een experiment te houden met waarborgen omringt, de formele wet ook de plaats is voor een regeling van de intrekking van zo'n besluit.

In algemene zin merkt de Kiesraad ten aanzien van de annulering op dat een dergelijk noodscenario de geloofwaardigheid van een goede voorbereiding van het experiment ondergraaft. De Kiesraad kan zich niet goed voorstellen dat kort voor de verkiezingsdatum zou blijken dat het systeem niet goed werkt. Dat blijkt al veel eerder en in dat geval komt er geen experiment, of het blijkt tijdens de stemming en in die situatie is vervangend briefstemmen niet meer mogelijk.

De Kiesraad meent voorts dat, indien het wenselijk wordt geacht in het besluit de annulering van het experiment te regelen, de huidige formulering van artikel 35, vierde lid, voor de uitoefening van het kiesrecht door Nederlanders in het buitenland te vrijblijvend is. Als uitgangspunt dient naar het oordeel van de Kiesraad in het besluit te worden vastgelegd dat bij het niet-doorgaan van het experiment met het stemmen met behulp van internet of telefoon, de kiezer per brief kan stemmen. Het kan immers niet zo zijn dat een grote groep kiezers zonder meer wordt uitgesloten van de verkiezing. De Kiesraad realiseert zich echter dat het in een laat stadium niet meer mogelijk zal zijn kiezers per brief te laten stemmen. Gelet hierop adviseert de Kiesraad u, in overleg met de gemeente Den Haag, te bezien tot welke termijn voor de dag van stemming het nog mogelijk is deze groep als terugvaloptie alsnog

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
8 van 29

stembescheiden voor het stemmen per brief toe te zenden en dit voorts in het Experimentenbesluit te bepalen. Tenslotte merkt de Kiesraad op dat hij zich zou kunnen voorstellen dat indien stemmen met behulp van internet niet mogelijk blijkt, kiezers wel per telefoon hun stem kunnen uitbrengen. De Kiesraad adviseert u de mogelijkheden van een zodanige gedeeltelijke annulering van het experiment te onderzoeken.

F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
9 van 29

Bijlage bij het advies van de Kiesraad over het Experimentenbesluit Kiezen op Afstand

Aanhef

- Aangezien het Experimentenbesluit zowel op artikel 4, tweede lid, als artikel 4, vierde lid, van de Experimentenwet Kiezen op Afstand is gebaseerd, dient in de aanhef eveneens het vierde lid van artikel 4 vermeld te worden.

Hoofdstuk 1

Algemene bepalingen

Titel van hoofdstuk 1

- Gezien het feit dat dit hoofdstuk slechts één artikel bevat, zou deze kunnen luiden: *Algemene bepaling*.

Hoofdstuk 2 Bepalingen omtrent experimenten met stemmen in een stemlokaal van eigen keuze

Artikel 2

- Voor de omschrijving van het begrip 'stempas' wordt in dit artikel verwezen naar artikel 4 van het besluit. Uit artikel 4 volgt uitsluitend dat de kiezer voor de stemming een stempas ontvangt, maar het artikel bevat geen nadere omschrijving. De begripsomschrijving van 'stempas' in artikel 2 zou in die zin uitgebreid kunnen worden, dat deze bepaalt dat een stempas een stempas is als bedoeld in artikel 4 waarmee de kiezer in staat wordt gesteld in een stembureau naar keuze aan de stemming deel te nemen. Zie in dit verband echter ook de passage in het advies van de Kiesraad over het sluitstuk op het voorkomen van fraude met stempassen.

Artikel 3

- Suggestie voor een andere formulering van artikel 3:
Dit hoofdstuk is van toepassing op een experiment in een gemeente die is aangewezen krachtens artikel 1, eerste lid, tweede volzin, van de Experimentenwet waarbij de kiezer in staat wordt gesteld om te stemmen in een stemlokaal naar keuze.

Toelichting:

In het voorliggende voorstel komt eerst in artikel 4 tot uitdrukking dat hoofdstuk 2 van het Experimentenbesluit in feite slechts van toepassing is in een gemeente die door de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties is aangewezen. Het lijkt gewenst dit reeds in het algemene artikel 3, dat immers het algemene toepassingsbereik van hoofdstuk 2 bepaalt, neer te leggen.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
10 van 29

- Artikel 4, eerste lid, van de Experimentenwet bepaalt dat de experimenten voor zover mogelijk plaatsvinden overeenkomstig hetgeen in en krachtens de Kieswet is bepaald. In het voorliggende besluit wordt geregeld op welke onderdelen en op welke wijze wordt afgeweken van deze algemene regeling. Voor de duidelijkheid en volledigheid zou aan artikel 3 het volgende tweede lid toegevoegd kunnen worden: *2. Het experiment vindt plaats overeenkomstig hetgeen in en krachtens de Kieswet is bepaald voor zover hiervan in dit hoofdstuk niet wordt afgeweken.*

Artikel 4

- De zinsnede 'als kiesgerechtigde voor de stemming is geregistreerd' kan vervallen, dan wel vervangen worden door: op de dag van kandidaatstelling als kiezer is geregistreerd.
- Indien de suggestie bij artikel 3 wordt gevolgd, kan de zinsnede 'in een gemeente die is aangewezen krachtens artikel 1, eerste lid, tweede volzin, van de Experimentenwet' vervallen.
- In de zinsnede 'de burgemeester van de gemeente' kan 'van de gemeente' vervallen.

Artikel 5

- De zinsnede 'een door Onze Minister te bepalen aantal dagen voor de dag van stemming' vervangen door: *vijf dagen voor de dag van stemming.*

Toelichting:

Voor de toegankelijkheid van de regeling is het gewenst om reeds in deze algemene maatregel van bestuur te bepalen op welke dag aanvragen voor een nieuwe stempas uiterlijk ingediend kunnen worden. Een termijn van vijf dagen om de nieuwe stempas aan te maken en de opgave, bedoeld in artikel 6 van het besluit, te voltooien, volstaat. De termijn van vijf dagen komt ook overeen met de termijn voor het mondeling verzoek om met behulp van een kiezerspas te stemmen (artikel K 10 van de Kieswet). Hiermee wordt een zekere uniformiteit van termijnen bereikt.

- In de nota van toelichting op artikel 5 wordt de zinsnede 'en de aanvrager voldoende van zijn identiteit doet blijken' aldus uitgelegd dat de aanvrager zich in beginsel dient te identificeren met behulp van een document als bedoeld in de Wet op de identificatieplicht. Alleen *onder omstandigheden* kan worden volstaan met een ander document waaruit de identiteit van de aanvrager blijkt. Dit is een te stringente uitleg van de bedoelde zinsnede. Zo is bijvoorbeeld een rijbewijs geen document in de zin van de Wet op de identificatieplicht, terwijl dit in kiesrechtelijke aangelegenheden wel algemeen wordt geaccepteerd als document waarmee betrokkene blij kan geven van zijn identiteit. De Kiesraad adviseert u de toelichting hierop aan te passen.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
11 van 29

Artikel 6

- De zinsnede 'dan wel een kiezerspas of een volmachtbewijs is afgegeven' vervangen door: dan wel waarvoor in *de plaats daarvan door de burgemeester* een kiezerspas of volmachtbewijs is afgegeven.

Toelichting:

Indien de kiezer zelf door overdracht van de stempas een (onderhandse) volmacht verleent, is weliswaar niet langer sprake van een stempas, maar van een volmachtbewijs. Uit artikel 18 van het besluit volgt echter dat de stempas hiermee niet ongeldig wordt. Dit is overigens ook niet mogelijk aangezien de volmachtverlening buiten het gemeentebestuur om plaatsvindt. Het voorgaande betekent dat het nummer van de stempas die via een onderhandse volmacht in een volmachtbewijs is omgezet niet op de opgave van ongeldige stempassen wordt vermeld.

- Zie voorts de opmerking over ongeldige stempassen in het advies van de Kiesraad.

Artikel 7

- Blijkens de toelichting kunnen er in de verscheidene experimenteergebieden verschillende soorten stempassen zijn. De Kiesraad adviseert u dit in artikel 7 van het besluit tot uitdrukking te laten komen.
- Zie voorts de opmerking over de echtheidskenmerken van de stempas in het advies van de Kiesraad.

Artikel 10

- Suggestie voor een andere formulering van het eerste lid: *Dit artikel is in afwijking van artikel J 25, eerste tot en met vierde lid, van de Kieswet van toepassing indien met stembiljetten wordt gestemd en de kiezer in het bezit is van een stempas.*
- Het stembureau kan alleen in de volgende situaties de kiezer niet toelaten tot de stemming:
 - a. de kiezer kan, na daartoe door het stembureau te zijn verzocht, niet van zijn identiteit blijk geven (artikel J 24, tweede lid, van de Kieswet);
 - b. de stempas komt voor op de opgave van ongeldige stempassen, bedoeld in artikel 6, van het Experimentenbesluit en/of
 - c. de stempas voldoet niet aan de bij ministeriële regeling vastgelegde echtheidskenmerken van de stempas (zie de opmerking van de Kiesraad bij artikel 7).

Naar het oordeel van de Kiesraad is het ongewenst indien het stembureau de bevoegdheid toekomt om de stempas 'anderszins ongeldig' verklaren. De taak van het stembureau met betrekking tot de controle van de stempas dient volgens de Kiesraad hieruit te bestaan dat het uitsluitend controleert of de stempas voorkomt op de opgave van

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
12 van 29

ongeldige stempassen en of de stempas wel 'echt' is, dat wil zeggen aan de voorgeschreven echtheidskenmerken voldoet.

De Kiesraad merkt in dit verband voorts op dat in het voorgelegde artikel 10, derde en vierde lid, beide controles enigszins door elkaar heen lopen, waarbij het stembureau eerst de echtheid van de stempas controleert en vervolgens of de stempas op de opgave van ongeldige stempassen voorkomt. De Kiesraad adviseert u beide controles uit elkaar te halen.

Tenslotte wordt opgemerkt dat de bepaling van het vijfde lid dat het tweede lid van het stembureau de stempas onbruikbaar maakt alleen van toepassing is in de situatie dat de pas op de opgave met ongeldige stempassen voorkomt of niet aan de echtheidskenmerken voldoet. Thans wordt het vijfde lid algemeen geformuleerd. Al met al doet de Kiesraad u gelet op het voorgaande de volgende suggesties voor de formulering van artikel 10, derde tot en met vijfde lid:

3. *De voorzitter van het stembureau controleert de echtheid van de stempas aan de hand van de kenmerken van de stempas, bedoeld in artikel 7, eerste lid, onder Indien deze controle tevens of uitsluitend elektronisch plaatsvindt, overhandigt de voorzitter in aanvulling op of afwijking van de vorige volzin de stempas daartoe aan het tweede lid.*
4. *Indien het stembureau constateert dat de stempas niet echt is, houdt het tweede lid van het stembureau de stempas in en wordt de kiezer niet toegelaten tot de stemming.*
5. *Indien de stempas echt is, noemt de voorzitter vervolgens duidelijk verstaanbaar het volgnummer dat vermeld is op de stempas.*
4. *Het tweede lid gaat na of het volgnummer is opgenomen in de opgave van ongeldige stempassen, bedoeld in artikel 6. Indien het volgnummer hierin is opgenomen, houdt het tweede lid van het stembureau de stempas in en wordt de kiezer niet toegelaten tot de stemming. De voorzitter houdt hiervan aantekening.*

Artikel 11

- Voor een stemming waarbij het gebied van het orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden groter is dan het gebied waarvoor het experiment wordt gehouden, wordt blijkens de toelichting met het tweede lid beoogd het volgende te bereiken:

- a. een kiezer die in het experimenteergebied is geregistreerd kan zowel binnen als buiten het experimenteergebied met behulp van een kiezerspas aan de stemming deelnemen;
- b. een kiezer die buiten het experimenteergebied is geregistreerd kan ook binnen het experimenteergebied met behulp van een kiezerspas aan de stemming deelnemen.

Aangezien het uitgangspunt is dat het experiment plaatsvindt volgens bij of krachtens de Kieswet gestelde regels (zie artikel 4, eerste lid, van de

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
13 van 29

Experimentenwet en de suggestie bij artikel 3 van het Experimentenbesluit) is het niet nodig in het tweede lid de artikelen K 1 tot en met K 4 en K 6 tot en met K 11 van de Kieswet expliciet van toepassing te verklaren. Volstaan zou kunnen worden met het in het tweede lid buiten toepassing verklaren van artikel K 5 van de Kieswet.

- Tenslotte kan de vraag worden opgeworpen of zich bij een experiment ook de situatie zal kunnen voordoen dat alle gemeenten in een provincie als experimenteergebied worden aangewezen. Indien dat niet het geval is, zou artikel 11, eerste lid, voor de leesbaarheid aldus geformuleerd kunnen worden dat bij een verkiezing voor de leden van de gemeenteraad de artikelen K 1 tot en met K 11 van de Kieswet niet van toepassing zijn. Bij de overige verkiezingen is in dat geval uitsluitend artikel K 5 van de Kieswet niet van toepassing.

Artikel 12

- Suggestie voor de formulering van het eerste lid:

1. *In artikel K 10, eerste lid, van de Kieswet wordt voor 'oproepingskaart' gelezen: stempas.*

- Aangezien de kiezerspas in de eerste plaats bedoeld zal zijn voor het gebruik buiten het experimenteergebied, kan er mee worden ingestemd dat voor het verstrekken van de kiezerspas de oproepingskaart wordt gehanteerd.

Artikel 13

- Voor de duidelijkheid zou de zinsnede 'voor het uitbrengen van stemmen op de wijze als geregeld in paragraaf 3' vervangen kunnen worden door: voor het uitbrengen van een stem met een stempas.

Paragraaf 5

Het stemmen bij volmacht - algemeen

Op grond van paragraaf 5 van hoofdstuk 2 kan een kiezer aan wie een stempas is verstrekt zowel op schriftelijk verzoek als door overdracht van de stempas volmacht aan een andere kiezer geven om voor hem te stemmen. Het verlenen van (onderhandse) volmacht door middel van overdracht van de stempas kan aan iedere kiezer die in het gebied waar het experiment wordt gehouden is ingeschreven. Indien met een oproepingskaart wordt gestemd, kan het verlenen van een (onderhandse) volmacht uitsluitend aan een kiezer die in hetzelfde stembureau als de volmachtverlener moet stemmen. Er mee ingestemd kan worden dat in geval van gebruik van stempassen aan iedere willekeurige kiezer binnen het experimenteergebied een onderhandse volmacht kan worden verleend. Door het gebruik van echtheidskenmerken bij de stempas is immers in principe uitgesloten dat een kiezer aan twee of meer kiezers een onderhandse volmacht verleent. De Kiesraad geeft u wel in

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
14 van 29

overweging de mogelijkheid een schriftelijk verzoek om bij volmacht te stemmen uitsluitend open te laten in de situatie dat de gevolmachtigde buiten het experimenteergebied is ingeschreven. Indien de gevolmachtigde immers in een gemeente uit het experimenteergebied is ingeschreven, is altijd een onderhandse volmacht mogelijk. De mogelijkheid via een schriftelijk verzoek een volmacht te verlenen is in dat geval niet nodig.

Artikel 14

- Suggestie voor de formulering van het eerste lid:

1. *In artikel L 2, eerste lid, van de Kieswet wordt voor 'oproepingskaart' gelezen: stempas.*

- Met artikel 14, tweede lid, van het besluit wordt beoogd te regelen dat kiezers in een experimenteergebied ook door middel van een schriftelijk verzoek bij volmacht kunnen stemmen. De formulering in het tweede lid 'aan wie is toegestaan overeenkomstig paragraaf 3 in een stembureau van zijn keuze te stemmen' is echter ongelukkig, aangezien deze formulering lijkt te veronderstellen dat het stemmen met behulp van een stempas op verzoek plaatsvindt. In een experimenteergebied wordt echter in principe met een stempas gestemd. In dit verband wijst de Kiesraad er op dat op grond van artikel L 10, aanhef en onder b, van de Kieswet het schriftelijk verzoek om bij volmacht te stemmen wordt afgewezen indien het verzoeker reeds is toegestaan in een stembureau van zijn keuze te stemmen. Dit zou betekenen dat enerzijds in artikel 14 van het ontwerpbesluit wordt geregeld dat een schriftelijk verzoek om bij volmacht te stemmen ook door kiezers met een stempas kan worden ingediend, terwijl dit in artikel L 10, aanhef en onder b, van de Kieswet weer ongedaan wordt gemaakt. Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad de formulering 'is toegestaan in een stembureau van zijn keuze te stemmen' alleen te hanteren indien sprake is van stemmen met behulp van een kiezerspas. Dit kan immers uitsluitend op verzoek. Artikel L 10, aanhef en onder b, van de Kieswet kan bij deze uitleg gehandhaafd blijven. In artikel 14 van het besluit zou in dat geval bepaald kunnen worden dat een schriftelijke aanvraag om bij volmacht te stemmen tevens kan worden ingediend door de kiezer die in staat is gesteld met een stempas in een stembureau naar keuze te stemmen.

Artikel 16

- De zinsnede 'kan een kiezer die op de dag van kandidaatstelling is ingeschreven in het gebied waar het experiment wordt gehouden' vervangen door: kan een kiezer die op de dag van kandidaatstelling als kiezer is geregistreerd binnen een gebied waar een experiment wordt gehouden.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
15 van 29

- De zinsnede 'een andere kiezer die in datzelfde gebied is ingeschreven' vervangen door: een andere kiezer die op de dag van kandidaatstelling binnen hetzelfde gebied als kiezer is geregistreerd.

Artikel 17

- Artikel L 16 van de Kieswet heeft betrekking op de situatie dat na het uitbrengen van een stem door de gemachtigde, de volmachtgever of een andere gemachtigde alsnog naar het stembureau komt om te stemmen. In dat geval dient deze kiezer niet tot de stemming toegelaten te worden. Bovendien dient de daarbij overgelegde oproepingskaart of het overgelegde volmachtbewijs door de voorzitter ingehouden te worden. In artikel 17 wordt artikel L 16 van de Kieswet van toepassing verklaard, met dien verstande dat onder 'oproepingskaart' mede wordt verstaan: stempas. Aangezien het niet mogelijk is dat een kiezer in het experimenteergebied met een oproepingskaart een stem uitbrengt, dient in artikel 17 het woord 'mede' te vervallen.

Artikel 18

- Suggestie voor een andere formulering van het eerste lid: *1. Dit artikel is in afwijking van artikel L 17 van de Kieswet van toepassing indien aan de voorzitter van het stembureau een in een volmachtbewijs omgezette stempas als bedoeld in artikel 16 wordt overgelegd.*

- Zie voor een andere formulering van lid 2 tot en met lid 5 de suggesties bij artikel 10 van het ontwerp.

- Artikel 18 zou ook gereduceerd kunnen worden tot de volgende bepaling: *Indien aan de voorzitter van het stembureau een in een volmachtbewijs omgezette stempas als bedoeld in artikel 16 wordt overgelegd is artikel 10, eerste tot en met vijfde (indien suggestie bij artikel 10 wordt gevolgd: zesde) lid, van overeenkomstige toepassing.*

Artikelen 19 tot en met 22 - algemeen

De artikelen 19 tot en met 22 van het besluit zijn opgenomen in paragraaf 5: het stemmen bij volmacht. Deze artikelen hebben echter op andere onderwerpen betrekking. De Kiesraad adviseert u artikel 20, dat betrekking heeft op de controle van de stempas bij het stemmen met behulp van stemmachines, in onderhavig besluit op te nemen achter artikel 10 met betrekking tot de controle van de stempas in geval van het stemmen met behulp van stembiljetten. De artikelen 21 en 22 met betrekking tot de schorsing van een stemming zouden tezamen in een nieuwe paragraaf met als titel 'Schorsing van de stemming' opgenomen kunnen worden. Artikel 19 met betrekking tot een combinatie van een stemming ingevolge de Kieswet met een door de gemeenteraad uitgeschreven stemming zou bij paragraaf 1 (Algemene bepalingen) gevoegd kunnen worden.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
16 van 29

Artikel 19

- Artikel 19 heeft zoals gezegd betrekking op een combinatie van een stemming ingevolge de Kieswet met een door de gemeenteraad uitgeschreven stemming. De mogelijkheid van een zodanige combinatie van stemmingen wordt in het besluit opengelaten. Gelet op de gecompliceerdheid van de regeling, lijkt het wenselijk in het besluit de mogelijkheid van een combinatie met een door de gemeenteraad uitgeschreven stemming in zijn geheel uit te sluiten. Artikel 4, tweede lid, aanhef en onder b, van de Experimentenwet biedt ook de mogelijkheid in onderhavig besluit af te wijken van artikel J 6 van de Kieswet waarin de combinatie met een door de gemeenteraad uitgeschreven stemming mogelijk wordt gemaakt.

Artikel 20

- Na 'indien' in het eerste en tweede lid toevoegen: bij de stemming.
- In het eerste lid en tweede lid wordt geregeld na welke handelingen het stembureau aan de kiezer een volgnummer of een vrijgavekaart wordt verstrekt voor het stemmen door middel van een stemmachine. Aangezien het hier om alternatieve handelingen gaat voor zover met stempas, kiezerspas of volmachtbewijs wordt gestemd, adviseert de Kiesraad u dit door gebruik van het woord 'of' tot uitdrukking te brengen. Daarbij merkt de Kiesraad op dat de handelingen, bedoeld in artikel L 17 van de Kieswet, en de handelingen, bedoeld in artikel 18 van het onderhavige besluit, eveneens als afzonderlijke en alternatieve handelingen beschouwd moeten worden. In het eerste geval is immers sprake van een kiezer die een volmachtstem uitbrengt op grond van een daartoe gedaan schriftelijk verzoek, terwijl in het tweede geval sprake is van een volmachtstem op grond van een onderhandse volmacht (overdracht van stempas).

Artikel 21

- In dit artikel worden de bescheiden opgesomd die bij een schorsing van de stemming door het stembureau in verzegelde pakken moeten worden gedaan. Aan de opsomming van bescheiden dienen te worden toegevoegd de volmachtbewijzen die op grond van artikel L 17 van de Kieswet aan het stembureau zijn overgelegd. Tevens dienen aan de opsomming van bescheiden te worden gevoegd de aantekeningen van het stembureau met betrekking tot de ongeldige stempassen en volmachtbewijzen en de niet echte stempassen en volmachtbewijzen.
- Zowel onder a als onder c wordt gesproken over stempassen, bedoeld in artikel 10, vierde lid, tweede volzin, terwijl zowel onder b als onder c wordt gesproken over volmachtbewijzen, bedoeld in artikel 18, vierde lid, derde volzin. De Kiesraad adviseert u te bepalen dat het stembureau in geval

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
17 van 29

van een schorsing achtereenvolgens in afwijking van artikel J 27, derde lid, onder c, d en e, van het Kiesbesluit, de volgende bescheiden inpakt en verzegelt:

- de ingehouden ongeldige stempassen en volmachtbewijzen (d.w.z. de stempassen en volmachtbewijzen waarvan het nummer voorkomt op de lijst van ongeldige stempassen) en de aantekeningen van het stembureau die hierop betrekking hebben;
- de ingehouden stempassen en volmachtbewijzen die niet voldoen aan de echtheidskenmerken en de aantekeningen van het stembureau die hierop betrekking hebben;
- de overige stempassen;
- de overige volmachtbewijzen en de kiezerspassen.

Door te bepalen dat het inpakken van deze bescheiden niet alleen plaatsvindt in afwijking van artikel J 27, derde lid, onder c en e, van het Kiesbesluit doch tevens in afwijking van artikel J 27, derde lid, onder d, wordt tevens geregeld dat het stembureau niet een (niet aanwezig) uittreksel uit het kiezersregister behoeft over te leggen.

- Tenslotte is het wenselijk artikel 21 van het besluit met betrekking tot de bescheiden die bij een schorsing in verzegelde pakken gedaan moeten worden en de artikelen 23 en 24 met betrekking tot de bescheiden die bij een stemopneming in verzegelde pakken gedaan moeten worden op elkaar af te stemmen.

Artikel 22

- Dit artikel bepaalt dat voor het proces-verbaal van de schorsing een afwijkend model kan worden vastgesteld. Alhoewel van een geringe afwijking sprake is, moet een afwijkend model vastgesteld worden.

Artikel 23

- Ter onderscheiding van artikel 24 in dit artikel tot uitdrukking brengen dat het betrekking heeft op de stemopneming indien bij de stemming met stembiljetten is gestemd.

- In het derde lid na 'verklaring' toevoegen: van het stembureau.

- In het vijfde lid wordt de mogelijkheid opengelaten dat een afwijkend model voor het proces-verbaal voor de stemopneming wordt vastgesteld. Aanpassing is echter in alle gevallen nodig.

- Het zesde lid beoogt te regelen dat voor de verzegelde pakken met onder meer de (ongeldige) stempassen dezelfde regels gelden als voor de verzegelde pakken met oproepingskaarten, hetgeen onder meer inhoudt dat deze pakken tezamen met het proces-verbaal naar de burgemeester worden overgebracht. Eveneens geregeld zal moeten worden dat het vertegenwoordigend orgaan in het kader van het geloofsbrievenonderzoek de verzegelde pakken met onder meer de stempassen mag openen. De Kiesraad adviseert dit lid gelet op het voorgaande als volgt te formuleren: 6. De artikelen N 11, eerste lid, N 12,

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
18 van 29

derde lid, N 13 en V 4, vijfde lid, van de Kieswet zijn van overeenkomstige toepassing op de verzegelde pakken als bedoeld in dit artikel.

Artikel 24

Zie de opmerkingen bij artikel 23.

Artikel 25

Artikel 25 regelt welke kiezers aan een eventuele herstemming in het experimenteergebied mogen deelnemen. Van onderdeel a zouden uitgezonderd moeten worden de kiezers die per brief aan de stemming hebben deelgenomen. Daarnaast is de Kiesraad er van uitgegaan dat een experiment op grond van hoofdstuk 2 van het besluit niet de stemming in een briefstembureau kan betreffen, zodat in onderdeel b de kiezers wier namen voorkomen op briefstembewijzen geschrapt kunnen worden. Voorts voorziet onderhavig besluit erin dat een ingeleverd volmachtbewijs door het stembureau wordt ingehouden wegens de ongeldigheid daarvan. De kiezers die deze volmacht hebben verleend, mogen evenmin toegelaten worden tot de stemming. De formulering 'de overige kiezers, voor zover hun namen voorkomen op de volmachtbewijzen die zijn ingeleverd bij de ongeldig verklaarde stemming' kan verwarring oproepen, aangezien op een volmachtbewijs zowel de volmachtgever als de gemachtigde vermeld worden. Deze formulering wordt overigens eveneens gebruikt in artikel V 7 van de Kieswet.

Artikelen 26 en 27

De artikelen 26 en 27 hebben betrekking op de evaluatie van de experimenten. De onderlinge verhouding tussen beide artikelen is echter niet duidelijk. Artikel 26, eerste en tweede lid, wekt de indruk als zou het evaluatierapport door de Minister worden vastgesteld. Aangezien het evaluatierapport op grond van het derde lid ook aanbevelingen dient te bevatten, wekt dit bevreemding. De Kiesraad zou zich kunnen voorstellen dat in de artikelen 26 en 27 wordt bepaald dat het evaluatierapport wordt opgesteld door of onder verantwoordelijkheid van de externe commissie, bedoeld in artikel 27. Dit komt de onafhankelijkheid van het onderzoek ten goede.

Overige opmerkingen ten aanzien van hoofdstuk 2

De kiezer die geregistreerd staat in het experimenteergebied en die op de dag der stemming wegens beroep of werkzaamheden van hemzelf, partner of ouder buiten Nederland zal verblijven, mag overeenkomstig hoofdstuk M van de Kieswet per brief aan de stemming deelnemen. Dit volgt uit het algemeen uitgangspunt dat de bij of krachtens de Kieswet gestelde regels in principe ook in het experimenteergebied van toepassing zijn. Geregeld zal wel moeten worden dat de persoon aan wie

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
19 van 29

is toegestaan per brief te stemmen, niet alsnog een stempas wordt toegezonden. De Kiesraad adviseert u daarom in onderhavig besluit te bepalen dat in artikel M 2, derde lid, van de Kieswet voor 'oproepingskaart' wordt gelezen: stempas. In de normale situatie wordt in het uittreksel uit het kiezersregister waarover het stembureau beschikt achter de naam van de kiezer aan wie is toegestaan per brief te stemmen de aantekening 'brief' geplaatst. De Kiesraad adviseert u het daarop betrekking hebbende artikel M 5 van de Kieswet in het voorliggende besluit buiten toepassing te verklaren. In een experimenteergebied beschikt het stembureau immers niet over een uittreksel uit het kiezersregister.

Hoofdstuk 3

Bepalingen omtrent experimenten met stemmen met behulp van internet of telefoon

Artikel 29

- In artikel 29 het begrip 'voorziening' als volgt omschrijven: *voorziening als bedoeld in artikel 2 van de Experimentenwet waarbij de kiezer in staat wordt gesteld met behulp van internet of telefoon vanuit een andere plaats dan een stemlokaal zijn stem uit te brengen.* Artikel 2 van de Experimentenwet heeft immers ook betrekking op het stemmen in een stemlokaal naar keuze. De in artikel 29 opgenomen omschrijving van het begrip 'voorziening' is om deze reden te ruim. Indien de gesuggereerde omschrijving wordt gehanteerd, kan overigens in artikel 39, tweede en vijfde lid, van het besluit volstaan worden met het begrip 'voorziening' in plaats van: *voorziening die de kiezer in staat stelt, zijn stem met behulp van internet of telefoon uit te brengen.*

Artikel 31

- Artikel 31, eerste lid, aanhef, als volgt formuleren:

1. Onverminderd artikel 2, tweede lid, van de Experimentenwet, voldoet de voorziening aan de volgende vereisten:

Toelichting:

Artikel 31 stelt thans nadere regels aan de bevoegdheid van de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties om te bepalen dat een experiment wordt gehouden. De Experimentenwet bevat echter geen grondslag voor het vaststellen van nadere voorwaarden aan deze bevoegdheid bij algemene maatregel van bestuur. Eventuele nadere regels kunnen uitsluitend door de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
20 van 29

en Koninkrijksrelaties worden vastgesteld. Wel bevat de Experimentenwet in artikel 4, tweede lid, een basis voor het bij algemene maatregel van bestuur stellen van nadere regels met betrekking tot bij de experimenten te gebruiken voorzieningen. Het verdient dan ook aanbeveling in de tekst van artikel 31 tot uitdrukking te brengen, dat het gaat om aan de voorzieningen te stellen nadere eisen en niet om nadere voorwaarden aan het gebruikmaken door de minister van zijn bevoegdheden. Indien de bovenstaande aanhef wordt gehanteerd, zal de formulering van de verschillende onderdelen uiteraard aangepast moeten worden.

Overigens kan de Kiesraad wel in algemene zin instemmen met de nadere voorwaarden die in het voorgestelde artikel 31, eerste lid, zijn neergelegd. Wel heeft de Kiesraad de volgende opmerkingen. Onderdeel b bepaalt dat de voorziening voor de kiezers die bevoegd zijn met behulp van internet of telefoon te stemmen toegankelijk is. Uit de formulering van en de toelichting op dit onderdeel kan worden opgemaakt dat bedoeld is dat toegang tot de voorziening kan worden verkregen. De Kiesraad wijst echter ook op het grote belang van gebruikersvriendelijkheid van de voorziening. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad u te bepalen dat de kiezer op eenvoudige wijze zijn stem kan uitbrengen.

De Kiesraad heeft voorts geconstateerd dat - anders dan bij de stemming met behulp van een stemmachine - het wel mogelijk is om een hertelling van stemmen te laten plaatsvinden (artikel 31, eerste lid, aanhef en onder c, van het besluit). Het ontwerpbesluit bevat echter geen regels over hoe de hertelling zou moeten plaatsvinden, terwijl onder c wordt bepaald dat de voorziening zodanig is ingericht, dat de hertelling van stemmen overeenkomstig de voor die stemming geldende regels wordt verricht. Onderdeel e bepaalt dat de voorziening is beveiligd. Niet nader is bepaald echter waartegen het beveiligd is. De Kiesraad zou zich kunnen voorstellen dat meer gedetailleerd wordt omschreven waartegen de voorziening beveiligd is.

Onderdeel f bepaalt - naar analogie van artikel J 33, tweede lid, aanhef en onder d, van de Kieswet - dat de voorziening de kiezer in de gelegenheid stelt zijn stem slechts éénmaal uit te brengen en een gemaakte vergissing te herstellen. Bij het stemmen met behulp van stemmachines kan de kiezer echter maar één keer naar het stembureau komen om zijn stem uit te brengen. Heeft hij zijn oproepingskaart afgegeven en gaat hij vervolgens weg zonder een stem uit te brengen, kan hij niet op een later moment alsnog een stem uitbrengen. Uit het besluit (o.m. de artikelen 43 en 44) wordt niet duidelijk hoe dit geregeld is bij het stemmen met behulp van internet of telefoon. De voorziening is echter zodanig ingericht dat de stemhandelingen opnieuw verricht kunnen worden, zolang de slothandeling van het bevestigen van de stem niet

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
21 van 29

heeft plaatsgevonden, ook als de telefoon- of internetverbinding wordt verbroken tijdens de stemming. De Kiesraad adviseert u dit tot uitdrukking te laten komen in het besluit.

Artikel 32

- Met het oog op de duidelijkheid de zinsnede 'Bij een stemming waarop artikel M 1 van de Kieswet van toepassing is en' vervangen door: Bij een verkiezing van de leden van de Tweede Kamer of het Europees Parlement.

Artikel 33

- Het tweede lid bepaalt dat de kiezer een toegangscode wordt verstrekt 'ten behoeve van de vaststelling van de kiesgerechtigdheid'. Artikel 35, eerste lid, bepaalt vervolgens dat aan de kiezer ten bewijze van de voldoening aan zijn verzoek een stemcode wordt verstrekt. In het verlengde hiervan volgt uit artikel 43, eerste lid, onder b, dat bij de stemming de kiesgerechtigdheid aan de hand van de toegangscode en de stemcode wordt vastgesteld. Naar het oordeel van de Kiesraad betreft de controle aan de hand van de toegangscode en stemcode echter geen vaststelling van de kiesgerechtigdheid. De vaststelling van de kiesgerechtigdheid geschiedt immers door de burgemeester nadat een kiezer een verzoek tot registratie als kiezer heeft ingediend. De toegangscode en stemcode dienen echter ter vaststelling van de identiteit van de kiezer bij het uitbrengen van zijn stem. De Kiesraad adviseert u de desbetreffende bepalingen hierop aan te passen.

Artikel 35

- Aan het derde lid toevoegen dat aan de kiezer aan wie een stemcode is verstrekt, geen stempas als bedoeld in artikel 4 wordt gezonden of in hoofdstuk 2 hiervoor een regeling treffen.
- Aangezien de kiezer die verzocht heeft om per internet of telefoon te stemmen niet heeft gevraagd per brief te stemmen, zou in de opsomming in het derde lid van bescheiden die niet worden toegezonden het briefstembewijs weggelaten kunnen worden. Alleen aan kiezers die verzocht hebben om per brief te stemmen wordt immers een briefstembewijs toegezonden.
- Zie voorts de opmerking van de Kiesraad in zijn advies over annulering van het experiment.

Artikel 36

- Dit artikel bepaalt dat in de uittreksels uit het kiezersregister achter de naam van de kiezer die met behulp van internet of telefoon stemt de aantekening 'brief' wordt geplaatst. De Kiesraad kan hier met het oog op de eenvoud mee instemmen. Is echter sprake van een gemeente waarin

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
22 van 29

een experiment als bedoeld in hoofdstuk 2 wordt gehouden, dan is dit artikel niet van toepassing. De Kiesraad adviseert u dit expliciet in het voorstel te bepalen.

Artikel 37

Artikel 37 bepaalt dat bij ministeriële regeling nadere regels gesteld kunnen worden over de registratie van de kiezers die met behulp van internet of telefoon stemmen. Blijkens de toelichting moet daarbij gedacht worden aan regels over de toegangscode en de wijze waarop de toegangscode zodanig wordt gegenereerd en opgeslagen, dat het stemgeheim wordt gewaarborgd. De Kiesraad meent dat het artikel en de toelichting hier niet één op één lopen. Bij 'registratie' van kiezers denkt de Kiesraad uitsluitend aan de opname van de kiezers in een bestand, doch niet aan regels om te voorkomen dat achterhaald kan worden op welke kandidaat een kiezer heeft gestemd. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad u de formulering van artikel 37 aan te passen.

Artikel 38

- Suggestie voor de formulering van het eerste lid:

1. Onze Minister wijst een of meer stembureaus aan, die uitsluitend bestemd zijn voor het uitbrengen van stemmen met behulp van internet of telefoon.

Toelichting:

Omdat artikel 38 alleen maar van toepassing is als er tot een experiment met internet- en telefoonstemmen is besloten, kan naar het oordeel van de Kiesraad in artikel 38 van het ontwerpbesluit niet volstaan worden met een discretionaire bevoegdheid van de Minister om al dan niet stembureaus voor internet- en telefoonstemmen aan te wijzen. Is tot een experiment besloten, dan zal de Minister ook stembureaus hiervoor moeten aanwijzen. Met het oog hierop is in bovenstaand alternatieve voorstel 'kan aanwijzen' vervangen door: wijst aan.

- In het derde en vierde lid 'plaatsvervangend' vervangen door: plaatsvervangende.

Artikel 39

- Zie de opmerkingen over het internet- of telefoonstembureau in het advies van de Kiesraad.

- Artikel 39, vierde lid, tweede, derde en vierde volzin vervangen door: Bij ontstentenis van de voorzitter en het tweede lid treedt het derde lid als voorzitter op. Bij ontstentenis van alle leden, treedt een door Onze Minister aangewezen persoon als voorzitter op.

- De woorden 'locatie' in het derde lid en 'plaats' in het vierde lid met elkaar in overeenstemming brengen.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
23 van 29

Artikel 40

- In het eerste lid wordt bepaald welke stembescheiden de kiezer die door middel van internet of telefoon stemt - *in afwijking van artikel M 6 van de Kieswet* - ontvangt. Aangezien artikel M 6 van de Kieswet niet van toepassing kan zijn op het stemmen door middel van internet of telefoon, is het niet juist te bepalen dat de toezending van stembescheiden in afwijking van artikel M 6 van de Kieswet plaatsvindt.

- Op grond van het eerste lid is het de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties die de stembescheiden aan de kiezers doet toekomen. De Minister heeft op grond van artikel 34, derde lid, van het besluit de beschikking over de namen en adressen van kiezers wier verzoek om via internet of per telefoon te stemmen is ingewilligd. In de toelichting wordt niet nader gemotiveerd waarom de Minister deze stembescheiden toezendt, in plaats van de burgemeester van 's-Gravenhage, zoals bij het stemmen per brief door Nederlanders in het buitenland gebruikelijk is.

- Op grond van het eerste lid, aanhef en onder b, wordt aan de kiezer een overzicht van kandidaten gezonden. Uit het tweede lid volgt dat het gaat om een overzicht van de kandidatenlijsten. Ter voorkoming van misverstanden adviseert de Kiesraad u in onderdeel b expliciet te bepalen dat aan de kiezers een overzicht van de kandidatenlijsten wordt toegezonden.

- Aangezien bij de verkiezingen voor het Europees Parlement voor het hele land de kandidatenlijsten gelijk zijn, is bij deze verkiezingen overigens duidelijk welk overzicht van kandidatenlijsten toegezonden dient te worden. Dit is echter niet duidelijk als er een experiment zou worden gehouden bij een Tweede-Kamerverkiezing. Indien de Minister een overzicht met de kandidatenlijsten toezendt aan de kiezers, zou in het besluit tot uitdrukking gebracht moeten worden van welke kieskring de kandidatenlijsten worden toegezonden. Kieskring 12 ('s-Gravenhage) ligt hier voor de hand.

- In het tweede lid wordt voorts bepaald dat ten aanzien van iedere kandidaat tevens een unieke kandidaatcode is vermeld, alsmede een unieke code ten behoeve van een blanco stem. Uit de tekst van dit lid, noch uit de toelichting wordt duidelijk dat de kandidaten ook verschillende unieke codes hebben. De indruk wordt gewekt alsof elke kandidaat één unieke code heeft, die voor elke kiezer gelijk is. De Kiesraad adviseert u dit aan te passen.

- Voorts wijst de Kiesraad er op dat de wijze van nummering van groot belang is. Zo dient geen onderscheid te worden gemaakt in de lengte van de nummers bij de verschillende kandidaten. De Kiesraad adviseert u dan ook in het besluit te bepalen dat bij ministeriële regeling wordt bepaald hoe de nummering met unieke codes per kandidaat plaatsvindt, dan wel

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
24 van 29

in de toelichting te vermelden dat de minister de nummering van de kandidaatcodes nader zal regelen.

Artikel 41

- Zie de opmerking over de duur van de stemming in het advies van de Kiesraad.
 - Na 'voorzitter' toevoegen: van het stembureau.
 - De zinsnede 'de krachtens de Kieswet bepaalde dag van stemming' vervangen door: de uit de Kieswet voortvloeiende dag van stemming.
- Toelichting: De eerste zinsnede suggereert dat de dag van stemming niet rechtstreeks uit de Kieswet voortvloeit, doch dat op grond van de Kieswet deze dag wordt bepaald.

Artikel 43

- Onderdeel b van het eerste lid vervangen door: *b. Nadat de kiezer aan de hand van de toegangscode en de stemcode is geïdentificeerd, maakt de kiezer zijn keuze door de unieke code die op het overzicht van kandidatenlijsten, etc (zie tekst besluit).*
- Gezien het belang van de formulering van de verschillende teksten die de kiezer bij het stemmen met behulp van internet op zijn beeldscherm te zien krijgt en de teksten die de kiezer bij het stemmen via de telefoon hoort, adviseert de Kiesraad u te bepalen dat deze teksten bij ministeriële regeling worden vastgesteld.

Artikel 44

- In onderdeel a van het eerste lid 'gezocht' vervangen door: gekregen.
- Zie de opmerkingen bij artikel 43.

Artikel 45

- De zinsnede 'de krachtens de Kieswet vastgestelde dag van stemming' vervangen door: de uit de Kieswet voortvloeiende dag van stemming.

Artikel 46

- Aangezien de artikelen M 8 tot en met M 12 van de Kieswet betrekking hebben op het stemmen per brief, is niet nodig in onderhavig besluit te bepalen dat deze artikelen niet van toepassing zijn op het stemmen via internet of per telefoon. Deze artikelen missen immers reeds uit de aard der zaak toepassing.

Artikel 47

- Dit artikel heeft betrekking op een schorsing van de stemming. Niet nader wordt bepaald hoe de schorsing in zijn werk gaat. De Kiesraad gaat er van uit dat in geval van een schorsing de voorziening wordt geblokkeerd voor het uitbrengen van stemmen (overeenkomstig artikel

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
25 van 29

45, tweede lid,) en adviseert dit nader te bepalen. Van belang is voorts wat de kiezer ervan merkt dat de stemming is geschorst. Met andere woorden: hoe weet de kiezer dat er sprake is van een schorsing?

- Aangezien artikel 45 betrekking heeft op de sluiting van de stemming en artikel 47 op een schorsing van de stemming, adviseert de Kiesraad beide artikelen om te wisselen.

Artikel 48

- Op grond van dit artikel kunnen buitenlandse waarnemers gedurende de gehele zitting van het stembureau in de ruimte waar deze zitting houdt vertoeven (vgl. artikel J 39, tweede lid, van de Kieswet), kunnen door de Minister aangewezen deskundigen gedurende de stemming en de stemopneming toegang krijgen tot de ruimte waar de voorziening zich bevindt en kunnen kiezers uitsluitend tijdens de opening van de stemming, de sluiting van de stemming en de stemopneming in de ruimte waar het stembureau zitting houdt vertoeven.

De Kiesraad vraagt zich af of het logisch is dat kiezers alleen tijdens de opening, sluiting en opneming van de stemming in de ruimte waar het stembureau zitting houdt aanwezig mogen zijn. Dit betekent dat de stemming slechts gedeeltelijk openbaar is, afgezien van het feit dat buitenlandse waarnemers wel gedurende de hele dag in het stembureau aanwezig mogen zijn. De Kiesraad begrijpt dat openbaarheid gedurende de gehele stemperiode niet zo zinvol is, maar acht het dan logischer om alleen de stemopneming, waarbij de resultaten van de stemming bekend gemaakt worden, openbaar te laten zijn.

- Het derde lid vervangen door: *Onze Minister maakt tijdig bekend op welke tijdstippen en op welke locatie het stembureau de stemming opent, de stemming sluit en de stemmen opneemt.*

Artikelen 50 en 51

Artikel 50 bepaalt dat het stembureau onmiddellijk nadat de stemming is geëindigd in de eerste plaats het aantal kiezers dat bevoegd was met behulp van internet of telefoon te stemmen vaststelt. De Kiesraad merkt hierover op dat dit aantal reeds kon worden afgeleid uit het aantal ingewilligde verzoeken om per internet en telefoon te stemmen. Het betreft derhalve geen gegeven, dat door de stemopneming bekend wordt. De overige gegevens die het stembureau op grond van artikel 50 vaststelt zijn het aantal kiezers dat met behulp van internet heeft gestemd en het aantal kiezers dat telefonisch heeft gestemd. Alhoewel het blijkens de toelichting de bedoeling is dat er bij het experiment bij de verkiezing voor het Europees Parlement in 2004 één stembureau voor zowel de stemming met behulp van internet als per telefoon wordt ingesteld, moet naar het oordeel van de Kiesraad in het besluit rekening worden

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
26 van 29

gehouden met de mogelijkheid dat er twee aparte stembureaus worden ingesteld. Dit zou in artikel 50 tot uitdrukking moeten komen.

Ten aanzien van de gegevens die het stembureau op grond van het artikel 50 vaststelt, wordt niet aangegeven hoe het stembureau aan deze gegevens komt. De Kiesraad gaat er van uit dat - net als de aantallen stemmen per kandidaat en per lijst - deze gegevens op een door de voorziening geproduceerde afdruk staan vermeld en adviseert dit in de tekst van het besluit tot uitdrukking te laten komen. De Kiesraad zou zich overigens kunnen voorstellen dat de gegevens als bedoeld in artikel 50, eerste lid, ook op de afdruk als bedoeld in artikel 51, eerste lid, staan vermeld. De artikelen 50 en 51 zouden dan samengevoegd kunnen worden. Er kan uiteraard ook voor worden gekozen de voorziening twee aparte afdrukken te laten reproduceren. Zie in dit verband echter ook de opmerking van de Kiesraad bij artikel 52.

Op grond van artikel 51, zesde lid, verricht het stembureau na de bekendmaking van de aantallen stemmen per lijst en per kandidaat de handelingen die nodig zijn om het geheugen van de voorziening veilig te stellen. Niet nader bepaald wordt echter hoe dit veilig stellen gebeurt. Wordt het geheugen bijvoorbeeld uit de voorziening gehaald en op enigerlei wijze verzegeld? Indien dat het geval is, onder wiens beheer blijft het geheugen vervolgens berusten? Of wordt het geheugen op enigerlei wijze in de voorziening geblokkeerd? De Kiesraad adviseert u expliciet in het besluit neer te leggen wat er met het geheugen gebeurt. Daarbij gaat de voorkeur van de Kiesraad er naar uit, dat het geheugen uit de voorziening wordt gehaald en bijvoorbeeld onder beheer van de burgemeester van 's-Gravenhage wordt gesteld. De burgemeester van 's-Gravenhage zal dan degene zijn die het geheugen van de voorziening op grond van artikel 53, vierde lid, wist. Ook zal hij degene zijn die het geheugen ten behoeve van een eventuele hertelling overdraagt aan de voorzitter van het centraal stembureau, dan wel aan de Tweede Kamer. De Kiesraad adviseert u ook deze aspecten expliciet in het ontwerpbesluit te regelen.

Artikel 52

- Artikel 52 heeft betrekking op het vaststellen van het proces-verbaal van de stemming en de stemopneming. Het proces-verbaal wordt op grond van dit artikel handmatig opgesteld, waarbij echter een afdruk van de aantallen stemmen per kandidaat, het aantal stemmen per lijst en het aantal blanco stemmen aan het proces-verbaal wordt gevoegd. In het ontwerpbesluit is hiermee de procedure gevolgd die voor een stemming met behulp van stemmachines geldt. De Kiesraad zou zich echter kunnen voorstellen dat de voorziening een compleet proces-verbaal van de

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
27 van 29

stemming en de stemopneming produceert, waarbij handmatig de aanvullende gegevens worden aangevuld, zoals de gegevens met betrekking tot de samenstelling van het stembureau gedurende de zitting en de eventuele bezwaren van de aanwezige kiezers. In een later stadium zou er naar het oordeel van de Kiesraad ook voor gekozen kunnen worden om gegevens met betrekking tot de samenstelling van het stembureau in de voorziening in te voeren, zodat ook deze gegevens reeds in het door de voorziening geproduceerde proces-verbaal wordt opgenomen. Overigens acht de Kiesraad het niet bezwaarlijk als in het kader van het experiment volstaan wordt met het aanhechten van de door de voorziening geproduceerde afdruk(ken) aan een handmatig opgesteld proces-verbaal.

- Het derde lid van artikel 52 bepaalt dat bij ministeriële regeling nadere regels worden gesteld omtrent het proces-verbaal. Uit de toelichting wordt niet duidelijk waarom niet gekozen is voor de vaststelling bij ministeriële regeling van een model, hetgeen bij alle processen-verbaal op grond van de Kieswet het geval is. De Kiesraad adviseert om ook voor het proces-verbaal voor de stembureaus als bedoeld in hoofdstuk 3 van het besluit dwingend een model voor te schrijven, dan wel in de toelichting gemotiveerd aan te geven waarom voor deze stembureaus het stellen van nadere regels volstaat.

Artikelen 53 en 54

- Op grond van artikel 53, eerste lid, wordt het proces-verbaal van de stemming en de stemopneming door het stembureau overgebracht naar de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties. De Minister draagt er op grond van het tweede lid vervolgens zorg voor dat het proces-verbaal terstond wordt overgebracht naar de burgemeester van 's-Gravenhage. Niet nader toegelicht wordt waarom de processen-verbaal niet rechtstreeks worden overgebracht naar de burgemeester van 's-Gravenhage. De Kiesraad adviseert u in het besluit te bepalen dat de processen-verbaal én het geheugen van de voorziening (zie de opmerking van de Kiesraad bij artikel 51) rechtstreeks naar de burgemeester van 's-Gravenhage worden overgebracht. In de eerste plaats omdat de Minister geen rol vervult in de vaststelling van de uitslag van de verkiezingen, zodat het overbrengen naar de Minister een onnodige tussenstap betekent. In de tweede plaats omdat ook de schijn moet worden voorkomen dat de stembureaus onder directe verantwoordelijkheid van de Minister hun werkzaamheden verrichten. Tenslotte is het van belang dat de burgemeester van 's-Gravenhage zo spoedig mogelijk de beschikking krijgt over het proces-verbaal ten behoeve van de opstelling van de opgave van de burgemeester met stemmentotalen, bedoeld in artikel N 11, tweede lid.

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
28 van 29

- De Kiesraad adviseert u voorts artikel 53, vijfde lid, te laten vervallen en artikel 54 als volgt te formuleren:

Artikel 54

1. Bij de vaststelling van de opgave, bedoeld in artikel N 11, tweede lid, van de Kieswet betreft de burgemeester van 's-Gravenhage de aantallen stemmen die zijn vastgesteld door een stembureau als bedoeld in artikel 38, eerste lid.

2. De burgemeester van 's-Gravenhage draagt er zorg voor dat het proces-verbaal van een stembureau als bedoeld in artikel 38, eerste lid, overeenkomstig artikel N 12, eerste lid, van de Kieswet tezamen met de processen-verbaal van de overige stembureaus onverwijld naar de voorzitter van het hoofdstembureau wordt overgebracht.

Toelichting:

- In artikel 54 van het ontwerpbesluit is aansluiting gezocht bij de formulering van artikel N 21 van de Kieswet dat betrekking heeft op de briefstembureaus buiten Nederland. Aangezien bij deze stembureaus buiten Nederland de stemming om 15.00 uur plaatselijke tijd eindigt, bestaat de mogelijkheid dat de stemopneming in deze stembureaus op een later tijdstip dan 21.00 uur Nederlandse tijd aanvangt. Daarom bepaalt artikel N 21 van de Kieswet dat de burgemeester van 's-Gravenhage moet wachten met de vaststelling van zijn opgave van aantallen stemmen voor de gemeente, totdat hij alle processen-verbaal van de briefstembureaus buiten Nederland ontvangen heeft. Voor de stembureaus voor stemmen per telefoon en internet geldt niet dat zij per definitie op een later tijdstip door de burgemeester van 's-Gravenhage ontvangen zullen worden. In principe zullen de aantallen stemmen per lijst en per kandidaat immers door één druk op de knop bekend zijn. De Kiesraad meent dan ook dat in dit besluit uitsluitend geregeld zal moeten worden dat de stemmen van de stembureau(s) waar met behulp van internet of telefoon wordt gestemd mee worden geteld bij de gemeente 's-Gravenhage. Het eerste lid van bovenstaand alternatief voorstel volstaat hiertoe.

- In artikel 53, vijfde lid, worden de artikelen N 12 en N13 van de Kieswet van overeenkomstige toepassing verklaard. In deze artikelen wordt onder meer bepaald dat de burgemeester de processen-verbaal van de stembureaus doet toekomen aan de voorzitter van het hoofdstembureau. Daarnaast bepalen deze artikelen echter onder meer dat de burgemeester de verzegelde pakken met stembiljetten desgevraagd overbrengt naar de voorzitter van het centraal stembureau en dat de burgemeester de verzegelde pakken met onder meer de oproepingskaarten kan openen of overdragen aan de officier van justitie. Deze laatste regelingen zijn uiteraard niet van toepassing op stembureaus waar met internet of telefoon wordt gestemd. Met bovenstaand alternatief tweede lid van artikel 54, wordt bereikt dat de burgemeester van 's-

Datum
17 oktober 2003

Ons kenmerk
0000017301

Onderdeel
Kiesraad

Blad
29 van 29

Gravenhage het proces-verbaal of de processen-verbaal van de internet- en telefoonstembureaus eveneens overbrengt naar het hoofdstembureau.

Artikelen 57 en 58

Zie de opmerkingen van de Kiesraad bij de artikelen 26 en 27.

's-Gravenhage, oktober 2003.

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der
Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA 's-Gravenhage

Onderwerp

Advies over het initiatiefvoorstel raadplegend
referendum Europese Grondwet

Aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der
Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA 's-Gravenhage

Advies over het initiatiefvoorstel raadplegend referendum Europese Grondwet
Geachte heer Weisglas,

Bij brief van 4 juni jl. heeft u de Kiesraad om advies gevraagd over het door de leden Karimi, Dubbelboer en Van der Ham aanhangig gemaakt voorstel van wet betreffende het houden van een raadplegend referendum over het grondwettelijk verdrag voor de Europese Unie (Wet raadplegend referendum Europese Grondwet). De Kiesraad stelt het op prijs dat hij in de gelegenheid wordt gesteld over het wetsvoorstel advies uit te brengen. Graag brengt de Kiesraad u dan ook onderstaand zijn advies uit over met name de uitvoeringstechnische aspecten van het wetsvoorstel. Na een aantekening van algemene aard, komen de opmerkingen en suggesties onderstaand in de volgorde van de artikelen waarop deze betrekking hebben aan de orde.

Algemeen

In het wetsvoorstel is voor het houden van het referendum voor zover mogelijk aansluiting gezocht bij de bepalingen in de Tijdelijke referendumwet die zien op het houden van een nationaal raadgevend correctief referendum. De Kiesraad acht deze aansluiting logisch, maar vraagt zich wel af of het wenselijk is dit te doen door middel van een veelvuldige verwijzing naar de Tijdelijke referendumwet, welke wet zelf weer voor diverse onderwerpen verwijst naar de Kieswet. In beide gevallen moeten dan bovendien veelal bepalingen anders worden gelezen dan de betreffende wet vermeldt (*“van toepassing, met dien verstande dat”*). Dit komt de leesbaarheid van de wet niet ten goede. Om na te gaan wat de wet voorschrijft dienen immers drie wetten geraadpleegd te worden. Het zou naar het oordeel van de Kiesraad de voorkeur verdienen hebben als het

Datum

31 juli 2003

Ons kenmerk

Kiesraad

2003/7071570715

Onderdeel

DGCZK/Kiesraad

Inlichtingen

(070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad

1 van 14

Aantal bijlagen

0

Bezoekadres

Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres

Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres

www.minbzk.nl

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
2 van 14

wetsvoorstel alleen naar de Kieswet zou verwijzen en de relevante bepalingen van de Tijdelijke referendumwet waren overgenomen in plaats van daarnaar te verwijzen. Overigens heeft de Kiesraad er gezien de eenmalige betekenis van de wet wel begrip voor dat in het wetsvoorstel is gekozen voor verwijzingen naar de Tijdelijke referendumwet. Wel wijst de Kiesraad op het belang van een goede circulaire aan gemeenten waarin de wet nauwkeurig wordt uiteengezet. Het zijn immers vooral de gemeenten die met de uitvoering van deze wet zijn belast.

Plaats van het referendum in het wetgevingsproces (artikel 2)

In het wetsvoorstel wordt niets bepaald over de plaats van het referendum in het wetgevingsproces van de wet tot goedkeuring van het grondwettelijk verdrag voor de Europese Grondwet. Het referendum betreft een advies aan de wetgever. De Kiesraad zou zich kunnen voorstellen dat in onderhavig wetsvoorstel expliciet wordt bepaald dat over de indiening van een wetsvoorstel tot goedkeuring van het grondwettelijk verdrag voor de Europese Grondwet pas besloten wordt na vaststelling van de uitslag van het referendum door het centraal stembureau.

(Aanwijzing van) Het verdrag of de verdragtekst waarover het referendum wordt gehouden (artikel 2)

Op grond van artikel 2, tweede lid, van het wetsvoorstel wordt het referendum in principe gehouden over het verdrag, zoals dat voor het Koninkrijk is ondertekend. In de situatie echter dat het verdrag vóór 22 april 2004 nog niet is ondertekend voor het Koninkrijk, maar voor die datum wel in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt over de tekst van het verdrag, en de onderhavige wet voor genoemde datum in werking is getreden, wordt het referendum gehouden over de verdragtekst waarover in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt. Indien de wet voor 22 april 2004 in werking treedt dient de referendumcommissie op grond van het derde lid uiterlijk op deze datum vast te stellen of de situatie, bedoeld in het tweede lid, zich voordoet. In dat geval wijst de referendumcommissie de verdragtekst aan waarover in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt.

De Kiesraad gaat er vanuit dat met "de situatie bedoeld in het tweede lid", bedoeld wordt op de situatie dat het verdrag op 22 april 2004 nog niet is ondertekend voor het Koninkrijk, maar de wet wel in werking is getreden en voor die datum in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt over de tekst van het verdrag. De Kiesraad meent echter dat uit de tekst van artikel 2, tweede en derde lid, niet expliciet valt af te leiden welke situatie in het derde lid bedoeld is, omdat in het tweede lid twee situaties worden onderscheiden. In de toelichting op de artikelen 24, 25 en 26 wordt ook in algemene zin gesteld dat de referendumcommissie tot taak heeft uiterlijk op 22 april 2004 vast te stellen waarover het referendum zal worden gehouden. De Kiesraad zou zich kunnen voorstellen dat de passage van het tweede lid die aanvangt met "tenzij het verdrag" en eindigt met "overeenstemming is bereikt." in

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
3 van 14

een nieuw derde lid wordt opgenomen (In afwijking van het tweede lid wordt het referendum gehouden over de verdragtekst waarover in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt indien..). In het tot vierde lid vernummerde derde lid zou in dat geval bepaald moeten worden dat de referendumcommissie vaststelt of de situatie, bedoeld in het derde lid, zich voordoet.

De Kiesraad vraagt zich voorts af waarom bovenstaande taken bij een speciale referendumcommissie worden neergelegd. Ligt het niet in de rede in het wetsvoorstel te bepalen dat de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bekendmaakt dat en wanneer er een referendum over het verdrag zal worden gehouden, en of het referendum gaat over het voor het Koninkrijk ondertekende verdrag, dan wel over de verdragstekst waarover in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt? De Minister is immers in algemene zin verantwoordelijk voor een goed verloop van het referendum. Daarmee wordt ook voorkomen dat het besluit als bedoeld in lid 3 genomen moet worden, terwijl nog geen referendumcommissie is ingesteld. Ook indien de indieners van oordeel zijn dat hier een taak is weggelegd voor de referendumcommissie, adviseert de Kiesraad in ieder geval de redactie van het derde lid anders te laten luiden, en wel als volgt: "Indien deze wet voor 22 april 2004 in werking treedt, maakt de referendumcommissie/Onze Minister uiterlijk op 22 april 2004 in de Staatscourant bekend of de situatie, bedoeld in het tweede/derde lid, zich voordoet. Indien deze situatie zich voordoet, maakt de referendumcommissie/Onze Minister daarbij tevens bekend over welke verdragtekst in de Intergouvernementele Conferentie overeenstemming is bereikt." De terminologie "over welke verdragstekst" maakt duidelijk dat niet de gehele tekst van het verdrag uiterlijk op 22 april 2004 bekend moet worden gemaakt, doch dat nader dient te worden omschreven om welke verdragstekst het gaat.

Datum van 22 april 2004 (artikel 2, artikel 8)

Voorts merkt de Kiesraad op dat uit de toelichting naar voren komt dat in artikel 2 de datum van 22 april 2004 is gekozen met het oog op de feitelijke organisatie van de stemming. Een combinatie van stemmingen op 10 juni 2004 zou slechts mogelijk zijn, indien uiterlijk op 22 april 2004 duidelijkheid over het precieze onderwerp van het referendum zou bestaan. In de toelichting wordt echter niet nader gemotiveerd waarom de feitelijke organisatie van de stemming hiertoe aanleiding geeft. Als de stemming niet op 10 juni 2004 plaats zal vinden, dan wordt een termijn van ten minste negenenvertig dagen gehanteerd tot de dag van stemming (artikel 8, eerste lid, onder c en d). Deze termijn van negenenvertig dagen wordt evenmin nader toegelicht.

De Kiesraad adviseert de indieners de toelichting op dit punt aan te vullen. De Raad gaat er van uit dat voor de datum van 22 april 2004 aansluiting is gezocht

Datum

31 juli 2003

Ons kenmerk

Kiesraad 2003/70715

Onderdeel

DGCZK/Kiesraad

Blad

4 van 14

bij de regeling in de Tijdelijke referendumwet op grond waarvan voor de dag van stemming wordt aangewezen een woensdag binnen een termijn die aanvangt op de vijftigste dag na de dagtekening van het koninklijk besluit waarin de dag van stemming wordt bepaald. De dag van 10 juni 2004 valt immers op de negenenvoertigste dag na 22 april 2004. De Kiesraad merkt op dat een termijn van ongeveer vijftig dagen minimaal is voor de gemeenten die met de organisatie van het referendum zijn belast, de leveranciers van verkiezingsmaterialen (o.m. oproepingskaarten, stembiljetten, stemvellen voor stemmachines, huis-aan-huisvellen) en de stemmachinefabrikanten. Bestellingen voor verkiezingsmaterialen worden normaliter reeds maanden voor de stemming gedaan, zodat de leveranciers hierop hun bestellingen voor o.m. papier kunnen afstemmen. Daarbij merkt de Kiesraad op dat in zeventig gemeenten stemmachines met stempaneel worden gehanteerd, die (nog) niet gereed zijn voor twee stemmingen tegelijkertijd. Mogelijk zullen deze gemeenten eerst tot aanpassing van de stemmachines overgaan, indien duidelijk is dat er inderdaad twee stemmingen tegelijk plaats zullen vinden. Aan deze aanpassing zijn immers voor gemeenten kosten verbonden. Al met al meent de Kiesraad dat een termijn van ongeveer 50 dagen volstaat voor de feitelijke organisatie van de stemming. Een dergelijke termijn acht de Kiesraad echter niet toereikend voor de uitvoering van de in het wetsvoorstel opgenomen taak van de referendumcommissie inzake het verstrekken van subsidies. Onderstaand komt de Kiesraad hierop nader terug.

Kiesgerechtigdheid voor het referendum (artikel 3)

Op grond van artikel 3 van het wetsvoorstel zijn kiesgerechtigd voor het referendum diegenen die kiesgerechtigd zijn voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. De Kiesraad kan hiermee en met het feit dat niet aangesloten is bij de kiesgerechtigdheid voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement instemmen. Bij een aansluiting met de kiesgerechtigdheid voor het Europees Parlement, zouden immers ook niet-Nederlandse ingezetenen met de nationaliteit van een lid-staat van de Europese Unie kiesgerechtigd zijn. Wel wijst de Kiesraad er op dat bij het samenvallen van de stemming voor het referendum en de stemming voor het Europees Parlement op één dag, de groepen kiesgerechtigden niet gelijk zijn. Dit hoeft echter in de praktijk niet op problemen te stuiten, maar vraagt wel een extra organisatie van gemeenten (bijvoorbeeld twee aparte kiezersregisters).

Referentiedatum beoordeling kiesgerechtigdheid (artikel 3, lid 2)

Voor de beoordeling of iemand Nederlander is en niet is uitgesloten van het kiesrecht is ingevolge artikel 3, lid 2, de toestand op de datum van inwerkingtreding van deze wet bepalend. Blijkens de toelichting op dit artikel zijn de indieners zich ervan bewust dat er daarmee een verschil bestaat met de kiesgerechtigdheid voor de verkiezing voor het Europees Parlement. De Kiesraad deelt niet de visie van de indieners dat daaraan niet valt te ontkomen. Als

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
5 van 14

referentiedatum kan immers in het wetsvoorstel ook voor dezelfde dag worden gekozen als die welke geldt bij de verkiezing voor het Europees Parlement. Bij die verkiezing geldt de dag van kandidaatstelling als referentiedatum voor de beoordeling of aan de vereisten van Nederlanderschap en het niet-uitgesloten zijn van het kiesrecht wordt voldaan (artikel Y 3 juncto artikel B 1, eerste lid, en B 5, eerste lid, van de Kieswet). Aangezien de kandidaatstelling plaatsvindt op de drieënveertigste dag voor de stemming (artikel Y 8, tweede lid, van de Kieswet), adviseert de Kiesraad de indieners om in artikel 3 van het voorstel eveneens de drieënveertigste dag voor de stemming als referentiedatum aan te houden. Ook indien beide stemmingen niet op dezelfde dag vallen, heeft de hantering van de drieënveertigste dag voor de stemming als referentiedatum de voorkeur boven de datum van inwerkingtreding van de wet. De datum van inwerkingtreding van de wet kan immers enige maanden voor de dag van stemming voor het referendum liggen. Personen die na de inwerkingtreding van de wet Nederlander worden, zouden hiermee van het kiesrecht voor het referendum worden uitgesloten.

Kiezen op afstand (toelichting bij artikel 3)

In de toelichting op artikel 3 wordt gesteld dat nog nader moet worden overwogen of de Experimentenwet Kiezen op Afstand, indien deze in juni 2004 van toepassing is op de verkiezingen voor het Europees Parlement, bij een combinatie van stemmingen eveneens van toepassing moet worden op het referendum. De Kiesraad wijst erop dat het vreemd en ongewenst zou zijn als bij een combinatie van stemmingen de Nederlanders in het buitenland voor de ene stemming wel via telefoon of internet kunnen stemmen, terwijl voor de andere stemming per brief (of volmacht of kiezerspas) gestemd moet worden.

Nederlanders in het buitenland (artikel 6)

Op grond van artikel 6 van het wetsvoorstel juncto artikel 34, eerste lid, van de Tijdelijke referendumwet kunnen Nederlanders die hun werkelijke woonplaats buiten Nederland hebben bij burgemeester en wethouders van de gemeente 's-Gravenhage een verzoek tot registratie als kiezer voor het referendum indienen. Ingevolge het tweede lid van artikel 6 van het wetsvoorstel kan het registratieverzoek eerst worden ingediend vanaf het tijdstip waarop de wet in werking is getreden, terwijl het verzoek uiterlijk zes weken voor de dag van stemming dient te zijn ontvangen door het orgaan waar het moet worden ingediend. In de memorie van toelichting op artikel 6 wordt gesteld dat indien de wet in werking treedt nadat het verdrag is ondertekend voor het Koninkrijk, de stemming in beginsel al ruim zeven weken na de inwerkingtreding van de wet plaats kan vinden. Daarbij wordt erop gewezen dat voor het indienen van een registratieverzoek in dat geval slechts ruim een week beschikbaar is.

Mede met het oog op de te verwachten communicatieproblemen met Nederlanders in het buitenland, acht de Kiesraad het ongewenst dat onder omstandigheden slechts een registratietermijn van een week zou gelden. Het is

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
6 van 14

immers goed voorstelbaar dat Nederlanders in het buitenland niet terstond op de hoogte zijn van de inwerkingtreding van de wet. Daarbij is van belang dat de post in het buitenland niet altijd even voortvarend werkt. Ook al dient het registratieverzoek niet in Nederland ontvangen te zijn, maar door het hoofd van de consulaire post in het desbetreffende land, dan kan het nog zijn dat een registratieverzoek meer dan een week nodig heeft om de consulaire post te bereiken.

Op praktische gronden adviseert de Kiesraad de indieners gelet op het voorgaande in het wetsvoorstel te bepalen dat Nederlanders in het buitenland die op grond van artikel Y 2 juncto artikel D 3 van de Kieswet geregistreerd zijn voor de verkiezing van het Europees Parlement op 10 juni 2004, tevens als kiesgerechtigde geregistreerd zijn voor het referendum over de Europese Grondwet. Hierbij wordt uitgegaan van de veronderstelling dat Nederlanders buiten Nederland die in Nederland willen deelnemen aan de verkiezing voor het Europees Parlement, tevens willen deelnemen aan het referendum over het verdrag voor de Europese Grondwet. Een dergelijke "doorwerking" van de registratie zou naar het oordeel van de Kiesraad zowel kunnen gelden in de situatie dat beide stemmingen worden gecombineerd, als in de situatie dat het referendum op een latere datum dan 10 juni 2004 plaatsvindt. Mocht de stemming voor een referendum op een latere datum plaatsvinden, dan zal de gemeente Den Haag op grond van artikel 6, vierde lid, van het wetsvoorstel, juncto artikel D 8 van de Kieswet de in het register opgenomen kiesgerechtigden die inmiddels in Nederland woonachtig zijn, uit het register moeten verwijderen. Deze personen kunnen immers in dat geval in Nederland aan de stemming deelnemen. Aangezien het vestigingsregister bij de gemeente Den Haag is ondergebracht, is zij op de hoogte van alle personen die zich in Nederland vestigen. Indien in het wetsvoorstel wordt gekozen voor een "doorwerking" van de registratie van de kiesgerechtigdheid, zal overigens tevens geregeld moeten worden op welke wijze betrokkenen aan de stemming voor het referendum deelnemen. Geregeld zou bijvoorbeeld kunnen worden dat de personen op dezelfde wijze aan de stemming voor het referendum deelnemen als aan de stemming voor het Europees Parlement.¹

Daarnaast adviseert de Kiesraad de indieners de mogelijkheid open te laten dat Nederlanders in het buitenland zich apart als kiezer voor het referendum kunnen laten registreren. Deze mogelijkheid zou bij stemmingen op twee verschillende data onder meer uitkomst kunnen bieden voor de Nederlanders die na de verkiezing voor het Europees Parlement geëmigreerd zijn.

¹ Dit is uiteraard niet mogelijk indien stemmen via internet en telefoon uitsluitend bij de stemming voor het Europees Parlement mogelijk zal zijn.

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
7 van 14

Indien de indieners van het wetsvoorstel het voorgestelde artikel 6, tweede lid, in de huidige vorm wensen te handhaven, adviseert de Kiesraad in ieder geval de zinsnede "vanaf het tijdstip waarop deze wet in werking is getreden" ter voorkoming van misverstanden te vervangen door: met ingang van de dag waarop deze wet in werking is getreden. Bovendien kan de term "vanaf" in de praktijk verwarring oproepen. Dient hieronder de dag van inwerkingtreding te worden begrepen of niet? Voorts adviseert de Kiesraad in het tweede lid "waar" te vervangen door: waarbij.

Bij de opzet van artikel 6, zoals voorgesteld, is het overigens niet nodig om het derde lid op te nemen. Volstaan zou kunnen worden met in het vierde lid het achtste lid van artikel D 3 van de Kieswet eveneens van overeenkomstige toepassing te verklaren.

Indeling in kieskringen / hoofdstembureaus (artikel 7)

In artikel 7 van het wetsvoorstel worden onder meer de artikelen 36 en 40 van de Tijdelijke referendumwet van toepassing verklaard. Consequentie hiervan is dat voor het referendum over de Europese Grondwet Nederland in 12 kieskringen wordt verdeeld, die samenvallen met de provincies. Daarbij treden de hoofdstembureaus voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer in de hoofdstad van de provincie als hoofdstembureau voor het referendum op.

Mede gezien het streven om de stemming voor het referendum te combineren met de stemming voor het Europees Parlement adviseert de Kiesraad de indieners van het wetsvoorstel voor het referendum over de Europese Grondwet op praktische gronden aansluiting te zoeken bij de indeling in 19 kieskringen en de indeling in hoofdstembureaus die voor de verkiezing voor de Tweede Kamer en daarmee voor het Europees Parlement gelden. Indien de stemmen immers op dezelfde dag plaatsvinden, ligt het het meest voor de hand dat voor de vaststelling van de uitslag van beide stemmen hetzelfde traject wordt gevolgd. Op grond van het voorliggende wetsvoorstel zal bijvoorbeeld een buiten de Tweede-Kamerkiekring Den Haag liggende gemeente in Zuid-Holland de resultaten van de stemming voor het referendum aan het hoofdstembureau Den Haag moeten overbrengen, terwijl de resultaten voor de stemming voor het Europees Parlement, afhankelijk van de gemeente, overgebracht moeten worden naar het hoofdstembureau Leiden, Rotterdam of Dordrecht. Ook indien de stemmen niet worden gecombineerd, ligt ter voorkoming van verwarring een aansluiting bij de huidige kieskringindeling voor de Tweede-Kamerverkiezingen voor de hand. Gemeenten zijn hier immers mee vertrouwd, terwijl zij omdat tot op heden nog geen nationaal referendum op grond van de Tijdelijke referendumwet heeft plaatsgevonden, niet vertrouwd zijn met de indeling in kieskringen zoals neergelegd in die wet.

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
8 van 14

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad de indieners van het wetsvoorstel in artikel 7 de van toepassingverklaring van de artikelen 36 en 40 achterwege te laten. In plaats daarvan kan in artikel 7 artikel E 1, eerste lid, van de Kieswet (indeling in kieskringen bij Tweede-Kamerverkiezingen) van toepassing worden verklaard² en tevens worden bepaald dat de hoofdstembureaus voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer optreden als hoofdstembureau voor het houden van het referendum. Indien hiertoe wordt overgegaan, dient in artikel 14 van het wetsvoorstel te worden bepaald dat in artikel 129 van de Tijdelijke referendumwet voor "provincie" wordt gelezen: kieskring.

Plaatselijke stembureaus (artikel 7, artikel 20)

In artikel 7 wordt eveneens artikel 39 van de Tijdelijke referendumwet van toepassing verklaard. Laatstgenoemd artikel bepaalt dat er voor het houden van nationale referenda in elke gemeente een plaatselijk stembureau is. Dit plaatselijke stembureau speelt in de Tijdelijke referendumwet echter uitsluitend een rol in de voorfasen van het referendum, te weten bij de vaststelling van het aantal verzoeken, onderscheidenlijk ondersteuningsverklaringen per gemeente voor een referendum. Bij de vaststelling van de uitslag van het referendum, spelen de plaatselijke stembureaus geen rol. Het aantal stemmen wordt namelijk eerst per stemdistrict door het stembureau, vervolgens op gemeentelijk niveau door de burgemeester, vervolgens op kieskringniveau door het hoofdstembureau en tenslotte op landelijk niveau door het centraal stembureau vastgesteld.

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad de indieners de van toepassingverklaring van artikel 39 van de Tijdelijke referendumwet uit artikel 7 te halen. Aangezien het referendum over de Europese Grondwet geen voorfasen kent, is de instelling van plaatselijke stembureaus niet aan de orde. In dit verband adviseert de Kiesraad de indieners tevens in artikel 20, onder a, van het voorstel telkens het begrip "het plaatselijk stembureau" te laten vervallen.

Dag van stemming (artikel 8)

De dag van stemming vloeit op grond van artikel 8 van het voorstel rechtstreeks uit de wet voort. Uitgangspunt daarbij is dat de stemming voor het referendum zo mogelijk op dezelfde dag wordt gehouden als de stemming voor het Europees Parlement op 10 juni 2004 (eerste lid, onderdelen a en b). Op grond van het eerste lid, onderdelen c, d en e, bestaat de mogelijkheid dat het referendum op woensdag 16, 23 of 30 juni plaatsvindt. Dit betekent dat de gemeenten die met de organisatie van de verkiezingen zijn belast, de leveranciers van verkiezingsmaterialen en de stembureauafabrikanten, binnen een zeer korte periode met twee verkiezingen geconfronteerd kunnen worden. Dit kan organisatorische problemen bij deze instanties meebrengen. Ook kan twee

² Een alternatief is om in artikel 7 van het wetsvoorstel te bepalen dat voor het houden van het referendum Nederland verdeeld wordt in kieskringen die samenvallen met de kieskringen voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer.

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
9 van 14

stemmingen die elkaar binnen een zeer korte periode opvolgen negatieve consequenties voor de opkomst hebben en bovendien verwarring bij de kiezers veroorzaken, bijvoorbeeld doordat zij de oproepingskaart voor het referendum reeds ontvangen hebben, terwijl de verkiezing voor het Europees Parlement nog moet plaatsvinden. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad de indieners in artikel 8, tweede lid, de periode waarin geen stemming voor het referendum plaatsvindt in ieder geval te verruimen met de periode van 15 juni 2004 tot 1 juli 2004.

Uit het tweede lid van artikel 8 vloeit voorts voort dat de stemming voor het referendum in de laatste twee weken van augustus en de eerste week van september kan plaatsvinden. Dit stemt overeen met de Tijdelijke referendumwet. Stemming in deze periode betekent echter dat deze in delen van het land in de verplichte schoolvakanties valt. In het zuiden van Nederland eindigt de zomervakantie volgende jaar zowel in het basis- als het voortgezet onderwijs namelijk op 5 september 2004. Vanuit het oogpunt van opkomst bij het referendum, acht de Kiesraad een stemming in de schoolvakantie ongewenst. Daarnaast betekent een stemming in deze periode dat de gemeenten gedurende de zomerperiode met de organisatie van de stemming zijn belast. De Kiesraad wijst er op dat dit organisatorische problemen kan opleveren. Gelet op het voorgaande geeft de Kiesraad de indieners in overweging om de periode waarin geen stemming voor het referendum kan plaatsvinden, eveneens te verruimen tot de periode van 18 augustus 2004 tot 7 september 2004. De eerste woensdag waarop het referendum na de zomervakantie zou kunnen plaatsvinden is in dat geval 8 september 2004.

De Kiesraad adviseert de indieners in het wetsvoorstel met het oog op de kenbaarheid voorts expliciet te bepalen dat de minister de dag van stemming publiceert in de Staatscourant.

Beschikbaarstelling van de tekst van het verdrag (artikel 9)

In overeenstemming met artikel 114 van de Tijdelijke referendumwet, bepaalt artikel 9 van het wetsvoorstel dat de tekst van het verdrag gedurende vier weken voorafgaande aan de stemming kosteloos ter secretarie van elke gemeente verkrijgbaar is. Gezien de omvang, opzet en de formuleringen van het verdrag en het feit dat een feitelijke samenvatting van het verdrag wordt gemaakt, betwijfelt de Kiesraad het nut van de beschikbaarstelling van de integrale tekst van het verdrag. De Kiesraad adviseert dan ook in het wetsvoorstel te volstaan met een publicatie van het verdrag door de minister op internet. Daartoe zou een algemeen toegankelijke site als www.overheid.nl gehanteerd kunnen worden.

Referentiedatum (artikel 10)

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
10 van 14

In artikel 10 van het wetsvoorstel worden verschillende artikelen uit de Tijdelijke referendumwet met betrekking tot de stemming van overeenkomstige toepassing verklaard.

Uit dit artikel volgt onder meer dat de kiezer bevoegd is aan de stemming voor het referendum deel te nemen in de gemeente waar hij *op de dag van inwerkingtreding van deze wet* als kiezer is geregistreerd en dat deze kiezer ook van deze gemeente een oproepingskaart ontvangt (Artikel 10, aanhef en onder c, juncto artikel 117, aanhef en onder a, van de Tijdelijke referendumwet juncto de artikel J 3 en J 7 van de Kieswet). Bij verkiezingen op grond van de Kieswet geldt hier de dag van kandidaatstelling als referentiedatum. De kiezersregisters worden dan ook naar de dag van kandidaatstelling uit het GBA afgeleid. Voor het stemmen met een kiezerpas, bij volmacht en per brief geldt in het wetsvoorstel eveneens *de dag van inwerkingtreding van deze wet* als referentiedatum voor onder meer de vaststelling van de gemeente waaraan men het verzoek om met een kiezerspas, bij volmacht of per brief te mogen stemmen dient in te dienen, terwijl bij verkiezingen op grond van de Kieswet de dag van kandidaatstelling geldt.

Mede gezien het streven de stemming voor de verkiezing voor het Europees Parlement en de stemming voor het referendum voor de Europese Grondwet op dezelfde datum te laten plaatsvinden, adviseert de Kiesraad de indieners van het wetsvoorstel voor onder meer de vaststelling van het kiezersregister aan te sluiten bij de dag die daarvoor in de Kieswet voor de verkiezingen voor het Europees Parlement wordt voorgeschreven. De mogelijkheid bestaat immers dat er enige tijd ligt tussen de dag van kandidaatstelling voor de verkiezing van het Europees Parlement, en de dag van inwerkingtreding van deze wet. De in het wetsvoorstel neergelegde regel kan in de praktijk als consequentie hebben dat men voor de stemming voor het Europees Parlement in de ene gemeente een oproepingskaart ontvangt, terwijl men op een ander adres de oproepingskaart voor de stemming voor het Europees Parlement ontvangt.

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad in artikel 10 van het wetsvoorstel de term "datum van inwerkingtreding van deze wet" telkens te vervangen door: de drieënveertigste dag voor de stemming. Deze dag komt overeen met de dag van kandidaatstelling voor de verkiezing van het Europees Parlement (zie artikel Y 8, tweede lid, van de Kieswet). Ook indien beide stemmingen niet samenvallen, verdient deze formulering naar het oordeel van de Kiesraad de voorkeur. De mogelijkheid bestaat immers dat de voorliggende wet reeds in de loop van dit jaar in werking treedt. De stemming vindt echter op grond van het wetsvoorstel op zijn vroegst op 10 juni 2004 plaats. Het is naar het oordeel van de Kiesraad in de praktijk voor gemeenten en voor kiezers die gebruik willen maken van de mogelijkheid om met een kiezerspas, volmacht of per brief te stemmen niet goed werkbaar indien in dat geval de dag van inwerkingtreding van de wet als referentiedatum wordt gehanteerd.

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
11 van 14

Vaststelling aantal kiesgerechtigden (artikelen 11, 12, 14)

Op grond van de Tijdelijk referendumwet geldt een drempel voor de geldigheid van de bij het referendum door de kiezers gedane uitspraak. Een meerderheid dient zich uit te spreken tegen de aan het referendum onderworpen wet of het aan het referendum onderworpen besluit, en deze meerderheid dient bovendien ten minste dertig procent van het aantal kiesgerechtigden te omvatten. Ten behoeve van de bepaling van dit percentage van dertig procent, bevat de Tijdelijke referendumwet een regeling voor de vaststelling van het aantal kiesgerechtigden. Dit aantal wordt bij een nationaal referendum eerst op stembureauniveau, vervolgens op lokaal niveau, vervolgens op provinciaal niveau en tenslotte door het centraal stembureau op nationaal niveau vastgesteld.

Op grond van het voorliggende wetsvoorstel geldt geen drempel voor de geldigheid van het referendum. Vastgesteld wordt slechts of een meerderheid zich voor het verdrag heeft uitgesproken. In verband hiermee is het niet nodig en zelfs ongewenst, eerst op stembureauniveau, vervolgens op lokaal niveau, vervolgens op provinciaal en tenslotte op nationaal niveau het aantal kiesgerechtigden voor het referendum vast te stellen. Dit brengt immers voor de betrokken organen uitsluitend extra werk met zich, terwijl dit in de gekozen opzet geen doel dient. In het voorliggende wetsvoorstel worden echter wel de artikelen uit de Tijdelijke referendumwet die betrekking hebben op de vaststelling van het aantal kiesgerechtigden van overeenkomstige toepassing verklaard. Zo volgt uit artikel 11 van het wetsvoorstel, dat onder meer de artikelen 122, eerste lid onder e, en 125 van de Tijdelijke referendumwet van toepassing zijn. De consequentie hiervan is dat het stembureau en de burgemeester het aantal kiesgerechtigden in het stemdistrict onderscheidenlijk de gemeente dienen vast te stellen. Bovendien dienen ingevolge het van toepassing verklaarde artikel 122, eerste lid, onder e, van de Tijdelijke referendumwet bij algemene maatregel van bestuur regels te worden gesteld over de wijze waarop het aantal kiesgerechtigden vastgesteld dient te worden. De Kiesraad adviseert de indieners gelet op het voorgaande in artikel 10 en 14 van het wetsvoorstel de bepalingen die betrekking hebben op de vaststelling van het aantal kiesgerechtigden buiten toepassing te laten. In de aanhef van artikel 11 dient voorts de vermelding van artikel 125 van de Tijdelijke referendumwet beperkt te blijven tot het eerste en tweede lid. Gevolg daarvan is dat artikel 11, sub c, komt te vervallen. In de plaats daarvan moet onder c het eerste lid van artikel 125 vermeld worden, omdat van dat lid de woorden "en kiesgerechtigden" niet van toepassing zijn. Ten aanzien van artikel 123 van de Tijdelijke referendumwet zal eveneens een aanpassing in artikel 11 moeten worden opgenomen. In het verlengde hiervan adviseert de Kiesraad u in artikel 12 de zinsnede "en kiesgerechtigden" te laten vervallen. Tevens kan in artikel 20 van het wetsvoorstel de zinsnede ", de vaststelling van het aantal kiesgerechtigden," komen te vervallen.

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
12 van 14

De Kiesraad merkt nog op dat het achterwege laten van de vaststelling van het aantal kiesgerechtigden, niet betekent dat niet bekend zal zijn wat de opkomst bij het referendum over de Europese Grondwet zal zijn. Deze gegevens kunnen namelijk, zoals ook bij de gewone verkiezingen gebeurt, eenvoudig worden afgeleid uit de bij de verkiezingen gehanteerde software, dan wel uit gegevens van het CBS. Het betreft echter in dat geval geen cijfers die officieel zijn vastgesteld.

Vaststelling uitslag (artikel 15)

Artikel 15 van het wetsvoorstel bepaalt dat het centraal stembureau vaststelt of een meerderheid zich voor het verdrag heeft uitgesproken. Met het oog op de duidelijkheid adviseert de Kiesraad de indieners te bepalen dat het hier de meerderheid betreft van de kiesgerechtigden die bij de stemming een geldige stem hebben uitgebracht. Overigens veroorlooft de Kiesraad zich op te merken dat de redenering in de memorie van toelichting dat geen opkomsthempel nodig is, omdat het referendum bedoeld is als advies van de bevolking, niet overtuigend is. Een raadgevend referendum op grond van de Tijdelijke referendumwet heeft immers ook een adviserend karakter, maar desalniettemin is sprake van een opkomsthempel voor een geldige uitslag (artikel 5 Tijdelijke referendumwet). De Kiesraad zou zich gelet hierop kunnen voorstellen dat in onderhavig voorstel eveneens wordt vastgelegd bij welke minimale deelname gesproken kan worden van een geldige uitspraak van de kiezers.

Uitsluiting van beroep en beroepsmogelijkheid (artikelen 20, 21 en 22)

Overeenkomstig de Tijdelijke referendumwet kan een belanghebbende op grond van artikel 21 van het voorstel beroep instellen bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State tegen besluiten van het centraal stembureau inzake het verloop van de stemming, de stemopneming en de vaststelling van de uitslag van het referendum. De Kiesraad vraagt zich af of een beroepsmogelijkheid op de rechter wel passend is bij de aard van een raadgevend referendum. Past bij deze aard niet dat het, na de vaststelling van de uitslag door het centraal stembureau, aan de Tweede Kamer wordt overgelaten tot een herstemming, een nieuwe opneming van stembiljetten of een nieuwe vaststelling van de uitslag te besluiten? Hiermee wordt het aan een onderdeel van de wetgever in plaats van aan de rechter overgelaten tot een herstemming, een nieuwe opneming van stembiljetten of een nieuwe vaststelling van de uitslag over te gaan. Het is daarbij aan een onderdeel van de wetgever te bepalen in hoeverre deze gewicht wil toekennen aan bezwaren in de samenleving tegen de gang van zaken bij de stemming, de stemopneming of de vaststelling van de uitslag.

Ook bij de Tweede-Kamerverkiezingen is het uitsluitend de Tweede Kamer die na vaststelling van de uitslag kan besluiten tot een nieuwe stemming of een nieuwe

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
13 van 14

stemopneming, zoals overigens eveneens uitsluitend provinciale staten en gemeenteraden kunnen besluiten tot een nieuwe stemming voor de staten- of raadsverkiezingen.

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad de indieners de besluiten van het centraal stembureau als bedoeld in artikel 21 van het wetsvoorstel op te nemen onder de besluiten in artikel 20 waartegen geen beroep kan worden ingesteld. Tevens adviseert de Kiesraad in het wetsvoorstel te bepalen dat de Tweede Kamer kan besluiten tot een herstemming dan wel een nieuwe vaststelling van de uitslag. Daarbij zal het wetsvoorstel conform de artikelen V 6 tot en met V9 van de Kieswet moeten voorzien in procedures om tot een herstemming of een nieuwe vaststelling van de uitslag te komen.

Voorts adviseert de Kiesraad in aanvulling op zijn eerdere opmerking over artikel 20 inzake besluiten van het plaatselijk stembureau in dit artikel "de voorzitter van het hoofdstembureau" te laten vervallen. Op grond van de Tijdelijke referendumwet komt de voorzitter van het hoofdstembureau in de inleidende fase de bevoegdheid toe de aantallen geldige en ongeldige verzoeken vast te stellen. Op grond van onderhavig voorstel heeft de voorzitter van het hoofdstembureau geen eigen bevoegdheid, zodat deze gemist kan worden in de opsomming van organen tegen wier besluiten geen beroep kan worden ingesteld.

Tenslotte kan naar het oordeel van de Kiesraad artikel 20, onderdeel b, worden gemist. Het betreft hier naar het oordeel van de Kiesraad in feite een bekendmakingverplichting, zodat geen sprake is van een besluit in de zin van de Algemene wet bestuursrecht waartegen beroep open staat.

Subsidieregeling voor maatschappelijke initiatieven (artikel 26)

Op grond van artikel 26, eerste lid, onder c, van het voorstel heeft de referendumcommissie mede tot taak subsidies te verstrekken ten behoeve van maatschappelijke initiatieven die zich ten doel stellen het publieke debat in Nederland over het verdrag dan wel het referendum te bevorderen. Op grond van het tweede lid van dit artikel dient de referendumcommissie een subsidieregeling vast te stellen. De mogelijkheid bestaat dat tussen de inwerkingtreding van de wet en de stemming slechts ruim zeven weken liggen. De Kiesraad betwijfelt of bij een zo korte termijn deze taak van de referendumcommissie praktisch wel uitvoerbaar is. Het opstellen van de subsidieregeling betreft immers een lastige aangelegenheid. Wat zijn bijvoorbeeld de criteria om voor een subsidie in aanmerking te komen? Via welke sleutel worden de subsidies verdeeld? In dit verband wijst de Kiesraad erop dat er in de Tijdelijke referendumwet onder meer vanwege de moeilijkheid criteria vast te stellen uitdrukkelijk voor gekozen is om geen wettelijke verplichting tot subsidieverlening aan initiatiefnemers van een referendum op te nemen (Kamerstukken II, 1999/2000, 27 034, nr. 3, blz. 64). Na de vaststelling van de subsidieregeling moet er ook een termijn zijn om de subsidieaanvragen in te dienen. De subsidieaanvragen moeten vervolgens

Datum
31 juli 2003

Ons kenmerk
Kiesraad 2003/70715

Onderdeel
DGCZK/Kiesraad

Blad
14 van 14

beoordeeld worden en subsidies dienen op een zodanig moment te worden verstrekt, dat deze nog effect kunnen hebben voor het referendum. De Kiesraad voorziet praktische problemen op dit punt en zou zich kunnen voorstellen dat simpeler alternatieven worden overwogen, bijvoorbeeld het onder beheer van de referendumcommissie openen van een algemene internetsite waarop een ieder zijn opvatting over het verdrag kan ventileren.

Vervallenverklaring van de wet (artikel 30)

Dit wetsvoorstel regelt een eenmalig referendum. De Kiesraad acht het niet nodig daarbij expliciet te bepalen dat de wet vervalt. In dit verband wijst de Kiesraad op Aanwijzing voor de regelgeving 244, bepalende dat uitgewerkte regelingen niet worden ingetrokken.

Een afschrift van dit advies zal gezonden worden aan de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Minister voor Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties.

I. Günther,
ondervoorzitter

E.B. Pronk,
secretaris

De Minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Postbus 2001
2500 EA Den Haag

Onderwerp

Advies over goedkeuring software zetelverdeling

Geachte heer Remkes,

Adviesaanvraag

Bij brief van 11 juni 2002 heeft uw ambtsvoorganger, de heer K.G. de Vries, de Kiesraad advies gevraagd over het Eindrapport "Goedkeuring Software Zetelverdeling" van Het Expertise Centrum te Den Haag. In het advies vraagt de heer De Vries speciale aandacht voor het gegeven dat de belangrijkste leverancier van programmatuur van de uitslagverwerking met pensioen is gegaan. Daarbij vraagt hij of en zo ja, in hoeverre in een dientengevolge ontstane leemte voorzien dient te worden. Naar aanleiding van de adviesaanvraag schets de Kiesraad u eerst de voorgeschiedenis van dit rapport, geeft de Kiesraad u daarna een algemene reactie op het eindrapport en vervolgens een reactie op de in het rapport opgenomen aanbevelingen. De Kiesraad eindigt het advies met een reactie op de vragen van de heer De Vries met betrekking tot de belangrijkste leverancier van programmatuur.

Voorgeschiedenis

Naar aanleiding van een adviesaanvraag van 3 juni 1998 van de toenmalige Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, mr. J. Kohnstamm, heeft de Kiesraad het Expertise Centrum opdracht gegeven het huidig gebruik van automatisering in het verkiezingsproces te inventariseren en waar nodig voorstellen tot verbetering en nadere regulering daarvan te doen. Het Expertise Centrum heeft medio 1999 een rapport uitgebracht. Dat rapport moet worden beschouwd als een tussenrapportage en dient als basisdocument voor een vervolgonderzoek naar de mogelijkheden om verkiezingsprocessen verder te automatiseren.

Na een offerteprocedure heeft de Kiesraad eind 1999 besloten het vervolgonderzoek eveneens te gunnen aan Het Expertise Centrum. Het vervolgonderzoek richtte zich op de mogelijkheden om verkiezingsprocessen verder te automatiseren, zodanig dat er voor de kiezers minder drempels zijn om

Datum
18 maart 2003

Ons kenmerk
KR03/59605

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
E.B. Pronk
T (070) 426 6266
F (070)

Uw kenmerk

Blad
1 van 8

Aantal bijlagen

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Datum
18 maart 2003

Ons kenmerk
KR03/59605

Blad
2 van 8

een stem uit te brengen, het verkiezingsproces wordt vergemakkelijkt en de vaststelling van de uitslag zorgvuldiger en sneller kan plaatsvinden.

Het Expertise Centrum voerde tegelijkertijd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een definitiestudie uit ten aanzien van (experimenten met) 'Kiezen op Afstand'.

Aangezien een dergelijke definitiestudie voor een deel het onderzoek van de Kiesraad zou overlappen hebben het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, de Kiesraad en Het Expertise Centrum besloten de definitiestudie en het onderzoek van de Kiesraad te integreren. Twee leden van de Kiesraad hebben zitting genomen in de begeleidingscommissie van dit onderzoek; één lid heeft zitting genomen in de klankbordcommissie.

De opdrachtformulering voor het onderzoek was tweeledig:

1. Voer een definitiestudie uit, gericht op het uitvoeren van een of meer grootschalige *pilots* bij de verkiezingen in 2003 met 'Kiezen op Afstand' en werk hierin alle relevante aspecten op bestuurlijk, organisatorisch en technisch en juridisch terrein in evenwichtige samenhang met identieke diepgang uit.
2. Onderzoek de mogelijkheden van verdere automatisering van de processtappen van het kiesproces die niet binnen de *scope* van 'Kiezen op Afstand' liggen, zodanig dat het verkiezingsproces wordt vergemakkelijkt en de vaststelling van de uitslag zorgvuldiger en sneller kan plaatsvinden.

Op 21 juli 2000 heeft Het Expertise Centrum het eindrapport 'Definitiestudie Kiezen op Afstand' uitgebracht. Dat rapport betreft de uitwerking van het eerste deel van de opdrachtformulering. Het tweede gedeelte van de opdrachtformulering heeft zijn uitwerking gevonden in het Eindrapport "Goedkeuring Software Zetelverdeling", waarover u onderstaand advies wordt uitgebracht.

Algemene reactie

Algemene opmerking van de Kiesraad bij het rapport is dat het vertrouwenwekkend is. De Kiesraad kan instemmen met het uitgangspunt van het rapport dat er geen aanleiding is om te veronderstellen dat op de markt beschikbare programmatuur voor de uitslagverwerking niet conform de bepalingen van de Kieswet functioneert. De Kiesraad merkt daarbij op dat de op de markt beschikbare programmatuur al bij meerdere verkiezingen is beproefd en dat ervaringen bij deze verkiezingen aanleiding zijn geweest om verbeteringen in de programmatuur aan te brengen. Desalniettemin dient naar het oordeel van de Kiesraad voorzichtigheid te worden betracht. De Kiesraad meent dat niet alleen vanuit de gedachte dat het voor de versterking van het vertrouwen van de kiezer wenselijk is om een goedkeuringsprocedure van de software bij verkiezingen in het leven te roepen. De Raad wijst er in dit verband op dat hij zowel bij de

Tweede-Kamerverkiezing van 15 mei 2002 als bij de Tweede-Kamerverkiezing van 22 januari 2003 bij de berekening van de uitslag bij bepaalde kandidatenlijsten een detailafwijking heeft geconstateerd in de uitslagberekeningsprogrammatuur, hetgeen hij in het ene geval handmatig en in het andere geval door aanpassing van de programmatuur hersteld heeft. Met deze voorvallen in gedachte is de Kiesraad van mening dat er niet volledig op vertrouwd mag worden dat de programmatuur correct is en dat een controle noodzakelijk blijft.

Aanbeveling 1

Ontwikkel een goedkeuringsprocedure van de op de markt aangeboden programmatuur voor de berekening van de zetelverdeling en de toewijzing van de zetels aan de kandidaten. Beschrijf ten behoeve van de goedkeuring alleen die zaken die minimaal noodzakelijk zijn om de juiste werking van de programmatuur voor de uitslagberekening te kunnen garanderen.

De Kiesraad kan zich vinden in deze aanbeveling. Alhoewel de Kieswet en het Kiesbesluit uitgaan van een handmatige berekening van de uitslag, is de praktijk dat deze in hoge mate met behulp van computers plaatsvindt. Was er toen de uitslagprogrammatuur op de markt kwam nog sprake van dat de automatische berekening de handmatige berekening van de uitslag ondersteunde, praktijk is inmiddels dat de handmatige berekening de berekening door middel van de computer ondersteunt of dat de handmatige berekening achterwege blijft. De uitslag wordt met andere woorden door middel van de computer berekend, waarbij al dan niet handmatige controles plaatsvinden. Het is gezien deze praktijk van groot belang dat de automatische berekening plaatsvindt overeenkomstig de in de Kieswet neergelegde procedures.

Daarnaast is naar het oordeel van de Kiesraad echter van groot belang dat de programmatuur in voldoende controlemogelijkheden voorziet en gebruikersvriendelijk is. Controle is ook in betekenende mate een menselijke activiteit, maar deze dient uiteraard ook zoveel mogelijk door de programmatuur ondersteund te worden. De Kiesraad vraagt gelet hierop ook aandacht voor de gebruikersvriendelijkheid en de controlemogelijkheden van de programmatuur.

De Kiesraad hecht er voorts aan te benadrukken dat onder de programmatuur voor de berekening van de zetelverdeling en de toewijzing van de zetels, tevens dient te worden verstaan de software die de gemeenten en de hoofdstembureaus hanteren om de stemmentotalen per kandidaat en per lijst voor de gemeente onderscheidenlijk de kieskring vast te stellen. In de praktijk is er ook sprake van één pakket voor alle verkiezingen. Alhoewel het optellen van de stemmentotalen een betrekkelijk eenvoudige handeling is, is van groot belang dat de programmatuur in voldoende mate in controlemogelijkheden voorziet dat daadwerkelijk ook alle stemmen zijn meegeteld en daarnaast

Datum
18 maart 2003

Ons kenmerk
KR03/59605

Blad
4 van 8

gebruikersvriendelijk is. De Kiesraad wijst in dit verband op het feit dat bij de Tweede-Kamerverkiezing van 1998 één gemeente niet van alle stembureaus de stemmentotalen had opgeteld, terwijl bij de Tweede-Kamerverkiezing van 2002 een hoofdstembureau ten aanzien van één gemeente niet van alle partijen de stemmentotalen had meegeteld. Deze ervaringen hebben beide aanleiding gegeven de programmatuur aan te passen.

Uiteraard kan de Kiesraad ook instemmen met de aanbeveling om alleen te regelen wat minimaal nodig is. De Kiesraad wijst er echter op dat dit nog niet betekent dat er weinig regels gesteld moeten worden. Graag wacht de Kiesraad voorstellen ter zake van de Minister af.

Aanbeveling 2

Maak met betrekking tot de berekeningsspecificaties geen vertaling van de Kieswet, maar verwijst naar de artikelen in de Kieswet zelf.

Ook met deze aanbeveling kan de Kiesraad instemmen. Indien de in de Kieswet neergelegde regels voor de zetelverdeling en de toewijzing van zetels aan kandidaten "vertaald" zouden worden naar berekeningsspecificaties, bestaat het risico dat bij deze vertaling onbedoelde nuances of fouten optreden. In dit verband wijst de Kiesraad ook op zijn advies van 30 augustus 2002 waarin hij adviseert de bepalingen in de Kieswet met betrekking tot de toewijzing van de zetels aan kandidaten te verduidelijken. Voorkomen dient te worden dat de Kieswet verschillende interpretaties op dit punt openlaat.

In het verlengde van zijn reactie op aanbeveling 1 merkt de Kiesraad voorts op dat bij de goedkeuringsprocedure niet alleen getoetst dient te worden of de programmatuur wel de juiste uitslag geeft, maar tevens of de programmatuur in voldoende mate in controlemogelijkheden voorziet en gebruikersvriendelijk is.

Aanbeveling 3

Ga voor de controle van de juiste werking van de aangeboden programmatuur voor de uitslagverwerking uit van de methode waarbij de programmatuur zelf als een blackbox wordt beschouwd en de beproeving van de programmatuur plaatsvindt op basis van sets van testgevallen met een voorspelde toekomst.

Gezien de in het rapport weergegeven ontwikkelingen van de markt kan de Kiesraad er mee instemmen dat geen uitgebreide keuring plaatsvindt van de sourcecode van de programmatuur, maar dat de programmatuur wordt getest doordat diverse uiteenlopende situaties in de computer worden ingevoerd. De Kiesraad wijst er op dat de testgevallen realistisch zullen moeten zijn en dat daadwerkelijk meerdere variaties getest worden.

Aanbeveling 4

Laat de kosten voor het uitvoeren van de goedkeuringsprocedure voor rekening van het Rijk komen en draag er bij de nadere organisatie van de goedkeuringsprocedure zorg voor dat er werkbare afspraken worden gemaakt betreffende het tijdstip en de doorlooptijd van de procedure.

De Kiesraad onthoudt zich van een oordeel over het aspect voor wiens rekening de kosten van de goedkeuringsprocedure moeten komen. Dit betreft namelijk een breder vraagstuk, namelijk de vraag in welke mate gemeenten gecompenseerd moeten worden voor nieuwe wettelijke maatregelen. De Kiesraad gaat er overigens van uit dat de kosten beduidend lager zullen zijn dan de kosten van de goedkeuring van stemmachines.

De Kiesraad meent voorts dat de toelichting op deze aanbeveling te veel uit gaat van de gedachte dat kort voorafgaande aan elke verkiezing de wettelijke bepalingen met betrekking tot de zetelverdeling en toewijzing van zetels aan kandidaten wijzigen. De Kieswet is de afgelopen jaren weliswaar veelvuldig gewijzigd, maar op het punt van de zetelverdeling en de toewijzing van zetels aan kandidaten is sinds 1989 slechts een enkele maal een wijziging aangebracht (o.m. verlaging voorkeurdrempel). Bij elke verkiezing is er weliswaar sprake van een nieuwe versie van de programmatuur, maar in de meeste gevallen ging het hierbij om een wijziging die niet is ingegeven door een wijziging van de Kieswet, maar (al dan niet naar aanleiding van opmerkingen van gemeenten) om een verbetering van de gebruikersvriendelijkheid of een verbetering van de controlemogelijkheden. Uiteraard dient wel rekening te worden gehouden met een wijziging van de Kieswet op het punt van de zetelverdeling die kort voor de verkiezingen gerealiseerd wordt. Kleine wijzigingen kunnen immers veel tijd vergen om de programmatuur aan te passen. De Kiesraad wijst er dan ook op dat tussen de wijziging in de regelgeving op het punt van de zetelverdeling en de verkiezingen voldoende tijd dient te bestaan om de software aan te passen en deze te keuren.

Aanbeveling 5

Kies als uitvoeringsorganisatie voor de goedkeuringsprocedure voor het agentschap BPR. Werk de randvoorwaarden die door de BPR worden gesteld voor de uitvoering van de goedkeuring van de programmatuur voor de uitslagberekening van verkiezing in onderling overleg nader uit in een uitvoeringsovereenkomst.

De Kiesraad acht het gewenst dat net als bij stemmachines de verantwoordelijkheid voor de goedkeuring van de uitslagberekeningssoftware een verantwoordelijkheid van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties betreft. Het gaat hier immers over programmatuur die gehanteerd wordt bij de verkiezing van algemeen vertegenwoordigende organen. Blijkens het rapport beschikt de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties - anders dan bij stemmachines - middels het agentschap BPR

Datum
18 maart 2003

Ons kenmerk
KR03/59605

Blad
6 van 8

en eventueel ICTU zelf over de benodigde expertise om de voor de goedkeuring benodigde keuring te verrichten. De Kiesraad acht het in dat geval ook gewenst dat - anders dan bij stemmachines - ook de keuring onder de verantwoordelijkheid van de Minister plaatsvindt. Het is naar het oordeel van de Kiesraad de Minister die het best in staat is te bepalen welk onderdeel van zijn ministerie in de praktijk de keuring zal verrichten. De Kiesraad spreekt dan ook geen voorkeur ter zake uit. Wel veroorlooft de Kiesraad zich op te merken dat voor de keuring niet volstaan kan worden met uitsluitend technische kennis. Hij gaat er dan ook van uit dat de op het departement aanwezige kennis van het kiesrecht bij de keuring benut zal worden.

De in het rapport opgenomen randvoorwaarden met betrekking tot onder meer verantwoordelijkheden, bevoegdheden, extra capaciteit en compensatie van kosten betreffen naar het oordeel van de Kiesraad interne kwesties waarover hij zich evenmin uitspreekt. Indien op grond van de wettelijke regels de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties belast is met de keuring van de software, gaat de Kiesraad er van uit dat de Minister daarvoor voorzieningen treft.

De Kiesraad stelt zich voor dat - in de lijn van de regeling voor stemmachines - de Kieswet bepaalt dat bij verkiezingen alleen gebruik mag worden gemaakt van programmatuur voor de berekening van de uitslag van de verkiezingen indien daarvoor een door de Minister van Binnenlandse Zaken goedgekeurde versie wordt gehanteerd. In het Kiesbesluit kunnen vervolgens de hoofdelementen van de goedkeuringsprocedures worden opgenomen, terwijl bij ministeriële regeling de details worden bepaald. Het opnemen van bijvoorbeeld termijnen in een uitvoeringsovereenkomst acht de Kiesraad geen geschikt instrument, aangezien de regels externe werking zullen hebben.

Aanbeveling 6

Pas de Kieswet en het Kiesbesluit zodanig aan dat het gebruik van goedgekeurde programmatuur voor het met behulp van automatisering vervaardigde proces-verbaal wordt voorgeschreven.

Zoals uit het voorgaande volgt deelt de Kiesraad het standpunt dat de goedkeuringsprocedure in wet- en regelgeving wordt opgenomen. De Kiesraad benadrukt echter dat ook voor het maken van de opgave van de burgemeester met aantallen stemmen per lijst en per kandidaat, bedoeld in artikel N 11 van de Kieswet, en ook het proces-verbaal van het hoofdstembureau, bedoeld in artikel O 3 van de Kieswet, een goedkeuringsprocedure zal moeten gelden. Zoals gezegd betreft de software in de praktijk een totaalpakket. Het totale pakket dient dan ook gekeurd te worden.

In het verlengde hiervan meent de Kiesraad dat in de Kieswet en het Kiesbesluit ook de regels om te komen tot de vaststelling van de uitslag aangepast zouden

Datum
18 maart 2003

Ons kenmerk
KR03/59605

Blad
7 van 8

moeten worden. Deze regels gaan immers uit van een handmatige berekening van de verkiezingsuitslag, terwijl zoals gezegd deze berekening in hoge mate automatisch plaatsvindt. De Kiesraad demonstreert het voorgaande aan de hand van het volgende. Op grond van artikel N 4, zesde lid, van het Kiesbesluit, worden de geheugens van de stemmachines aan het eind van de dag van stemming door het stembureau in één pak gedaan, dat wordt verzegeld en vervolgens overgebracht naar de burgemeester of een door deze aan te wijzen ambtenaar. Praktijk is dat deze stemgeheugens vervolgens worden ingelezen op het gemeentehuis. Dit blijkt echter niet uit het Kiesbesluit. Dat vervolgens de stemmentotalen per gemeente op diskettes worden vastgelegd, en dat vervolgens twee diskettes worden overgebracht naar het hoofdstembureau, blijkt evenmin uit de wettelijke regels hieromtrent. De Kiesraad adviseert u de Kieswet en/of het Kiesbesluit hierop aan te passen.

Beëindiging werkzaamheden belangrijkste leverancier

Naar aanleiding van de vragen van uw ambtsvoorganger in verband met de mogelijke beëindiging van de werkzaamheden van de belangrijkste leverancier van programmatuur van uitslagverwerking merkt de Kiesraad in de eerste plaats op dat een monopoliepositie van een bepaald bedrijf in een dergelijke sector altijd een bepaald risico vormt. Indien echter deze onderneming daadwerkelijk haar werkzaamheden zal beëindigen, zal naar het oordeel van de Kiesraad uiteraard in de diensgevolge ontstane leemte voorzien moeten worden. De Kiesraad meent dat daarbij voor de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een actieve rol is weggelegd. Voortzetting van de werkzaamheden acht de Kiesraad van groot belang gezien de mate waarin gemeenten gebruik maken van deze programmatuur. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad u om op korte termijn in overleg te treden met de desbetreffende leverancier om tot een bevredigende oplossing te komen. Opties daarbij zijn naar het oordeel van de Kiesraad dat een andere onderneming de activiteiten voor zover het het onderhoud van de verkiezingssoftware betreft voortzet, dan wel, indien daarvoor geen onderneming kan worden gevonden, dat de Staat deze activiteiten voortzet. In dit stadium onthoudt de Kiesraad zich van een oordeel over de situatie dat de Staat software voor verkiezingen levert, terwijl de Staat tevens deze software goedkeurt.

Hoogachtend,
De Kiesraad,

mr. F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

mr. drs. E.B. Pronk,
secretaris

Datum
18 maart 2003

Ons kenmerk
KR03/59605

Blad
8 van 8

Datum
30 augustus 2002

Ons kenmerk
KR02/U82843

Onderdeel
Kiesraad

Inlichtingen
Mw. mr. drs. E.B. Pronk
T (070) 426 8771
F (070) 426 7634

Uw kenmerk
-

Blad
1 van 17

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

De minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties,
de heer J.W. Remkes
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp
Advies over diverse onderwerpen

Geachte heer Remkes,

1. Inleiding

Naar aanleiding van de Tweede-Kamer- en gemeenteraadsverkiezingen van dit jaar doet de Kiesraad u onderstaand diverse voorstellen tot wijziging van de Kieswet. Het advies beperkt zich tot een inhoudelijke, gemotiveerde aanduiding van de verschillende

voorstellen. Wellicht is het mogelijk om een deel van de voorstellen vóór de in maart 2003 te houden statenverkiezingen te realiseren. De Kiesraad doelt daar bij in het bijzonder op het onder punt 4 opgenomen voorstel. Dit betreft in feite een aanvulling van een recente (bij amendement tot stand gebrachte) wijziging van de Kieswet, die haar effect kan hebben bij de statenverkiezingen.

De Kiesraad realiseert zich dat de termijn voor het tot stand brengen van een wetswijziging vóór de statenverkiezingen van 2003 krap is. Het nadeel van een dergelijke korte termijn is dat de gemeenten en politieke partijen gedurende enkele maanden in onzekerheid verkeren of een voorstel voor een wetswijziging inderdaad vóór de statenverkiezingen verwezenlijkt zal zijn. Het is daarbij van belang dat vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 gemeenten en politieke partijen reeds met diverse wijzigingen van de Kieswet geconfronteerd zijn. Aangezien punt 4 van het advies een naar zijn werking beperkt onderwerp betreft, is het naar het oordeel van de Kiesraad echter niet bezwaarlijk indien dit voorstel kort voor de kandidaatstelling voor de statenverkiezingen het Staatsblad zal halen.

Tenslotte merkt de Kiesraad op dat hij graag bereid is (door middel van zijn secretariaat) ondersteuning te bieden bij de voorbereiding van een eventueel uit dit advies voortvloeiend wetsvoorstel.

De onderwerpen zijn onderstaand opgenomen in de volgorde waarop zij in de Kieswet voorkomen.

2. Kiesrecht Nederlanders in het buitenland (artikel D 3, eerste lid, van de Kieswet)

Artikel D 3, eerste lid, van de Kieswet bepaalt dat burgemeester en wethouders van 's-Gravenhage voor elke Tweede-Kamerverkiezing op verzoek de kiesgerechtigdheid van Nederlanders die buiten Nederland wonen, registreren. Het artikel bevat verder een nauwkeurige omschrijving van de procedure voor registratie. Wat echter in dit artikel niet expliciet wordt bepaald, is op welk moment de Nederlanders buiten Nederland moeten wonen om zich te kunnen laten registreren als kiezer in het buitenland. Er is met andere woorden in dit artikel geen referentiedatum opgenomen voor het buiten Nederland wonen. Bij de laatste Tweede-Kamerverkiezing zijn aan de Kiesraad verschillende vragen hierover gesteld door Nederlanders die zich na de dag van kandidaatstelling in Nederland vestigden en alsnog in hun gemeente aan de verkiezingen wilden deelnemen, terwijl zij zich niet als kiezer in het buitenland hadden laten registreren bij de gemeente 's-Gravenhage.

De Kiesraad meent dat uit het systeem van de Kieswet, met name de artikelen J 3, J 7 en M 1, kan worden afgeleid dat Nederlanders die op de dag van kandidaatstelling buiten Nederland wonen, zich dienen te registreren als kiezer bij de gemeente 's-Gravenhage, ook al wonen zij op de dag van de stemming in Nederland. Daarentegen zal de Nederlander die weliswaar op de dag van stemming buiten Nederland woont, maar op de dag van kandidaatstelling in Nederland woonachtig was, in Nederland aan de stemming kunnen deelnemen, zonder dat hiervoor een registratie bij de gemeente 's-Gravenhage nodig is. Uit artikel J 3 volgt immers dat de kiezer aan de stemming deelneemt in de gemeente waar hij op de dag van kandidaatstelling als kiezer is geregistreerd.^[1] Artikel J 7 bepaalt voorts dat elke kiezer van de burgemeester van de

gemeente waar hij op *de dag van kandidaatstelling* als kiezer is geregistreerd, een oproepingskaart ontvangt. Artikel M 1 van de Kieswet bepaalt tenslotte expliciet dat bij de Tweede-Kamerverkiezingen aan de Nederlander die op *de dag van kandidaatstelling* zijn werkelijke woonplaats buiten Nederland heeft, op zijn verzoek wordt toegestaan om per brief te stemmen.

De Kiesraad adviseert, u gelet op het voorgaande, in de eerste plaats in artikel D 3, eerste lid, van de Kieswet uitdrukkelijk te bepalen dat Nederlanders die op *de dag van kandidaatstelling* buiten Nederland verblijven, zich als kiezer dienen te laten registreren bij de gemeente 's-Gravenhage. Voorts merkt de Kiesraad op dat de gemeente 's-Gravenhage bij haar beslissing op het registratieverzoek niet kan controleren of betrokkene op de dag van kandidaatstelling inderdaad buiten Nederland woont, zoals de gemeente op het tijdstip van haar beslissing in feite evenmin kan controleren of de verzoeker op de dag van kandidaatstelling aan de vereisten voor kiesgerechtigdheid voldoet.^[2] De gemeente dient immers op grond van artikel D 3, achtste lid, van de Kieswet uiterlijk op de zevende dag nadat zij het registratieverzoek heeft ontvangen op dit verzoek te beslissen, terwijl de registratieverzoeken reeds vier en een halve maand vóór de dag van kandidaatstelling ingediend kunnen worden. De Kiesraad adviseert u hiervoor een voorziening te treffen in artikel D 3 van de Kieswet, die er op neer zou kunnen komen dat de gemeente 's-Gravenhage het registratieverzoek beoordeelt naar de vermoedelijke toestand op de dag van kandidaatstelling. Mocht de gemeente 's-Gravenhage na een positieve beslissing op een registratieverzoek vernemen dat de betrokkene op de dag van kandidaatstelling in Nederland woonachtig is (of niet langer aan de vereisten voor kiesgerechtigdheid voldoet), dan dient zij de desbetreffende kiezer op grond van artikel D 8 van de Kieswet alsnog als kiezer uit het kiezersregister van Nederlanders in het buitenland te verwijderen.^[3]

Tenslotte adviseert de Kiesraad u de op het registratieverzoek betrekking hebbende modellen (D 3-1 en D 3-2) aan te vullen met een eigen verklaring van de verzoeker waarin deze verklaart naar verwachting op de dag van kandidaatstelling werkelijke woonplaats buiten Nederland te zullen hebben. Deze verklaring betreft een extra waarborg dat alleen kiezers die op de dag van kandidaatstelling buiten Nederland wonen, als kiezer in het buitenland geregistreerd kunnen worden.

3. Schrapping aanduiding uit register van aanduidingen en terugbetaling van de waarborgsom voor kandidaatstelling aan politieke groeperingen die een ongeldige lijst hebben ingeleverd

Het tweede lid van de artikelen G 1, G 2 en G 3 van de Kieswet bepaalt expliciet dat aan een politieke groepering de waarborgsom voor de registratie van de aanduiding wordt teruggegeven indien deze groepering voor de eerstvolgende verkiezing na de registratie *een geldige kandidatenlijst* heeft ingeleverd. Het zevende lid, aanhef en onder d, van de artikelen G 1, G 2 en G 3 van de Kieswet bepaalt daarentegen dat het centraal stembureau de aanduiding van een politieke groepering uit het register van aanduidingen schrapt, indien voor de laatstgehouden verkiezing van het desbetreffende orgaan geen gebruik is gemaakt van de bevoegdheid, bedoeld in het tweede of derde lid van artikel H 3. Bedoeld is hiermee de bevoegdheid om de geregistreeerde aanduiding van een politieke groepering, dan wel een samenvoeging van geregistreeerde aanduidingen boven de kandidatenlijst te plaatsen.

De Kiesraad meent dat in het tweede en zevende lid van de artikelen G 1, G 2 en G 3 ten onrechte een verschil in formulering is opgenomen.

Naar de letterlijke tekst van het zevende lid, aanhef en onder d, kan de aanduiding niet geschrapt worden indien een kandidatenlijst met daarboven een (samenvoeging van) aanduiding(en) is ingeleverd, terwijl de kandidatenlijst vervolgens door het hoofdstembureau ongeldig wordt verklaard. De Kiesraad heeft echter na de afgelopen verkiezingen de aanduiding geschrapt van een politieke groepering die weliswaar in twee kieskringen een kandidatenlijst met daarboven een aanduiding had ingeleverd, maar waarvan de kandidatenlijsten vervolgens door de desbetreffende hoofdstembureaus ongeldig waren verklaard. Schrapping in deze situatie van de aanduiding uit het register van aanduidingen is naar het oordeel van de Kiesraad in overeenstemming met de bedoeling van onderhavige regeling.

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad u om in het zevende lid (onder d) van de artikelen G 1, G 2 en G 3 van de Kieswet expliciet te bepalen dat de aanduiding wordt geschrapt indien voor de laatstgehouden verkiezing geen *geldige* kandidatenlijst is ingeleverd.

Naar analogie van het voorgaande adviseert de Kiesraad u ten slotte om in het vierde lid van de artikelen H 12, H 13 en H 14 van de Kieswet te bepalen dat de waarborgsom voor de kandidaatstelling na de vaststelling van de uitslag van de verkiezing wordt terugbetaald indien geen *geldige* kandidatenlijst is ingeleverd. Het huidige vierde lid bepaalt dat de waarborgsom voor de kandidaatstelling wordt terugbetaald indien geen lijst wordt ingeleverd. De Kiesraad meent dat deze terugbetaling dient plaats te vinden indien weliswaar een kandidatenlijst is ingeleverd, maar deze vervolgens door het hoofdstembureau ongeldig is verklaard. Bij de laatste Tweede-Kamerverkiezing is ook de waarborgsom voor de kandidaatstelling terugbetaald aan de politieke partij die weliswaar in twee kieskringen een kandidatenlijst had ingeleverd, maar waarvan beide lijsten ongeldig waren verklaard.

4. Faciliteiten bij fusie van partijen

Vrijstelling van verplichting ondersteuningsverklaringen over te leggen voor zittende partijen

Met ingang van 1 december 1997 gold de verplichting tot het overleggen van ondersteuningsverklaringen ook voor zittende politieke groeperingen. Bij de in december jl. in werking getreden verzamelwet tot wijziging van de Kieswet⁴¹ is deze verplichting voor zittende groeperingen wederom komen te vervallen (artikel H 4, achtste lid, eerste volzin, van de Kieswet). In concreto betekent dit dat alle politieke partijen die aan de vorige verkiezingen met een aanduiding boven de kandidatenlijst hebben deelgenomen en die vervolgens bij deze verkiezingen een zetel hebben behaald, geen ondersteuningsverklaringen hoeven over te leggen. Hierbij is irrelevant of de aanduiding op grond van het zesde lid van de artikelen G 1, G 2 of G 3 inmiddels is gewijzigd. Ook twee of meer partijen, die gezamenlijk een lijst inleveren met daarboven een samenvoeging van hun aanduidingen, terwijl één of meer van die partijen bij de vorige verkiezing één of meer zetels hebben behaald (met een aanduiding boven de lijst),

behoeven geen ondersteuningsverklaring over te leggen (artikel H 4, achtste lid, onder a, van de Kieswet). In zoverre is bij de laatste wijziging van de Kieswet de situatie van vóór 1 december 1997 hersteld.

Vrijstelling van verplichting ondersteuningsverklaringen over te leggen ook bij fusie van zittende groeperingen

Op grond van het onlangs gewijzigde artikel H 4, achtste lid, van de Kieswet geldt er sinds december jl. (eveneens) een vrijstelling van de verplichting bij de kandidaatstelling ondersteuningsverklaringen over te leggen ten aanzien van een kandidatenlijst met:

b. een nieuwe aanduiding indien twee of meer groeperingen als één groepering onder een nieuwe naam samen aan de verkiezingen deelnemen en bij de laatstgehouden verkiezingen van de leden van het desbetreffende orgaan, aan ieder van de afzonderlijke groeperingen één of meer zetels zijn toegekend.

Dit onderdeel is bij amendement-Rehwinkel c.s. in de Kieswet opgenomen.^[6] Blijkens de toelichting heeft het amendement ten doel dat politieke groeperingen die al zitting hebben in een vertegenwoordigend orgaan en gezamenlijk onder een nieuwe naam aan de verkiezingen willen deelnemen, geen ondersteuningsverklaringen hoeven over te leggen. Met het amendement werd in feite beoogd de nieuwe partij de ChristenUnie, die voorkomt uit de twee partijen RPF en GPV, dezelfde faciliteiten te bieden als zittende groeperingen.

Achtergrond vrijstelling overlegging ondersteuningsverklaringen

De verplichting tot het overleggen van ondersteuningsverklaringen en de betaling van een waarborgsom zijn in het leven geroepen om niet-serieuze kandidaatstelling tegen te gaan. De achtergrond bij het toekennen van faciliteiten is dan ook dat de desbetreffende politieke groeperingen hebben bewezen serieuze deelnemers te zijn. Dit is dan ook de reden dat bij de indiening van een gezamenlijke lijst eveneens gebruik kan worden gemaakt van de faciliteit, ook indien "slechts" één van de betrokken partijen zitting heeft in het vertegenwoordigend orgaan. Vanuit deze gedachte betuigt de Kiesraad zijn instemming met de wetwijziging die ertoe strekt om ook nieuwe partijen, die voortkomen uit reeds zitting hebbende groeperingen, vrij te stellen van de verplichting om ondersteuningsverklaringen over te leggen. Ook zij hebben immers bewezen aanhang te hebben onder de kiezers. Niettemin heeft de Kiesraad enkele opmerkingen bij het nieuwe artikel H 4, achtste lid, onder b, van de Kieswet, die hierna aan de orde zullen komen.

Ook recht op andere faciliteiten bij samengaan van politieke groeperingen

De Kiesraad meent dat de andere faciliteiten die gelden bij een samenvoeging van aanduidingen, ook van toepassing dienen te zijn bij een fusie van twee of meer politieke groeperingen. Concreet doet de Kiesraad hierbij op de mogelijkheid van centrale kandidaatstelling (artikel H 2 van de Kieswet), de mogelijkheid om meer dan dertig kandidaten op de kandidatenlijst te plaatsen (artikel H 6, tweede lid, van de Kieswet), het niet hoeven betalen van de waarborgsom voor de kandidaatstelling (artt. H 12 – H 14 van de Kieswet) en het in aanmerking komen voor voorkeurnummering (artikel I 14, tweede lid, van de Kieswet). De Kiesraad ziet geen aanleiding, bij een samenwerking van politieke groeperingen door middel van het indienen van een gezamenlijke lijst (samenvoeging van aanduidingen), andere faciliteiten te laten gelden dan in de situatie

dat de samenwerking vorm wordt gegeven door middel van de oprichting van een nieuwe politieke groepering. De Kiesraad adviseert u dan ook de genoemde faciliteiten onder voorwaarden (zie hieronder) ook toe te kennen bij een fusie van politieke groeperingen.

Samengaan van politieke groeperingen op dezelfde wijze behandelen als gezamenlijke lijst

Op grond van het nieuwe artikel H 4, achtste lid, van de Kieswet gelden bij een fusie van politieke groeperingen andere voorwaarden dan bij een gezamenlijke lijst om in aanmerking te komen voor de vrijstelling om ondersteuningsverklaringen over te leggen.

Bij een *gezamenlijke lijst* bestaat er een vrijstelling van deze verplichting indien bij de laatstgehouden verkiezing van de leden van het desbetreffend vertegenwoordigende orgaan, hetzij aan de gezamenlijke groeperingen, hetzij aan ten minste één daarvan, één of meer zetels zijn toegekend. De vrijstelling bestaat derhalve ook indien slechts één van de betrokken partijen bij de vorige verkiezingen een zetel heeft behaald of indien deze partijen toen met een gezamenlijke lijst één of meer zetels hebben behaald.

In het geval van een *fusie van politieke groeperingen* bestaat de vrijstelling daarentegen uitsluitend indien bij de laatstgehouden verkiezingen van de leden van het desbetreffende orgaan, aan ieder van de afzonderlijke groeperingen één of meer zetels zijn toegekend. Om voor de faciliteit in aanmerking te komen dienen derhalve alle bij de oprichting van de nieuwe partij betrokken partijen zelfstandig een zetel te hebben behaald.

De Kiesraad vindt dat er geen goede argumenten zijn voor bovenstaand onderscheid. De Kiesraad adviseert u dan ook de Kieswet in die zin te wijzigen dat een nieuwe politieke partij, voortkomend uit twee of meer bestaande politieke groeperingen, aanspraak heeft op de faciliteiten, indien:

- door één of meer van de betrokken groeperingen bij de vorige verkiezingen één of meer zetels zijn behaald;
- door de betrokken groeperingen gezamenlijk één of meer zetels zijn behaald (er was bij de vorige verkiezingen derhalve sprake van een gezamenlijke lijst).

Tenslotte dient naar het oordeel van de Kiesraad aanspraak te bestaan op de faciliteiten indien er sprake is van een samenvoeging van de aanduiding van een politieke partij die bij de vorige verkiezing geen zetel heeft behaald, en de aanduiding van een nieuwe politieke partij, die voortkomt uit één of meer bestaande politieke groeperingen, waarbij aan één van deze politieke partijen bij de vorige verkiezingen één of meer zetels is toegekend. Ook in deze situatie is immers bewezen dat er een zekere kiezersaanhang bestaat.¹⁶¹

Geen aanspraak op de faciliteit dient naar het oordeel van de Kiesraad te bestaan indien de betrokken groeperingen bij de vorige verkiezing tezamen met een andere politieke partij (die niet betrokken is bij de fusie) een gezamenlijke lijst hebben ingediend en bij de verkiezing daarop zonder die andere partij deelnemen. In dat geval is immers niet duidelijk of de betrokken partijen bij de vorige verkiezingen ook tezamen (derhalve los van die andere partij) één of meer zetels behaald zouden hebben. Ook in het geval van een samenvoeging van aanduidingen bestaat geen aanspraak op de faciliteit indien bij

de laatstgehouden verkiezingen tezamen met een andere partij aan de verkiezingen is deelgenomen.

Als bijlage bij dit advies is een schema opgenomen waarbij per geval wordt aangegeven of op basis van de huidige Kieswet, onderscheidenlijk bovenstaand voorstel van de Kiesraad, aanspraak op de faciliteit bestaat. Daarbij is voor de duidelijkheid uitgegaan van de nieuwe politieke partij ChristenUnie, voortkomend uit de RPF en GPV, waarbij - eveneens voor de duidelijkheid - ook gevallen aan de orde komen van samenwerking met de SGP.

Wanneer is sprake van het samengaan van politieke partijen?

Bekende voorbeelden van fusies van politieke groeperingen op nationaal niveau zijn het samengaan van de KVP, CHU en ARP in het Christen Democratisch Appèl, het samengaan van de PPR, PSP, CPN en EVP tot GroenLinks en het samengaan van de RPF en GPV in de ChristenUnie. In al deze gevallen was het duidelijk dat het om het samengaan van bestaande politieke groeperingen in een nieuwe politieke groepering ging, al dan niet met behoud van de "oude" politieke groeperingen. De Kiesraad meent dat het, zeker op decentraal niveau, voor het hoofdstembureau – dat bijvoorbeeld dient te oordelen of er bij de kandidaatstelling ondersteuningsverklaringen overgelegd moeten worden - niet altijd duidelijk zal zijn of het gaat om een nieuwe partij, die voortkomt uit twee bestaande politieke groeperingen. Met het oog hierop adviseert de Kiesraad u om de bevoegdheid om te beslissen of er sprake is van het samengaan van twee of meer politieke partijen tot één nieuwe partij in handen te leggen bij het centraal stembureau. Dit kan hierover in het kader van een verzoek om registratie van de aanduiding van de nieuwe groepering oordelen. De regeling zou hierin kunnen voorzien, dat het centraal stembureau bij het registratieverzoek desgevraagd een verklaring afgeeft waarmee aanspraak kan worden gemaakt op de faciliteiten.

Schrapping aanduidingen van deelnemende partijen

Het samengaan van politieke groeperingen kan er toe leiden dat de deelnemende politieke partijen worden opgeheven. Zoals bij de ChristenUnie het geval is kan ook de situatie zich voordoen dat de betrokken politieke partijen gewoon blijven bestaan. De Kiesraad acht het gewenst dat in die situatie de aanduiding van de betrokken partijen wordt geschrapt uit het door het centraal stembureau bijgehouden register van aanduidingen. Bij gebreke van een dergelijke schrapping kan zich immers de situatie voordoen dat de betrokken politieke groeperingen aan de eerstvolgende verkiezingen na het samengaan van deze partijen tevens met een eigen lijst met daarboven de aanduiding deelnemen. De Kiesraad adviseert u dan ook om het zevende lid van de artikel G 1, G 2 en G 3 van de Kieswet aan te vullen met de verplichting voor het centraal stembureau om de aanduidingen van de betrokken groeperingen te schrappen, indien het centraal stembureau het verzoek van deze groeperingen als een nieuwe partij in de zin van de nieuwe regeling te worden aangemerkt, honoreert.

Overgangsregeling met betrekking tot reeds gefuseerde partijen

Indien u overweegt de voorgestelde regeling reeds voor de statenverkiezingen van 2003 te realiseren, dan adviseert de Kiesraad u in het daarop betrekking hebbende wetsvoorstel een overgangsregeling op te nemen voor nieuwe politieke partijen die sinds de laatste statenverkiezingen zijn ontstaan. De Kiesraad doet hierbij in het bijzonder op de ChristenUnie. Deze partij heeft immers bij haar registratieverzoek aan

het centraal stembureau geen verzoek ingediend om als een nieuwe partij in de zin van de nieuwe regeling te worden aangemerkt. Het is uiteraard wel gewenst indien de ChristenUnie, waarvoor het amendement in feite is bedoeld, bij de statenverkiezingen van de nieuwe regeling gebruik kan maken.

5. Afleggen ondersteuningsverklaringen en betalen waarborgsom voor kandidaatstelling tijdens verzuimperiode

Artikel 1 2, eerste lid, van de Kieswet bevat de zogenaamde herstelbare verzuimen voor de kandidaatstelling. Bij elke verkiezing wordt weer de vraag gesteld of in deze verzuimperiode ook nog ondersteuningsverklaringen *afgelegd* kunnen worden. Deze vraag komt op, omdat in artikel 1 2, eerste lid, onder a wordt gesproken over het "overleggen" van ondersteuningsverklaringen. Blijkens de jurisprudentie van Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State²¹ kunnen tijdens de verzuimperiode echter niet alleen nog ondersteuningsverklaringen aan het hoofdstembureau *overgelegd* worden, maar kunnen deze ook daadwerkelijk nog aan het gemeentelijk loket *afgelegd* worden om vervolgens aan het hoofdstembureau te worden overhandigd. De gedachte daarbij is dat er anders geen sprake is van een reële herstelbaarheid. Mede gezien het feit dat ook bij de laatste verkiezingen weer kiezers die tijdens de verzuimperiode ondersteuningsverklaringen wisten af te leggen door gemeenten naar huis zijn gestuurd en de diverse vragen hierover, adviseert de Kiesraad u in de Kieswet uitdrukkelijk vast te leggen dat tijdens de verzuimperiode, in het kader van herstel van verzuimen, nog ondersteuningsverklaringen afgelegd kunnen worden.

Hetzelfde dient naar het oordeel van de Kiesraad te gelden voor de betaling van de waarborgsom. Uit artikel 1 2, eerste lid, onder f, volgt dat in de verzuimperiode alsnog een bewijs van betaling van de waarborgsom overgelegd kan worden. Dit dient ook in die zin te worden opgevat, dat de waarborgsom ook nog daadwerkelijk betaald kan worden. De Kiesraad acht het gewenst ook dit expliciet in de Kieswet te bepalen.

6. Uniformering kandidatenlijsten (artikel 1 17)

Op grond van artikel 1 17 van de Kieswet maakt de voorzitter van het centraal stembureau de kandidatenlijst openbaar (bij nationale en Europese verkiezingen in de Staatscourant). Praktijk daarbij voor wat betreft de landelijke en Europese verkiezingen is dat de voorzitter van de Kiesraad de kandidatenlijsten uniformeert. Het kan bijvoorbeeld voorkomen dat één kandidaat niet in alle kieskringen op dezelfde wijze op de kandidatenlijst staat vermeld. Zo stonden kandidaten bij de laatste Tweede-Kamerverkiezing op de ene kandidatenlijst eerst met de naam van de partner, gevolgd door de eigen naam vermeld, terwijl dit op een kandidatenlijst, ingeleverd in een andere kieskring, net andersom was. Ook kwam het bijvoorbeeld voor dat één kandidaat in alle kieskringen op de ingediende kandidatenlijsten foutief stond vermeld, terwijl het ene hoofdstembureau de fout wel hersteld had, en het andere hoofdstembureau niet. Hierdoor ontstonden eveneens verschillen.

De Kiesraad adviseert u in de Kieswet expliciet te regelen dat de voorzitter van het centraal stembureau een uniformerende bevoegdheid heeft ter zake van de publicatie van de kandidatenlijsten. De Kiesraad meent dat deze bevoegdheid niet alleen gewenst is bij verkiezingen waarbij sprake is van een verdeling in kieskringen, maar ook bij

gemeenteraadsverkiezingen en statenverkiezingen waarbij de provincie één kieskring vormt. Ook in dat geval kan er immers sprake zijn van een ongelijke wijze van vermelding van kandidaten, bijvoorbeeld omdat bij de ene kandidaat de gemeente "Den Haag" als woonplaats staat vermeld en bij een andere kandidaat de gemeente "s-Gravenhage" staat vermeld.

De uniformerende bevoegdheid kan uiteraard niet zo ver gaan dat de voorzitter van het centraal stembureau bijvoorbeeld bij alle kandidatenlijsten de toevoeging "(v)" of "(m)" opneemt, of bijvoorbeeld de voornamen van de kandidatenlijst vermeldt, terwijl deze toevoegingen of voornamen niet staan vermeld op de ingeleverde kandidatenlijst. Richtsnoer is vanzelfsprekend de wijze van vermelding die door de politieke partijen is gekozen (binnen de grenzen van artikel H 2 van het Kiesbesluit).

Voorts adviseert de Kiesraad u in de Kieswet expliciet te regelen dat de hoofdstembureaus onmiddellijk na de zitting, bedoeld in artikel I 4 van de Kieswet, waarin wordt beslist over de geldigheid van de ingeleverde kandidatenlijsten, een afschrift van het proces-verbaal van deze zitting aan het centraal stembureau doen toekomen. Op grond van artikel I 1, tweede lid, van de Kieswet draagt het hoofdstembureau er reeds zorg voor dat het centraal stembureau op de dag van de kandidaatstelling de afschriften van de ingeleverde kandidatenlijsten ontvangt. Het centraal stembureau dient de beschikking over deze kandidatenlijsten te hebben in verband met de beslissing omtrent eventueel aangegane lijstencombinaties en met het oog op de nummering van de kandidatenlijsten. In de praktijk worden deze kandidatenlijsten door de Kiesraad ook gebruikt om de publicatie van de kandidatenlijsten in de Staatscourant voor te bereiden. Met het oog op een spoedige publicatie van de kandidatenlijsten, is het echter gewenst indien de voorzitter van het centraal stembureau zo spoedig mogelijk de beschikking krijgt over de door het hoofdstembureau vastgestelde kandidatenlijsten. Deze lijsten zijn immers het uitgangspunt voor de publicatie. Ingevolge het huidige artikel I 9 van de Kieswet deelt de voorzitter van het hoofdstembureau na het verstrijken van de beroepstermijn tegen het besluit omtrent de geldigheid van de kandidatenlijsten of, indien beroep is ingesteld, nadat de uitspraak aan betrokkene is bekend gemaakt, aan het centraal stembureau mee, welke geldige lijsten zijn ingeleverd. Daarbij dient de voorzitter van het hoofdstembureau aan te geven welke wijzigingen in de kandidatenlijsten zijn aangebracht na de dag van kandidaatstelling. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen in 1998 en 2002 heeft de Kiesraad de hoofdstembureaus verzocht na afloop van de zitting tot beslissing omtrent de geldigheid van de kandidatenlijsten, de processen-verbaal van deze zittingen te faxen. Dit heeft de publicatie van de kandidatenlijsten in de Staatscourant versneld. Aangezien er van uit mag worden gegaan dat slechts in uitzonderingsgevallen beroep wordt ingesteld tegen een beslissing van het hoofdstembureau inzake de geldigheid van de kandidatenlijsten, komt het de snelheid van het proces ten goede indien het centraal stembureau reeds zo spoedig mogelijk de beschikking heeft over de vastgestelde kandidatenlijsten. Uiteraard moet de voorzitter van het centraal stembureau de beroepstermijn of, indien beroep is ingesteld, de afwikkeling van het beroep afwachten voordat daadwerkelijk tot publicatie kan worden overgegaan.

Tenslotte zou naar het oordeel van de Kiesraad expliciet in artikel J 20 van de Kieswet onderscheidenlijk J 15 van het Kiesbesluit bepaald moeten worden dat op het stembiljet

en de stemmachine de kandidatenlijsten worden vermeld op de wijze zoals zij door de voorzitter van het centraal stembureau zijn openbaar gemaakt. Hieruit volgt automatisch dat de door het centraal stembureau gepubliceerde kandidatenlijsten ook worden gehanteerd in de processen-verbaal van de stembureaus, de verklaring van de burgemeester, bedoeld in artikel N 11 van de Kieswet, de processen-verbaal van de hoofdstembureaus en het proces-verbaal van het centraal stembureau. Het is immers ongewenst indien één en dezelfde kandidaat in het proces-verbaal van het centraal stembureau op verschillende wijzen vermeld wordt. Bij ongelijke vermelding van de namen bestaat ook het risico dat de op de betrokkene uitgebrachte stemmen bij de elektronische verwerking van de stemmentotalen niet worden getotaliseerd.

7. Verlenging termijnen voor schriftelijke aanvraag om bij volmacht of met een kiezerspas te stemmen (artikel K 6, eerste lid, en L 8, eerste lid, van de Kieswet)

Op grond van artikel K 6, onderscheidenlijk artikel L 8 van de Kieswet kan een kiezer uiterlijk op de veertiende dag voor de stemming een schriftelijk verzoek indienen om met een kiezerspas, onderscheidenlijk bij volmacht een stem uit te brengen. Met het oog op een betere toegankelijkheid van deze instrumenten is het naar de mening van de Kiesraad gewenst de termijn gedurende welke de kiezer schriftelijk een kiezerspas onderscheidenlijk een volmachtsbewijs kan aanvragen, te verlengen. De Kiesraad stelt dan ook voor in de artikelen K 6 en L 8 van de Kieswet de zevende dag vóór de stemming aan te wijzen als uiterste dag waarop de schriftelijke verzoeken ingediend dienen te zijn. De Kiesraad meent dat gemeenten ook bij een termijn van zeven dagen voldoende tijd hebben de kiezerspassen en volmachtsbewijzen in gereedheid te brengen en om de voor elk stembureau bestemde opgave van kiezers (artikel J 17 van de Kieswet) hiermee in overeenstemming te brengen.

8. Correctiebevoegdheid centraal stembureau, hoofdstembureau en burgemeester (artikel N 11, O 2 en P 1 van de Kieswet)

De Kieswet voorziet niet in een procedure voor het geval het centraal stembureau bij de berekening van de uitslag constateert dat een hoofdstembureau, een burgemeester of een stembureau kennelijke fouten heeft gemaakt bij de vaststelling van de stemmentotalen per partij en per kandidaat. Bij gebreke van een procedure in de Kieswet op dit punt, heeft de Kiesraad er bij de laatste Tweede-Kamerverkiezing voor gekozen een hoofdstembureau te verzoeken een nieuw proces-verbaal vast te stellen. Hierover is echter zoals gezegd niets geregeld in de Kieswet. De Kieswet gaat in zekere zin uit van drie gescheiden lagen met eigen verantwoordelijkheden. De Kiesraad acht het gewenst om in de Kieswet te voorzien in een correctiebevoegdheid voor het centraal stembureau voor het geval dit constateert dat een hoofdstembureau een kennelijke fout heeft gemaakt in het proces-verbaal. Hiervoor bestaat bij de Kiesraad de voorkeur boven een procedure waarbij een hoofdstembureau verplicht kan worden zèlf een nieuw proces-verbaal vast te stellen. De termijnen zijn immers kort en het opnieuw vaststellen van het proces-verbaal door het hoofdstembureau zou betekenen dat de leden opnieuw in een openbare zitting bijeen moeten komen. Uiteraard zal het centraal stembureau wel het ambtshalve aanpassen van het proces-verbaal van het hoofdstembureau in overleg met vertegenwoordigers van dat hoofdstembureau verrichten en daarvan in het eigen proces-verbaal melding maken (zie punt 15). Het is naar het oordeel van de Kiesraad niet nodig om dit overleg uitdrukkelijk in de Kieswet te regelen.

De Kiesraad acht het ook gewenst in de Kieswet een bevoegdheid van de burgemeester op te nemen om fouten in de processen-verbaal van de stembureaus te corrigeren, evenals een bevoegdheid voor het hoofdstembureau om fouten in de processen-verbaal van de stembureaus en de verklaring van de burgemeester, bedoeld in artikel N 11 van de Kieswet (opsomming stemmentotalen per partij en per kandidaat per gemeente) te corrigeren. Weliswaar dient deze verklaring het hoofdstembureau slechts als hulpmiddel bij de taak van het hoofdstembureau met betrekking tot de uitslag van de verkiezingen, niettemin lijkt het gewenst dat de hoofdstembureaus door hen in de processen-verbaal van de stembureaus geconstateerde fouten ook corrigeren in deze verklaring van de burgemeester. De praktijk is overigens al dat burgemeesters en hoofdstembureaus op eigen initiatief fouten in de processen-verbaal van de stembureaus en de verklaringen van de burgemeester herstellen.

9. Toewijzing van zetels aan kandidaten die meervoudig zijn gekozen (artikelen P 16 en P 18 van de Kieswet)

De Kiesraad adviseert u voorts de tekst van de artikelen P 16 en P 18 van de Kieswet met betrekking tot de toewijzing van zetels aan kandidaten die bij een lijstengroep op meer dan één lijst of stel gelijklopende lijsten zijn gekozen, te verduidelijken. Naar het oordeel van de Kiesraad dient in deze artikelen preciezer te worden aangegeven hoe moet worden omgegaan met de zeteltoewijzing in deze situaties. De Kiesraad doet er hiermee onder meer op dat in deze artikelen vermeld zou moeten worden, dat indien bij de toepassing van deze bepalingen geen zetels meer resteren die zijn toegewezen aan de lijst waarop een meervoudig gekozen kandidaat de meeste stemmen heeft behaald, de kandidaat gekozen is op de lijst waarop hij het één na hoogste aantal stemmen heeft behaald, en zo verder.

10. Artikel P 18a van de Kieswet

Artikel P 18a van de Kieswet bepaalt dat als een *gekozen* kandidaat is overleden, deze bij de toepassing van de paragraaf met betrekking tot de toewijzing van zetels aan kandidaten buiten beschouwing wordt gelaten. Op grond van dit artikel is aan de heer Fortuijn bij de laatste verkiezing geen zetel toegekend. De Kiesraad heeft geconstateerd dat de tekst van artikel P 18a in feite niet correct is. Op een overleden kandidaat kunnen weliswaar stemmen worden uitgebracht, maar hij kan *niet gekozen* worden. De term "gekozen kandidaat" is dan ook wat vreemd.

Afgezien hiervan meent de Kiesraad dat het gewenst is kandidaten die tussen de dag van de beslissing van het hoofdstembureau inzake de geldigheid van de kandidatenlijsten en de dag van vaststelling van de uitslag overleden zijn, maar bij in leven zijn niet gekozen zouden zijn, eveneens bij de toepassing van de paragraaf met betrekking tot de toewijzing van zetels buiten beschouwing te laten. Dat is op grond van de huidige regeling niet het geval. De Kiesraad adviseert u, gelet op het voorgaande, in artikel P 18a het woord "gekozen" te laten vervallen en dit artikel bovendien te verplaatsen naar het einde van paragraaf 3 van hoofdstuk P (een nieuw artikel P 19a derhalve). De Kiesraad realiseert zich dat met deze regeling uitsluitend rekening wordt gehouden met de kandidaten die in de periode tussen kandidaatstelling en vaststelling van de verkiezingsuitslag zijn overleden. Kandidaten die na de vaststelling van de

uitslag overlijden, zullen op grond van artikel W 2 van de Kieswet bij vacaturevervulling (steeds) in het benoemingsbesluit vermeld moeten worden.

11. Uitreiking benoemingsbrieven aan benoemde leden (artikel V 1 van de Kieswet)

Recentelijk is – mede op advies van de Kiesraad – artikel V 1, eerste lid, van de Kieswet met betrekking tot de uitreiking van benoemingsbrieven aan benoemde leden, gewijzigd. Onder meer is bepaald dat bij Tweede- en Eerste-Kamerleden de uitreiking van de benoemingsbrieven plaatsvindt door overhandiging van deze brieven aan de voorzitter van de Tweede onderscheidenlijk de Eerste Kamer.^[8] Hiermee werd de Kieswet in overeenstemming gebracht met een reeds enkele jaren door de Kiesraad en de beide Kamers gevolgde procedure. Bij nader inzien meent de Kiesraad, mede naar aanleiding van de ervaringen bij de laatste Tweede-Kamerverkiezing, dat het gewenst is artikel V 1 van de Kieswet opnieuw aan te passen. Aangezien dit onderwerp nadere bestudering behoeft, zal de Kiesraad u eerst in de loop van dit jaar advies over dit onderwerp uitbrengen.

12. Aanvang lidmaatschap vertegenwoordigend orgaan

Recentelijk is het beroep op de Afdeling bestuursrechtspraak tegen de beslissing van provinciale staten onderscheidenlijk de gemeenteraad tot toelating van leden van provinciale staten en de gemeenteraad geschrapt.^[9] De Kiesraad meent dat dit beroep ten onrechte is komen te vervallen. Bij brief van 26 oktober 2001 heeft de Kiesraad uw ambtsvoorganger zijn argumenten hiervoor uiteengezet. De consequentie van het vervallen van de beroepsmogelijkheid is, dat het besluit tot toelating van nieuwe leden terstond ingaat (vgl. artikel V 13 van de Kieswet). Indien de beroepsmogelijkheid niet hersteld wordt, dan dienen naar het oordeel van de Kiesraad diverse artikelen van de Kieswet en het Kiesbesluit hiermee in overeenstemming te worden gebracht. Zo bepaalt artikel V 11 van de Kieswet bijvoorbeeld dat het lidmaatschap van een tot lid van een vertegenwoordigend orgaan benoemde aanvangt zodra zijn toelating *onherroepelijk* is geworden. Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad u diverse artikelen in de Kieswet in overeenstemming te brengen met het feit dat het beroep tegen de beslissing tot toelating van staten- en gemeenteraadsleden is komen te vervallen.

13. Ter inzage leggen van processen-verbaal van stembureaus

Naar aanleiding van vragen hierover bij de laatste verkiezingen heeft de Kiesraad geconstateerd dat kiezers in de praktijk in feite op geen ander moment kennis kunnen nemen van de inhoud van de processen-verbaal van de stembureaus dan op het moment van de opmaking door het stembureau van het proces-verbaal van de stemopneming. De processen-verbaal worden na de ondertekening immers overgebracht naar de burgemeester, die deze vervolgens weer overbrengt naar het hoofdstembureau. Het hoofdstembureau brengt de processen-verbaal tenslotte over naar het vertegenwoordigend orgaan waarvoor de verkiezing wordt gehouden. Gedurende deze fasen heeft de kiezer op grond van de Kieswet geen expliciete mogelijkheden om de processen-verbaal in te zien. Mogelijk kan de kiezer op grond van de Wet openbaarheid van bestuur gedurende deze fase bij het orgaan waar de

processen-verbaal zich op dat moment bevinden inzage afdwingen van de processen-verbaal. Hierover bestaat naar het oordeel van de Kiesraad echter geen duidelijkheid.^[10]

De Kiesraad meent overigens dat inzage in deze fase in de praktijk wel op bezwaren zou stuiten.

Op grond van artikel O 5 van de Kieswet kan de voorzitter van het desbetreffende vertegenwoordigende orgaan de processen-verbaal van de stembureaus vernietigen, nadat het centraal stembureau de uitslag van de verkiezing heeft vastgesteld en over de toelating van de gekozenen (onherroepelijk) is beslist. Dat valt te verklaren omdat na dat moment geconstateerde onregelmatigheden bij de verkiezingen geen invloed meer kunnen hebben op de samenstelling van het vertegenwoordigend orgaan. In de praktijk komt het voorgaande erop neer dat de processen-verbaal van de stembureaus op de zevende dag na de stemming vernietigd kunnen worden. Op die dag zal het geloofsbrievenonderzoek immers afgerond moeten zijn, omdat de "oude" leden met ingang van de achtste dag na de stemming aftreden.

Alhoewel er in de praktijk nauwelijks vraag zal zijn naar het (achteraf) inzien van de processen-verbaal van de stembureau, meent de Kiesraad dat het niettemin vanuit democratisch oogpunt en met het oog op een transparant verkiezingsproces gewenst is, dat de mogelijkheid bestaat dat de kiezers de processen-verbaal van de stembureaus kunnen inzien. Anders dan bij het proces-verbaal van het hoofdstembureau en het centraal stembureau, is de Kiesraad van oordeel dat het gelet op het aantal processen-verbaal niet gewenst is, dat de gemeenten afschriften van de processen-verbaal ter inzage leggen ter gemeentesecretarie. De minst belastende oplossing is naar het oordeel van de Kiesraad dat een kiezer op verzoek bij het vertegenwoordigend orgaan gedurende een bepaalde termijn inzage kan hebben in de processen-verbaal van de stembureaus.

Gelet op het voorgaande adviseert de Kiesraad u in de Kieswet te bepalen dat de processen-verbaal van de stembureaus een week nadat over de toelating van de gekozenen is beslist door het vertegenwoordigend orgaan worden vernietigd en dat de kiezers gedurende deze week desgevraagd de processen-verbaal kunnen inzien.

14. Modellen voor oproepingskaart en andere modellen

Naar het oordeel van de Kiesraad is het gewenst dat verschillende modellen (zoals opgenomen in de bij de Kieswet en het Kiesbesluit behorende modellenregeling) gebruikersvriendelijker opgesteld worden. De Kiesraad denkt hierbij in het bijzonder aan de oproepingskaart en andere voor de kiezers bestemde modellen. Over dit onderwerp zal de Kiesraad u in de loop van 2002 afzonderlijk een advies uitbrengen.

15. Modellen voor opgave burgemeester, proces-verbaal hoofdstembureaus en proces-verbaal centraal stembureau met betrekking tot de vaststelling van de uitslag

In de modellen voor het proces-verbaal van het stembureau (Model N 10, 1-3), het proces-verbaal van het hoofdstembureau (Model O 3) en het proces-verbaal van het centraal stembureau (Model P 22, 1-2) is ruimte opgenomen voor de vermelding van bezwaren van kiezers die tijdens de stemopneming onderscheidenlijk de openbare zitting naar voren zijn gebracht. Tevens is ruimte opengelaten voor een eventuele reactie van het stembureau, hoofdstembureau c.q. centraal stembureau op deze bezwaren. Het kan echter voorkomen dat er geen bezwaren zijn ingebracht door de kiezers, maar dat het stembureau, hoofdstembureau c.q. centraal stembureau niettemin van oordeel is dat het vertegenwoordigend orgaan, dat in het kader van de beslissing over de geloofsbrieven tevens beslist over de geschillen welke met betrekking tot de verkiezing rijzen, op de hoogte dient te zijn van bepaalde feiten. Ook de burgemeester kan bij de opstelling van zijn opgave als bedoeld in artikel N 11 van de Kieswet tot deze conclusie komen.

De Kiesraad acht het gewenst om in onderhavige modellen (modellen N 10, 1-3, N 11, O 3 en P 22, 1-2) ruimte open te laten voor het (uit eigen beweging) vermelden van opmerkingen die van belang zijn voor de beslissing inzake de toelating van de benoemden. Wordt overeenkomstig onderdeel 8 van dit advies een correctiebevoegdheid in de Kieswet opgenomen, dan zou bij gebruik van deze bevoegdheid het desbetreffende orgaan hiervan melding kunnen maken.

Hoogachtend,

mr. F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

mevrouw. mr. drs. E.B. Pronk,
secretaris

^[1] Tenzij de kiezer door middel van een kiezerspas, volmacht of per brief stemt.

^[2] Veranderingen in de situatie tussen de dag van beoordeling van het registratieverzoek en de dag van kandidaatstelling zullen doorgaans betreffen het al dan niet woonachtig zijn in Nederland. De kans dat iemand in deze periode zijn Nederlanderschap verliest of uit het kiesrecht wordt ontzet is immers veel kleiner.

^[3] Zie ook artikel D 5 van het Kiesbesluit. Ingevolge dit artikel dient het orgaan waar het registratieverzoek is ingediend terstond de gemeente 's-Gravenhage te informeren indien aan hem omstandigheden bekend worden op grond waarvan een geregistreerde kiezer niet als kiezer behoort te zijn geregistreerd.

^[4] Wet van 20 december 2001 tot wijziging van de Kieswet, houdende verlenging van de duur van de stemming van zeven uur dertig 's ochtends tot negen uur 's avonds alsmede regeling van diverse andere onderwerpen (Stb. 2001, 705).

^[6] Kamerstukken II, 2000-2001, 27 673, nr. 15.

^[6] In de situatie dat er sprake is van een samenvoeging van de aanduiding van een politieke partij die bij de vorige verkiezing één of meer zetels heeft behaald, en de aanduiding van een nieuwe politieke partij die voortkomt uit twee andere partijen, bestaat op grond van de huidige regeling van samenvoeging van aanduidingen reeds aanspraak op de faciliteiten, indien geen van de bij de nieuwe politieke partij betrokken partijen bij de vorige verkiezing een zetel zou hebben behaald.

^[7] Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State, nr 200200484/1; uitspraak van 1 februari 2002 in het geding tussen R.M. Robert te Zoetermeer en het hoofdstembureau voor de verkiezing van de leden van de raad van de gemeente Zoetermeer.

^[8] Zie noot 4.

^[9] Zie noot 4 de Wet dualisering gemeentebestuur.

^[10] Uit het feit dat de Kieswet voor verschillende andere documenten een specifiek openbaarheidsregime bevat, zou afgeleid kunnen worden dat - bij gebreke in de Kieswet van een specifieke openbaarheidsregeling voor de processen-verbaal van de stembureaus - de processen-verbaal van de stembureaus niet openbaar zijn. Gesteld kan immers worden dat indien de (kies)wetgever had gewild dat deze processen-verbaal na de opmaking daarvan zijn in te zien, hij dat wel had geregeld. Voor bepaalde andere documenten is dat immers ook geregeld. Anderzijds zou echter betoogd kunnen worden dat bij gebreke van een specifiek openbaarheidsregime in de Kieswet voor de processen-verbaal van de stembureaus, de Wob op deze processen-verbaal van toepassing is. Gezien de inhoud van het proces-verbaal van het stembureau, kan uit het oogpunt van de Wob geen bezwaar bestaan tegen inzage.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
De heer mr. K.G. de Vries
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

CW01/U93973

KR02/U51032

18 januari 2002

Mw. mr. drs. E.B. Pronk

070-426 7691

Stemmen op maandag of dinsdag en verkorting
termijn eerste samenkomst Tweede Kamer

Geachte heer De Vries,

Bij brief van 8 november jl. CW2001/U93973, heeft u de Kiesraad gevraagd advies uit te brengen over de mogelijkheid op maandag of dinsdag de dag van stemming voor de Tweede Kamer te houden. De gedachte hierbij is dat hierdoor de Tweede Kamer in staat zou zijn om het debat over de verkiezingsuitslag binnen vijf dagen na de stemming op vrijdag respectievelijk zaterdag te kunnen houden. U heeft de Kiesraad hierbij verzocht tevens te onderzoeken of aan eventuele bezwaren tegemoet kan worden gekomen en zo ja, op welke wijze dit kan geschieden. Tenslotte heeft u de Raad verzocht in de advisering onderscheid te maken tussen de maandag als verkiezingsdag en de dinsdag als verkiezingsdag.

1. Algemeen

Concrete aanleiding voor de adviesaanvraag is de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer van het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet, houdende verlenging van de duur van de stemming tot negen uur 's avonds alsmede regeling van diverse andere onderwerpen. Bij deze behandeling is de motie-Rehwinkel c.s. aanvaard over de termijn waarop de nieuw gekozen Tweede Kamer na de verkiezingen bijeen komt.¹ In deze motie wordt overwogen dat zo snel mogelijk na de verkiezingen het debat over de verkiezingsuitslag moet kunnen worden gehouden. Tevens wordt overwogen dat de voorkeur van de Kiesraad uit gaat naar het houden van een stemming op maandag of dinsdag, indien de Raad voortaan geacht wordt de uitslag op de derde dag na de stemming bekend te maken. Voorts wordt overwogen dat met de maandag of de dinsdag als verkiezingsdag het debat over de verkiezingsuitslag binnen vijf dagen, namelijk op vrijdag respectievelijk zaterdag, kan plaatsvinden. Tenslotte wordt de regering verzocht op korte termijn te onderzoeken hoe aan eventuele bezwaren kan worden tegemoetgekomen, waarbij de benodigde zorgvuldigheid voorop dient te blijven staan, zodat in de toekomst de maandag of de dinsdag als dag voor de Tweede-Kamerverkiezingen in de Kieswet kan worden opgenomen.

¹ Kamerstukken II 2000/2001, 27 673, nr. 14. De motie is gesteund door PvdA, VVD, D66 en GroenLinks (Handelingen II, 15 november 2001, 24-1727).

De Kiesraad wijst u op zijn eerdere adviezen van 20 november 2000 en 30 januari 2001 over dit onderwerp. Onderhavig advies kan als een aanvulling op deze adviezen worden beschouwd. Voorts hecht de Kiesraad er aan te benadrukken dat hij in onderhavig advies alleen ingaat op de dag van stemming en de periode daarna tot en met de overhandiging van de geloofsbrieven en de brieven tot in kennisstelling van de gekozen kandidaten van hun benoeming aan de voorzitter van de Tweede Kamer. De procedure daaropvolgend tot aan de installatie van de Tweede Kamer, en in het bijzonder de vraag op welke termijn na de overhandiging van de geloofsbrieven en de brieven aan de gekozen kandidaten de eerste samenkomst van de Tweede Kamer kan plaatsvinden, wordt buiten beschouwing gelaten.

Overigens gaat de Kiesraad ervan uit dat een mogelijke wijziging van de Kieswet op het punt van de dag van stemming voor de Tweede Kamer en daarbij op het punt van de termijn waarop de Kiesraad de uitslag van de Tweede-Kamerverkiezing bekend maakt geen consequenties kan hebben voor de verkiezing van 2002. Gemeenten zijn immers al volop bezig met de voorbereiding van de organisatie van deze verkiezing. Zij gaan er daarbij van uit dat de verkiezing op 15 mei 2002 plaats vindt.

2. Termijn tussen stemming en vaststelling van de verkiezingsuitslag (thans vijf dagen)

In zijn eerdere adviezen aan u over dit onderwerp heeft de Kiesraad aangegeven dat een periode van ongeveer vijf dagen na de dag van stemming nodig is voordat de uitslag officieel kan worden vastgesteld. Deze termijn komt overeen met de termijn die de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties heeft genoemd, laatstelijk in de nota naar aanleiding van het verslag bij het wetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet, houdende verlenging van de duur van de stemming tot negen uur 's avonds alsmede regeling van diverse andere onderwerpen.² De Kiesraad merkt overigens op dat hij in 2002 eerst op de zesde dag na de stemming de uitslag van de op 15 mei te houden Tweede-Kamerverkiezing kan bekendmaken. Dit heeft te maken met het feit dat in het weekend volgend op de dag van stemming Pinksteren valt. Omdat de vijfde dag na de stemming op Tweede Pinksterdag valt, zal de Kiesraad in 2002 de uitslag op dinsdag 21 mei bekendmaken.

In het advies van 30 januari 2001 heeft de Kiesraad reeds aangegeven dat naar zijn oordeel in de termijn tussen stemming en bekendmaking van de verkiezingsuitslag enige tijdwinst kan worden behaald in de periode die aanvangt op de tweede dag na de stemming als alle processen-verbaal van de hoofdstembureaus door de Kiesraad ontvangen zijn. Dat er na deze ontvangst (op vrijdag) thans nog drie dagen nodig zijn voordat de uitslag bekend kan worden gemaakt heeft te maken met het feit dat bij een stemming op woensdag noodzakelijkerwijs een weekend in deze termijn valt. Zou in deze termijn geen weekend vallen, dan zou in ieder geval de vaststelling van de uitslag binnen een termijn van vier dagen kunnen plaatsvinden. Dat er geen weekend binnen de termijn valt heeft de voorkeur van de Kiesraad. Buiten het weekend kunnen eventuele contacten met de hoofdstembureaus en gemeenten nu eenmaal gemakkelijker plaatsvinden.

3. Werkzaamheden van de Kiesraad ter vaststelling van de uitslag van de Tweede-Kamerverkiezing

Zoals gezegd kan naar het oordeel van de Kiesraad in de termijn tussen stemming en bekendmaking van de verkiezingsuitslag uitsluitend tijdwinst worden behaald vanaf het moment dat de processen-verbaal van de hoofdstembureaus door de Kiesraad zijn ontvangen. De openbare zittingen van de hoofdstembureaus vinden op grond van de Kieswet plaats op de tweede dag na de stemming om 10.00 uur. Vervolgens dienen de hoofdstembureaus de processen-verbaal over te brengen naar de Kiesraad. Vanaf 10.30 uur worden de processen-verbaal van de negentien hoofdstembureaus bij de Kiesraad afgegeven, met daarbij gevoegd diskettes waarop de uitslagen per kieskring elektronisch zijn opgeslagen. Vanaf dat moment kan de Kiesraad zijn taak met betrekking tot de vaststelling van de uitslag aanvangen. In de loop van de middag heeft de Kiesraad

² Kamerstukken II 2000/2001, 27 673, nr. 6, blz. 6-9.

ook van de hoofdstembureaus van de verst gelegen kieskringen het proces-verbaal met de diskettes ontvangen.

De vaststelling van de uitslag vindt plaats via twee trajecten. In de eerste plaats door middel van het inlezen van de negentien diskettes door een computer die vervolgens op basis van de ingelezen gegevens de uitslag van de verkiezingen berekent. De negentien hoofdstembureaus beschikken voor de vaststelling van de stemmentotalen per kandidaat per kieskring over software die aan sluit op de software die de Kiesraad hanteert voor de berekening van de uitslag. Naast het op elektronische wijze berekenen van de uitslag, telt de Kiesraad op basis van de schriftelijke processen-verbaal de stemmentotalen per kandidatenlijst afzonderlijk op. Dit handmatige traject dient als controlemiddel op het op elektronische wijze inlezen van de processen-verbaal door de computer. De op basis van beide trajecten verkregen resultaten worden door de Kiesraad onderling vergeleken. Dit betekent dus dat het door de computer opgestelde conceptproces-verbaal van de vaststelling van de uitslag wordt vergeleken met de handmatig verkregen gegevens. Daarnaast wordt het door de computer geproduceerde conceptproces-verbaal in algemene zin nauwkeurig op bijzonderheden nagelopen. Daarbij wordt bijvoorbeeld gekeken of er geen opmerkelijke verschillen zijn in vergelijking tot de reeds gepubliceerde gegevens van het ANP. Dit zou kunnen wijzen op vergissingen die zijn gemaakt binnen het totale traject stembureaus - gemeenten - hoofdstembureaus – Kiesraad.

Indien alles correct wordt bevonden, wordt het conceptproces-verbaal vervolgens in een grote oplage vermenigvuldigd. Tevens dient de openbare zitting van de Kiesraad ter bekendmaking van de verkiezingsuitslag verder voorbereid te worden, en dienen de geloofsbriefen en de brieven tot in kennisstelling van de gekozen kandidaten van hun benoeming in gereedheid te worden gebracht. Deze brieven dienen immers terstond of in ieder geval zo spoedig mogelijk na de openbare zitting van de Kiesraad tot bekendmaking van de verkiezingsuitslag aan de voorzitter van de Tweede Kamer overhandigd te worden, zodat de verdere stappen tot de installatie van de nieuwe Tweede Kamer gezet kunnen worden. Alhoewel de openbare zitting en de brieven in hoge mate al vóór de dag van stemming voorbereid kunnen worden, nemen deze handelingen uiteraard ook nadien enige tijd in beslag.

In het geval dat zich bij de berekening van de uitslag bijzonderheden voordoen - in het uiterste geval een hertelling van de stemmen - zal de Kiesraad nadere werkzaamheden dienen te verrichten. De Kiesraad realiseert zich overigens dat als gevolg van het feit dat rond de 90% van de kiezers met behulp van een stemmachine stemt de mogelijkheid van een nieuwe opname van stembiljetten (artikel P 21 van de Kieswet) bijna tot het verleden is gaan behoren.³ Indien door middel van stemmachines wordt gestemd is een hertelling immers niet aan de orde. Er zal wel sprake kunnen zijn van andere eventualiteiten op basis waarvan nader onderzoek bij de hoofdstembureaus en/of gemeenten nodig is. Dit onderzoek kan er bijvoorbeeld ook toe leiden dat een hoofdstembureau moet worden verzocht de stemmentotalen opnieuw vast te stellen. De Kiesraad merkt op dat hij geen beslissing kan nemen over de al dan niet onregelmatigheid van de stemming zelf. De Raad kan hooguit signaleren dat er zich bij de stemming onregelmatigheden hebben voorgedaan en dit aan de Tweede Kamer doorgeven. Bij het geloofsbriefenonderzoek kan de Tweede Kamer vervolgens besluiten tot het niet-toelaten van een of meer leden wegens de ongeldigheid van de stemming. Gelet op het voorgaande kan een nader onderzoek van de Kiesraad betrekking hebben op de stemopneming, de vaststelling van stemmentotalen per gemeente door de burgemeesters en vervolgens de vaststelling van de stemmentotalen per kieskring door de hoofdstembureaus.

4. Is een termijn van drie dagen tussen stemming en vaststelling van de uitslag mogelijk?

³ Overigens is een nieuwe opname van de stembiljetten door de Kiesraad in die zin bij Tweede-Kamerverkiezingen niet goed voorstelbaar, omdat het centraal stembureau hiertoe alleen kan besluiten indien een ernstig vermoeden bestaat dat door een of meer stembureaus bij de stemopneming zodanige fouten zijn gemaakt dat zij van invloed op de zetelverdeling kunnen zijn. Gezien het aantal stemmen dat benodigd is voor een zetel, zal zodanig ernstig vermoeden zich alleen in hoge uitzonderingssituaties kunnen voordoen.

In zijn advies van 30 januari 2001 heeft de Kiesraad de mogelijkheid geopperd dat de stemming voortaan niet meer op woensdag, maar op maandag of dinsdag wordt gehouden. In dat geval zou de uitslag van de verkiezingen op donderdagmiddag respectievelijk vrijdagmiddag kunnen worden bekendgemaakt. Dat advies verwijst naar de motie-Rehwinkel voor zover daarin wordt overwogen dat de voorkeur van de Kiesraad uit gaat naar het houden van de stemming op maandag of dinsdag, indien de Raad voortaan geacht wordt de uitslag op de derde dag na de stemming gereed te maken.

De Kiesraad hecht er aan te benadrukken dat hij - vanuit het oogpunt van een vaststelling van de uitslag op korte termijn - alleen de voorkeur voor maandag of dinsdag als verkiezingsdag heeft, indien de Kiesraad inderdaad wordt geacht de uitslag binnen drie dagen na de dag van stemming bekend te maken. Bij een stemming op maandag of dinsdag kan de Kiesraad zijn werkzaamheden op een doordeweekse dag verrichten, hetgeen de externe communicatie en de interne ondersteuning ten goede komt. In aanvulling hierop merkt de Kiesraad op dat indien alles vlekkeloos verloopt hij bij een stemming op maandag of dinsdag zonder meer in staat is om de uitslag in de middag van de derde dag na de stemming (donderdag c.q. vrijdag) gereed te hebben en bekend te maken. In dat geval kan namelijk de uitslag al de avond van de tweede dag na de dag van stemming (woensdag c.q. donderdag) gereed zijn, zodat deze op de derde dag na de stemming bekend kan worden gemaakt. Indien de Kiesraad echter (vermeende) onregelmatigheden constateert bij de stemopneming (zoals gezegd is dat zeer uitzonderlijk), de vaststelling van de stemmentotalen door de burgemeesters of de vaststelling van de stemmentotalen door het hoofdstembureau, zal de Kiesraad nader onderzoek c.q. controles dienen te verrichten. In bijzondere gevallen kan het vóórkomen dat een bekendmaking van de verkiezingsuitslag op de derde dag na de stemming niet mogelijk is.

Conclusie t.a.v. de termijn voor vaststelling van de uitslag

De uitslag van de Tweede-Kamerverkiezing kan, indien de stemming wordt verschoven naar de maandag of de dinsdag, in het normale geval in de middag van de derde dag na de stemming in een openbare zitting bekendgemaakt worden. De Kiesraad adviseert in dat geval de dag en het tijdstip van deze openbare zitting vast te leggen in de Kieswet (artikel P 20). Bepaald zou kunnen worden dat deze zitting plaats vindt op de derde dag na die van de stemming om 16.00 uur. Indien het door bijzondere omstandigheden niet mogelijk is de uitslag op dat tijdstip bekend te maken, zal het centraal stembureau de bekendmaking van de uitslag moeten verdagen. De uiterste consequentie van een eventuele verdaging van de openbaarmaking van de uitslag kan zijn dat de nieuwe Tweede Kamer niet direct geïnstalleerd kan worden na de uit de Kieswet voortvloeiende datum van aftreden van de 'oude' Tweede Kamer (in het voorstel van de motie-Rehwinkel de vierde dag na de stemming) en dat er gedurende korte tijd geen Tweede Kamer is. De Kiesraad benadrukt dat deze situatie zich slechts in uitzonderingssituaties zal voordoen.

Indien de motie-Rehwinkel door de regering wordt gevolgd en de eerste samenkomst van de nieuwe Tweede Kamer plaats zal vinden op de vierde dag na de stemming, adviseert de Kiesraad voorts in artikel V 1, eerste lid, van de Kieswet te bepalen dat de brief waarmee de benoemde in kennis wordt gesteld van zijn benoeming 'onverwijld' na de openbaarmaking van de uitslag aan de voorzitter van de Tweede Kamer wordt overhandigd. Tenslotte merkt de Kiesraad op dat bij een mogelijke wijziging van de Kieswet op dit punt mogelijk ook een voorziening getroffen moet worden voor het geval dat, bij een stemming op dinsdag, op de daarop volgende donderdag Hemelvaart valt.

5. Dag van stemming

Op grond van de huidige Kieswet vindt de stemming normaliter plaats op woensdag. Sinds 1951 valt deze dag automatisch uit de Kieswet af te leiden. Gekozen is voor de woensdag omdat schoollokalen over het algemeen op grote schaal als stemlokaal worden aangewezen. Doordat op de basisscholen op woensdagmiddag geen les wordt gegeven, gaat bij een stemming op woensdag een zo gering mogelijk aantal uren verloren. De Kiesraad schat dat thans rond de 40% van de stemlokalen ingericht wordt in een school. Hij baseert zich hierbij op een kleine inventarisatie bij

een twintigtal gemeenten. Andere locaties die veel worden gebruikt zijn kerkelijke gebouwen, buurt- en wijkhuizen, instellingen op het gebied van cultuur, seniorencomplexen of verzorgingstehuizen, dienstencentra, stadhuisen, verenigingsgebouwen, sporthallen en -kantines.

Dinsdag als verkiezingsdag

De Kiesraad constateert dat er al eerder verkiezingen zijn gehouden op de dinsdag. Zo werden in 1994 de Tweede-Kamerverkiezingen op dinsdag 3 mei gehouden.⁴ In 2003 zullen de provinciale-statenverkiezingen eveneens op dinsdag (11 maart) plaatsvinden. Deze datum is bij koninklijk besluit bepaald. Dit koninklijk besluit is gebaseerd op artikel F 1, derde lid, van de Kieswet.⁵ Dit artikel voorziet in de mogelijkheid dat bij koninklijk besluit de dag van kandidaatstelling (en daarmee die van de stemming) een dag wordt vervroegd, indien zwaarwichtige redenen verband houdend met de dag der stemming daartoe nopen. Tevens voorziet dit artikel in de mogelijkheid dat de stemming op donderdag of vrijdag plaats vindt. Ook al heeft dit artikel betrekking op uitzonderingssituaties, de Kiesraad meent dat daarmee de keuze dat op een dinsdag, donderdag of vrijdag verkiezingen gehouden kunnen worden reeds in een eerder stadium is gemaakt. In dit verband is ook relevant dat de verkiezingen voor het Europees Parlement in Nederland op donderdag plaatsvinden (artikel Y 8 van de Kieswet). Wel merkt de Kiesraad op dat indien de verkiezingsdag valt op de dinsdag na de Tweede Pinksterdag, ten aanzien van deze dag bij gemeenten dezelfde bezwaren kunnen bestaan als ten aanzien van het stemmen op maandag (zie hierna).

Maandag als verkiezingsdag

Ten aanzien van de maandag als verkiezingsdag merkt de Kiesraad op dat het hiervoor genoemde artikel F 1, derde lid, van de Kieswet niet voorziet in de mogelijkheid dat de dag van stemming naar de maandag wordt verschoven. In de toelichting op dit artikel wordt gesteld dat verkiezingen op maandag niet raadzaam zijn, daar de voorbereidingen op de zondag daaraan voorafgaand voor de gemeenten principiële en praktische problemen kunnen meebrengen.⁶ Over de maandag als verkiezingsdag heeft de Kiesraad een kleine inventarisatie gehouden onder een twintigtal (grote en kleine) gemeenten. De Kiesraad heeft aan deze gemeenten de vraag voorgelegd of er uitvoeringstechnische bezwaren bestaan tegen het houden van een stemming op maandag. Zestien gemeenten hebben een reactie teruggezonden. Van deze zestien gemeenten zijn er tien van oordeel dat een stemming op maandag specifieke uitvoeringstechnische bezwaren met zich brengt, terwijl de resterende zes gemeenten menen dat een stemming op maandag of woensdag uitvoeringstechnisch geen verschil maakt. Door één gemeente wordt het zelfs als een voordeel gezien als de inrichting van de stembureaus in het weekend kan plaatsvinden, mede doordat de scholen in dat geval geen hinder hiervan ondervinden. Door de overige gemeenten worden de volgende bezwaren genoemd tegen het stemmen op maandag:

- onbereikbaarheid storings- en ander hulppersoneel gedurende weekend;
- ontoegankelijkheid schoolgebouwen en andere gebouwen in weekend (sleutel, extra tijd beheerder, specifieke afspraken met beheerder);
- bepaalde locaties dienen in het weekend voor eigen doeleinden te worden gebruikt (kerkgebouwen, andere locaties waarin gedurende weekeind activiteiten worden gehouden);
- gedurende het weekend is het moeilijker adequaat te reageren op problemen met betrekking tot stemlokalen en uitval in de stembureaubezetting;
- indien de voorbereiding in het weekend plaats vindt moeten extra kosten gemaakt worden;

⁴ Dit had te maken met het feit dat het op woensdag 4 mei dodenherdenking was. Artikel J 1 van de Kieswet zoals dat toen luidde voorzag in een automatische verschuiving van de dag van de stemming naar de 42ste dag na de dag van kandidaatstelling indien de 43ste dag na de kandidaatstelling 4 mei was.

⁵ De Kiesraad merkt op dat artikel F 1, derde lid, van de Kieswet zoals dat luidt na de aanvaarding van het amendement-Luchtenveld niet meer voorziet in de mogelijkheid van een verschuiving naar de week na de uit de Kieswet voortvloeiende datum van verkiezingen. De vraag kan dan ook gesteld worden of het koninklijk besluit tot verschuiving van de verkiezingsdatum nog wel een wettelijke grond heeft.

⁶ Kamerstukken II 1996/1997, 25 227, nr. 3.

- basisscholen zijn mogelijk niet bereid de hele dag lokalen ter beschikking te stellen (enkele groepen kunnen in plaats van een halve dag een hele dag geen les krijgen);
- kans op vernieling is groter indien stembureaus al op vrijdag worden ingericht;
- het plaatsen van stemmachines gebeurt nu op de twee dagen voor de verkiezingen, hetgeen bij een stemming op maandag betekent dat dit in het weekend of voorafgaande aan het weekend dient plaats te vinden;
- de maandag is bij gemeenten een van de drukste dagen (en bij publieksafdelingen specifiek);
- in het weekend geplaatste aanduidingen van het stembureau c.q. verwijzigingsborden kunnen door vandalisme vernield of meegenomen worden.

Er lijken, gelet op het voorgaande, reële uitvoeringstechnische bezwaren te bestaan bij gemeenten tegen het stemmen op maandag, ook al worden deze bezwaren niet door alle gemeenten gedeeld. De Kiesraad meent dan ook dat het niet wenselijk is op deze dag verkiezingen te houden.

Conclusie ten aanzien van de dag van stemming

Er bestaan vanuit uitvoeringstechnisch oogpunt geen bezwaren tegen een stemming op dinsdag. Met het oog op de voorbereiding van de stemming (met name inrichting stemlokalen) bestaan er wel uitvoeringstechnische bezwaren tegen de maandag als verkiezingsdag.

Hoogachtend,

mr. C. Borman
ondervoorzitter

mr. drs. E.B. Pronk,
secretaris

de minister van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties
Mr. K.G. de Vries
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

CW01/66270

KR01/74756

19 juni 2001

Mw. mr. drs. A.G. van Dijk

070-426 7169

Advies inzake wijziging van de Kieswet in
verband met het project 'Kiezen op Afstand'
(KoA)

Geachte heer De Vries,

Mede namens de minister van Grote Steden- en Integratiebeleid zond u bij brief van 26 april jl. de Kiesraad een conceptwetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet, houdende tijdelijke regels ter zake van experimenten in het kader van het project 'Kiezen op Afstand'. Hierbij stelde u de Kiesraad in de gelegenheid u zijn opvatting over het conceptwetsvoorstel kenbaar te maken. Onderstaand advies is voorbereid in de vergadering van de Raad van 16 mei 2001. De Kiesraad heeft gebruikgemaakt van de mogelijkheid zich nader te laten informeren over het project 'Kiezen op Afstand' in het algemeen en de achtergronden van het wetsvoorstel in het bijzonder door de behandelend ambtenaren van uw ministerie.

Algemeen

Allereerst hecht de Raad eraan te benadrukken dat hij er voorstander van is, dat hedendaagse technieken waar dat verantwoord mogelijk is, worden aangewend ten behoeve van het gemak van de kiezer en van de met de uitvoering van de verkiezingen belaste organen, zoals het gemeentebestuur en de stembureaus. Indien vast staat dat geen afbreuk wordt gedaan aan het geheime karakter, de toegankelijkheid en de betrouwbaarheid van de stemming, bestaat in beginsel geen bezwaar tegen het gebruik van geavanceerde technieken bij de verkiezingen.

Het staat u blijkens de memorie van toelichting bij het conceptwetsvoorstel voor ogen dat het kiezers in eerste instantie mogelijk wordt gemaakt een stem uit te brengen

- in een stembureau naar keuze, zonder dat daarvoor een kiezerspas hoeft te worden aangevraagd en waarbij het stembureau eventueel ook buiten het kiesgebied van de verkiezing, waarvoor de stem wordt uitgebracht, kan zijn gelegen en
- in een 'virtueel' stembureau (waaronder valt te verstaan het stemmen via een beveiligde zuil in een openbare ruimte).

Beide mogelijkheden dienen het gemak van de kiezer omdat hij op meer plaatsen kan stemmen, zonder dat hij daarvoor voorafgaand aan de stemming extra handelingen hoeft te verrichten, zoals het aanvragen van een kiezerspas. Tegenover het bieden van dergelijke mogelijkheden staat de Raad in beginsel positief, mits aan de in de vorige alinea genoemde voorwaarden met betrekking tot stemgeheim, toegankelijkheid en betrouwbaarheid van de stemming is voldaan. De Raad stemt in met

de constatering in de memorie van toelichting dat invoering van deze mogelijkheden wijziging van de Kieswet vergt.

Begrip experiment

De Kiesraad is van mening dat het karakter van een stemming voor een algemeen vertegenwoordigend orgaan zich slecht verdraagt met het houden van experimenten, in de zin van proefnemingen om iets nieuws, in dit geval nieuwe technieken, uit te proberen. Niet voor niets zijn de verkiezingen voor algemeen vertegenwoordigende organen met tal van waarborgen omgeven en tot in detail geregeld. Gelet op het bijzondere karakter van de verkiezingen zouden daarbij dan ook alleen experimenten moeten worden gehouden indien het anders onmogelijk of onnodig risicovol zou zijn de voorgestane technieken te ontwikkelen en in te voeren. De Kiesraad is er echter niet van overtuigd dat voor de ontwikkeling en de toepassing van technieken met behulp waarvan de hiervoor geschetste mogelijkheden aan de kiezer kunnen worden geboden, experimenten bij de stemming noodzakelijk zijn.

De Kiesraad heeft begrepen dat er geen sprake zal zijn van het houden van experimenten in de hiervoor aangegeven betekenis. Het zou de bedoeling zijn alleen te 'experimenteren' met technieken die in een proefpraktijk reeds hebben bewezen zonder meer geschikt te zijn voor een stemming voor een algemeen vertegenwoordigend orgaan. Omdat het echter per definitie niet mogelijk zal zijn in 2003 dergelijke technieken voor het hele land in te voeren, bijvoorbeeld vanwege de onmogelijkheid op zo grote schaal de infrastructuur te hebben aangepast, wordt in de Kieswet een basis geschapen om tot invoering op beperkte schaal over te gaan. Indien dit inderdaad de bedoeling is, drukt in de ogen van de Kiesraad het begrip experiment niet goed uit wat wordt bedoeld. In dat geval is er veeleer sprake van gefaseerde invoering van nieuwe technieken bij de stemming. Dat zou dan ook tot uitdrukking moeten worden gebracht in de Kieswet en de memorie van toelichting. Overigens heeft de Raad tegen gefaseerde invoering van beproefde en voor gebruik bij de verkiezingen goedgekeurde technieken geen bezwaar.

Ambitieuze en onzekere karakter experimenten

Los van de vraag wat het karakter van de experimenten zal zijn, gefaseerde invoering van beproefde technieken of proefnemingen op beperkte schaal, lijkt het tamelijk ambitieus deze reeds in 2003 te kunnen houden. Met name wijst de Raad op de noodzaak van een voor alle stembureaus in het experimenteergebied raadpleegbaar register van de kiezers uit het gebied gekoppeld aan gegevens uit de virtuele stembureaus en de problemen die samenhangen met de keuze te stemmen via een open netwerk. Op beide aspecten wordt hieronder nog nader ingegaan.

Tevens acht de Raad het, los van het karakter van de experimenten, bezwaarlijk dat de wetgever bij voorbaat instemt met invoering van technieken waarop hij geen enkel zicht heeft. Uit de toegezonden stukken is het de Raad althans niet gebleken dat er al concreet zicht bestaat op nieuwe technieken die voldoen aan genoemde voorwaarden en die zonder onaanvaardbare risico's bij een stemming kunnen worden toegepast. De algemene noties waaraan een techniek moet voldoen zijn weliswaar opgenomen in artikel J 34b, maar het komt aan op de uitwerking bij algemene maatregel van bestuur. De wetgever staat buiten spel wat betreft de belangrijkste keuzen, die de wijze waarop een stem wordt uitgebracht en de daarvoor geldende regels in belangrijke mate kunnen beïnvloeden. In dit opzicht is er een verschil met de invoering van paragraaf 7 van hoofdstuk J inzake het stemmen anders dan door middel van stembiljetten in 1989; een paragraaf die grote gelijkenis vertoont met de voorgestelde nieuwe paragraaf. De beide Kamers hadden toen uitstekend zicht op de stemtechnieken die de regering destijds voor ogen stonden. Dat waren de al in gebruik zijnde stemmachines. Dat de toen opgenomen paragraaf ook invoering van andere stemmachines mogelijk maakte doet daaraan niet af. Centraal bleven staan de openbare stemming in een stembureau en openbare telling van de stemmen per stembureau.

Betrokkenheid Kiesraad bij ontwikkeling en invoering van nieuwe technieken

Omdat het wetsvoorstel geen inzicht geeft in de aard van de nieuwe technieken en de wijze waarop deze worden toegepast, vraagt de Kiesraad nadrukkelijk hem bij de nadere uitwerking te betrekken. Aan dit verzoek ligt ook ten grondslag dat de Raad optredend als centraal stembureau voor de landelijke verkiezingen verantwoordelijk is voor een juiste en tijdige vaststelling van de uitslag waarvoor hij mede afhankelijk is van een goed verloop van de stemming. De Raad stelt het op prijs als

hij tijdig in het proces kan aangeven wel of geen vertrouwen te hebben in de voorgestelde experimenten.

Stemmen via een open netwerk

Uit de brief die u samen met uw ambtgenoot van Grote Steden- en Integratiebeleid op 4 oktober vorig jaar aan de Tweede Kamer zond¹ blijkt dat er voor is gekozen gebruik te gaan maken van een open netwerk bij de stemming, ondanks de negatieve advisering van Het Expertisecentrum hierover. Dit leidt tot verschillende vragen die in de memorie van toelichting niet worden beantwoord.

- In hoeverre kan een netwerk eenvoudig toegankelijk zijn voor de kiezer en voor openbare controle op het tellen van de stemmen en tevens worden beveiligd tegen computerverstoringen door hackers?
- In hoeverre kunnen stemmen zodanig worden versleuteld dat ze wel kunnen worden geteld maar niet kunnen worden herleid tot een individuele kiezer? (Deze problematiek doet zich bij de huidige stemmachines niet voor omdat de kiezer daar ten opzichte van de machine anoniem is, hij maakt zich immers niet langs elektronische weg bekend, maar uitsluitend in persoon ten aanzien van de leden van het stembureau.)

Al eerder is aangegeven dat de Raad experimenten met verkiezingen in 2003 ambitieus acht. Dit wordt mede ingegeven door deze onbeantwoorde vragen. Het is de Raad niet duidelijk op welke gronden wordt verwacht dat het binnen afzienbare tijd mogelijk zal zijn met inachtneming van de randvoorwaarden die een stemming nu eenmaal vergt, een stem via een open netwerk uit te brengen. De Raad wijst erop dat nog in de memorie van toelichting bij de Tijdelijke referendumwet is vermeld dat het thans nog niet mogelijk is de indiening van een inleidend verzoek en het afleggen van ondersteuningsverklaringen voor een referendum te doen met behulp van elektronisch datacommunicatie omdat betrouwbaarheid onvoldoende is verzekerd. Het betrouwbaar indienen van dergelijke verzoeken langs elektronische weg lijkt eenvoudiger te kunnen worden gerealiseerd dan het uitbrengen van een stem via een open netwerk. Op basis van het voorgelegde wetsvoorstel zal het overigens niet mogelijk zijn te experimenteren met elektronische verzoeken en ondersteuningsverklaringen in de referendumprocedure. Dit doet de vraag rijzen of dat een bewuste keuze is.

Kiezers die op traditionele wijze willen stemmen

Overigens sluit de Kiesraad niet uit dat het in de toekomst mogelijk zal zijn een stem uit te brengen vanaf een willekeurige locatie. Nu de overheid een proces in gang wil zetten om die ontwikkeling te bespoedigen, is bezinning nodig op de vraag hoe wordt gewaarborgd dat kiezers die hiervan geen gebruik willen of kunnen maken betrokken blijven bij de verkiezingen. Weliswaar wordt in de memorie van toelichting aangegeven dat het niet de bedoeling is dat in 2003 in de experimenteergebieden het aantal stembureaus wordt verminderd, maar dat standpunt is - ervan uitgaande dat het mogelijk zal worden vanaf willekeurige locaties te stemmen - voor latere jaren niet erg realistisch.

Ongelijke positie kiezers

De Kiesraad vraagt aandacht voor het feit dat door de voorgenomen experimenten kiezers hierdoor in een ongelijke positie worden geplaatst. Een kiezer die in een experimenteergemeente woont, heeft immers meer mogelijkheden om zijn stem uit te brengen dan een kiezer die elders woont. Het verdient aanbeveling aan dit aspect in de memorie van toelichting aandacht te besteden.

Gevolgen falen experiment

De memorie van toelichting gaat ten onrechte niet in op de gevolgen van een onverhoopt mislukken van een experiment, bijvoorbeeld doordat het netwerk tijdens het experiment uitvalt. De Raad gaat ervan uit dat het niet mogelijk zal zijn te achterhalen welke kiezers hebben gestemd in de virtuele stembureaus. Indien dat juist is, zal bij mislukking van het experiment de stemming in de gehele gebied waar het experiment heeft gefaald, ongeldig worden verklaard. Dit betekent dat ook de kiezers die op traditionele wijze hun stem hebben uitgebracht opnieuw zullen moeten gaan stemmen. De precieze omvang van de gevolgen is wellicht mede afhankelijk van de wijze waarop de stemmen die worden uitgebracht in de virtuele stembureaus worden opgeslagen en geteld. Het is zaak bij de regeling van opslag en telling van stemmen de eventuele gevolgen voor een mislukking mee te wegen. In het algemeen is het wenselijk de noodzaak en omvang van een herstemming tot het uiterste te

¹ Kamerstukken II 2000/2001, 27 400 VII, nr. 6.

beperven, onder meer omdat ten tijde van de herstemming de onofficiële uitslag bekend is en deze de herstemming zal kunnen beïnvloeden.

Een herstemming heeft gevolgen voor het tijdstip waarop de uitslag wordt vastgesteld en kan bij verkiezingen voor provinciale staten gevolgen hebben voor de Eerste-Kamerverkiezingen. Bij de huidige wijze van stemuitbrenging zal doorgaans hooguit in een enkel stembureau de stemming ongeldig zijn. Het is de vraag of gelet op de relatie van statenverkiezingen met de Eerste-Kamerverkiezingen het houden van experimenten juist bij statenverkiezingen, de meest gelukkige keuze is.

Begrip stemtechniek

In artikel J 34, eerste lid, wordt gesproken van stemtechnieken. Deze term doet vermoeden dat de beoogde experimenten steeds betrekking hebben op de techniek die wordt gebruikt bij het uitbrengen van de stem. Dit is echter blijkens de memorie van toelichting niet de bedoeling. Een experiment kan ook uitsluitend betrekking hebben op het uitbrengen van een stem in een stembureau naar keuze. Dat kan heel goed worden ingevoerd in combinatie met de huidige wijzen van stemuitbrenging (stembiljet en stemmachine of stem-pc). Wel vergt het stemmen in een stembureau naar keuze zonder voorafgaande toestemming, de beschikbaarheid van een voor alle stembureaus toegankelijk kiezersregister met de namen van de kiesgerechtigden voor de desbetreffende stemming. Een dergelijk register lijkt anders dan bedoeld niet te vallen onder het begrip stemtechniek. De Raad adviseert daarom in artikel J 34, eerste lid, "nieuwe stemtechniek" te vervangen door "nieuwe technieken ten behoeve van stemmingen" of door "nieuwe technische voorzieningen ten behoeve van stemmingen".

Beschikbaarheid landelijk raadpleegbaar kiezersregister

In paragraaf 6 van de memorie van toelichting wordt in de toelichting op artikel J 34d vermeld dat het *waarschijnlijk* noodzakelijk zal zijn dat tijdens het experiment ook in stemlokalen een aansluiting op het op afstand raadpleegbaar kiezersregister beschikbaar zal zijn. Het komt de Raad voor dat dit zonder meer noodzakelijk is indien de mogelijkheid wordt geboden te stemmen in een stembureau naar keuze of in een virtueel stembureau. Alleen met behulp van een zodanig register kan het stembureau ten aanzien van een kiezer die zich komt melden, beoordelen of de kiezer niet reeds eerder in een ander, al dan niet virtueel, stembureau zijn stem heeft uitgebracht. Hierbij gaat de Raad ervan uit dat het mogelijk zal zijn dat in het register wordt aangetekend dat een kiezer zijn stem heeft uitgebracht. Indien een stem wordt uitgebracht in een virtueel stembureau zal deze aantekening automatisch moeten worden gemaakt.

Artikel J 34d

In de toelichting op artikel J 34d is aangegeven dat het de bedoeling is dat de gang van zaken tijdens een experiment zoveel mogelijk overeenkomt met de procedures die zijn beschreven in de Kieswet en het Kiesbesluit. Dit roept de vraag op waarom dit uitgangspunt niet is vastgelegd in artikel J 34d, terwijl dat ten aanzien van stemmachines wel is gebeurd in J 34, eerste lid. Een dergelijke bepaling staat er niet aan in de weg dat op onderdelen zal worden afgeweken van de thans in de Kieswet en het Kiesbesluit geregelde procedures. Eventueel kan worden gekozen voor de formulering "zo veel mogelijk overeenkomstig, en zo nodig in afwijking van". Afwijkingen zullen overigens onvermijdelijk zijn gegeven de fundamentele veranderingen die men voorstaat.

In artikel J 34d is niet voorzien in de mogelijkheid af te wijken van hoofdstuk O (de taak van het hoofdstembureau bij de vaststelling van de uitslag). De Raad kan zich voorstellen dat dit wel wenselijk is. Bijvoorbeeld in die zin dat wordt geregeld dat het hoofdstembureau de aantallen stemmen die via de virtuele stembureaus zijn uitgebracht vast stelt en mee neemt bij de vaststelling van de uitslag voor de kieskring. Het is natuurlijk ook mogelijk dit op te dragen aan de gemeenten waar virtuele stembureaus zijn gevestigd.

Vormgeving en relatie met Trw

Het komt de Raad voor dat een tijdelijke regeling als de voorgestelde om wetstechnische redenen beter de vorm van een afzonderlijke tijdelijke wet kan hebben dan de vorm van een tijdelijke wijziging van de Kieswet, tenzij wordt bedoeld nieuwe technieken gefaseerd in te voeren. In de tijdelijke wet kan voor zover nodig worden afgeweken van de Kieswet en de Tijdelijke referendumwet. Er wordt in de

ogen van de Raad te gemakkelijk van uitgegaan dat het niet nodig is af te wijken van de Tijdelijke referendumwet. De Raad adviseert de relatie tussen de experimenteerbepalingen en de Tijdelijke referendumwet nog eens goed in ogenschouw te nemen. Hij wijst daarbij in het bijzonder op de artikelen 116, 118, 119, en 120 en hoofdstuk 9 van de Tijdelijke referendumwet.

Conclusies

Op grond van het bovenstaande zijn de belangrijkste conclusies van de Raad:

1. Mits het stemgeheim, de betrouwbaarheid en de toegankelijkheid van de stemming zijn verzekerd, bestaat er geen bezwaar tegen kiezers de mogelijkheid te bieden hun stem uit te brengen in een stembureau naar keuze zonder dat daarvoor een kiezerspas is vereist of eventueel in een 'virtueel' stembureau. Invoering van bedoelde mogelijkheden vergt wijziging van de Kieswet en uitvoeringsregelgeving. Over de betrouwbaarheid van het stemmen via een open netwerk op korte termijn heeft de Kiesraad de nodige vragen.
2. De Kiesraad acht de voornemens al in 2003 de mogelijkheid te bieden te stemmen in een stembureau naar keuze of een virtueel stembureau ambitieus. De Raad heeft er bezwaar tegen als in dat jaar experimenten worden gehouden met nieuwe technieken, in de zin van proefnemingen om nieuwe technieken uit te proberen, tenzij aannemelijk wordt gemaakt dat het anders niet mogelijk is de technieken te ontwikkelen en in te voeren. Met de stemming voor een verkiezing voor een algemeen vertegenwoordigend orgaan moet gelet op de aard daarvan alleen worden geëxperimenteerd als dat onontkoombaar is.
3. Indien bedoeld is dat nieuwe beproefde technieken zodra dat mogelijk is gefaseerd worden ingevoerd, dient dat in de tekst van de wet en de memorie van toelichting tot uitdrukking te worden gebracht.
4. Het is de vraag of voor het houden van experimenten of gefaseerde invoering van nieuwe technieken een wettelijke basis moet worden gecreëerd voordat de wetgever zicht heeft op de aard van die nieuwe technieken.
5. Indien experimenteerbepalingen op korte termijn noodzakelijk worden geacht, adviseert de Raad deze niet op te nemen in de Kieswet, maar in een afzonderlijke tijdelijke wet waarin van de Kieswet en de Tijdelijke referendumwet wordt afgeweken. In de toelichting zou in elk geval aandacht moeten worden besteed aan de noodzaak van het houden van experimenten en aan de gevolgen van het falen van een experiment voor de desbetreffende stemming.

De Kiesraad adviseert u met het bovenstaande rekening te houden.

Hoogachtend,

F.J.W.M. van Dooren,
voorzitter

mr. drs. A.G. van Dijk
secretaris

de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
De heer mr. K.G. de Vries
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

CW00/100889

KR01/102421

30 januari 2001

Mw. mr. drs. A.G. van Dijk

070-426 8523

Termijn tussen stemming en eerste samenkomst
nieuwe Tweede Kamer; notitie van de commissie
voor de Geloofsbrieven

Zeer geachte heer De Vries,

Bij brief van 13 december 2000 zond u de Kiesraad een notitie van de commissie voor de Geloofsbrieven van de Tweede Kamer d.d. 14 november 2000 en een brief van de griffier van de Tweede Kamer d.d. 22 november 2000 inzake een snellere installatie van de Tweede Kamer na de verkiezing, met het verzoek om een reactie. Hierbij voldoet de Kiesraad aan uw verzoek. In zijn reactie beperkt de Kiesraad zich tot die aspecten van de notitie van de commissie voor de Geloofsbrieven die verband houden met de werkzaamheden van de Raad na de verkiezingen.

Algemeen

Blijkens haar notitie acht de commissie de mogelijkheid aanwezig dat het centraal stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer, hierna korthedshalve aangeduid als Kiesraad, reeds op de vrijdag na de dag van de stemming de uitslag van de verkiezing vaststelt, in plaats van de maandag daarna.

In zijn advies van 20 november jl. inzake verkorting van de termijn tussen de stemming voor de Tweede-Kamerverkiezing en de eerste samenkomst van de nieuwe Tweede Kamer, heeft de Kiesraad aangegeven dat een periode van ongeveer vijf dagen na de sluiting van de stembureaus nodig is voordat de uitslag officieel kan worden vastgesteld. Dit komt overeen met hetgeen u aan de Tweede Kamer heeft gemeld in uw notitie over verkorting van de termijn tussen stemming en eerste samenkomst (Kamerstukken II 2000-2001, 27 458). Uitgaande van een stemming op woensdag kan de uitslag derhalve op maandag worden vastgesteld.

Alvorens nader in te gaan op de redenen waarom enkele dagen nodig zijn voor de vaststelling van de uitslag, benadrukt de Raad dat een vertegenwoordigend orgaan zo spoedig als mogelijk is na de

stemming in nieuwe samenstelling bijeen dient te komen. Herhaald zij wat de Kiesraad over dit onderwerp opmerkte naar aanleiding van het voorontwerp dualisering gemeentebestuur: "Zodra voor een vertegenwoordigend orgaan verkiezingen hebben plaatsgevonden vervalt materieel de legitimatie van het orgaan in oude samenstelling. Voor de voortgang van het bestuur is het wenselijk dat het orgaan in nieuwe samenstelling zo spoedig mogelijk in functie treedt." Dit neemt niet weg dat zeker in het geval van verkiezingen op nationaal niveau de procedure rond vaststelling van de uitslag en de toelating van nieuwe leden niet zorgvuldig genoeg kan zijn. De beslissing omtrent de toelating van nieuwe leden door de Tweede Kamer is niet vatbaar voor beroep. Datzelfde geldt voor de beslissing van de Kiesraad inzake de vaststelling van de uitslag en de beslissing van de Tweede Kamer op eventuele geschillen die met betrekking tot de verkiezing rijzen. De kiezer moet er op kunnen rekenen dat de leden van het vertegenwoordigend orgaan op grond van een nauwkeurig vastgestelde verkiezingsuitslag recht hebben op de zetel die aan hen is toegekend.

Gebruik van elektronische hulpmiddelen

De Kiesraad hecht eraan een misverstand dat kennelijk bij de commissie voor de Geloofsbrieven leeft, weg te nemen: sinds jaren wordt de uitslag berekend met behulp van computerprogrammatuur. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de op diskette aangeleverde gegevens van de negentien hoofdstembureaus.

Ter toelichting bij het hieronder gegeven overzicht van de stappen die na de stemming worden genomen ter vaststelling van de uitslag, wordt over de gebruikte elektronische hulpmiddelen en de informatie-uitwisseling tussen de organen die bij de vaststelling van de uitslag zijn betrokken, nog het volgende opgemerkt. Bij verkiezingen wordt om veiligheidsredenen uitsluitend met zogenaamde stand-alone apparatuur gewerkt. Dit geldt zowel voor de stemmachines als voor de apparatuur waarmee de verkiezingsuitslag wordt berekend. Apparatuur verbonden in een netwerk blijkt in de praktijk kwetsbaarder dan apparatuur die dat niet is. De keuze om niet met een netwerk te werken, heeft gevolgen voor de wijze waarop gegevens tussen stembureaus en gemeenten, tussen gemeenten en hoofdstembureaus en tussen hoofdstembureaus en Kiesraad worden uitgewisseld, nog los van de vereisten die in de Kieswet worden gesteld aan de schriftelijke vastlegging van de door (hoofd)stembureaus verrichte handelingen in processen-verbaal en de overbrenging daarvan naar de Kiesraad respectievelijk de Tweede Kamer.

Overdracht van gegevens in persoon, of dat nu gegevens op schrift of op andere gegevensdragers betreft, heeft bovendien als voordeel dat minder dan bij elektronische toezending vragen kunnen rijzen over de bevoegdheid van de afzender. Vooralsnog ontbreken voldoende verificatiemogelijkheden bij elektronische toezending. Bij verzending van gegevens via e-mail, zoals door de commissie is voorgesteld, blijft het nodig deze gegevens te vergelijken met de schriftelijke stukken. Zoals u bekend is, is de vraag of elektronische gegevensuitwisseling bij de vaststelling van de verkiezingsuitslag formeel mogelijk zou moeten zijn en, zo ja, welke beveiligingen in dat geval aangebracht moeten worden, onderdeel van een omvangrijk onderzoeksproject van Het Expertisecentrum, dat in opdracht van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Kiesraad is opgestart. Op de uitkomsten van dat onderzoek kan uiteraard niet vooruit worden gelopen.

Overigens merkt de Raad op dat overbrenging van de processen-verbaal van de hoofdstembureaus en de diskettes met gegevens geen aanmerkelijk tijdverlies betekent. Ook de verst van Den Haag gevestigde hoofdstembureaus zijn in staat binnen enkele uren na de zitting van het hoofdstembureau de documenten en de bijbehorende diskettes in handen van de Kiesraad te stellen.

Werkzaamheden vanaf de dag van de stemming tot en met de vaststelling van de uitslag

Uitgaande van een stemming op woensdag worden hieronder de werkzaamheden met het oog op de vaststelling van de uitslag met ingang van de dag van de stemming tot en met de dag waarop de verkiezingsuitslag wordt bekendgemaakt, per dag weergegeven.

Woensdag	<p>Na sluiting van de stemming om 20.00 uur - in de toekomst mogelijk om 21.00 uur - vangt de telling door het stembureau aan (hoofdstuk N van de Kieswet). Indien stemmachines worden gebruikt is hiervoor slechts weinig tijd nodig; bij handmatige telling moet worden gerekend op enkele uren werk. Na de stemopneming maakt de voorzitter van het stembureau het aantal stemmen per kandidaat en per lijst bekend. Door aanwezige kiezers kunnen mondeling bezwaren worden ingebracht, die vervolgens in het proces-verbaal worden opgenomen (artikelen N 8 tot en met N 10 van de Kieswet). De mogelijkheid voor kiezers om bezwaren in te brengen is een belangrijke element in dit proces, waarvoor ruimte moet zijn en blijven.</p> <p>Na ontvangst van de processen-verbaal van de stembureaus stelt de burgemeester het aantal stemmen per kandidaat en per lijst voor de gehele gemeente vast (artikel N 11 van de Kieswet). Indien stemmachines worden gebruikt zijn deze gegevens ook elektronisch beschikbaar.</p> <p>Gemeenten waar stemmachines worden gebruikt, hebben de uitslag binnen twee uur na sluiting van de stembureaus gereed, mits alle stembureaus hun proces-verbaal direct na afronding van de werkzaamheden van het stembureau overbrengen naar de burgemeester of een daartoe aangewezen ambtenaar.</p> <p>Gemeenten waar handmatig wordt geteld hebben meer tijd nodig. De stembureaus zijn daar pas later in de avond klaar met het tellen van de stemmen. In de twee grootste gemeenten waar met behulp van stembiljetten wordt gestemd, Amsterdam en Rotterdam, is de uitslag soms pas donderdagochtend gereed. Daarbij wordt 's nachts doorgewerkt. De gegevens die deze grote steden 's avonds laat aan het ANP aanleveren, zijn vaak gebaseerd op tellingen in een deel van de stembureaus of sneltellingen op lijstniveau.</p> <p>In de gemeente Den Haag worden ook de aantallen stemmen vastgesteld die zijn uitgebracht door Nederlanders in het buitenland. De burgemeester van Den Haag kan de vaststelling pas doen, nadat alle processen-verbaal van briefstembureaus buiten Nederland per telefax te zijner kennis zijn gebracht. Mede gezien het tijdsverschil tussen sommige plaatsen waar briefstembureaus zijn ingesteld en Nederland, kunnen gegevens van die briefstembureaus nog in de nacht van woensdag op donderdag of donderdagochtend binnenkomen.</p>
Donderdag	<p>Gemeenten die de vaststelling van de aantallen stemmen per kandidaat en per lijst op woensdag nog niet hebben voltooid, ronden de werkzaamheden daartoe donderdag af. Alle gemeenten leveren hun gegevens aan aan het desbetreffende hoofdstembureau. Zo goed als alle gemeenten leveren de gegevens ook op diskette aan.</p> <p>Het hoofdstembureau stelt de aantallen stemmen per kandidaat en per lijst in de</p>

	<p>desbetreffende kieskring vast (artikel O 2 van de Kieswet). Dit wordt elektronisch gedaan, met dien verstande dat de niet op diskette aangeleverde gegevens met de hand moeten worden ingevoerd. Het hoofdstembureau heeft tijd nodig om contact op te nemen met gemeenten over eventuele omissies en (vermeende) fouten in de uitslag. Het hoofdstembureau zal er in beginsel in slagen in de loop van de donderdag de uitslag voor de kieskring gereed te hebben. Voor gevallen waarin een en ander niet geheel vlekkeloos verloopt moet echter enige extra tijd voor het hoofdstembureau beschikbaar zijn. Bovendien dient de zitting van het hoofdstembureau bedoeld in artikel O 1 van de Kieswet in het openbaar te worden gehouden en moet het hoofdstembureau zich kunnen voorbereiden op eventuele bezwaren en vragen van aanwezige kiezers.</p>
Vrijdag	<p>Overeenkomstig artikel O 1 van de Kieswet stelt het hoofdstembureau de uitslag vast in een zitting om 10 uur 's ochtends. Deze zitting is openbaar en aanwezige kiezers kunnen bezwaren mondeling indienen.</p> <p>Direct na de zitting worden de processen-verbaal van de zittingen van de hoofdstembureaus en de bijbehorende diskettes naar de Kiesraad gebracht. Indien zich geen problemen voordoen, is de op basis van de diskettes van de hoofdstembureaus door de computer berekende einduitslag uiterlijk aan het begin van de avond beschikbaar. Vervolgens wordt het concept-procesverbaal nauwkeurig doorgenomen. Daarbij wordt bijvoorbeeld beoordeeld of er geen opmerkelijke verschillen zijn in vergelijking tot de reeds gepubliceerde gegevens van het ANP, hetgeen zou kunnen wijzen op vergissingen die zijn gemaakt binnen het totale traject stembureaus – gemeenten – hoofdstembureaus – Kiesraad.</p>
Zaterdag/ Zondag	<p>De Kiesraad gebruikt het weekend zo nodig om contact op te nemen met hoofdstembureaus en gemeenten over eventuele onduidelijkheden en vergissingen. Daarbij moet vermeld worden dat het soms tijd en moeite kost om in het weekend de noodzakelijke informatie van de gemeenten te verkrijgen.</p>
Maandag	<p>Bekendmaking van de uitslag in een openbare zitting. Ten aanzien van het tijdstip van bekendmaking bepaalt artikel P 20 van de Kieswet slechts dat dit zo spoedig mogelijk moet gebeuren. Het tijdstip van de openbare zitting moet al van te voren worden bekendgemaakt (artikel P 20, tweede lid, van de Kieswet).</p>

Conclusies en mogelijke alternatieven

Bovenstaande beziend, komt de Kiesraad tot de conclusie dat de enige tijdwinst die kan worden behaald in de termijn tussen stemming en bekendmaking van de verkiezingsuitslag door de Kiesraad, zonder dat de zorgvuldigheid ernstig geweld wordt aangedaan, is gelegen in de periode die aanvangt als alle processen-verbaal van de hoofdstembureaus bij de Kiesraad ontvangen zijn. Indien verzekerd kan worden dat op zaterdagochtend in alle gemeenten verkiezingsfunctionarissen bereikbaar zijn die gegevens kunnen verstrekken, zou, aangenomen dat de kwesties waarover nog nader contact nodig is, eenvoudig en snel kunnen worden opgelost, in de loop van de zaterdagmiddag de verkiezingsuitslag kunnen worden bekendgemaakt in een openbare zitting van de Kiesraad. Indien deze zitting van de

Kiesraad op zaterdag zal moeten plaatsvinden dan zal dit in de Kieswet als afwijking van de algemene regeling van artikel Z 12 uitdrukkelijk moeten worden bepaald. Direct na bekendmaking van de uitslag kunnen de benoemingsbrieven aan de Tweede Kamer worden overhandigd. De Kiesraad wijst voor wat betreft de procedure rond de benoemingsbrieven naar zijn advies van 20 november jl.

Een andere mogelijkheid is dat de stemming voortaan niet meer op woensdag maar op maandag of dinsdag wordt gehouden. Bij een verkiezing op maandag ligt het in de rede de termijn tussen kandidaatstelling en stemming (nu 43 dagen) met één dag te verkorten, en de kandidaatstelling op maandag te laten vallen. Gelet op het bovenstaande tijdschema betekent een stemming op maandag of dinsdag dat de uitslag donderdagmiddag respectievelijk vrijdagmiddag kan worden bekendgemaakt. In de praktijk blijkt het op doordeweekse dagen eenvoudiger te zijn nog ontbrekende gegevens bij de gemeenten te achterhalen of te overleggen over gegevens. Om die reden gaat de voorkeur van de Kiesraad uit naar het houden van de stemming op maandag of dinsdag, indien de Raad voortaan geacht wordt de uitslag op de derde dag na de stemming bekend te maken. Wel is de beschikbaarheid van schoollokalen voor stembureaus een punt van aandacht bij het houden van de stemming op maandag of dinsdag in plaats van woensdag.

Een geringe verkorting van de termijn tussen stemming en bekendmaking van de uitslag is dus in beginsel mogelijk. Daarbij merkt de Kiesraad wel op, dat hoe korter de termijnen zijn, hoe groter de kans is dat een fout niet tijdig wordt ontdekt, de uitslag op grond daarvan niet juist wordt vastgesteld en op basis van die onjuiste uitslag een of meer kandidaten ten onrechte tot lid worden benoemd en toegelaten. Herhaald wordt dat geen beroep tegen de beslissing omtrent toelating open staat.

Indien van de Kiesraad wordt gevraagd de uitslag op kortere termijn vast te stellen en openbaar te maken dan thans het geval is, dan stelt de Raad voor de dag en het tijdstip van de openbare zitting waarin de Raad de uitslag bekendmaakt vast te leggen in de Kieswet. Tevens kan daarbij worden gedacht aan een bepaling die de Raad de mogelijkheid geeft tot enig uitstel daarvan, indien bijzondere omstandigheden, de uitslag betreffende dat noodzakelijk maken.

Het is uiteraard niet aan de Kiesraad de afweging te maken tussen een zo zorgvuldig mogelijke procedure enerzijds en een eerdere samenkomst van de nieuwe Kamer anderzijds. De Kiesraad is bereid de verkiezingsuitslag op zo kort mogelijke termijn vast te stellen, maar wenst wel een procedure waarbij hij in redelijkheid de verantwoordelijkheid voor die uitslag kan waarmaken en dragen.

De Raad is graag bereid, indien de commissie voor de Geloofsbriefen dat wenst, met de commissie in overleg te treden over de procedure rond de berekening van de verkiezingsuitslag. Een afschrift van deze brief is gezonden aan de commissie.

Hoogachtend,
voorzitter,

secretaris,

F.J. W.M. van Dooren

A.G. van Dijk

KIESRAAD

00/123

Aan
de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
De heer mr. K.G. de Vries
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Min. BZK			
afdeling: <i>Kiesraad</i>			
agendano: <i>KR00/198085</i>			
Ingek.: 24 NOV 2000			
<i>Beus</i>			

Bijlagen

Uw kenmerk
CW2000/U91698

Ons kenmerk
KR00/U98085
Doorkiesnummer
070-426 8523

Datum
24 november 2000

Toelichtingen bij
Mw. mr. A.G. van Dijk
Onderwerp

Wijziging Kiesbesluit i.v.m. goedkeuring en
gebruik van stembalies voor meer dan twee
stemmingen

Zeer geachte heer De Vries,

Bij brief van 27 oktober 2000 heeft u de Kiesraad advies gevraagd over een voorstel tot wijziging van het Kiesbesluit in verband met de goedkeuring en het gebruik van stembalies voor meer dan twee stemmen tegelijkertijd. Het voorstel houdt onder meer verband met het voorstel voor de Tijdelijke referendumwet. Inwerkingtreding van de Tijdelijke referendumwet doet de kans dat er meer dan twee stemmen tegelijkertijd worden gehouden, toenemen. Onder de huidige regelgeving kan een stembalie voor niet meer dan twee stemmen tegelijkertijd worden goedgekeurd en gebruikt. De Kiesraad heeft hierop reeds gewezen in zijn advies van 24 november 1999 over de Tijdelijke referendumwet.

De Kiesraad stemt in met de keuze het gebruik van de stembalie voor meer dan twee stemmen tegelijkertijd te regelen in het Kiesbesluit en met de daarvoor gegeven motivering in de nota van toelichting, en niet te kiezen voor een (tijdelijke) afwijking van het Kiesbesluit in het Tijdelijk referendumbesluit. Wel beveelt de Kiesraad aan in de nota van toelichting nadrukkelijk aan te geven dat artikel J 6 van de Kieswet, dat mede de basis biedt voor de in het Kiesbesluit voorgestelde wijzigingen, niet uitsluitend de combinatie van twee stemmen toestaat. De tekst van artikel J 6 kan ten onrechte de suggestie wekken dat het uitsluitend mogelijk is een uit de Kieswet voortvloeiende stemming te combineren met één door de gemeenteraad uitgeschreven stemming en dus ziet op het houden van twee stemmen tegelijkertijd. Indien dit het geval zou zijn, dan zou dit artikel uiteraard niet kunnen dienen als basis voor uitvoeringsvoorschriften ten behoeve van het houden van meer dan twee stemmen tegelijk.

De Raad wijst erop dat ook de voorschriften met betrekking tot combinatie van stemmen in het Kiesbesluit de suggestie kunnen wekken dat het om twee stemmen gaat. Dit is bijvoorbeeld het geval in het te wijzigen artikel J 12a, waarin wordt gesproken over "de stemming ingevolge de Kieswet" en "de andere stemming".

Uit de aanhef van het voorstel blijkt dat de wijzigingen mede worden gebaseerd op artikel J 34 van de Kieswet. Dit betekent dat een voorhangprocedure nodig is. De Kiesraad betwijfelt of de grondslag van artikel J 34 juist is: de voorgestelde wijzigingen betreffen in

de eerste plaats voorschriften met het oog op de combinatie van stemmingen waarvoor artikel J 6 van de Kieswet de basis is en in de tweede plaats nadere regels voor de bij de stemming gebruikte *techniek* op grond van artikel J 33 van de Kieswet. Het gaat niet zozeer om nadere regels over het *stemmen* door middel van stemmachines.

In de nota van toelichting wordt opgemerkt dat het de bedoeling is, dat in het goedkeuringsbesluit wordt aangegeven voor hoeveel stemmingen tegelijk de stemmachine mag worden gebruikt. Impliciet volgt dit ook uit de voorgestelde tekst van artikel J 12a van het Kiesbesluit. De Kiesraad is hiervan geen voorstander. Het aantal stemmingen waarvoor een stemmachine, die geschikt is voor gebruik voor verscheidene stemmingen tegelijkertijd, kan worden ingezet is afhankelijk van het type stemming (bijvoorbeeld voor een verkiezing voor een vertegenwoordigend orgaan of voor een referendum). Praktisch zal het dan ook niet goed mogelijk zijn in een goedkeuringsbesluit aan te geven voor hoeveel stemmingen tegelijkertijd de stemmachine mag worden gebruikt. De Kiesraad adviseert daarom uit te gaan van goedkeuring van de stemmachine voor het gebruik van één stemming of voor het gebruik van meer dan een stemming tegelijkertijd. Gemeenten moeten vervolgens zelf beoordelen of in een concreet geval de stemmachine voor alle op dezelfde dag te houden stemmingen kan worden ingezet. Hierbij zal, afhankelijk van het type stemmachine, de omvang van het stempaneel een rol spelen. In het voorgestelde eerste lid van artikel J 14a, leest de Kiesraad overigens ook dat, anders dan blijkt de nota van toelichting is bedoeld, goedkeuring wordt gegeven voor het gebruik van één stemming of voor het gebruik van meer dan een stemming tegelijkertijd. Indien u het wenselijk acht dat de goedkeuring wordt gegeven voor een bepaald aantal stemmingen, dan dient dit in de tekst van artikel J 14a tot uitdrukking te worden gebracht. Indien de aanbeveling van de Kiesraad inzake de goedkeuring van stemmachines wordt gevolgd, moet in artikel J 12a van het Kiesbesluit "het desbetreffende aantal stemmingen tegelijk" worden vervangen door: "meer dan een stemming tegelijk".

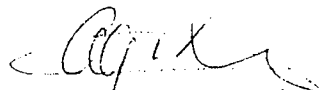
Met de voorgestelde wijziging van artikel J 15a stemt de Kiesraad in. Uit de nota van toelichting blijkt weliswaar dat met "verkiezingen" in het huidige artikel J 15a niet uitsluitend verkiezingen in enge zin worden bedoeld - bij de totstandkoming is met name ook gedacht aan stemmingen voor plaatselijke referenda - maar het voorgestelde begrip "stemmingen" geeft deze bedoeling duidelijker weer.

Voor het overige geeft het voorstel de Kiesraad geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

Hoogachtend,

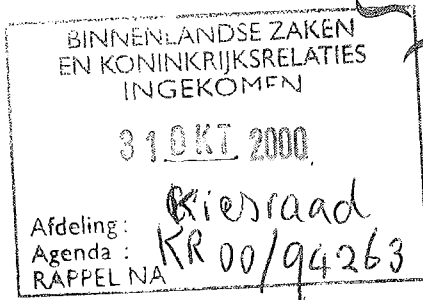
F.J.W.M. van Dooren, voorzitter

A.G. van Dijk, secretaris

De Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

dep
OAB 31/10

Onderwerp
Adviesaanvraag i.v.m. wijziging Kiesbesluit

Geacht college,

Hierbij doe ik u toekomen een concept van een algemene maatregel van bestuur, houdende wijziging van het Kiesbesluit in verband met de goedkeuring en het gebruik van stemmachines voor meer dan twee stemmingen tegelijkertijd.

In de nota naar aanleiding van het verslag van de Tweede Kamer met betrekking tot het voorstel voor een Tijdelijke referendumwet was aangekondigd, dat in het Tijdelijk referendumbesluit een voorziening zou worden opgenomen voor het gebruik van stemmachines voor meer dan twee stemmingen tegelijkertijd. Bij nadere overweging lijkt het mij echter zowel uit systematisch als praktisch oogpunt beter, hiervoor een grondslag op te nemen in het Kiesbesluit. De Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997 zal in verband hiermee eveneens worden aangepast.

In aansluiting op deze wijziging wordt tevens de tekst van artikel J 15a van het Kiesbesluit verduidelijkt, in die voege dat - overeenkomstig de bedoeling van die bepaling en in aansluiting op artikel J 14a - de toelating van het gebruik van de stemmachine voor andere stemmingen dan verkiezingen wordt geëxpliciteerd.

Gaarne verneem ik uw eventuele commentaar op dit concept-besluit.

De planning is dat de algemene maatregel van bestuur na aanvaarding van het wetsvoorstel Tijdelijke referendumwet door de Tweede Kamer voor advies wordt voorgelegd aan de Raad van State. Naar verwachting behandelt de Tweede Kamer het wetsvoorstel medio november.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES,

K.G. de Vries

Datum
27 oktober 2000

Ons kenmerk
CW00/U91698

Onderdeel
directie Constitutionele Zaken
en Wetgeving

Inlichtingen
mr. G.J. Boon
T (070) 426 7508
F (070) 426 7634

Uw kenmerk

Blad
1 van 1

Aantal bijlagen
1

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Besluit van
tot wijziging van het Kiesbesluit inzake het stemmen
door middel van elektronische stembalies

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz. enz. enz.
Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van, nr.
.....;
Gelet op de artikelen J 6, J 33, eerste lid, en J 34, eerste lid, van de Kieswet;
Gezien het advies van de Kiesraad van, nr.;
De Raad van State gehoord (advies van, nr.);
Gezien het nader rapport van Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van
....., nr.;

Hebben goedgevonden en verstaan:

ARTIKEL I

Het Kiesbesluit wordt als volgt gewijzigd:

A

In artikel G 1, eerste lid, wordt "Onze Minister van Binnenlandse Zaken" vervangen door: Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

B

In artikel H 3, eerste lid, wordt "Onze Minister van Binnenlandse Zaken" vervangen door: Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

C

In artikel I 1, tweede lid, wordt "ministerie van Binnenlandse Zaken" vervangen door: ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

D

Artikel J 12a komt te luiden:

Artikel J 12a

Indien zowel voor de stemming ingevolge de Kieswet als voor de andere stemming stembalies worden gebruikt, kan de burgemeester besluiten dat de stembalies tevens voor de andere stemming worden gebruikt, mits Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties ingevolge artikel J 14a goedkeuring heeft verleend voor het gebruik voor het desbetreffende aantal stemmen tegelijk.

E

Artikel J 14 wordt gewijzigd als volgt:

1. In het eerste lid wordt "Onze Minister van Binnenlandse Zaken" vervangen door: Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

2. In het derde lid wordt "Onze Minister van Binnenlandse Zaken" vervangen door: Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

F

Artikel J 14a wordt gewijzigd als volgt:

1. Het eerste lid komt te luiden:

1. Een stembalie mag slechts voor meer dan één stemming tegelijkertijd worden gebruikt, indien Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de stembalie voor dit gebruik heeft goedgekeurd.

2. In het tweede lid wordt “Onze Minister van Binnenlandse Zaken” vervangen door: Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

G

In artikel J 14b, tweede lid, wordt “Onze Minister van Binnenlandse Zaken” vervangen door: Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

H

Artikel J 15a wordt gewijzigd als volgt:

1. In het eerste lid wordt de zinsnede “andere doeleinden dan verkiezingen” vervangen door: andere doeleinden dan stemmingen.

2. Het tweede lid komt te luiden:

2. Het eerste lid is niet van toepassing op onderdelen van de stemmachine ten aanzien waarvan Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties bij de goedkeuring van de stemmachines of naar aanleiding van een daartoe strekkende aanvraag heeft beslist dat zij voor andere doeleinden dan stemmingen gebruikt mogen worden.

ARTIKEL II

Dit besluit treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Lasten en bevelen dat dit besluit met de daarbij behorende toelichting in het Staatsblad zal worden geplaatst.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES,

NOTA VAN TOELICHTING

Algemeen

De onderhavige wijziging van het Kiesbesluit heeft in de eerste plaats tot doel, het gebruik van stemmachines voor meer dan twee stemmingen mogelijk te maken. In de tweede plaats wordt beoogd, de bepaling betreffende de toelaatbaarheid van het gebruik van stemmachines voor andere doeleinden dan verkiezingen die door de Kieswet worden gereguleerd, te verduidelijken. Ten slotte wordt door middel van dit besluit de aanduiding "Onze Minister van Binnenlandse Zaken" in het Kiesbesluit telkens vervangen door de actuele aanduiding "Onze Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties".

Over de onderhavige wijziging is op advies uitgebracht door de Kiesraad.

Artikel I

Onderdelen D en F

Op grond van het oude artikel J 14a, eerste lid, van het Kiesbesluit mocht een stemmachine, mits door de minister van Binnenlandse Zaken voor dit gebruik goedgekeurd, slechts voor ten hoogste twee stemmingen tegelijkertijd worden gebruikt. Deze mogelijkheid werd met het oog op combinatie van stemmingen geopend bij Besluit van 9 april 1997 tot wijziging van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines (Stb. 1997, 164). In de nota van toelichting bij dat besluit werd opgemerkt, dat bij een combinatie van stemmingen in de eerste plaats valt te denken aan de combinatie van een ingevolge de Kieswet voorgeschreven stemming met een andere, door de gemeente uitgeschreven stemming (bijvoorbeeld de combinatie van een gemeenteraadsverkiezing met een deelgemeenteraadsverkiezing of een referendum. Als tweede voorbeeld werd genoemd het samenvallen van twee in de Kieswet geregelde stemmingen, zoals zich op 3 maart 1999 in een gedeelte van Noord-Brabant heeft voorgedaan (samenvallen van verkiezingen voor gemeenteraden en provinciale staten ten gevolge van een herindeling).

De afgelopen jaren zijn er stemmachines op de markt gebracht, die technisch gezien zijn voorbereid op het gebruik voor meer dan twee stemmingen tegelijkertijd. Deze stemmachines konden echter op grond van het oude artikel J 14a, eerste lid, van het Kiesbesluit slechts worden goedgekeurd en gebruikt voor ten hoogste twee stemmingen tegelijkertijd. In de nota naar aanleiding van het verslag van de Tweede Kamer betreffende het voorstel voor een Tijdelijke referendumwet werd gewezen op de beperkingen die de oude bepaling bevatte indien tegelijkertijd bijvoorbeeld een verkiezing op grond van de Kieswet wordt gecombineerd met meer dan één referendum, of met een referendum en een deelgemeenteraadsverkiezing. Daarom werd aangekondigd dat in het Tijdelijk referendumbesluit een aparte voorziening zou worden getroffen voor het gebruik van stemmachines voor meer dan twee stemmingen tegelijkertijd.¹

Nadere overweging heeft ertoe geleid dat de goedkeuring en het gebruik van stemmachines voor meer dan twee stemmingen tegelijkertijd om de volgende redenen beter in het Kiesbesluit dan in het Tijdelijk referendumbesluit geregeld kan worden.

De eisen die aan stemmachines worden gesteld, zijn opgenomen in het Kiesbesluit en de daarop gebaseerde Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997. Op grond van het Tijdelijk referendumbesluit worden bij het raadplegend correctief referendum slechts stemmachines gebruikt, die voor het gebruik bij verkiezingen zijn goedgekeurd en derhalve aan de eisen voldoen, die in en krachtens het Kiesbesluit zijn gesteld. Ook (de goedkeuring van) het gebruik van de stemmachine voor meer dan één stemming is geregeld in het Kiesbesluit. Vanuit systematisch oogpunt is het daarom gewenst om dit onderwerp niet (tevens) in het Tijdelijk referendumbesluit besluit te regelen.

Een meer praktische reden om het Kiesbesluit op dit punt te wijzigen, heeft te maken met het feit dat gemeenten ook naast de Tijdelijke referendumwet behoefte kunnen hebben aan de mogelijkheid om hun stemmachines voor meer dan twee stemmingen tegelijkertijd te mogen gebruiken, bijvoorbeeld in verband met een referendum dat op een plaatselijke referendumverordening is gebaseerd. Indien de goedkeuring van een stemmachine voor het gebruik bij meer dan twee stemmingen in het Tijdelijk referendumbesluit zou worden geregeld, zou de goedkeuring van rechtswege komen te vervallen zodra het Tijdelijk referendumbesluit expireert. Die situatie is niet gewenst.

De wijziging van het Kiesbesluit brengt met zich mee, dat ook de Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997 op dit punt gewijzigd zal worden.

Op basis van het gewijzigde artikel J 14a, eerste lid, van het Kiesbesluit zal de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in het goedkeuringsbesluit mede bepalen, voor hoeveel stemmingen tegelijkertijd de stemmachine is goedgekeurd. Het is in verband daarmee van belang dat de aanvrager in zijn aanvraag vermeldt, voor welk aantal stemmingen tegelijkertijd hij goedkeuring wenst.

¹ Kamerstukken II 1999/2000, 27 034, nr. 5, blz. 49.

De wijzigingen laten uiteraard de geldigheid van de bestaande goedkeuringen van stemmachines voor twee stemmingen tegelijkertijd onverlet. In verband met de wijziging van artikel J 14a is ook artikel J 12a van het Kiesbesluit gewijzigd.

Onderdeel H

Naar aanleiding van het advies van de Kiesraad betreffende het ontwerp van een algemene maatregel van bestuur ter uitvoering van de Tijdelijke referendumwet (Tijdelijk referendumbesluit) d.d. 31 augustus 2000 is gebleken dat de tekst van artikel J 15a, zoals ingevoegd in 1997² lijkt te bepalen dat een stemmachine die eenmaal voor een referendum is gebruikt, daarna niet meer bij verkiezingen waarop de Kieswet van toepassing is, mag worden ingezet. Het woord "verkiezingen" in artikel J 15a (oud) lijkt het gebruik van de stemmachine bij referenda uit te sluiten. Blijkens de nota van toelichting bij artikel J 15a (oud) is dit echter niet de bedoeling van deze bepaling geweest.³ Een andere uitleg zou bovendien de ongewenste consequentie hebben gehad, dat ook de reikwijdte van artikel J 14a van het Kiesbesluit aanzienlijk zou zijn ingeperkt. Een stemmachine die op grond van artikel J 14a (oud) van het Kiesbesluit voor twee stemmingen tegelijkertijd was goedgekeurd en vervolgens bij een gemeentelijk referendum werd ingezet, zou daarna nooit meer voor verkiezingen mogen worden gebruikt. Met de wijziging van artikel J 15a wordt de betekenis van dit artikel verduidelijkt.

Onderdelen A, B, C, E en G

Deze onderdelen betreffen uitsluitend een actualisering van de aanduiding van de desbetreffende minister, respectievelijk het desbetreffende ministerie.

Artikel II

Voor een wijziging van de bepalingen in het Kiesbesluit met betrekking tot stemmachines geldt ingevolge artikel J 34, tweede lid, van de Kieswet een voorhangprocedure van twee maanden na de datum van plaatsing in het Staatsblad. In verband hiermee wordt in artikel II bepaald dat het besluit in werking treedt op een bij koninklijk besluit te bepalen datum.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN EN KONINKRIJKSRELATIES,

² Besluit van 9 april 1997 tot wijziging van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines (Stb. 164).

³ Stb. 1994, 164, blz. 13, laatste alinea van onderdeel F.

KIESRAAD

Aan

de Minister van Binnenlandse Zaken
en Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Bijlagen	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
Inlichtingen bij mr. G.J. Boon onderwerp		KR98/163 Doorkiesnummer (070) 3027508	5 oktober 1998

Adviesaanvraag naar aanleiding van
recente verkiezingen

Geachte heer Peper,

1. Bij brief van 3 juni 1998, CWI98/690, zond staatssecretaris Kohnstamm naar aanleiding van de dit jaar gehouden verkiezingen voor de gemeenteraden en de Tweede Kamer aan de Kiesraad een adviesaanvraag over een aantal onderwerpen.

De mening van de Kiesraad wordt gevraagd over enkele denkbare maatregelen om tegemoet te komen aan bij deze verkiezingen gebleken bezwaren en problemen. De in de adviesaanvraag beschreven mogelijke voorzieningen kunnen als volgt worden samengevat:

- a. bekendmaking van de voorlopige verkiezingsuitslag door de voorzitter van de Kiesraad op de avond van de verkiezingsdag;
- b. vervroeging van het tijdstip waarop de officiële uitslag wordt bekendgemaakt;
- c. het ten behoeve van de kiezer produceren door de stemmachine van een schriftelijk bewijsstuk van de door hem uitgebrachte stem;
- d. het stellen van nadere regels over de wijze waarop de gemeenten en de hoofdstembureaus de in de Kieswet voorgeschreven werkzaamheden betreffende overdracht van de verkiezingsresultaten verrichten;
- e. het vaststellen van eisen voor en het keuren van apparatuur en software die gebruikt worden voor de vaststelling van de uitslag;
- f. het beperken van risico's voor het verloop van de verkiezingen bij het uitvallen of disfunctioneren van bedrijven die stemmachines en software voor uitslagberekening produceren.

2. Aan het slot van de adviesaanvraag wordt opgemerkt dat de voorgelegde onderwerpen los van elkaar staan, zodat daarover desgewenst afzonderlijke adviezen kunnen worden uitgebracht. Op zichzelf is dat inderdaad mogelijk. De Kiesraad constateerde echter dat de verschillende onderwerpen ook een gemeenschappelijk aspect hebben: alle hebben ze, direct of indirect, te maken met de inmiddels sterk voortgeschreden automatisering van het verkiezingsproces. De Kiesraad acht deze samenhang niet zonder belang. Zowel bij de gemeenteraadsverkiezingen als bij de Tweede-Kamerverkiezing was er

ditmaal meer dan in vorige jaren sprake van commotie rond het gebruik van stemmachines en het langs geautomatiseerde weg vaststellen van de verkiezingsuitslag. De in enkele incidentele gevallen daarbij ontstane stagnaties en gemaakte fouten hebben er, mede door de aandacht die daaraan in de media werd besteed, toe geleid dat van verschillende kanten vraagtekens werden geplaatst ten aanzien van de betrouwbaarheid van geautomatiseerde processen bij de verkiezingen in het algemeen. De Kiesraad is van oordeel dat deze gevoelens, ook indien zij niet op goede gronden berusten, niet veronachtzaamd dienen te worden. Het is van groot belang dat het vertrouwen in het goede verloop van de verkiezingsprocedures, voor zover aangetast, weer wordt hersteld. Daartoe kan bijdragen dat de huidige stand van de automatisering bij verkiezingen nog eens integraal tegen het licht wordt gehouden en nagegaan wordt of de bestaande waarborgen voor een vlakkeloos verloop van het verkiezingsproces in de verschillende fasen voldoende zijn dan wel voor versterking in aanmerking komen. Daarbij verdient niet alleen aandacht dat de toegepaste systemen deugdelijk dienen te functioneren, maar ook hoe het vertrouwen van de burgers in die goede werking vergroot kan worden.

De thans ontvangen adviesaanvraag biedt naar de mening van de Kiesraad een goed aanknopingspunt om deze problematiek ter hand te nemen. Een gedegen behandeling daarvan kan naar het oordeel van de Raad het beste gebeuren door de voorbereiding op te dragen aan een subcommissie van de Kiesraad, waarbij ook een beroep wordt gedaan op externe deskundigheid, met name op het terrein van automatisering van verkiezingsprocessen. Over de wijze waarop deze subcommissie te werk gaat en de bewerktuiging van de commissie zal de Kiesraad gaarne nader overleg plegen met het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

De Kiesraad zal gaarne van u vernemen of u met de hierboven aangegeven aanpak van de adviesaanvraag kunt instemmen.

3. De in punt 1 onder c tot en met f genoemde onderwerpen zullen bij het door de subcommissie in te stellen onderzoek aan de orde kunnen komen. Ook de onder a en b genoemde punten staan niet los van de automatisering van de verkiezingsprocessen. Niettemin meent de Kiesraad zich over de in laatstgenoemde punten besloten liggende suggesties thans reeds te kunnen en te moeten uitspreken, omdat de Raad deze suggesties ten principale afwijst.

ad a: Officieuze uitslag op avond van de stemming

Op de avond van de verkiezingen pleegt het ANP in samenwerking met de NOS op basis van door de gemeenten verrichte en telefonisch doorgegeven sneltellingen op partijniveau een voorlopige uitslag van de verkiezingen bekend te maken. De daarbij gevolgde procedure staat geheel los van de in de Kieswet geregelde wijze waarop de verkiezingsresultaten worden berekend en verwerkt, resulterend in de officiële vaststelling van de verkiezingsuitslag enkele dagen na de dag van de stemming. Voor de officieuze uitslagen bestaat uiteraard grote belangstelling en het feit dat het hierbij nog niet om de definitieve uitslag gaat, wordt vaak uit het oog verloren. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen wordt dit mede in de hand gewerkt door de omstandigheid dat reeds op de dag na de stemming op basis van de officieuze uitslag de consultaties ten behoeve van de kabinetsformatie plegen aan te vangen. Het gevolg hiervan is dat bij een eventueel afwijkende officiële uitslag de indruk bestaat dat er sprake is van een correctie van aanvankelijk bij de uitslagberekening gemaakte fouten.

De hieraan ontsproten gedachte om de officieuze vaststelling van de verkiezingsuitslag te transformeren tot een onder supervisie van het centraal stembureau te verrichten voorlopige vaststelling van de zetelverdeling acht de Kiesraad niet aanbevelenswaardig. Hierdoor zouden

de op de verkiezingsavond naar buiten gebrachte uitslagen, hoezeer ook als "voorlopig" aangeduid, toch een officiëler karakter krijgen dan zij thans hebben. De kans dat de officiële uitslag afwijkt van de voorlopig vastgestelde zou er echter niet kleiner door worden. Het doorgeven van sneltellingen op de verkiezingsavond is nu eenmaal onvermijdelijk met minder waarborgen voor het voorkomen van fouten omgeven dan de in de Kieswet geregelde procedure voor de uitslagberekening. De bestaande tendens om bij de vaststelling en bekendmaking van de resultaten aan snelheid voorrang te geven boven zorgvuldigheid zou hierdoor niet tegengegaan maar veeleer gesanctioneerd worden. De Kiesraad ontraadt u dan ook deze weg in te slaan.

Dat de media erop gericht zijn op de kortst mogelijke termijn een voorlopige uitslag produceren, is een positief te beoordelen gegeven. Het is ook de taak van de media dit te doen en de Kiesraad acht het vanzelfsprekend dat de gemeenten hieraan hun medewerking verlenen. Deze op snelle informatievoorziening gerichte activiteit dient echter niet vermengd te worden met de in de Kieswet geregelde opdracht van de stembureaus, hoofdstembureaus en centrale stembureaus om op de meest zorgvuldige wijze de uitslag van de verkiezingen vast te stellen. De Kiesraad zou dan ook een oplossing van het gesignaleerde probleem in deze richting willen zoeken, dat meer dan nu gebeurt in de publiciteit het voorlopige en niet officiële karakter van de op de verkiezingsavond gepresenteerde resultaten wordt benadrukt. Behalve de media zelf kunnen ook de Kiesraad, het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de gemeenten bij hun voorlichting aan de kiezers hieraan wellicht meer aandacht besteden.

ad b: Vervroeging bekendmaking officiële uitslag

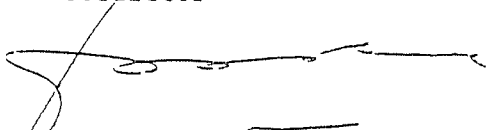
Volgens de bepalingen van de Kieswet wordt de officiële uitslag van de verkiezing thans bij de verkiezingen voor gemeenteraden en voor provinciale staten van niet in kieskringen verdeelde provincies bekendgemaakt op de tweede dag na de dag van de stemming. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer en voor provinciale staten van in kieskringen verdeelde provincies vindt de bekendmaking plaats zo spoedig mogelijk nadat op de tweede dag na de dag van de stemming de in de kieskringen vastgestelde stemmenaantallen aan het centraal stembureau zijn doorgegeven en daar de berekening van de uitslag heeft plaatsgevonden. Bij de Tweede-Kamerverkiezing pleegt de openbare zitting ter vaststelling en bekendmaking van de uitslag op de maandag na de dag van de stemming te worden gehouden. Uitgaande van het thans in de Kieswet neergelegde systeem van uitslagberekening, waarbij de verkiezingsresultaten van de afzonderlijke stembureaus na totalisering per gemeente en vervolgens per kieskring het centraal stembureau bereiken, acht de Kiesraad deze termijnen niet te ruim. De hoofdstembureaus hebben de donderdag na de dag van de stemming nodig om de processen-verbaal van alle binnen de kieskring gelegen stembureaus te verwerken en daarbij de controles te verrichten die noodzakelijk zijn om ervoor in te kunnen staan dat alle uitgebrachte stemmen op de juiste wijze in de voor de kieskring vastgestelde stemmentotalen per partij en per kandidaat zijn verwerkt. Met name bij de thans gebruikelijke aantallen kandidatenlijsten en kandidaten voor de Tweede-Kamerverkiezingen vereist het de nodige inspanning om deze werkzaamheden op één dag naar behoren uit te voeren. Van een vervroeging van de thans op vrijdagmorgen om 10 uur gehouden openbare zittingen van de hoofdstembureaus ter vaststelling van de verkiezingsresultaten in de kieskring kan dus in het bestaande stelsel geen sprake zijn. Is er maar één kieskring, dan wordt in dezelfde zitting ook de uitslag van de gehele verkiezing vastgesteld. Zijn er meer kieskringen, dan worden de processen-verbaal van de zittingen van de hoofdstembureaus naar het centraal stembureau overgebracht, dat dan op vrijdagmiddag een aanvang

kan maken met het totaliseren van de aantallen stemmen per kieskring en met de berekening van de verkiezingsuitslag. Zowel de hoofdstembureaus als de centrale stembureaus maken bij hun taak uiteraard gebruik van automatiseringsmiddelen. Daarnaast dienen echter de nodige controles plaats te vinden om te verzekeren dat de op geautomatiseerde wijze verkregen resultaten overeenstemmen met de processen-verbaal van de stembureaus respectievelijk hoofdstembureaus. Bovendien kunnen zich altijd complicaties voordoen die opgelost moeten worden en waarbij terugkoppeling naar hoofdstembureaus respectievelijk gemeenten noodzakelijk is. Al met al zou het naar het oordeel van de Kiesraad niet verantwoord zijn om het tijdstip voor de bekendmaking van de officiële uitslag van de Tweede-Kamerverkiezing op een eerder tijdstip dan de maandagmiddag na de verkiezingen te stellen. Daarbij dient mede in aanmerking te worden genomen dat deze bekendmaking dient plaats te vinden in een openbare zitting van het centraal stembureau, waarvan tijd en plaats tijdig van te voren moeten worden bekendgemaakt.

4. De aan de Kiesraad voorgelegde adviesaanvraag, waarop het bovenstaande betrekking heeft, beperkt zich tot de geautomatiseerde processen die thans reeds, al dan niet in de Kieswet geregeld, bij de verkiezingen worden toegepast. Zoals gezegd, acht de Kiesraad het van belang deze nader te onderzoeken en waar nodig te reglementeren. De Raad vraagt zich echter af of hiermee moet worden volstaan. Is het niet tijd om meer in het algemeen onder ogen te zien in hoeverre bij verkiezingen gebruik gemaakt kan worden van de mogelijkheden die er tegenwoordig zijn op het terrein van de elektronische datacommunicatie? Daarbij valt met name te denken aan de fase van het oproepen van de kiezers en de verificatie van de kiesgerechtigdheid door de stembureaus en aan een andere, meer directe wijze van overbrenging van de uitgebrachte stemmen naar het punt waar de verkiezingsuitslag wordt berekend. De Kiesraad realiseert zich dat hiermee een terrein wordt betreden waarop voorshands nog meer vragen bestaan dan in de praktijk toepasbare oplossingen. Het zou echter niet juist zijn voor de hedendaagse technische ontwikkelingen de ogen te sluiten en vast te blijven houden aan procedures en methodieken die in wezen nog gebaseerd zijn op de stand van de techniek uit het begin van deze eeuw. De praktijk laat zien dat dan buiten de wetgeving om toch modernisering worden toegepast, waarbij gevaar van een zekere wildgroei ontstaat en de wetgeving pas achteraf probeert daarop vat te krijgen. Zeker waar het de regeling van verkiezingen betreft, is dit niet de ideale gang van zaken. Het is van groot belang dat op dit terrein de centrale overheid de regie in handen houdt en sturing geeft aan toekomstige ontwikkelingen. De Kiesraad wil u dan ook in overweging geven de adviesaanvraag in die zin uit te breiden dat daaronder tevens valt de bestudering van mogelijkheden tot verdere automatisering van de verkiezingsprocessen. Daarbij zou dan kunnen worden gedacht aan een gefaseerde aanpak, waarbij in eerste instantie de aandacht gericht wordt op maatregelen op korte termijn ter voorziening in oplossingen voor de in de adviesaanvraag van 3 juni aangegeven problemen.

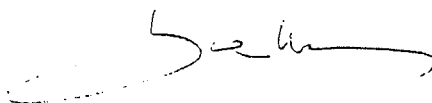
Kiesraad,

voorzitter

(F.J.W.M. van Dooren)

secretaris,

(C. Borman)

KIESRAAD

24

Aan

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Bijlagen

Uw kenmerk

Ons kenmerk
KR97/96

Datum
24 september 1997

Inlichtingen bij
mw. mr. drs. E.B. Pronk

Doorkiesnummer
(070) 3026266

Onderwerp
nieuwe stembmethode
Nedap-Groenendaal

Geachte heer Kohnstamm,

Bij uw brief van 18 augustus 1997, nr. CWI97/U982, vroeg u het oordeel van de Kiesraad over een door Nedap-Groenendaal aan u voorgelegde nieuwe methode van stemmen door middel van stemmachines met een stempaneel. Bij deze methode zouden op het stempaneel niet, zoals nu het geval is, de namen van alle kandidaten worden vermeld, maar alleen de aanduidingen van de deelnemende politieke groeperingen en daaronder of daarnaast de kandidaatnummers 1 tot en met 80 zonder verdere toevoegingen. De kiezer stemt dan door achtereenvolgens op een partijaanduiding en op een van de nummers te drukken. Op een boven het stempaneel opgehangen overzicht van alle kandidatenlijsten kan de kiezer nagaan welk kandidaatnummer correspondeert met de naam van een bepaalde kandidaat.

De Kiesraad wijst er in de eerste plaats op dat de hier weergegeven stembmethode valt buiten de in het Kiesbesluit toegelaten mogelijkheden. Deze zijn aangegeven in artikel J 14b, eerste lid, onder a en b. De onder a vermelde methode is die, welke toepassing vindt bij de thans in gebruik zijnde stemmachines. Daarbij brengt de kiezer zijn stem uit door te drukken op of voor het vakje van het stempaneel waarin de naam van de te kiezen kandidaat is vermeld. Bij de onder b vermelde methode brengt de kiezer zijn stem uit in twee fasen. Eerst selecteert hij uit een op een beeldscherm getoond overzicht van politieke partijen de partij van zijn keuze door de betreffende aanduiding op het scherm aan te raken. Vervolgens selecteert hij op dezelfde wijze een kandidaat uit de op het beeldscherm getoonde kandidatenlijst van die partij. Kenmerkend voor beide stembmethoden is dat de kiezer op de stemmachine de naam van de kandidaat van zijn keuze opzoekt en door drukken of aanraken op de plaats waar hij die aantreft (op het stempaneel of op het beeldscherm) de stemhandeling verricht. Daarmee komt deze wijze van stemmen sterk overeen met het stemmen door middel van stembiljetten, zoals artikel J 34 van de Kieswet ook voorschrijft.

Bij de door Nedap-Groenendaal voorgestelde methode wordt van de kiezer een wezenlijk hiervan afwijkende handelwijze gevraagd. Hij moet eerst de naam van de kandidaat op een op of bij de stemmachine bevestigd overzicht van de kandidatenlijsten opzoeken, het bijbehorende nummer onthouden en vervolgens dit nummer op de stemmachine opzoeken en aandrukken.

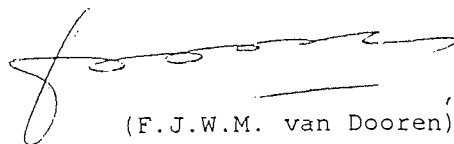
Uit het voorgaande volgt dat de voorgestelde stemmethode, zo deze al met artikel J 34 van de Kieswet verenigbaar geacht kan worden, in ieder geval niet zonder wijziging van artikel J 14b van het Kiesbesluit kan worden ingevoerd. De in uw brief vermelde mogelijke strijdigheid met artikel J 15 van het Kiesbesluit, dat voorziet in vermelding van de kandidatenlijsten "op de stemmachine", acht de Kiesraad van meer toekomstige aard. Nedap-Groenendaal voert ter ondersteuning van zijn voorstel aan dat het Kiesbesluit thans toestaat dat in twee fasen wordt gestemd. Het voorgestelde systeem is echter niet te beschouwen als een vorm van gefaseerd stemmen, zoals bedoeld in artikel J 14b, eerste lid, onder b, van het Kiesbesluit. Zo men het echter al stemmen in twee fasen wil noemen, dan is het toch een vorm die afwijkt van de in het Kiesbesluit aangegeven mogelijkheid.

Met het voorgaande is nog niets gezegd over de wenselijkheid van de voorgestelde methode. De Kiesraad heeft daarover in dit stadium ook nog geen oordeel. Dat oordeel kan pas worden gegeven nadat de methode zorgvuldig in al dan niet nagebootste praktijksituaties is onderzocht, zoals dat ook bij de methodiek van het gefaseerd stemmen is gebeurd. Daaruit zou moeten blijken of deze stemmethode voor de kiezers problemen zou opleveren. Na een eventuele wijziging van het Kiesbesluit, waardoor de methode wettelijk toegelaten zou zijn, zou vervolgens de aangepaste stemmachine van Nedap-Groenendaal nog de voorgeschreven keuringsprocedure moeten doorlopen. De Kiesraad acht het uitgesloten dat een en ander nog tijdig voor de Tweede-Kamerverkiezingen van volgend jaar zou kunnen worden afgewikkeld.

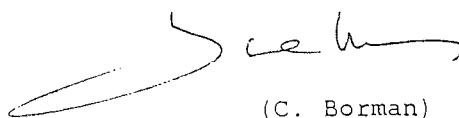
De Kiesraad deelt tenslotte uw mening dat het niet wenselijk is de onderhavige stemmethode alleen mogelijk te maken voor het geval zich bij de huidige stemmachines capaciteitsproblemen zouden voordoen. Zou de methode op grond van nader onderzoek aanvaardbaar blijken, dan valt niet in te zien waarom zij niet voor algemeen gebruik bij de verkiezingen zou worden toegelaten. Is de methode niet aanvaardbaar, dan dient daarvan ook als noodoplossing geen gebruik te worden gemaakt.

De situatie is ook een andere dan in 1994, toen in verband met capaciteitsproblemen alleen voor de Tweede-Kamerverkiezing van dat jaar het gebruik van twee aan elkaar gekoppelde bestaande en goedgekeurde stemmachines toegestaan werd. De wijze van stemuitbrenging door de kiezer onderging daarbij geen verandering.

De Kiesraad,

(F.J.W.M. van Dooren), voorzitter

(C. Borman), secretaris

Bureau voor verkiezingen

JULI 1997
Afdeling: CRW
Agenda: CWI 94/982
RAPPEL NA 94/0720

*reache
graag*

Aan de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
Mr. J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Betreft: bruikbaarheid stemmachines bij TK-verkiezing

St. Willebrord, 2 juli 1997

Geachte heer Kohnstamm,

Bij de volgende kamerverkiezing zal het electronische stemmen met behulp van stempanelen voor ruim 80% van de kiezers worden toegepast.

Door het verhogen van het benodigde aantal ondersteuningsverklaringen is het risico dat teveel partijen meedoen waarschijnlijk weer veel kleiner geworden. Niettemin is het nog niet geheel uit te sluiten dat de capaciteit van de stempanelen onverhoopt ontoereikend blijkt. Dit wordt pas zodanig kort voor de verkiezing duidelijk dat redelijkerwijs geen maatregelen meer te nemen zijn. De noodzaak een ontsnappingsmogelijkheid achter de hand te hebben blijft dus aanwezig.

Wij zijn in staat in voorkomend geval een nood-oplossing te bieden, gebruikmakend van het feit dat het Kiesbesluit inmiddels toestaat in twee fasen te stemmen, evenals de verplichting om daarbij de kandidatenlijst op te hangen om kiezers in de gelegenheid te stellen een kandidaat te vinden zonder te weten tot welke partij deze behoort.

Nadrukkelijk stellen wij dat het hierbij moet gaan om een nood-oplossing, die dan ook per situatie slechts door middel van een incidentele machtiging of ontheffing toegestaan zou moeten worden, zoals bij de toestemming tot koppeling van twee machines in 1994.

De oplossing betreft een variant van de stemwijze die reeds bij de oude stemmachines gebruikelijk is en uiteraard ook goedgekeurd. Bij deze machines waren de op het paneel vermelde kandidaatsnamen voorzien van een volgnummer. Na gemaakte keuze werd ter controle in het display het lijstnummer en het kandidaatnummer vermeld.

Wij stellen voor om juist het omgekeerde te doen; De kiezer kiest voor een partij en een kandidaatvolgnummer, waarna in het display lijstaanduiding en kandidaatnaam ter controle verschijnt. Naar onze mening zelfs een duidelijke verbetering ten opzichte van bovengenoemde methode. Voor kiezers die het kandidaatvolgnummer niet kennen wordt dan de kandidatenlijst in de stemmachine opgehangen voorzien van duidelijke volgnummers. Het stempaneel is ingericht met de lijstaanduidingen en een numeriek toetsenbord van 1 t/m 80. Ten departemente is reeds een voorbeeld gedeponereerd hoe e.e.a. er zou kunnen uitzien.

Groenendaal
bureau voor verkiezingen
Oude Winterswijkseweg 7, Groenlo
Postbus 6, 7140 AA Groenlo
Tel. 0544 465656
Fax 0544 462745
ABN-AMRO Bank 59.16.32.330
Postbank 840.681

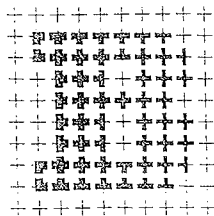
Gaarne vernemen wij, kan het zijn op zeer korte termijn, uw opvatting over deze oplossing, waarbij de volgende vragen aan de orde zijn;

- * Stuit het inbouwen van deze voorziening, ook zonder beschikbare machtiging voor daadwerkelijk gebruik, op bezwaar bij de keuring door TNO ?
Vooroverleg heeft uitgewezen dat dit niet het geval hoeft te zijn.
Voor de voortgang van de productie van de nieuw verkochte machines is het noodzakelijk hier zeer snel duidelijkheid over te hebben.
- * Is het mogelijk eventueel gebruik in noodgeval reeds nu informeel bekend te stellen ?
Dit ter geruststelling van gemeenten. (Ja, mits).
De aanpassing van de reeds geplaatste machines kan dan gespreid geschieden en samenvallen met het geschikt maken voor twee stemmingen.
- * Is het wenselijk de eventuele goedkeuring eerst te verlenen als de situatie zich daadwerkelijk voordoet ? (Nee, tenzij).
Alle machines die in het veld staan zullen dan in de zeer korte tijd tussen kandidaatstelling en verkiezing nog moeten worden aangepast.

In de verwachting hiermee een constructieve bijdrage te leveren aan de oplossing van het onderhavige probleem en steeds voor nadere informatie beschikbaar,

hoogachtend,

J.W.Groenendaal.

Ministerie van Binnenlandse Zaken

Origineel in 07.4 zaak
RR91/7

delet
16/9

BINNENLANDSE ZAKEN
INGEKOMEN
25 AUG. 1997
Afdeling: KR
Agenda: KR 97/01
RAPPEL NA

Aan
de Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA 'S-Gravenhage

Bijlagen

Uw kenmerk

Ons kenmerk
CWI97/U982

Datum
20 augustus 1997

Inlichtingen bij
mevr. E.B. Pronk

Doorkiesnummer
(070)3026266

Onderwerp
voorstel Nedap-Groenendaal voor
nieuwe wijze van stemmen m.b.v.
stemmachines met stempaneel

Departementsonderdeel
Stafafdeling Constitutionele
Zaken, Wetgeving en
Internationale Aangelegenheden

Geacht College,

Bij brief van 2 juli 1997 heeft Nedap-Groenendaal mij een voorstel voorgelegd voor een nieuwe wijze van stemmen middels de reeds op de markt zijnde stemmachines met stempaneel. Het idee van Nedap-Groenendaal is om deze wijze van stemmen alleen te gebruiken indien de stempanelen van de huidige stemmachines bij verkiezingen te klein blijken te zijn om alle kandidatenlijsten op te vermelden.

De nieuwe wijze van stemmen van Nedap-Groenendaal komt neer op het volgende. Van belang is dat de namen van de kandidaten niet langer op het stempaneel van de stemmachine worden vermeld, maar de kandidatenlijsten worden op een groot vel dikpapier gehangen in de klep van de stemmachine, boven het stempaneel. De kandidaten zijn hierbij per lijst genummerd. Op het stempaneel van de stemmachine worden de aanduidingen van de politieke partijen vermeld en bovendien 80 vakjes genummerd 1 tot en met 80. De kiezer dient bij het systeem in twee fasen zijn stem uit te brengen. Eerst drukt de kiezer op een vakje met een politieke partij en vervolgens op een vakje met een nummer, waarbij het nummer overeenkomt met het nummer dat de kandidaat inneemt op de kandidatenlijst van de betreffende politieke partij. Op het kiezersdisplay verschijnt vervolgens de aanduiding van de politieke partij en de naam van de kandidaat waarop is gestemd. Daarop dient de kiezer zijn stem te bevestigen dan wel te herstellen. Voor nadere informatie over de methode van stemmen verwijs ik u naar meergenoemde brief van Nedap-Groenendaal die als bijlage bij deze brief is opgenomen.

Graag verneem ik, zo mogelijk op korte termijn, de visie van de Kiesraad over de de door Nedap-Groenendaal voorgelegde wijze van stemmen. Vraag hierbij is of het systeem naar uw oordeel voldoet aan de in de Kieswet, het Kiesbesluit en de Regeling voorwaarden en

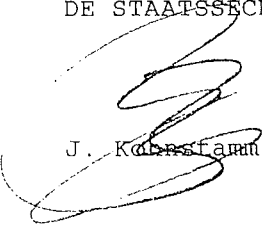
goedkeuring stemmachines 1997 gestelde voorwaarden voor stemmachines, vanzelfsprekend voor zover het hier geen technische voorschriften betreft. Belangrijk onderdeel van deze vraag is of de kiezer gemakkelijk met het systeem kan omgaan. Een ander punt is of voldaan wordt aan artikel J 15, eerste lid, van het Kiesbesluit dat bepaalt dat de lijsten van de kandidaten over wie de stemming moet geschieden op de stemmachine worden vermeld.

Mocht u van oordeel zijn dat het systeem niet aan alle hiervoor bedoelde voorwaarden voldoet, dan komt de vraag op of het wenselijk is deze voorwaarden aan te passen met het oog op de voorgelegde wijze van stemmen en mogelijke andere systemen die in het verlengde van deze wijze van stemmen liggen.

Voorts verneem ik graag uw mening over het idee van Nedap-Groenendaal om een wijze van stemmen alleen goed te keuren voor de situatie dat zich een capaciteitsprobleem voordoet. Op het eerste gezicht sta ik zelf niet positief tegenover een dergelijke benadering. Indien een systeem immers aanvaardbaar is om in een 'noodsituatie' te gebruiken, is het systeem mijns inziens ook aanvaardbaar indien zich geen capaciteitsproblemen voordoen.

Ik zie uw reactie met belangstelling tegemoet.

Hoogachtend,
DE STAATSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

J. Kooijman

Aan

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
de heer mr. J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Bijlagen	Lijw kenmerk CWI97/U848	Ons kenmerk KR97/63	Datum 4 juli 1997
Inlichtingen bij		Doorkiesnummer (070)3026266	
Onderwerp adviesaanvraag modellen elektronische stemmachines		Stafafdeling Constitutionele Zaken, Wetgeving en Internationale Aangelegenheden	

Geachte heer Kohnstamm,

1. Bij brief van 13 juni 1997, nr. CWI97/U848, verzocht u de Kiesraad advies uit te brengen over een wijziging van de bij de Kieswet en het Kiesbesluit behorende modellen, betrekking hebbend op het stemmen door middel van elektronische stemmachines. Het ontwerp-besluit geeft de Kiesraad aanleiding tot de volgende opmerkingen.

2. De onderhavige modellen bevatten een grafische weergave van de wijze waarop de kandidatenlijsten en bij het gefaseerd stemmen tevens het overzicht van de lijsten op de stemmachine worden getoond. Naast de weergave met aparte drukknoppen vóór de naam van de kandidaat wordt in het nieuwe model J 33-1 voorzien in de mogelijkheid dat gestemd wordt door aanraking van het vak waarin de naam van de kandidaat is vermeld. Bij het gefaseerd stemmen bestaat uitsluitend deze laatste mogelijkheid.

Is de informatieve waarde van de grafische weergave van de kandidatenlijsten in het bestaande model J 33-1 al gering, in de nieuw toegevoegde mogelijkheden ontbreekt deze eigenlijk geheel. Noch voor het aantal kolommen, noch voor het aantal posities in een kolom, noch voor de afmetingen van de vakken voor vermelding van een kandidaat zijn de modellen maatgevend. Bovendien is de weergave enigszins misleidend, omdat de mogelijkheid van vervolgkolommen daarin niet tot uitdrukking komt. Het belang van de modellen ligt in hoofdzaak in de informatie die in de voetnoten wordt gegeven. De Kiesraad meent dan ook dat een duidelijker resultaat kan worden verkregen, indien volstaan zou worden met een puntsgewijze opsomming van de kenmerken waaraan de vermelding van kandidatenlijsten op een stemmachine moet voldoen.

Voor het nieuwe model J 33-1 zou dit betekenen dat het grafische gedeelte wordt vervangen door een tekst van de volgende inhoud:

1. De kandidatenlijsten worden naast elkaar op de stemmachine vermeld.

2. Vóór de namen van de kandidaten kan een afzonderlijke stemknop worden aangebracht.

Hierna volgt dan als punt 4 en 5 de tekst van de bestaande voetnoten. Voor het nieuwe model J 33-2 geldt mutatis mutandis hetzelfde.

3. In de voetnoten 1 en 2 bij model J 33-2 (gefaseerd stemmen) wordt voorgeschreven dat zowel bij het overzicht van de lijsten als bij de kandidatenlijst eventuele vervolgkolommen ten minste drie centimeter lager beginnen dan de eerste vermelding in de eerste kolom.

Voor het overzicht van de nummers van de lijsten en eventuele aanduidingen van politieke groeperingen acht de Kiesraad dit niet nodig en niet wenselijk. De volgorde waarin de partijen worden vermeld, heeft, anders dan bij de kandidaten op een kandidatenlijst, geen juridische betekenis. Er bestaat dan ook geen aanleiding om het begin van de opsomming van de partijen behalve door de nummering nog extra te accentueren.

Bij de weergave van vervolgkolommen op de kandidatenlijst is het lager beginnen van die kolommen van minder belang dan bij het ongefaseerd stemmen. Daar is deze voorziening vooral nuttig als attentiesein dat de kolom een voortzetting van de voorafgaande kolom is en dus kandidaten van dezelfde partij bevat. Dit aspect is niet relevant bij gefaseerd stemmen, waarbij op het beeldscherm slechts één kandidatenlijst tegelijk wordt getoond. Gelet echter op de betekenis van de plaats van een kandidaat op de lijst met het oog op de zetelverdeling acht de Kiesraad het toch wel van belang dat bij het gebruik van vervolgkolommen tot uitdrukking komt dat de daarin geplaatste kandidaten een lagere plaats op de lijst innemen dan de kandidaten in de eerste kolom.

Indien de grafische weergave van de kandidatenlijst in model J 33-2 gehandhaafd blijft, dient het lager beginnen van de vervolgkolommen ook daaruit te blijken.

4. Het laatstvermelde geeft de Kiesraad aanleiding een opmerking te maken over een punt dat strikt genomen niet onder de adviessaanvraag valt, maar daarmee wel te maken heeft, te weten het nummeren van kandidaten op stembiljetten en stemmachines.

In zijn advies van 13 september 1996, nr. KR96/56, inzake het gebruik van vervolgkolommen noemde de Kiesraad enkele voordelen van een dergelijke nummering. Niet alleen zou daardoor duidelijker worden dat een kolom een vervolgkolom is. Ook zouden kiezers die een voorkeurstem willen uitbrengen, bij het stemmen de kandidaat van hun keuze sneller kunnen vinden. Verder vergemakkelijkt nummering van kandidaten de vaststelling van de uitslag door de stembureaus. Het bezwaar dat door de toevoeging van nummers de toch al grote hoeveelheid gegevens op het stembiljet en stempaneel nog zou worden uitgebreid, hetgeen de onoverzichtelijkheid eerder zou bevorderen, weerhield de Kiesraad er echter van om bij de huidige regeling van de per kandidaat te vermelden gegevens het nummeren van de kandidaten aan te bevelen. Naar de Kiesraad van de zijde van het ministerie vernam, is thans evenwel een beperking van de per kandidaat te vermelden gegevens in overweging. Hiermee zou het door de Kiesraad vermelde bezwaar komen te vervallen. Gelet op de aan nummering verbonden voordelen adviseert de Kiesraad dan ook deze voorziening bij de voorbereiding van de desbetreffende wijziging van het Kiesbesluit mee te nemen.

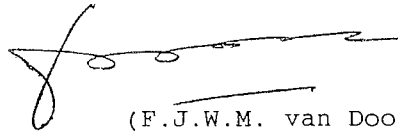
5. In het vorige punt werd reeds gewezen op het advies van de Kiesraad inzake het gebruik van vervolgkolommen. De Kiesraad heeft kennis genomen van uw brief van 15 januari 1997, nr. CWI97/U30, aan de Vaste Commissie voor Binnenlandse Zaken van de Tweede Kamer. In deze brief deelde u mee voornemens te zijn de regeling met betrekking tot de

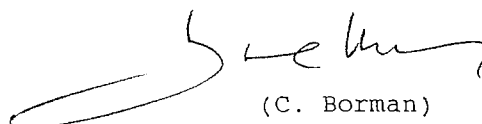
vermelding van kandidatenlijsten op het stempaneel en het stembiljet te verbeteren. U wees op de door de Kiesraad voorgestelde verbeteringen, zoals het gebruik van steunkleuren voor de kandidatenlijsten, het omlijnen van de kandidatenlijsten of een wijziging in de aanduiding van kolommen als vervolgkolom. Het is de Kiesraad opgevallen dat verbeteringen van deze aard in het onderhavige ontwerp-besluit nog niet worden gerealiseerd. De Kiesraad adviseert dit alsnog te doen.

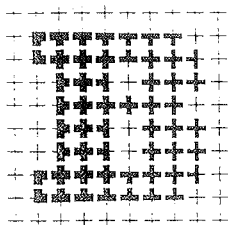
6. De Kiesraad adviseert het nieuwe model J 33-1 (niet-gefaseerd stemmen) nog op het volgende punt aan te vullen. Noch uit het Kiesbesluit, noch uit het model blijkt expliciet dat op een stemmachine elke kandidatenlijst bovenaan een kolom moet beginnen. De gedachte zou dus kunnen postvatten dat bij gebrek aan voldoende kolommen op het stempaneel kandidatenlijsten ook onder elkaar kunnen worden geplaatst. Dit is echter niet aanvaardbaar, omdat dit het aantal te behalen stemmen van lijsten die niet bovenaan een kolom beginnen, nadelig zou kunnen beïnvloeden. Om elk misverstand hierover uit te sluiten verdient het aanbeveling om in de tekst van het model het volgende op te nemen: "Elke lijst begint bovenaan een kolom". Bij stembiljetten bestaat over dit punt geen onzekerheid, omdat daarvoor uitdrukkelijk geregeld is dat de lijsten in één rij worden geplaatst of in meer rijen onder elkaar, waarbij tussen de langste lijst van een rij en de lijstnummers van de volgende rij ruimte wordt gelaten (zie model J 20, noot 4). Een dergelijke mogelijkheid bestaat in verband met de maximale afmetingen van het stempaneel niet voor stemmachines.

7. Tenslotte meldt de Kiesraad, naar aanleiding van het gestelde in de adviesaanvraag, te kunnen instemmen met de keuze om in model J 33-2 geen nadere specificaties op te nemen van de norm "duidelijk en goed leesbaar" voor vermeldingen op de stemmachine. Wel wil de Kiesraad benadrukken dat de naleving van deze norm voor de kiezers, en in het bijzonder de oudere kiezers, van groot belang is. De Kiesraad gaat er echter vanuit dat hiermee bij de toepassing van de keuringsvoorschriften terdege rekening zal worden gehouden.

De Kiesraad,

 , voorzitter
(F.J.W.M. van Dooren)

 , secretaris
(C. Borman)

BINNENLANDSE ZAKEN	
INGEKOMEN	
18 JUNI 1997	
Afdeling:	KR
Agenda:	KR 97/50.
RAPPEL NA:	970709

Aan

de Kiesraad
p/a Ministerie van Binnenlandse Zaken
kamer 736
Postbus 20019
2500 EA Den Haag

Bijlagen	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
div.		CWI97/U848	13 juni 1997
Inlichtingen bij		Doorkiesnummer	
mw. A.G. van Dijk		(070)3027413	
Onderwerp		Departementsonderdeel	
Adviesaanvraag modellen		CZWI	
elektronische stemmachines			

Indien de Eerste of Tweede Kamer geen bezwaren hebben tegen het besluit van 9 april 1997 tot wijziging van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines (Stb. 1997, 164), zal dit besluit zo spoedig na ommekomst van de termijn van de voorhangprocedure op 25 juni a.s. in werking treden. Zo spoedig mogelijk daarna zal een Regeling voorwaarden en goedkeuring stemmachines 1997 worden vastgesteld ter uitvoering van artikel J 14, vierde lid, van het gewijzigde Kiesbesluit. Daarnaast dienen de modellen die betrekking hebben op het stemmen door middel van elektronische stemmachines te worden aangepast en moet een model worden toegevoegd voor de wijze waarop kandidatenlijsten worden getoond op stemmachines waarop overeenkomstig artikel J 14b, eerste lid, onder b, wordt gestemd.

Bijgaand treft u een voorstel voor wijziging van de Modellenregeling aan, met het verzoek mij daarover op zo kort mogelijke termijn advies uit te brengen. Advies wordt op korte termijn gevraagd, omdat het wenselijk is - mede met het oog op de verkiezingen in 1998 - dat de wijziging zo spoedig mogelijk na inwerkingtreding van de eerdergenoemde wijzigingen van het Kiesbesluit tot stand worden gebracht.

Ter toelichting meld ik u nog het volgende. Overwogen is om in het voorgestelde J 33-2 enkele technische specificaties op te nemen die de norm "duidelijk en goed leesbaar" voor de vermelding van kandidatenlijsten op de stemmachine, zoals zal worden bepaald in eerdergenoemde ministeriële regeling, nader invullen. Hiervan is afgezien, omdat dergelijke specificaties ook niet gelden voor de "traditionele" stemmachine of stembiljetten. Daarbij zou het voorschrijven van dergelijke specificaties het gevolg hebben dat het model ter notificatie aan de Europese Commissie moet worden gezonden, hetgeen betekent dat de inwerkingtreding met ten minste drie maanden wordt vertraagd. Ter informatie merk ik op dat de notificatie-

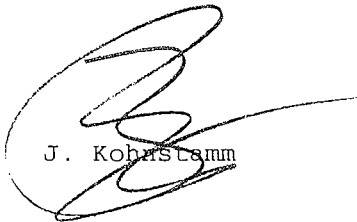
procedure voor meergenoemde ministeriële regeling inmiddels is afgerond.

Model J 33-1 (thans J 33-2) is aangepast aan de praktijk, waarbij geen aparte drukknop voor de naam van de kandidaat wordt gebruikt, maar de naam van de kandidaat is vermeld op de knop.

Het voorstel tot wijziging van de Modellenregeling bevat nog geen aanpassing van de modellen J 38-3 en N 10-3. Reden hiervoor is dat deze modellen te zijner tijd onder meer ook moeten worden aangepast aan de verlenging van de openingstijden. Een wetsvoorstel terzake is onlangs door de Tweede Kamer aanvaard. Deze modellen zullen daarom, te samen met enkele andere modellen, in een later stadium worden gewijzigd.

Ik zie uw advies met belangstelling tegemoet.

Hoogachtend,
DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

J. Kohnstamm

KIESRAAD

Gelover
17/11
20/12/96

Aan

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
mr. J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Bijlagen	Uw kenmerk CWI/U1305	Ons kenmerk KR96/113	Datum 20 december 1996
Inlichtingen bij mw. mr. E.B. Pronk		Doorkiesnummer (070) 3026266	
Onderwerp Adviesaanvraag wijziging Kiesbesluit inzake stemmen door middel van elektronische stemmachines			

Geachte heer Kohnstamm,

1. Inleiding

Bij brief van 22 november 1996, nr. CWI96/U1305, legde u aan de Kiesraad een ontwerp-besluit voor tot wijziging van de bepalingen van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines. Het ontwerp-besluit strekt er in de eerste plaats toe uitvoering te geven aan uw op 20 maart 1996 aan de Tweede Kamer medegedeelde voornemen de methode van elektronisch gefaseerd stemmen wettelijk mogelijk te maken. Daarnaast betreft het ontwerp-besluit nog enkele andere, deels daarmee samenhangende, onderwerpen, te weten:

- het elektronisch stemmen met behulp van een stemkaart en een "elektronische stembus";
- het verbod van gebruik van een stemmachine voor andere doeleinden dan verkiezingen;
- het gebruik van de stemmachine voor twee stemmen tegelijk;
- regeling van de vereisten waaraan stemmachines moeten voldoen bij ministeriële regeling en aanpassing van de goedkeuringsprocedure;
- wijziging van de procedure voor het vrijgeven van de stemmachine;
- enkele kleine aanpassingen aan de praktijk.

De Kiesraad zal in zijn hierna volgend advies aan deze onderwerpen achtereenvolgens aandacht schenken. Daaraan voorafgaan enkele algemene opmerkingen over het naast elkaar in gebruik zijn van verschillende typen stemmachine. Het advies eindigt met enkele aantekeningen bij de tekst van het ontwerp-besluit.

2. Ontwikkeling van verschillende soorten stemmachines

Tot nu toe gaat het Kiesbesluit feitelijk uit van één uitvoeringsvorm voor elektronische stemmachines. Weliswaar kunnen door verschillende fabrikanten geproduceerde machines onderling wel bepaalde verschillen vertonen, maar de regeling van het Kiesbesluit brengt mee dat de uitvoering in hoofdzaak toch dezelfde moet zijn. Deze uniformiteit wordt nu voor de eerste maal doorbroken. Het ontwerp-besluit gaat uit van een (beperkte) differentiatie in uitvoeringsvormen.

Op zichzelf is dit geen verrassende ontwikkeling. Anders dan in België is er in Nederland niet voor gekozen om bij gebruik van stemmachines één type machine centraal voor te schrijven. De Kieswet schrijft alleen voor dat een door de Minister van Binnenlandse Zaken goedgekeurde techniek moet worden gebezigd die aan enkele algemene in de wet genoemde vereisten moet voldoen. Bij de in het Kiesbesluit gestelde nadere regels voor het gebruik van stemmachines wordt vervolgens wel uitgegaan van concrete uitvoeringsvormen voor stemmachines.

De Kiesraad heeft in het verleden al eens de wens uitgesproken dat de regeling van de stemmachines in het Kiesbesluit zodanig zou zijn dat daaruit geen beperking tot specifieke uitvoeringsvormen zou voortvloeien. Zo ver gaat het voorliggende ontwerp-besluit niet. Bij de geldende bepalingen van de Kieswet zou dat ook niet goed mogelijk zijn. In de Kieswet wordt de gang van zaken bij het stemmen met stembiljetten minutieus beschreven. In aansluiting daarop verlangt artikel J 34 van de Kieswet dat de gang van zaken bij het stemmen anders dan door middel van stembiljetten zoveel mogelijk op overeenkomstige wijze wordt geregeld. Er valt dan niet aan te ontkomen om in het Kiesbesluit toch van bepaalde uitvoeringsvormen uit te gaan. Anders gezegd: de wijze waarop in het Kiesbesluit procedures beschreven worden, maakt het onvermijdelijk dat daarmee bepaalde uitvoeringsvormen uitdrukkelijk mogelijk worden en andere juist onmogelijk. Bij verdere technische ontwikkelingen zal wellicht opnieuw aanpassing van het Kiesbesluit noodzakelijk zijn.

In het licht van het bovenstaande stemt de Kiesraad in met de in het ontwerp-besluit mogelijk gemaakte differentiatie in uitvoeringsvormen. De Kiesraad wil er echter op wijzen dat een zekere beperking in mogelijke uitvoeringsvormen van stemmachines toch wel wenselijk is. De Raad zou het geen goede ontwikkeling vinden als er een te grote variatie ontstaat van bij de Nederlandse verkiezingen in gebruik zijnde stemmachines. De Kiesraad acht het dan ook wenselijk dat bij het ministeriële beleid inzake de goedkeuring van stemmachines enerzijds ruimte geboden wordt voor nieuwe typen machines die een verbetering van het stemproces betekenen, maar anderzijds terughoudend wordt gereageerd op de ontwikkeling van varianten die wel anders zijn maar niet beter. De bij ministeriële regeling vast te stellen goedkeuringseisen zullen hiervoor de mogelijkheid moeten bieden.

3. Mogelijk maken van gefaseerd stemmen

Op 22 november 1995 heeft de Kiesraad geadviseerd de bestaande beletsels in de regelgeving voor het elektronisch gefaseerd stemmen weg te nemen. Dat met het voorliggende ontwerp-besluit dit advies in de Kieswetgeving wordt geïmplementeerd, heeft dan ook de instemming van de Kiesraad. Wijziging van de Kieswet zelf is hiertoe niet nodig, aangezien sinds de herziening van de

Kieswet in 1989 daarin geen bepalingen meer voorkomen die specifiek op bepaalde uitvoeringsvormen van stemmachines zijn gericht.

In het Kiesbesluit is dat wel het geval. Dit maakt het noodzakelijk om een aantal bepalingen van het Kiesbesluit hetzij ruimer te formuleren, hetzij van alternatieve redacties te voorzien. De Kiesraad is van oordeel dat dit bij de herformulering van de bepalingen in het ontwerp-besluit in het algemeen op een goede wijze is gebeurd.

4. Het elektronisch stemmen met behulp van een stemkaart en een "elektronische stembus"

Het ontwerp-besluit biedt tevens als nieuwe mogelijkheid om bij het elektronisch stemmen gebruik te maken van een zogenaamde elektronische stembus. In de toelichting op onderdeel M van het ontwerp-besluit wordt omschreven wat hieronder wordt verstaan. De kiezer stemt door een door het stembureau uitgereikte magneetkaart in de stemmachine te steken en deze kaart, na een keuze gemaakt te hebben, in een bij de tafel van het stembureau geplaatste stembus te deponeren. Bij deze laatste handeling leest de stembus de gegevens van de magneetkaart en wordt de uitgebrachte stem in een geheugen opgeslagen.

Een elektronische stembus kan gebruikt worden in combinatie met een systeem van gefaseerd stemmen. In België is dat het geval. Het is echter een voorziening die niet onlosmakelijk aan het gefaseerd stemmen verbonden is. Een systeem van gefaseerd stemmen kan ook zo zijn ingericht dat de kiezer bij het gebruik van de stemmachine om zijn keuze te bepalen tegelijkertijd zijn stem in het geheugen van de machine vastlegt. Op deze wijze werken de bestaande ongefaseerde stemmachines. Andersom is het ook denkbaar om bij het stemmen in één fase gebruik te maken van een elektronische stembus. In het ontwerp-besluit wordt geen van deze mogelijkheden uitgesloten. De elektronische stembus wordt daarin als een op zichzelf staande variant geïntroduceerd.

Indien voor het mogelijk maken van een elektronische stembus wordt gekozen, acht de Kiesraad dit een juiste opzet. De Kiesraad mist echter in de nota van toelichting een beschouwing over de wenselijkheid van invoering van de elektronische stembus. In België is voor deze methode gekozen en is zij zelfs exclusief voorgeschreven, omdat daar veel waarde werd gehecht aan een gang van zaken bij het elektronisch stemmen die zoveel mogelijk lijkt op die bij het stemmen door middel van stembiljetten. De kiezer die een van zijn stem voorziene magneetkaart in een elektronische stembus doet, verricht een handeling die sterk overeenkomt met het in de stembus steken van een stembiljet. In Nederland is bij de invoering van de stemmachine dit uitgangspunt niet gehuldigd. De Kiesraad vraagt zich af of het goede zin heeft om deze uitvoeringsvorm van elektronisch stemmen mogelijk te maken. De kiezer moet daarbij een extra handeling verrichten, waarbij vergissingen mogelijk zijn. Het stemmen op een stemmachine met ingebouwd geheugen is simpeler. Bij de in 1995 gehouden proef met elektronisch gefaseerd stemmen is gebleken dat meer dan de helft van de kiezers die gefaseerd stemmen moeilijker vonden dan het stemmen met de traditionele stemmachine, als argument noemden dat bij het gefaseerd stemmen meerdere handelingen verricht moesten worden. De magneetkaarten zullen voorts speciaal beveiligd moeten worden. Voorshands ziet de Kiesraad invoering van de elektronische stembus als een complicering van de stemprocedure waaraan meer nadelen dan voordelen zijn verbonden.

Indien de elektronische stembus, zoals voorgesteld, wordt geïntroduceerd, doet zich in het ontwerp-besluit een complicatie voor die vermeden kan worden.

In het ontwerp-besluit wordt de mogelijkheid geopend van systemen waarbij de vrijgave van de stemmachine voor gebruik door de kiezer niet geschiedt door het derde lid van het stembureau maar door de kiezer zelf. Hij doet dat met behulp van een van de voorzitter van het stembureau ontvangen stemkaart. Een dergelijke faciliteit is positief te beoordelen. Het ontwerp-besluit maakt echter in de benaming geen onderscheid tussen deze kaart, die geen verdere functie heeft dan het toegang verlenen tot de stemmachine, en de hierboven bedoelde magneetkaart, die eveneens toegang geeft tot de stemmachine maar waarop ook de uitgebrachte stem wordt vastgelegd. Dit geeft verwarring, omdat het over twee geheel verschillende zaken gaat, waarvoor in het Kiesbesluit ook verschillende regels moeten gelden. Het verdient daarom aanbeveling om de eerstgenoemde kaart bij voorbeeld aan te duiden als toegangskaart en alleen de laatstgenoemde kaart als stemkaart en voor beide kaarten afzonderlijke regels te stellen.

5. Het verbod van gebruik van een stemmachine voor andere doeleinden dan verkiezingen

In het ontwerp-besluit is een nieuw artikel J 15a opgenomen, bepalend dat een stemmachine slechts bij de verkiezingen mag worden gebruikt, indien de machine niet eerder voor andere doeleinden dan verkiezingen is gebruikt. Opneming van deze bepaling houdt verband met het feit dat als één van de mogelijke voordelen van gefaseerd elektronisch stemmen wordt genoemd de besparing van kosten door personal computers zowel voor verkiezingen als voor andere doeleinden te gebruiken.

Uit de toelichting op artikel J 15a blijkt dat nader overleg met TNO ertoe geleid heeft de mogelijkheid van multifunctioneel gebruik van stemcomputers uit te sluiten. Als reden hiervoor wordt aangevoerd dat er bij zodanig gebruik geen controle meer bestaat over de functies van de stemmachine, met de mogelijkheid dat de stemuitbrenging en de verwerking van de stemmenaantallen worden beïnvloed.

De Kiesraad is door deze motivering niet overtuigd van de noodzaak van de verbodsbepaling. De Raad vraagt zich af of het niet mogelijk is om zodanige eisen te stellen dat bij nakoming daarvan geen gevaar bestaat dat na gebruik van een stemcomputer of een daarbij behorend beeldscherm voor een ander doel een veilig gebruik bij verkiezingen niet meer gewaarborgd zou zijn.

De Raad denkt daarbij aan het opnemen van de verplichting de harde schijf van de computers vóór het gebruik bij verkiezingen te formatteren. De in de nota van toelichting aangevoerde motivering verliest bovendien nog aan overtuigingskracht door het standpunt dat gebruik van de stemmachine voor andere dan in de Kieswet geregelde stemmingen wel toegestaan is. Ook dit gebruik kan, indien onvoldoende voorzorgsmaatregelen worden getroffen, het gebruik van de stemmachine bij normale verkiezingen ongunstig beïnvloeden. De Kiesraad heeft overigens wel oog voor het feit dat multifunctioneel gebruik van stemcomputers bepaalde risico's met zich mee brengt. Voorshands is de Kiesraad er echter niet van overtuigd dat die risico's door middel van strikte voorschriften en een goede discipline bij de nakoming daarvan niet voldoende zouden kunnen worden bezworen. Nader onderzoek in deze kwestie acht de Kiesraad geboden.

6. Gebruik van de stemmachine voor twee stemmingen tegelijk

In zijn advies over het gefaseerd stemmen noemde de Kiesraad ook als voordeel daarvan dat het bij deze methode mogelijk is een stemmachine voor twee of meer stemmingen tegelijk te gebruiken. Daaruit bleek reeds dat de Kiesraad in beginsel tegen deze mogelijkheid geen bezwaar heeft. Bij het stemmen door middel van stembiljetten bestaat de mogelijkheid al om stemmingen te combineren. In de praktijk wordt van deze mogelijkheid gebruik gemaakt bij het combineren van een in de Kieswet geregelde verkiezing met een deelgemeenteraadsverkiezing of een lokaal referendum. Aan de kiezer worden dan twee stembiljetten uitgereikt die hij in het stemhokje na elkaar invult. Bij het elektronisch gefaseerd stemmen stemt de kiezer eerst in twee fasen voor de eerste stemming, waarna vervolgens op het beeldscherm van de stemcomputer de keuzemogelijkheden voor de tweede stemming (al dan niet gefaseerd) verschijnen. Deze gang van zaken behoeft voor de kiezer, mits in een duidelijke instructie wordt voorzien, geen bijzondere problemen op te leveren.

In de nota van toelichting wordt opgemerkt dat ook voor het bestaande type stemmachine het gebruik voor meer stemmingen tegelijk niet hoeft te worden uitgesloten. Deze opvatting kan worden onderschreven. Het na elkaar uitbrengen van meer dan één stem op een stemmachine is in beginsel voor de kiezer niet moeilijker dan het na elkaar invullen van twee verschillende stembiljetten.

Terecht wordt in het ontwerp gesteld dat bij de keuring van een stemmachine die deze mogelijkheid heeft, speciale eisen zullen moeten gelden. Deze eisen zullen er niet alleen op gericht moeten zijn dat de combinatie van stemmingen geen verwarring voor de kiezer veroorzaakt, maar ook dat gewaarborgd is dat de gegevens van beide verkiezingen strikt van elkaar gescheiden blijven.

7. Regeling van de vereisten waaraan stemmachines moeten voldoen bij ministeriële regeling en aanpassing van de keuringsregeling

In 1990 heeft de Kiesraad al bepleit dat er een "logisch ontwerp" voor elektronische stemmachines zou komen dat de functionele en technische eisen zou bevatten waaraan stemmachines dienen te voldoen. De toenmalige staatssecretaris besloot dit voorstel te volgen. In afwachting van de realisering werden door TNO in overleg met de Kiesraad en het Ministerie van Binnenlandse Zaken concept-criteria voor stemmachines vastgesteld.

Het is de Kiesraad bekend dat, voortbouwend op deze concept-criteria, thans door TNO en het Ministerie van Binnenlandse Zaken gedetailleerde keuringseisen voor stemmachines worden voorbereid. Op basis van het in het ontwerp-besluit opgenomen nieuwe artikel J 14, vierde lid, zullen deze keuringseisen worden neergelegd in de opnieuw vast te stellen ministeriële regeling goedkeuring stemmachines.

Met de gekozen opzet kan de Kiesraad instemmen. Of hiermee nu het beoogde "logisch ontwerp" zal worden verkregen kan thans in het midden blijven. In ieder geval worden op deze wijze de eisen waaraan stemmachines moeten voldoen om goedgekeurd te worden, gedetailleerd in de wetgeving vastgelegd. Dit is zowel voor de keuringsinstelling(en) als voor de fabrikanten (en niet in de laatste plaats aspirant-fabrikanten) van veel belang.

In de bestaande situatie stelt de Kieswet in artikel J 33 enkele zeer algemeen geformuleerde eisen aan stemmachines. Deze blijven ongewijzigd bestaan. De thans in het Kiesbesluit daaraan toegevoegde meer concrete eisen

kunnen ook naar het oordeel van de Kiesraad bij de totstandkoming van uitgewerkte keuringseisen in de ministeriële regeling komen te vervallen.

De ministeriële regeling waarin de goedkeuringsprocedure en de keuringseisen zullen worden neergelegd, berust op subdelegatie door het Kiesbesluit aan de Minister van Binnenlandse Zaken. Het is het enige bij de Kieswet voorkomende geval van subdelegatie en bestaat al sinds 1965. De basisbepaling in de Kieswet (art. J 33, eerste lid) spreekt van "bij algemene maatregel van bestuur gestelde nadere regels". Volgens de Aanwijzingen voor de regelgeving laat deze formule echter geen subdelegatie toe. Vooral nu door de opneming van keuringseisen de ministeriële regeling aanzienlijk in omvang toeneemt, is het wenselijk om in de tekst van de Kieswet de bevoegdheid tot subdelegatie ook voor de toekomst buiten twijfel te stellen. De Kiesraad beveelt daartoe aan om bij het in procedure zijnde verzamelwetsvoorstel tot wijziging van de Kieswet in artikel J 33, eerste lid, de woorden "bij algemene maatregel van bestuur" te vervangen door: bij of krachtens algemene maatregel van bestuur.

Blijkens de nota van toelichting zal de nu in de Regeling goedkeuring stemmachines vastgelegde verplichte advisering door de Kiesraad als onderdeel van de goedkeuringsprocedure komen te vervallen. In voorkomende gevallen kan onverplicht advies worden gevraagd op basis van artikel A 2 van de Kieswet. Waar het zwaartepunt bij de beoordeling van een (wijziging in een) stemmachine bij de keuringsinstelling ligt, kan de Kiesraad met het vervallen van deze adviesverplichting instemmen. De Kiesraad heeft er nota van genomen dat in de nota van toelichting uitdrukkelijk melding gemaakt wordt van de mogelijkheid om over aspecten als de gebruikersvriendelijkheid van een stemmachine ook in de toekomst het oordeel van de Kiesraad te vragen.

Vervanging van de afzonderlijke goedkeuring van de gebruiksaanwijzing door beoordeling daarvan als onderdeel van de keuring en het niet langer voorschrijven van een op de stemmachine aangebracht rijkskeurmerk zijn maatregelen waarmee uit een oogpunt van vereenvoudiging kan worden ingestemd. De opneming in artikel J 14 van de mogelijkheid dat de minister aan de goedkeuring voorwaarden kan verbinden kan naar het oordeel van de Kiesraad achterwege blijven nu artikel J 33, vierde lid, van de Kieswet sinds 1989 al de mogelijkheid geeft om aan de goedkeuring voorschriften te verbinden.

8. Wijzigen van de procedure voor het vrijgeven van de stemmachine

In onderdeel K van het ontwerp-besluit wordt het gebruikmaken van volgnummers met het oog op het vrijgeven van de stemmachine door het derde lid van het stembureau vervangen door gebruikmaking van de oproepingskaart (c.q. kiezerspas of volmachtbewijs) voor dat doel. Het gebruik van deze volgnummers wordt in de praktijk als overbodig ervaren en leidt bij sommige kiezers tot argwaan dat daarmee achterhaald kan worden op welke kandidaat zij gestemd hebben.

De Kiesraad acht de voorgestelde wijziging geen verbetering. De bij kiezers ten onrechte bestaande argwaan zal niet worden weggenomen en misschien zelfs nog vergroot worden, als ze aan het stembureaulid dat de stemmachine bedient, de oproepingskaart waarop hun naam vermeld staat moeten afgeven. En als het gebruik van volgnummers als overbodig beschouwd wordt, zal dit ook gelden voor het teruggeven en weer innemen van de oproepingskaart. De Kiesraad is echter van mening dat het gebruik van volgnummers, met name wanneer het in een stembureau wat drukker is, niet zonder zin is. Daarmee kan immers worden

voorkomen dat iemand zich bij het derde lid van het stembureau voor het gebruik van de stemmachine aanmeldt zonder daartoe gerechtigd te zijn. In dit verband is ook van belang dat het ontwerp-besluit, zoals hierboven vermeld, als alternatief de mogelijkheid biedt van vrijgave van de stemmachine door de kiezer zelf met behulp van een aan hem door de voorzitter uitgereikte toegangskaart (in het ontwerp, zoals gezegd, stemkaart geheten). Bij stemmachines die deze faciliteit hebben, doet zich het probleem van de volgnummers niet meer voor.

9. Enkele kleine aanpassingen aan de praktijk

Dit betreft nog de volgende punten:

- a. Afschaffing van het vereiste dat de stemmachine een in een afsluitbare ruimte geplaatst beeldscherm heeft waarop het aantal uitgebrachte stemmen kan worden aangegeven. Aan dit specifieke voorschrift bestaat geen behoefte, omdat ook op andere wijze kan worden voorzien in het beoogde doel dat niet voortijdig kennis wordt genomen van de uitgebrachte stemmen.
 - b. Opneming van het voorschrift dat de door de stemmachine geproduceerde afdruk van de uitkomsten van de stemming aan het proces-verbaal wordt gehecht. Dit maakt het overschrijven van deze uitkomsten in het proces-verbaal overbodig. Deze wijziging leidt tot tijdwinst en het uitsluiten van vergissingen bij het overschrijven.
 - c. Voorgescreven wordt dat de stemgeheugens van de stemmachines na de stemming naar de burgemeester worden overgebracht ten behoeve van het samenvoegen van de stemtotalen.
- Met deze aanpassingen aan de ontwikkeling van de techniek kan worden ingestemd.

10. Opmerkingen bij de tekst van het ontwerp-besluit

A

Artikel J 10 is een bepaling die geldt, ongeacht of er bij de gecombineerde stemmingen met stembiljetten, met stemmachines of met stembiljetten en stemmachines wordt gestemd. Artikel J 12 ziet op het geval dat voor beide stemmingen stembiljetten worden gebruikt. Bij deze systematiek past beter om in plaats van toevoeging van een derde lid aan artikel J 10 een nieuw artikel J 12a op te nemen dat luidt: Indien bij beide stemmingen door middel van stemmachines wordt gestemd, kan de burgemeester besluiten dat één stemmachine voor beide stemmingen wordt gebruikt (enz.) Bij overneming van deze suggestie dient ook artikel J 9 te worden aangepast.

B

In het vierde lid van artikel J 14 ware "worden regels gesteld met betrekking tot" te vervangen door: worden geregeld.

C

Het invoeren van de kandidatenlijsten is een beperkter begrip dan het nu in artikel J 16 gebruikte begrip "programmeren". Laatstgenoemde term kan daarom wellicht beter vervangen worden door "in gereedheid brengen".

D

De nieuwe tekst van artikel J 15, eerste lid, lijkt te verlangen dat alle kandidatenlijsten tegelijk op de stemmachine zichtbaar moeten kunnen zijn. Bij elektronisch gefaseerd stemmen is dat juist niet het geval. Dit bezwaar kan worden ondervangen door afzonderlijke bepalingen voor ongefaseerd en gefaseerd stemmen te formuleren.

I

In artikel J 22 dient niet geregeld worden wat er gebeurt nadat de stemmachine is vrijgegeven, maar nadat de kiezer geweigerd heeft de oproepingskaart weer in ontvangst te nemen of aan het derde lid van het stembureau te geven.

K en M

Noch in de bestaande, noch in de nieuwe regeling is aangegeven dat de kiezer na de vrijgave van de stemmachine de handelingen verricht om een stem uit te brengen. Op dit punt loopt de regeling niet parallel met de regeling in de Kieswet bij gebruik van stembiljetten (art. J 26). Het zou de begrijpelijkheid van de regeling bevorderen, als een dergelijke bepaling werd opgenomen.

M

- In artikel J 23b ware "de stemkaart" te vervangen door: een stemkaart.
- Het tweede lid van artikel J 23g moet luiden: Als de stemkaart wordt teruggegeven, maakt (enz.). Vergelijk artikel J 29 Kieswet.

R

"het raadplegen van het geheugen" ware te vervangen door: het opnemen van de aantallen uitgebrachte stemmen, of korter: de stemopneming.

S

De vaststelling en mededeling van het aantal uitgereikte stemkaarten is alleen van belang bij toepassing van een elektronische stembus; niet bij stemkaarten die alleen dienen voor het vrijgeven van de stemmachine. In het eerste geval is het echter ook van belang het aantal niet uitgereikte stemkaarten te tellen. Dit naar analogie van de regeling voor stembiljetten in artikel N 1 Kieswet.

T

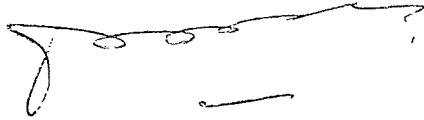
Het lijkt niet geheel logisch dat de stemkaarten, nadat zij uit de elektronische stembus zijn gehaald, wel geteld worden maar vervolgens, zoals uit de nota van toelichting blijkt, niet met de overige verkiezingsbescheiden tot na de toelating bewaard worden.

U

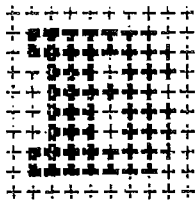
- De verplichting om op de display c.q. het beeldscherm van de stemmachine de uitslag zichtbaar te maken kan vervallen. Voldoende is dat de stemmachine een afdruk van de uitkomsten van de stemming produceert.
- Voor het pak waarin het geheugen van de stemmachine wordt gedaan, geldt niet de verplichting tot verzegeling. Het geheugen wordt vervolgens gebruikt

om de aantallen in de gemeente uitgebrachte stemmen te totaliseren. Daarna worden de geheugens bewaard tot de uitslag van de verkiezing is vastgesteld. Er zijn bij deze gang van zaken geen waarborgen dat er met de geheugens niet geknoeid kan worden.

De Kiesraad,

 voorzitter

 secretaris

Aan
de Kiesraad
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Bijlagen	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
1		CWI96/U1305	22 november 1996
Inlichtingen bij mevr. E.B. Pronk		Doorkiesnummer (070)3026266	
Onderwerp adviesaanvraag inzake wijziging van het Kiesbesluit		Departementsonderdeel Stafafdeling Constitutionele Zaken, Wetgeving en Internationale Aangelegenheden	

Geacht College,

Bij brief van 22 november 1995 heeft u mij een positief advies uitgebracht over de methode van elektronisch gefaseerd stemmen voor het gebruik bij de verkiezingen. Naar aanleiding van uw advies heb ik mij op het standpunt gesteld dat het gebruik van deze methode bij de verkiezingen moet worden toegestaan. Bij brief van 20 maart 1996 heb ik de Tweede Kamer op de hoogte gesteld van mijn voornemen om het Kiesbesluit in die zin te wijzigen, dat de methode van elektronisch gefaseerd stemmen wordt toegestaan voor gebruik bij de verkiezingen (Kamerstukken II, 1995/96, 24 244, nr 3). Het daartoe strekkend voorstel tot wijziging van het Kiesbesluit met toelichting treft u bijgaand aan.

Naast het toestaan van elektronisch gefaseerd stemmen, zijn in bijgaand voorstel enkele andere wijzigingen in de bepalingen met betrekking tot het stemmen door middel van stemmachines opgenomen.

De belangrijkste wijzigingen zijn:

- het mogelijk maken dat stemmachines voor twee stemmingen tegelijk worden gebruikt;
- het opnemen van een delegatiebepaling om bij ministeriële regeling voorwaarden aan stemmachines te stellen;
- het wijzigen van de procedure met de volgnummers;
- het opnemen van procedurele bepalingen met betrekking tot het elektronisch stemmen met behulp van een zogenaamde stemkaart.

Ik verzoek u mij advies uit te brengen over bijgaand voorstel tot wijziging van het Kiesbesluit met bijbehorende toelichting. In verband met de relatief

Postadres
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Telefoon 070 302 63 02
Telefax 070 363 81 53

Bezoekadres
Schedeldoekshaven 200
2511 EZ Den Haag

Verzoeks bij beantwoording
datum, kenmerk en
onderwerp te vermelden

korte termijn tot de volgende reguliere gemeenteraadsverkiezingen in maart 1998, verzoek ik u mij, zo mogelijk, op korte termijn advies uit te brengen.

Ik zie uw advies met belangstelling tegemoet.

Hoogachtend,
DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

J. Korthuis

31072006

Besluit van tot wijziging van de bepalingen van het Kiesbesluit inzake het stemmen door middel van elektronische stemmachines

Wij Beatrix, bij de gratie Gods, Koningin der Nederlanden, Prinses van Oranje-Nassau, enz., enz., enz.

Op de voordracht van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken mr. J. Kohnstamm van
Gelet op de artikelen J 33, eerste lid, J 34, eerste lid, en N 14, eerste lid, van de Kieswet;
Gezien het advies van de Kiesraad van;
De Raad van State gehoord (advies van ...);
Gezien het nader rapport van de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken mr. J. Kohnstamm van;
Hebben goedgevonden en verstaan:

ARTIKEL I

Het Kiesbesluit wordt als volgt gewijzigd:

A.

Aan artikel J 10 wordt een lid toegevoegd, dat luidt:
3. De burgemeester kan besluiten dat de stemmachine tevens voor de andere stemming wordt gebruikt, mits Onze Minister van Binnenlandse Zaken ingevolge artikel J 14a goedkeuring heeft verleend voor het gebruik voor twee stemmingen tegelijk.

B.

Artikel J 14 komt te luiden:

Artikel J 14

1. Een elektronische stemmachine mag slechts bij de verkiezingen worden gebruikt, indien zij zonder enige afwijking behoort tot een door Onze Minister van Binnenlandse Zaken goedgekeurd merk en type.
2. De goedkeuring wordt verleend indien de stemmachine voldoet aan de eisen die gesteld worden in artikel J 33, tweede lid, van de Kieswet, artikel J 14b en de ministeriële regeling, bedoeld in het vierde lid, en is voorzien van een deugdelijke gebruiksaanwijzing voor de kiezer.
3. Onze Minister van Binnenlandse Zaken kan voorwaarden verbinden aan de goedkeuring. Hij is tevens bevoegd een verleende goedkeuring in te trekken.
4. Bij ministeriële regeling worden regels gesteld met betrekking tot:
 - a. de procedure met betrekking tot de goedkeuring van stemmachines;
 - b. de nadere voorwaarden waaronder de goedkeuring van stemmachines voor gebruik bij de verkiezingen wordt verleend;
 - c. de gronden waarop een verleende goedkeuring kan worden ingetrokken;
 - d. de procedure met betrekking tot de intrekking van de goedkeuring.

C.

Na artikel J 14 worden twee artikelen ingevoegd, die luiden:

Artikel J 14a

1. Een stemmachine mag slechts voor twee stemmingen tegelijk worden gebruikt, indien Onze Minister van Binnenlandse Zaken de stemmachine voor dit gebruik heeft goedgekeurd.
2. Artikel J 14, derde en vierde lid, is van overeenkomstige toepassing.

Artikel J 14b

1. De stemmachine is zodanig ingericht, dat de kiezer op één van de navolgende wijzen op de stemmachine een stem op een kandidaat kan uitbrengen:

a. De kiezer kiest direct een kandidaat uit een op de stemmachine getoond overzicht van alle lijsten van kandidaten over wie de stemming moet geschieden;

b. De kiezer kiest eerst een kandidatenlijst uit een op de stemmachine getoond overzicht van alle nummers van de lijsten en, voor zover deze boven de lijst zijn geplaatst, van de aanduidingen van politieke groeperingen. Vervolgens toont de stemmachine de door de kiezer geselecteerde kandidatenlijst, waaruit de kiezer een kandidaat kiest.

2. De stemmachine is voorts voorzien van de mogelijkheid om een blanco stem uit te brengen.

D.

Artikel J 15 komt te luiden:

Artikel J 15

1. Op de bij de stemming te gebruiken stemmachine zijn vermeld de lijsten van de kandidaten over wie de stemming moet geschieden, zoals deze ter kennis van de kiezers worden gebracht.

2. Bij ministeriële regeling worden modellen vastgesteld voor de wijzen waarop de kandidatenlijsten op de stemmachine mogen worden vermeld.

E.

Na artikel J 15 wordt een nieuw artikel ingevoegd, dat luidt:

Artikel J 15a

Een stemmachine mag slechts bij de verkiezingen worden gebruikt, indien de machine niet eerder voor andere doeleinden dan verkiezingen is gebruikt.

F.

Artikel J 16 komt te luiden:

Artikel J 16

De burgemeester draagt er zorg voor dat tijdig voor de stemming de lijsten van de kandidaten over wie de stemming moet geschieden in de stemmachines worden ingevoerd en dat de stemmachines voor de aanvang van de stemming worden opgesteld in de niet voor het publiek bestemde ruimte van de aangewezen stemlokalen.

G.

Artikel J 18 komt te luiden:

Artikel J 18

1. In of bij elk stemlokaal is instructiemateriaal aanwezig ter voorlichting van de kiezer over het gebruik van de stemmachines. Op het instructiemateriaal mogen geen op de stemmachine vermelde aanduidingen van politieke groeperingen of namen van kandidaten zijn aangegeven.

2. Bij elke stemmachine is de gebruiksaanwijzing, bedoeld in artikel J 14, tweede lid, aangebracht.

31072006

3. Bij elke stemmachine waarop de kiezer een stem uitbrengt op de wijze, bedoeld in artikel J 14b, eerste lid, onder b, wordt goed zichtbaar voor de kiezer een overzicht bevestigd van alle lijsten van kandidaten over wie de stemming moet geschieden.

H.

In artikel J 19 wordt 'taken, bedoeld in de artikelen J 21 tot en met J 23' vervangen door: taken, bedoeld in de artikelen J 21 tot en met J 23g.

I.

Artikel J 20 komt te luiden:

Artikel J 20

Op de dag van de stemming gaat het stembureau tijdig voor de aanvang van de stemming na of de stemmachine voor het gebruik gereed is en of er geen stemmen in het geheugen van de stemmachine zijn opgeslagen. De voorzitter draagt er zorg voor dat bij aanvang van de stemming de machine kan worden vrijgegeven.

J.

Na artikel J 20 wordt een artikel toegevoegd, dat luidt:

Artikel J 20a

Indien gebruik wordt gemaakt van een stemmachine die door het stembureau voor elke kiezer wordt vrijgegeven, zijn de artikelen J 21 tot en met J 23 van toepassing.

K.

Artikel J 21 komt te luiden:

Nadat het stembureau de handelingen, bedoeld in artikel J 25, tweede tot en met vierde lid, van de Kieswet of artikel K 11 van de Kieswet en, indien van toepassing, artikel L 17 van de Kieswet heeft verricht, geeft de voorzitter de oproepingskaart of de kiezerpas en, indien van toepassing, het volmachtbewijs of de volmachtbewijzen terug aan de kiezer. Na afgifte van de oproepingskaart of kiezerspas en, indien van toepassing, het volmachtbewijs of de volmachtbewijzen aan het derde lid van het stembureau, geeft deze de stemmachine vrij voor gebruik door de kiezer.

L.

In artikel J 22 wordt 'nadat hem een volgnummer is overhandigd' vervangen door: nadat de stemmachine voor hem is vrijgegeven.

M.

Na artikel J 23 worden zeven nieuwe artikelen ingevoegd, die luiden:

Artikel J 23a

Indien gebruik wordt gemaakt van een stemmachine waarbij de vrijgave geschiedt door de kiezer met behulp van een stemkaart, zijn de artikelen J 23b tot en met J 23f van toepassing.

Artikel J 23b

1. Nadat het stembureau de handelingen, bedoeld in artikel J 25, tweede tot en met vierde lid, van de Kieswet of artikel K 11 van de Kieswet en,

indien van toepassing, artikel L 17 van de Kieswet heeft verricht, overhandigt de voorzitter de stemkaart aan de kiezer.

2. De voorzitter houdt aantekening van het aantal uitgereikte stemkaarten.

Artikel J 23c

De kiezer die na ontvangst van de stemkaart weigert van de stemmachine gebruik te maken of de stemmachine gebruikt zonder zijn stem te hebben vastgelegd, geeft de stemkaart terug aan de voorzitter.

Artikel J 23d

Indien bij het uitbrengen van de stem blijkt dat de stemkaart geen toegang geeft tot de stemmachine of dat de stemkaart anderszins niet functioneert, geeft de kiezer de stemkaart terug aan de voorzitter. Deze verstrekt hem op zijn verzoek een nieuwe stemkaart.

Artikel J 23e

Nadat de kiezer zijn stem heeft bevestigd, neemt de kiezer de stemkaart uit de stemmachine en geeft deze terug aan het derde lid van het stembureau.

Artikel J 23f

1. Indien gebruik wordt gemaakt van een elektronische stembus, neemt de kiezer na de bevestiging van zijn stem de stemkaart uit de stemmachine en steekt deze in de elektronische stembus.

2. Het derde lid van het stembureau ziet erop toe, dat de stemkaart door de kiezer in de stembus wordt gestoken en door de elektronische stembus wordt geaccepteerd.

3. Indien de stemkaart niet door de elektronische stembus wordt geaccepteerd, neemt het derde lid van het stembureau de stemkaart uit de elektronische stembus. Vervolgens verstrekt de voorzitter de kiezer een nieuwe stemkaart.

Artikel J 23g

1. Indien een kiezer na de stem te hebben vastgelegd weigert de stemkaart in de elektronisch stembus te steken, houdt de voorzitter daarvan aantekening.

2. Het derde lid van het stembureau maakt de stemkaart van deze kiezer onbruikbaar.

N.

In artikel J 24 wordt de zinsnede 'wordt het bedieningspaneel van de te vervangen machine door het stembureau geblokkeerd' vervangen door: draagt de voorzitter van het stembureau er zorg voor dat de te vervangen stemmachine wordt geblokkeerd voor het uitbrengen van stemmen.

O.

Artikel J 25 komt te luiden:

Artikel J 25

Nadat de laatste tot de stemming toegelaten kiezer heeft gestemd, draagt de voorzitter er zorg voor dat de stemmachine wordt geblokkeerd voor het uitbrengen van stemmen.

P.

31072006

Artikel J 27 wordt gewijzigd als volgt.

1. In het eerste lid, tweede volzin, wordt 'wordt het bedieningspaneel geblokkeerd' vervangen door: wordt de stemmachine voor het uitbrengen van stemmen geblokkeerd.

2. In het tweede lid wordt 'de sleutel van het bedieningspaneel' vervangen door: de sleutel waarmee de stemmachine voor het uitbrengen van stemmen kan worden vrijgegeven en geblokkeerd.

Q.

In artikel J 28 wordt 'op het beeldscherm, bedoeld in artikel J 14, eerste lid, onder b' vervangen door: op de stemmachine.

R.

Artikel J 29, tweede lid, komt te luiden:

2. Indien een stemmachine wordt gebruikt en de stemopening is geschorst nadat de voorzitter is begonnen de handelingen te verrichten die nodig zijn om op de stemmachine de uitkomsten van de stemming zichtbaar te maken, wordt de stemmachine geblokkeerd voor het raadplegen van het geheugen. De hiervoor te gebruiken sleutel wordt in een te verzegelen enveloppe gedaan.

S.

Aan artikel N 2 wordt een nieuw onderdeel toegevoegd, dat luidt:

d. het aantal stemkaarten dat ingevolge artikel J 23b, eerste lid, aan de kiezers is uitgereikt.

T.

Na artikel N 3 wordt een nieuw artikel toegevoegd, dat luidt:

Artikel N 3a

1. Indien gebruik wordt gemaakt van een elektronische stembus, wordt deze onmiddellijk na de in artikel N 2 voorgeschreven verzegelingen geopend.

2. De stemkaarten worden geteld en hun aantal wordt vergeleken met het aantal kiezers dat aan de stemming heeft deelgenomen.

U.

Artikel N 4 wordt gewijzigd als volgt:

1. Het eerste lid komt te luiden:

1. Onmiddellijk na de in artikel N 3 en, indien van toepassing, de in artikel N 3a voorgeschreven handelingen, verricht de voorzitter de handelingen die nodig zijn om op de stemmachine de uitkomsten van de stemming zichtbaar te maken en een afdruk van deze uitkomsten te verkrijgen.

2. Het zesde lid komt te luiden:

6. Het geheugen van de stemmachine waarop de stemmen zijn vastgelegd wordt daarop in een pak gedaan.

V.

Artikel N 5, eerste lid, laatste volzin, komt te luiden:

De in artikel N 4, eerste lid, bedoelde afdruk wordt aan het proces-verbaal gehecht en maakt daarvan onderdeel uit.

W.

Artikel N 6 wordt als volgt gewijzigd:

1. Voor het bepaalde in artikel N 6 wordt het cijfer 1 geplaatst.

2. In het eerste lid wordt de zinsnede 'de verzegelde pakken, bedoeld in artikel N 3, en de verzegelde enveloppen, bedoeld in artikel N 4, zesde lid, en N 5, eerste lid,' vervangen door: de verzegelde pakken, bedoeld in artikel N 3 en het pak, bedoeld in artikel N 4, zesde lid.

3. Toegevoegd wordt een tweede lid, dat luidt:

2. Nadat het centraal stembureau de uitslag van de verkiezingen heeft vastgesteld, worden de stemmen gewist van het geheugen van de stemmachine waarop de stemmen zijn vastgelegd.

X.

Artikel N 7 komt te vervallen.

ARTIKEL II

Dit besluit treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Lasten en bevelen dat dit besluit met de daarbij horende nota van toelichting in het Staatsblad zal worden geplaatst.

DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

31072006

Nota van toelichting.

1. Inleiding

De onderhavige wijziging van het Kiesbesluit strekt er in de eerste plaats toe om zogenoemd elektronisch gefaseerd stemmen toe te staan voor gebruik bij de verkiezingen. Wat onder deze methode wordt verstaan wordt hieronder nader uitgelegd. In verband met de introductie van elektronisch gefaseerd stemmen zijn enkele bepalingen in het Kiesbesluit die betrekking hadden op stemmachines met stempaneel zoals die nu gebruikt worden ruimer geformuleerd, zodat zowel de stemmachines met stempaneel, als de stemmachines waarmee gefaseerd wordt gestemd onder de reikwijdte van deze bepalingen vallen.

Een andere belangrijke wijziging betreft het mogelijk maken dat een stemmachine voor twee stemmingen tegelijk wordt gebruikt. Op grond van het oude artikel J 10 van het Kiesbesluit was dit niet mogelijk.

Voorts worden in het nieuwe artikel J 14 van het Kiesbesluit niet langer expliciet de vereisten vermeld waaraan stemmachines ten minste dienen te voldoen. In dit artikel is een delegatiebepaling opgenomen om deze vereisten bij ministeriële regeling vast te stellen.

Ten slotte is de procedure met volgnummers om te voorkomen dat de kiezer meer dan één stem uitbrengt gewijzigd en is een aantal nieuwe bepalingen opgenomen met betrekking tot de procedure bij het elektronisch stemmen met behulp van een zogenaamde stemkaart.

Overwogen is nog of de belangrijkste regels voor stemmen met behulp van stemmachines voortaan in de Kieswet in plaats van in het Kiesbesluit opgenomen moeten worden, met name gezien het feit dat het stemmen met stemmachines op steeds grotere schaal plaatsvindt. Ik acht daarvoor de tijd echter nog niet rijp, aangezien de ontwikkeling van technieken van elektronisch stemmen nog volop in beweging is. Dit vergt een flexibeler regelgevingsinstrument dan wetgeving.

De introductie van elektronisch gefaseerd stemmen en het toestaan van het gebruik van stemmachines voor twee stemmingen tegelijk worden toegelicht in paragraaf 2 respectievelijk paragraaf 3. De overige wijzigingen worden nader toegelicht in de artikelgewijze toelichting.

2. Elektronisch gefaseerd stemmen

Bij brief van 20 maart 1996 heb ik de Tweede Kamer op de hoogte gesteld van mijn voornemen om het Kiesbesluit in die zin te wijzigen dat voortaan bij de verkiezingen ook gestemd kan worden volgens de methode van elektronisch gefaseerd stemmen (Kamerstukken II, vergaderjaar 1995/96, 24 244, nr. 3).

Onder elektronisch gefaseerd stemmen wordt verstaan een methode van stemmen waarbij de kiezer in twee fasen een stem uitbrengt. De kiezer krijgt hierbij op de stemmachine eerst een overzicht van de namen van alle aan de desbetreffende verkiezing deelnemende partijen. Na een keuze gemaakt te hebben voor een politieke partij, krijgt de kiezer vervolgens op de stemmachine de kandidatenlijst te zien van de gekozen partij. Het stemmen vindt derhalve in twee fasen plaats. Vanzelfsprekend heeft de kiezer ook bij deze methode de mogelijkheid om een blanco stem uit te brengen. Belangrijk onderscheid met de momenteel in gebruik zijnde stemmachines met stempaneel is, dat de kiezer op stemmachines waarmee gefaseerd wordt gestemd geen totaaloverzicht heeft van de kandidatenlijsten van alle aan de verkiezing deelnemende partijen. Een belangrijk voordeel van de methode van elektronisch gefaseerd stemmen is dat het aantal aan de verkiezing deelnemende partijen niet tot

capaciteitsproblemen met de stemmachine leidt, omdat de kiezer op de stemmachine geen totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten krijgt te zien.

De hier beschreven stemmachines die het mogelijk maken om gefaseerd te stemmen zal ik verder aanduiden als gefaseerde stemmachine. Onder stemmachine versta ik ook de gefaseerde stemmachine.

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB) hebben voorafgaande aan de Tweede-Kamerverkiezingen 1994 er bij de toenmalige Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken op aangedrongen om een onderzoek te verrichten naar de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen. Voornaamste reden voor hun verzoek was de capaciteit van het stempaneel van de in gebruik zijnde stemmachines. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen bleek dat het stempaneel van het oude in 1979 goedgekeurde type elektronische stemmachine ES2 met 25 kolommen niet meer groot genoeg was om alle 26 kandidatenlijsten op te vermelden. De toenmalige Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken heeft toen voor eenmalig gebruik toegestaan dat er twee stemmachines aan elkaar gekoppeld werden, zodat een voldoende groot stempaneel ontstond.

Naar aanleiding van het verzoek van de VNG en de NVVB heeft de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken in augustus 1994 de Kiesraad verzocht om een onderzoek in te stellen naar de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen. Uit een daartoe ingesteld onderzoek van de Kiesraad komt naar voren dat de kiezer over het algemeen goed met de methode van elektronisch gefaseerd stemmen kan omgaan en dat er geen specifieke nadelen aan deze methode van stemmen zijn verbonden. Belangrijk onderdeel van dit onderzoek was een proef met gefaseerde stemmachines in een tweetal gemeenten bij de provinciale-statenverkiezingen van maart 1995. Op basis van dat onderzoek heeft de Kiesraad vervolgens een positief advies aan mij uitgebracht over deze methode van stemmen. Ook de VNG heeft zich vervolgens op basis van dit onderzoek positief opgesteld over de methode van elektronisch gefaseerd stemmen.

Gezien de resultaten van het onderzoek van de Kiesraad, ben ik eveneens van oordeel dat de methode van elektronisch gefaseerd stemmen dient te worden toegestaan, zonder hierbij overigens een uitspraak te doen over een specifieke uitvoeringsvorm. Zoals hieronder nog aan de orde zal komen, zullen in de nieuw vast te stellen Regeling goedkeuring stemmachines criteria worden opgenomen, waaraan stemmachines en dus ook gefaseerde stemmachines dienen te voldoen. Bij een keuring door een keuringsinstelling zal bezien moeten worden of een ter keuring aangeboden gefaseerde stemmachine aan deze voorwaarden voldoet en derhalve goedgekeurd kan worden voor het gebruik bij de verkiezingen.

3. Gebruik van stemmachines voor twee stemmingen tegelijk

In het nieuwe artikel J 14 a wordt de mogelijkheid geopend dat de stemmachines door de minister van Binnenlandse Zaken worden goedgekeurd om voor twee stemmingen tegelijk te worden gebruikt. Uit het huidige artikel J 10 kan worden afgeleid dat de stemmachine momenteel slechts voor één stemming tegelijk kan worden gebruikt. Bij een combinatie van stemmingen valt in de eerste plaats te denken aan de combinatie van een ingevolge de Kieswet te houden stemming en een andere door de gemeenteraad uitgeschreven stemming, zoals een deelgemeenteraadsverkiezing of een referendum. Een combinatie van deze stemmingen in één stemlokaal is op grond van artikel J 6 van de Kieswet toegestaan. In de artikelen J 10 tot en met J 12 van het Kiesbesluit worden nadere regels gesteld voor een dergelijke combinatie van stemmingen. In het nieuwe derde lid van artikel J 10 wordt nu bepaald dat de stemmachine ook voor de andere stemming kan worden gebruikt, mits de minister van Binnenlandse Zaken dit gebruik heeft goedgekeurd.

Naast gebruik van de stemmachine voor een combinatie van een ingevolge de Kieswet te houden stemming en een door de gemeenteraad uitgeschreven

stemming, kan gedacht worden aan gebruik voor een combinatie van twee in de Kieswet geregelde stemmingen. Dit zal zich op 3 maart 1999 in een groot aantal gemeenten in Brabant voordoen in de vorm van een combinatie van een provinciale-statenverkiezing met een gemeenteraadsverkiezing. In verband met een gemeentelijke herindeling per 1 januari 1997, worden de reguliere gemeenteraadsverkiezingen van maart 1998 in deze gemeenten verschoven naar maart 1999.

Overigens zal in de huidige situatie slechts op grond van een bijzondere wet sprake kunnen zijn van het samenvallen van twee in de Kieswet geregelde stemmingen. Uit de Kieswet zelf vloeit immers voort dat hierin geregelde stemmingen nimmer gelijktijdig plaatsvinden.

In zijn advies over de methode van elektronisch gefaseerd stemmen noemt de Kiesraad als belangrijk voordeel van de methode van elektronisch gefaseerd stemmen dat er uitvoeringsvormen gehanteerd kunnen worden die voor twee stemmingen tegelijk gebruikt kunnen worden. Bij de individuele keuring van een bepaalde uitvoeringsvorm van elektronisch gefaseerd stemmen zal nader onderzocht moeten worden of het gebruik voor twee stemmingen tegelijk aanvaardbaar is.

Ook ten aanzien van de reeds op de markt zijnde stemmachines met stempaneel acht ik het echter goed mogelijk dat deze bijvoorbeeld voor een combinatie van een gemeenteraadsverkiezing of statenverkiezing en een referendum worden gebruikt. Bij het ontwerpen van het nieuwste type stemmachines ES3 is door de stemmachinefabrikanten al rekening gehouden met het gebruik voor twee stemmingen. Vanzelfsprekend zullen ook deze stemmachines wel dit punt gekeurd moeten worden.

Dat de groep kiezers bij de twee stemmingen niet hetzelfde is, behoeft zowel bij uitvoeringsvormen van elektronisch gefaseerd stemmen als bij de op de markt zijnde stemmachines ES3 geen problemen op te leveren. Er kunnen volgens informatie van TNO zodanige technische voorzieningen getroffen worden, dat de stemmachine bij de ene groep kiezers voor beide stemmingen wordt vrijgegeven en bij de andere groep kiezers slechts voor één stemming.

Uit het nieuwe artikel J 14 a, tweede lid, jo. artikel J 14, derde lid, volgt dat de minister van Binnenlandse Zaken voorwaarden kan verbinden aan het gebruik voor twee stemmingen tegelijk. Per type stemmachine zal bezien moeten worden of het stellen van voorwaarden aangewezen is.

De vereisten waaraan stemmachines moeten voldoen om voor twee stemmingen tegelijk te worden gebruikt, worden vastgelegd in de nieuwe Regeling goedkeuring stemmachines. In het tweede lid van het nieuwe artikel J 14a jo. het vierde lid van artikel J 14 is hiertoe een delegatiebepaling opgenomen.

4. Artikelgewijze toelichting.

Onderdeel A.

Voor een toelichting op het gebruik van een stemmachine voor twee stemmingen tegelijk, zie paragraaf 3.

Onderdeel B.

Artikel J 14 heeft betrekking op de goedkeuring van stemmachines. Nieuw ten opzichte van het oude artikel J 14 is in de eerste plaats dat er in het artikel geen vereisten meer zijn opgenomen waaraan de stemmachines minimaal moeten voldoen. Het stellen van eisen voor stemmachines wordt in het nieuwe artikel J 14 gedelegeerd aan de minister van Binnenlandse Zaken. Alleen artikel J 14b van het Kiesbesluit bevat nog een expliciet (keurings-) vereiste voor stemmachines, namelijk de toegestane wijzen waarop de kiezer op de stemmachine een stem moet kunnen uitbrengen.

Uit het tweede lid van artikel J 14 in samenhang met het nieuwe artikel J 18, tweede lid, volgt dat de gebruiksaanwijzing niet meer apart gekeurd behoeft te worden, zoals voorheen het geval was, maar dat de beoordeling

hiervan een onderdeel vormt van de keuring van de stemmachine. Indien er geen goede gebruiksaanwijzing voor de kiezer is, wordt de stemmachine niet goedgekeurd.

Nieuw ten opzichte van het oude artikel J 14 is voorts dat in het nieuwe artikel uitdrukkelijk wordt bepaald dat de minister aan de goedkeuring voorwaarden kan verbinden en de goedkeuring kan intrekken. De bevoegdheid tot intrekking en de wijze waarop dat moet gebeuren is al opgenomen in de huidige Regeling goedkeuring stemmachines. Deze procedure zal in de nieuwe regeling terugkeren.

In het nieuwe artikel J 14 komt het rijkskeurmerk niet meer terug. Het model rijkskeurmerk (model J 33-1) zal in het verlengde hiervan eveneens komen te vervallen. Het gebruik van het merk acht ik niet langer nodig. Aangezien op grond van de Regeling goedkeuring stemmachines de goedkeuring wordt bekendgemaakt in de Staatscourant, heeft een gemeente die tot de aanschaf van stemmachines wil overgaan, de mogelijkheid tot controle of de stemmachine door de minister van Binnenlandse Zaken is goedgekeurd voor het gebruik bij de verkiezingen. De bekendmaking in de Staatscourant zal in de nieuwe Regeling goedkeuring stemmachine gehandhaafd blijven.

De delegatiebepaling in het vierde lid is met het oog op de nadere voorwaarden voor stemmachines, het regelen van de herkeuring van de stemmachine en de intrekking van de goedkeuring ruimer geformuleerd dan in het oude artikel J 14, tweede lid. Zoals hiervoor al ter sprake kwam zal de huidige Regeling goedkeuring stemmachines worden ingetrokken en worden vervangen door een nieuwe Regeling goedkeuring stemmachines.

Naast het feit dat er in de nieuwe Regeling goedkeuring stemmachines voorwaarden voor stemmachines opgenomen zullen worden, komt in de nieuwe regeling de verplichte advisering door de Kiesraad te vervallen. Het staat de minister van Binnenlandse Zaken vanzelfsprekend wel vrij om de Kiesraad op grond van artikel A 2 van de Kieswet advies te vragen over bijvoorbeeld de gebruikersvriendelijkheid van de stemmachine. Het vervallen van de verplichte advisering van de Kiesraad over stemmachines ligt in de lijn van de afschaffing van adviesverplichtingen op andere terreinen. Tevens is de afschaffing in overeenstemming met de ontwerp-Aanwijzingen inzake adviescolleges. De technische betrouwbaarheid zal door een keuringsinstelling getest moeten worden. Ingevolge de nieuwe Regeling goedkeuring stemmachines kunnen ook andere keuringsinstellingen dan TNO toegelaten worden om stemmachines te keuren. De minister van Binnenlandse Zaken kan dergelijke instellingen aanwijzen als keuringsinstellingen indien aan in de regeling opgenomen voorwaarden wordt voldaan.

Onderdeel C.

Voor een toelichting op het nieuwe artikel J 14a met betrekking tot het gebruik van een stemmachine voor twee stemmingen tegelijk, zie paragraaf 3.

In het nieuwe artikel J 14b, onderdeel b, wordt uitdrukkelijk de methode van elektronisch gefaseerd stemmen toegestaan voor het gebruik bij de verkiezingen. Voor een toelichting op deze methode, verwijs ik naar paragraaf 2.

Onderdeel D.

Het nieuwe artikel J 15 houdt rekening met de mogelijkheid dat bij stemmachines niet alleen van stempanelen gebruik wordt gemaakt, maar ook bijvoorbeeld van beeldschermen waarop de kandidatenlijsten vermeld worden. In het modellenbesluit zal een model voor elektronisch gefaseerd stemmen worden toegevoegd.

Onderdeel E.

31072006

NB. De toelichting op dit artikel wordt in overleg met TNO nog nader ingevuld en enkele dagen voor de vergadering van de Kiesraad van 27 november 1996 aan de Kiesraad toegezonden.

Onderdeel F.

In plaats van 'programmering van de stemmachines' wordt in het nieuwe artikel J 16 thans meer specifiek gesproken over 'de invoering van de kandidatenlijsten in de stemmachine', aangezien dit de handeling is waarop wordt gedoeld.

Onderdeel G.

Voor wat betreft de aanpassing van het tweede lid van artikel J 18, zie de toelichting bij onderdeel B.

Op grond van het derde lid van artikel J 18 dient bij elke stemmachine waarop gefaseerd wordt gestemd een totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten te worden opgehangen. Zoals in paragraaf 2 aan de orde is gekomen, heeft de kiezer op de gefaseerde stemmachine zelf geen totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten. Aangezien het merendeel van de kiezers zal weten tot welke politieke partij de kandidaat behoort waarop hij wil stemmen, behoeft dit geen bezwaar op te leveren. Met name voor de kiezer die niet weet tot welke politieke partij de kandidaat waarop hij wil gaan stemmen behoort, kan een totaaloverzicht naast de stemmachine echter uitkomst bieden. Net als op het stembiljet en op het stempaneel, kan de kiezer dan alle kandidatenlijsten doorlopen. Overigens kan de kiezer bij elke stemmachine, dus ook bij een gefaseerde stemmachine, steeds zijn keuze herstellen, totdat hij zijn stem heeft bevestigd. Deze mogelijkheid om de stem te herstellen zal in de nieuwe Regeling goedkeuring stemmachine als vereiste voor stemmachines terugkomen.

Onderdeel H.

Dit betreft een technische aanpassing in verband met de uitbreiding van paragraaf 3 van hoofdstuk J van het Kiesbesluit met de artikelen J 23a tot en met J 23f inzake het stemmen met behulp van een stemkaart.

Onderdeel I.

De inhoud van het nieuwe artikel J 20 is bijna gelijk aan de inhoud van het oude artikel J 20. Aanpassing was in de eerste plaats nodig in verband met het toestaan van elektronisch gefaseerd stemmen. In de tweede plaats is het vereiste dat gebruik wordt gemaakt van een in een afsluitbare ruimte geplaatst beeldscherm waarop het aantal stemmen kan worden aangegeven, niet meer nodig. Er zijn andere technisch veilige oplossingen om te voorkomen dat voordat de stemming is beëindigd kennis wordt genomen van de uitgebrachte stemmen. Daarvan wordt ook nu reeds, in overeenstemming met de bedoeling van het huidige artikel J 14, eerste lid, onder b, artikel J 20 en artikel N 4, eerste lid, in de praktijk gebruik gemaakt. Ten slotte is tot uitdrukking gebracht dat de stemmachine op de dag van de stemming voor de aanvang van de stemming (nogmaals) gecontroleerd dient te worden en bekeken moet worden of het stemgeheugen leeg is. Het is niet voldoende om deze controle te doen plaatsvinden op bijvoorbeeld de dag vóór de stemming.

Onderdeel J.

Er is voor gekozen om ook bij de onderhavige wijziging van het Kiesbesluit waarbij de mogelijkheid wordt geopend dat nieuwe stemtechnieken worden gebruikt, vast te houden aan een beschrijving van de procedures die in het stembureau gevolgd moeten worden, zoals in de Kieswet de procedures zijn omschreven die moeten worden gevolgd indien gebruik wordt gemaakt van stembiljetten. Om in het Kiesbesluit een duidelijk onderscheid te maken in procedures die gevolgd moeten worden bij het vrijgeven van de stemmachine

door het stembureau en het vrijgeven van de stemmachine door de kiezer met behulp van een stemkaart, zijn de artikelen J 20a en J 23a tot en met f toegevoegd. Het onderscheid tussen een stemmachine die wordt vrijgegeven door het stembureau en een stemmachine die wordt vrijgegeven door de kiezer met behulp van een stemkaart is, anders dan mogelijk wordt gedacht, overigens niet hetzelfde als het onderscheid tussen een stemmachine met stempaneel en een gefaseerde stemmachine. Bij beide methoden van stemmen kan gebruik gemaakt worden van òf stemkaarten, òf vrijgave door het stembureau. Bij de momenteel al in gebruik zijnde stemmachines met stempaneel wordt geen gebruik gemaakt van stemkaarten, maar geeft het derde lid van het stembureau de stemmachine voor elke kiezer vrij. Aangezien het, gezien de ervaringen in België hiermee, denkbaar is dat in Nederland stemmachines ter keuring worden aangeboden waarbij gebruik wordt gemaakt van stemkaarten, is hiervoor alvast een procedure in het Kiesbesluit opgenomen. Ik zie namelijk geen bezwaren tegen het gebruik van stemkaarten voor de vrijgave van de stemmachine of vastlegging van de stem, mits uiteraard bij de keuring blijkt dat de stemkaarten voldoende betrouwbaar zijn. Voorts zal de stemmachine zodanig ingericht moeten zijn, dat de stemmachine signaleert indien een stemkaart niet betrouwbaar is. Aan de kiezer kan dan een nieuwe stemkaart worden uitgereikt.

Onderdeel K.

Ter controle dat de kiezer niet meer dan één stem uitbrengt werd in het oude artikel J 21 het gebruik van volgnummers voorgeschreven. Door het gebruik van volgnummers kon steeds gevolgd worden of het aantal op de stemmachine uitgebrachte stemmen in overeenstemming was met het aantal kiezers dat een stem heeft uitgebracht. Het is echter in de praktijk gebleken dat het gebruik van deze nummers bij zowel het stembureau als de kiezers als overbodig wordt ervaren. De kiezer krijgt een volgnummertje van het ene stembureaulid, terwijl een andere het weer inneemt. Bij een deel van de kiezers stuitte het gebruik van volgnummers zelfs op bezwaren, omdat bij hen (ten onrechte) de indruk werd gewekt dat door het gebruik van volgnummers achterhaald kon worden op welke kandidaat zij gestemd hadden, omdat deze volgorde ook in de stemmachine te achterhalen zou zijn. Alhoewel dit laatste absoluut niet het geval is, is in het nieuwe artikel J 21 het gebruik van vervolgnnummers vervangen door een procedure met de oproepingskaart of de kiezerspas en, indien van toepassing, één of twee volmachtbewijzen. Na de identificatie van de kiezer door de voorzitter van het stembureau, geeft de voorzitter ingevolge het nieuwe artikel J 21 de oproepingskaart of de kiezerspas en volmachtbewijzen terug aan de kiezer, die deze kaart vervolgens weer afgeeft aan het derde lid van het stembureau. Het derde lid van het stembureau geeft daarna de stemmachine vrij voor gebruik door de kiezer. Indien de kiezer naast zijn eigen stem één of twee volmachtstemmen wil uitbrengen, wordt de stemmachine twee- of driemaal voor hem vrijgegeven. In het najaar van 1996 is in de gemeente Vleuten-De Meern bij een referendum de procedure met de oproepingskaarten al beproefd. Volgens informatie van de betreffende gemeente zijn de reacties vanuit de stembureaus over het algemeen zeer positief te noemen.

Onderdeel L.

De wijziging van artikel J 22 betreft een aanpassing aan de procedure van het nieuwe artikel J 21.

Onderdeel M.

De nieuwe artikelen J 23a tot en met J 23f beschrijven de procedures die in acht genomen moeten worden indien de stemmachine wordt vrijgegeven door een stemkaart. Een dergelijke stemkaart kan alleen dienen om toegang te krijgen tot de stemmachine, maar ook kan de stemkaart gebruikt worden om de stem op vast te leggen. Indien de stemkaart ook wordt gebruikt om de stem op vast te leggen, dan zal gebruik gemaakt worden van een elektronische stembus om de stemkaarten

31072006

te lezen en in het geheugen daarvan op te slaan. De kiezer zal dan eerst op de stemmachine zijn stem bevestigen, vervolgens de stemkaart uit de stemmachine nemen en deze in de elektronische stembus steken. Op het moment dat de stemkaart in de elektronische stembus wordt gestoken, leest de stembus de stem van de stemkaart en slaat deze op in het geheugen van de elektronische stembus. Deze elektronische stembus maakt onderdeel uit van de stemmachine. Zowel in de situatie dat gebruik wordt gemaakt van een elektronisch stembus als in de situatie dat dit niet het geval is, zullen de stemmen dus in het interne geheugen van de stemmachine (elektronisch stembus) worden opgeslagen.

Onderdeel N, O, P, Q, R en S.

De artikelen J 24, J 25, J 27, J 28 en J 29, tweede lid, zijn aangepast aan het feit dat bij de verkiezingen ook gefaseerde stemmachines gebruikt kunnen worden. De wijziging van artikel N 2 betreft een aanpassing aan het gebruik van stemkaarten.

Onderdeel T

Voor de situatie dat gebruik wordt gemaakt van een elektronische stembus, is in het nieuwe artikel N 3a een regeling opgenomen met betrekking tot de opening van deze bus en de telling van de stemkaarten. De mogelijkheid bestaat om bijvoorbeeld na afloop van de stemopneming de uitgebrachte stemmen opnieuw te tellen door de stemkaarten nogmaals in de elektronische stembus te steken. Aan deze mogelijkheid bestaat echter gezien de strenge keuringscriteria voor stemmachines geen behoefte, zodat in het Kiesbesluit geen procedure is opgenomen voor de bewaring van de stemkaarten. Voorwaarde voor de goedkeuring van stemmachines is namelijk dat de stem op ten minste twee plaatsen in het geheugen van de stemmachine (elektronische stembus) wordt opgeslagen. Dit betekent dat als één functie van de stemmachine niet goed functioneert, de stem in ieder geval nog op een andere plaats ligt vastgelegd. Dit houdt in dat de stemmen aantallen ook bij storing van één component van de stemmachine opgeslagen blijven. Het is derhalve niet nodig om de stemkaarten voor een eventuele keuring te bewaren, omdat er van uit mag worden gegaan dat de stemmen aantallen uit de stemmachine af te leiden zijn.

Onderdeel U, V, W en Y.

De wijzigingen in het eerste lid van artikel N 4 zijn noodzakelijk als gevolg van het bestaan van elektronisch gefaseerd stemmen en de mogelijkheid dat gestemd wordt met stemkaarten. Er is zoals al eerder is opgemerkt, geen behoefte meer aan een aparte ruimte waarin zich een beeldscherm bevindt, waarop het oude artikel N 4, eerste en zesde lid, doelt.

De wijziging van artikel N 4, zesde lid, artikel N 5, eerste lid, en artikel N 6 en het vervallen van artikel N 7 betreft een aanpassing om de praktijk tegemoet te komen. Meest praktisch is dat de afdruk van de stemmachine met de stemmentotalen aan het proces-verbaal van de stemming wordt geniet en daarvan onderdeel uitmaakt. Het is immers nodeloos veel werk om de gegevens die reeds schriftelijk voorhanden zijn, in het proces-verbaal over te nemen.

Ten aanzien van het stemgeheugen van de stemmachine volgt uit de nieuwe artikelen N 4, zesde lid, en N 6, eerste lid, dat deze na de stemopneming in een pak wordt gedaan, dat vervolgens naar de burgemeester of een door deze aan te wijzen ambtenaar wordt overgebracht. Dit overbrengen van de stemgeheugens naar de burgemeester is overeenkomstig de praktijk. Aldaar zullen de stemgeheugens van alle in de gemeente gebruikte stemmachines worden ingelezen en zullen de stemmentotalen worden samengevoegd.

Na de vaststelling van de uitslag van de verkiezingen kan de gemeente ingevolge het tweede lid van artikel N 6 de stemmen van de stemgeheugens van de stemmachines wissen. Het is niet nodig met wissen te wachten totdat over de toelating van de gekozenen onherroepelijk is beslist. Gezien de strenge keuring van de stemmachines mag er namelijk van uit worden gegaan dat de stemmachine geen fouten maakt bij het tellen en afdrukken van de stemmen. Er kan derhalve van uit worden gegaan dat de afdruk van de stemmachine met de stemmenaantallen overeenstemt met de op de stemmachine uitgebrachte stemmen, zodat er achteraf geen behoefte tot controle van de stemmentotalen bestaat.

DE STAATSSECRETARIS VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

31072006

288

BINNENLANDSE ZAKEN
INKOMEN
18 SEP. 1996
Afdeling: CWI
Agenda: CWI 96/1004
RAPPEL NA 9610

KIESRAAD

2

Aan

de Staatssecretaris van
Binnenlandse Zaken
mr. J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Bijlagen

Uw kenmerk

Ons kenmerk

Datum

Inlichtingen bij

CW96/762

~~CW96/762~~

13 september 1996

E.B. Pronk
Onderwerp

Doorkiesnummer
070-3026266

nr. niet juist

Adviesaanvraag inzake gebruik van vervolgkolommen

Geachte heer Kohnstamm,

1. Inleiding

Bij brief van 16 juli 1996, nr. CW96/762, gaf u gevolg aan het verzoek van de vaste commissie voor Binnenlandse Zaken uit de Tweede Kamer om de zienswijze van de Kiesraad te vernemen over een door het bedrijf Nedap/Groenendaal Bureau voor verkiezingen onder de aandacht van de vaste commissie gebrachte kwestie inzake het gebruik van vervolgkolommen op stembiljetten en stemmachines. Nedap/Groenendaal is van mening dat dit gebruik van invloed is op het stemgedrag van de kiezer en wel in die zin dat bij de laatste Tweede-Kamerverkiezing tienduizenden stemmen terecht gekomen zouden zijn bij een andere partij dan door de kiezers was bedoeld. U legde de Kiesraad de vraag voor of het, gezien de consequenties van het gebruik van vervolgkolommen op het stemgedrag, noodzakelijk of wenselijk is de regeling van het gebruik van vervolgkolommen aan te passen en, zo ja, in welke zin.

De Kiesraad heeft de kwestie mede aan de hand van de door Nedap/Groenendaal overgelegde documentatie zorgvuldig onderzocht. Zou immers de door Nedap/Groenendaal geuite veronderstelling juist of aannemelijk zijn, dan zou er aan de bestaande stemtechnieken een niet te veronachtzamen gebrek kleven. Ook van de door u overgelegde voorafgaande briefwisseling met Nedap/Groenendaal heeft de Kiesraad met belangstelling kennis genomen.

2. Geldende regeling inzake vervolgkolommen en voorgeschiedenis daarvan

2.1. De mogelijkheid om met vervolgkolommen te werken dateert van 1965, toen de stemmachine in de Kieswet werd geïntroduceerd. Op het stempaneel van de eerste stemmachine konden maximaal 30 kandidaten onder elkaar worden vermeld. Bij gemeenteraadsverkiezingen bestond echter in gemeenten boven 20.000 inwoners voor grotere partijen de mogelijkheid om lijsten met maximaal 40 kandidaten in te dienen. Daarom werd voor dat geval in het Kiesbesluit de bepaling opgenomen dat bij gebruik van een stemmachine de eenendertigste en volgende kandidaten konden worden vermeld "aan de voet van de volgende kolom, boven welke alsdan het aan de desbetreffende lijst

toegekende nummer en, in voorkomend geval, de naam of de aanduiding der politieke groepering worden geplaatst, alsmede het woord "(vervolg)". Een vervolgkolom begon dus altijd ten minste twintig plaatsen lager dan de eerste kolom van de betreffende partij. Dit om te voorkomen dat de kiezers de vervolgkolom voor een afzonderlijke lijst zouden aanzien.

2.2. In 1981 werd voor met meer dan 20 leden zitting hebbende partijen de mogelijkheid geopend om bij de verkiezingen van provinciale staten en gemeenteraden maximaal 80 kandidaten te stellen. Daardoor werden ook voor stembiljetten vervolgkolommen noodzakelijk. In het Kiesbesluit werd op het model voor het stembiljet het volgende opgenomen: "Indien op een lijst meer dan vijftig namen zijn geplaatst, mogen de namen van de kandidaten, die de eenenvijftigste en volgende plaatsen innemen, worden vermeld aan de voet van de volgende kolom" (en verder de in 2.1 vermelde tekst). Hiermee werd verzekerd dat een vervolgkolom ook op een stembiljet altijd minstens 20 plaatsen lager begon dan de kolommen die aanvangen met nummer 1 van de lijst.

Voor stemmachines had de mogelijkheid van 80 namen per lijst het gevolg dat voorzien werd in de opnemng op het stempaneel van twee vervolgkolommen: een eerste vanaf de eenendertigste plaats en een tweede vanaf de zesenvijftigste plaats. Dit betekende dat vervolgkolommen op stemmachines voortaan al vijf plaatsen lager dan de eerste kolom van een lijst mochten beginnen.

2.3. In 1989 werd bij de herziene Kieswet de regeling van het aantal namen per lijst geüniformeerd. Voor alle verkiezingen mag nu op lijsten van met meer dan vijftien leden zitting hebbende partijen een aantal namen voorkomen dat ten hoogste tweemaal het aantal zetels bedraagt met een maximum van 80.

Bij de parlementaire behandeling van het voorstel bepleitte de PvdA-fractie, ten einde verwarring bij de kiezers te voorkomen, een zodanige regelgeving in het Kiesbesluit dat werd gegarandeerd dat bovenaan een vervolgkolom enige ruimte wordt vrijgelaten. De regering antwoordde hierop dat de op dit punt reeds bestaande voorzieningen gehandhaafd zouden worden. Voor stemmachines werd een aantal van vijf blanco posities ook voor de toekomst redelijk geacht. Daarbij werd opgemerkt dat een geringer aantal blanco posities aanpassing zou vergen van alle in gebruik zijnde stemmachines. (Hoewel niet opgemerkt gold hetzelfde uiteraard voor een groter aantal blanco posities.)

De regeling van de vervolgkolommen is sinds 1989 in nagenoeg dezelfde bewoordingen als bovenvermeld opgenomen in noot 4 bij model J 20 (stembiljet) en noot 2 bij model J 33-2 (stempaneel).

Voor de Tweede-Kamerverkiezingen gold de nieuwe regeling voor het eerst in 1994, zodat toen ook bij die verkiezingen het verschijnsel van vervolgkolommen actueel werd. Op de stembiljetten verschenen twee partijen met één vervolgkolom, op de stemmachines twee partijen met twee vervolgkolommen en één partij met één vervolgkolom.

3. De door Nedap/Groenendaal gepresenteerde cijfers

3.1. Nedap/Groenendaal veronderstelt dat een vrij groot aantal kiezers bij het uitbrengen van hun stem niet let op de boven de lijsten geplaatste aanduidingen, maar uitgaat van het nummer van de lijst en vervolgens die lijst op het stembiljet of stempaneel opzoekt door van links af de kolommen te tellen, zonder daarbij onderscheid te maken tussen kolommen met en zonder blanco posities bovenaan. Het gevolg daarvan zou bij de laatste Tweede-Kamerverkiezingen geweest zijn:

a. bij gebruik van stembiljetten:

nr. 51 van de CDA-lijst kreeg stemmen, bedoeld voor de PvdA-lijst;
 nr. 51 van de PvdA-lijst kreeg stemmen bedoeld voor de D66-lijst;
 b. bij gebruik van stemmachines:
 nr. 31 van de CDA-lijst kreeg stemmen bedoeld voor de PvdA-lijst;
 nr. 56 van de CDA-lijst kreeg stemmen bedoeld voor de VVD-lijst;
 nr. 31 van de PvdA-lijst kreeg stemmen bedoeld voor de Groen Links-lijst;
 nr. 56 van de PvdA-lijst kreeg stemmen bedoeld voor de SGP-lijst;
 nr. 31 van de VVD-lijst kreeg stemmen bedoeld voor de RPF-lijst.

3.2. Bij deze hypothese valt op te merken dat, als zij juist zou zijn, de gevolgen zich nog verder zouden uitstrekken. Het zou immers ook betekenen dat o.a. nr. 1 van de PvdA-lijst stemmen zou krijgen bedoeld voor de VVD of D66, nr. 1 van de VVD-lijst stemmen bedoeld voor D66 of het GPV, nr. 1 van de D66-lijst stemmen bedoeld voor de SGP of CD en nr. 1 van de Groen Links-lijst stemmen bedoeld voor het GPV. Omdat de "onbedoelde" stemmen in deze gevallen bij lijsttrekkers terecht komen, valt dit uit de behaalde aantallen stemmen niet af te leiden, maar dit doet - in de hypothese van Nedap/Groenendaal - aan het feit niet af.

3.3. De vraag is nu of de hypothese van Nedap/Groenendaal juist of op zijn minst aannemelijk is. Het bedrijf baseert zijn veronderstelling op de aantallen stemmen behaald door de hoogst geplaatste kandidaten in vervolgkolommen.

Op de stembiljetten zijn dat:

- Ramlal, nr. 51 van de CDA-lijst;
- De Jong, nr. 51 van de PvdA-lijst.

Op de stemmachine-panelen zijn dat:

- Mulder geb. van Dam, nr. 31 van de CDA-lijst;
- Timmerman geb. Buck, nr. 56 van de CDA-lijst;
- Lilipaly, nr. 31 van de PvdA-lijst;
- Van Hylckama Vlieg, nr. 56 van de PvdA-lijst.
- De Vries, nr. 31 van de VVD-lijst;

3.4. De door Nedap/Groenendaal overgelegde gegevens behelzen onder meer de door de genoemde kandidaten per gemeente behaalde aantallen stemmen. Aan de hand daarvan is berekend hoeveel stemmen zij hebben behaald in stembiljet-gemeenten en hoeveel in stemmachine-gemeenten. De vergelijking tussen beide getallen per kandidaat is interessant, omdat dezelfde kandidaat bij gebruik van stembiljetten wel bovenaan de vervolgkolom staat maar bij gebruik van stemmachines niet, en andersom.

Bij deze vergelijking dient bedacht te worden dat volgens de gegevens van Nedap/Groenendaal in 419 gemeenten met stembiljetten is gestemd en in 217 gemeenten met stemmachines. De verhouding tussen de in beide categorieën gemeenten in totaal uitgebrachte stemmen valt hiermee uiteraard niet samen. De door Nedap/Groenendaal vermelde totale aantallen voorkeurstemmen per kandidaat stemmen overeen met het proces-verbaal van de verkiezingsuitslag. In de bijlage bij deze brief zijn de hierboven vermelde zeven kandidaten met hun aantallen voorkeurstemmen opgenomen.

4. Uit de cijfers te trekken conclusies

4.1. Bestudering van de cijfers geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

- a. De op de kandidaten uitgebrachte aantallen stemmen variëren van 1852 tot 9142. Deze aantallen zijn niet excessief hoog, maar liggen wel allemaal hoger dan de stemtotalen van de meeste andere kandidaten op de betreffende lijsten.

- b. Vier van de kandidaten (Mulder-van Dam, Timmerman-Buck, van Hylckama Vlieg en De Vries) zijn vrouwen. Vrouwelijke kandidaten hebben vaak meer voorkeurstemmen dan mannelijke.
- c. Twee andere kandidaten (Ramlal en Lilipaly) zijn Nederlanders van allochtone herkomst. Hun voorkeurstemmen zullen voor een deel daaraan zijn toe te schrijven.
- d. Kandidaat De Jong heeft kennelijk een relatief grote achterban in de kieskring Amsterdam. Na aftrek van de daar behaalde stemmen is het door hem behaalde aantal stemmen niet opvallend hoog.
- e. Bij de eerste kandidaten van vervolokolommen op stembiljetten blijken na eliminatie van de kieskringen waar de kandidaten kennelijk een sterke achterban hebben, de verschillen tussen gemeenten met stembiljetten en gemeenten met stemmachines niet significant.
- f. Bij de eerste kandidaten van vervolokolommen op stemmachines zijn de verschillen tussen gemeenten met stembiljetten en gemeenten met stemmachines wel opvallend.

4.2. Uit het voorgaande valt de conclusie te trekken dat bij het stemmen met stembiljetten de eerste kandidaat van een vervolokolom waarschijnlijk niet of nauwelijks meer stemmen krijgt dan hij op een andere plaats zou hebben gekregen. Het probleem spitst zich dus toe op het stemmen met stemmachines.

Het feit dat bij het gebruik van stemmachines de eerste plaats op een vervolokolom extra stemmen oplevert, wil echter nog allerminst zeggen dat deze stemmen eigenlijk bedoeld zouden zijn voor andere partijen. De veronderstelling dat b.v. iemand die op de PvdA wil stemmen abusievelijk op mevrouw Mulder-van Dam van het CDA stemt is niet de meest aannemelijke. Zo'n kiezer is dan enerzijds zo oplettend dat hij het lijstnummer kent maar anderzijds zo onachtzaam dat hij er geen acht op slaat dat boven de lijst lijstnummer 1 staat in plaats van 2 en Christen Democratisch Appel in plaats van Partij van de Arbeid, en dat de gekozen kandidaat niet Kok heet maar Mulder geb. van Dam.

Onmogelijk is een dergelijke handelwijze niet, maar andere verklaringen voor de extra stemmen lijken toch evenzeer mogelijk, zo niet realistischer, zoals:

- de kiezer zoekt bij de opschriften van de kolommen naar de partij van zijn keuze en brengt op de eerste kandidaat onder dat opschrift zijn stem uit, zonder zich te realiseren dat hij niet met de eerste kolom van de lijst maar met een vervolokolom van doen heeft.
- de kiezer wil niet op de lijsttrekker stemmen, maar heeft geen bepaalde voorkeur en stemt dus op de bovenste kandidaat van de vervolokolom;
- de kiezer wil op een vrouw stemmen en de eerste kandidaat van de vervolokolom valt als zodanig het eerste op;

Ook is niet uitgesloten dat een aantal, met name oudere, kiezers nog steeds enige moeite heeft met de stemmachine. De kiezer in een stemhokje kan het stembiljet naar zich toe halen of naar links of rechts verschuiven om de beoogde lijst en kandidaat beter in het vizier te krijgen. Bij een stempaneel kan dat niet en het totale beeld van alle kandidaten wordt daardoor onoverzichtelijker. Dat kan ertoe leiden dat de kiezer uiteindelijk in de verkeerde kolom stemt. De vergissing wordt dan echter niet veroorzaakt door het bestaan van vervolokolommen maar door het stempaneel als zodanig.

5. Onderzoek wenselijk?

5.1. De Kiesraad meent op grond van het voorgaande de volgende conclusies te kunnen trekken:

- a. Het is aannemelijk dat bij gebruik van het bestaande type stemmachine kandidaten die de bovenste plaats van een vervolgkolom innemen, door die omstandigheid extra stemmen krijgen.
- b. Bij gebruik van stembiljetten is dit verschijnsel uit de beschikbare gegevens niet af te leiden.
- c. Er is geen reden om aan te nemen dat de extra stemmen vooral zijn uitgebracht op andere partijen dan door de betreffende kiezers werd beoogd. Het is denkbaar om bij een volgende verkiezing naar het optreden van dit effect en de preciese redenen daarvan een nader onderzoek in te stellen. De Kiesraad ziet daartoe echter vooralsnog geen aanleiding. In de eerste plaats omdat het naar het oordeel van de Kiesraad, uitzonderingen daargelaten, niet gaat om stemmen die aan andere partijen ten goede zijn gekomen dan de kiezer wilde. In de tweede plaats omdat het, gegeven het stemgeheim, zeer de vraag is of een dergelijk onderzoek is uit te voeren op een wijze die eenvoudig is en tegelijk de beoogde opheldering verschaft. De Kiesraad acht een onderzoek ook niet onmisbaar om de vraag te kunnen beantwoorden of er mogelijkheden zijn het verschijnsel van extra stemmen voor eerste kandidaten op vervolgkolommen terug te dringen. In het navolgende zullen daarvoor enkele aanbevelingen worden gedaan.

5.2. In de brief van Nedap/Groenendaal aan de vaste commissie wordt nog verwezen naar een brief die de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken voorafgaand aan de Tweede-Kamerverkiezing van 1994 aan de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken zond. De NVVB wees op het risico dat door de onoverzichtelijkheid op stembiljet en stemmachine een groot aantal stemmen op de verkeerde partij zou worden uitgebracht en gaf in overweging een onderzoek als hierboven bedoeld uit te voeren. Aan dit verzoek is ook toen geen gevolg gegeven.

De hoofdinhoud van deze brief betrof overigens een pleidooi om de mogelijkheden van gefaseerd stemmen nader te onderzoeken. Dit onderzoek is er vervolgens ook gekomen.

6. Mogelijke aanbevelingen

6.1. Er zijn verschillende maatregelen denkbaar waardoor het verschijnsel van extra stemmen voor eerste kandidaten op vervolgkolommen wordt geëlimineerd of teruggedrongen. Sommige daarvan acht de Kiesraad aanbevelenswaardig, andere juist niet. In het navolgende worden enkele denkbare maatregelen van beider aard besproken.

6.2. Elektronisch gefaseerd stemmen

Eén van de voordelen van elektronisch gefaseerd stemmen is dat de kiezer niet meer met een onoverzichtelijke hoeveelheid kandidaten op de stemmachine wordt geconfronteerd. De Kiesraad heeft zich mede om deze reden in zijn advies van 22 november 1995 voor het mogelijk maken van deze vorm van elektronisch stemmen uitgesproken. Met voldoening heeft de Raad kennis genomen van uw brief van 20 maart 1996 aan de Tweede Kamer waaruit blijkt dat u dit advies van de Kiesraad wilt volgen. De Raad wil in dit verband opnieuw op deze mogelijkheid wijzen. Overigens is de Kiesraad zich bewust dat bij invoering van deze mogelijkheid ook de stemmachines van het bestaande type nog in gebruik zullen blijven.

6.3. Het aantal kandidaten per lijst weer beperken tot 30 of minder.

In zijn advies over herziening van het kiesstelsel deed de Kiesraad de suggestie om een eventuele behoefte aan regionalisering van de kandidaatstelling te realiseren door voor de Tweede-Kamerverkiezingen het aantal kandidaten per lijst op maximaal 10 te stellen. Uiteraard zou daarmee ook het probleem van de vervolgkolommen opgelost zijn. Als

maatregel uitsluitend om het probleem van de onoverzichtelijkheid op te lossen is de terugkeer naar 30 of minder kandidaten per lijst echter, hoezeer ook effectief, geen adequaat voorstel. De uitbreiding naar maximaal 80 kandidaten per lijst en de daarmee verband houdende centrale kandidaatstelling zijn in 1989 op verzoek van de Tweede Kamer bewust ingevoerd. Deze keuze dient dus, zolang niet tot wijziging van het kiesstelsel wordt besloten, uitgangspunt te blijven.

De door Nedap/Groenendaal geopperde variant om de politieke partijen vrijwillig ertoe te brengen zich weer te beperken tot 30 kandidaten per lijst, zou betekenen dat van overheidswege op de politieke partijen aandrang wordt uitgeoefend om van een uitdrukkelijk in de Kieswet geopende mogelijkheid geen gebruik te maken. Dit acht de Kiesraad niet reëel. Een beperking op basis van vrijwilligheid zou bovendien geen garantie bieden dat alle partijen zich daaraan houden.

6.4. Het afschaffen van vervolgkolommen.

Het plaatsen van 80 kandidaten onder elkaar zou bij stembiljetten nog denkbaar zijn. Het stembiljet wordt dan 1/3 langer, maar tegelijk ook minder breed. Ook dit formaat is echter tamelijk onhandelbaar. Voor stemmachines is deze optie echter praktisch uitgesloten, omdat het bovenste gedeelte van het stempaneel dan voor de kiezer nog minder te overzien is.

6.5. Het vergroten van het aantal blanco-posities bovenaan vervolgkolommen bij stemmachines.

Het is aannemelijk dat het probleem zich bij lager beginnende vervolgkolommen minder zal voordoen. Een terugkeer naar de situatie dat ook voor stemmachines de norm geldt van ten minste twintig blanco-posities, zou dus waarschijnlijk een gunstig effect hebben. Ook dit stuit echter op overwegende praktische bezwaren. Bij een maximale kolomlengte van dertig namen zouden dan voor lijsten met tachtig namen vijf vervolgkolommen nodig zijn.

6.6. Steunkleuren op stembiljetten en stempanelen

De Kiesraad is van mening dat de overzichtelijkheid van het stembiljet en het stempaneel door het gebruik van kleuren bevorderd kan worden. Door de kandidatenlijsten op het stembiljet en het stempaneel een gekleurde ondergrond te geven kan bereikt worden dat een kandidatenlijst die uit verschillende kolommen bestaat, door de kiezers gemakkelijker als een geheel wordt onderkend. Het verdient daarbij aanbeveling om te volstaan met twee kleuren die om de andere lijst gebruikt worden. Bij de keuze van de kleuren zal erop gelet moeten worden dat de leesbaarheid van de namen van de kandidaten niet nadelig wordt beïnvloed. Mede om die reden dienen de toe te passen kleuren in het Kiesbesluit te worden vastgelegd. Indien de toepassing van kleuren technische of andere problemen zou opleveren, kan als alternatief gedacht worden aan het omlijnen van kandidatenlijsten.

6.7. Andere regeling voor het opschrift boven vervolgkolommen.

Bij een vervolgkolom staat bovenaan het stembiljet of het stempaneel een opschrift dat gelijklopend is aan het opschrift boven de eerste kolom van de betreffende lijst, met toevoeging van het woord "(vervolg)". Na een aantal blanco-posities volgen dan de namen van de kandidaten. Het komt de Kiesraad voor dat het voor de kiezers minder verwarrend zou zijn indien de aanduiding "(vervolg)" direct boven de eerste naam in de vervolgkolom zou worden geplaatst. Een dergelijke maatregel, die ook voor stemmachines eenvoudig is te realiseren, zou ertoe kunnen bijdragen dat vervolgkolommen beter als zodanig worden herkend.

6.8. Nummering van de kandidaten op stembiljetten en stemmachines.

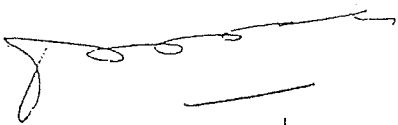
Ook door voor te schrijven dat de kandidaten per lijst op het stembiljet en het stempaneel vanaf nummer 1 genummerd worden, zou duidelijker worden dat een kolom een vervolgkolom is. Nummering van kandidaten heeft bovendien het algemene voordeel dat kiezers die een voorkeurstem willen uitbrengen en het nummer van hun voorkeurkandidaat op de gepubliceerde lijsten al hebben opgezocht, die kandidaat bij het stemmen sneller kunnen vinden. Nummering kan ook goede diensten bewijzen bij de vaststelling van de uitslag in het stembureau. Een bezwaar is echter dat de toch al grote hoeveelheid gegevens op stembiljet en stempaneel nog weer wordt uitgebreid, hetgeen de onoverzichtelijkheid eerder zou bevorderen. De Kiesraad meent dan ook deze maatregel bij de huidige regeling van de per kandidaat te vermelden gegevens niet te moeten aanbevelen.

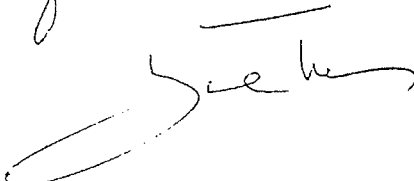
7. Samenvatting

Het voorgaande samenvattend is de Kiesraad van oordeel:

- a. dat er onvoldoende grond is om aan te nemen dat de bestaande regeling inzake vervolgkolommen ertoe leidt dat in betekenende mate stemmen worden uitgebracht op een andere partij dan door de kiezers is bedoeld;
- b. dat, mede door het gebruik van vervolgkolommen, de overzichtelijkheid van het stembiljet en het stempaneel van de stemmachine nadelig wordt beïnvloed;
- c. dat dit ertoe kan bijdragen dat op bovenaan vervolgkolommen geplaatste kandidaten met name bij het gebruik van stemmachines extra stemmen worden uitgebracht;
- d. dat er onvoldoende reden is om naar de preciese oorzaak van dit verschijnsel een nader onderzoek in te stellen;
- e. dat door de invoering van elektronisch gefaseerd stemmen het probleem van de onoverzichtelijkheid op de wat langere termijn kan worden opgelost;
- f. dat het op de korte termijn aanbeveling verdient enkele eenvoudig te realiseren praktische maatregelen te treffen, te weten het toepassen van steunkleuren voor kandidatenlijsten en een verbeterde aanduiding van kolommen als vervolgkolommen.

De Kiesraad,

 , voorzitter

 , secretaris

BIJLAGE

A. Eerste kandidaten van vervolgkolommen op stembiljetten

CDA/51 - Ramlal	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	2367
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	1955
totaal	4322
(waarvan 1063 in Amsterdam (stembiljetten) en 1560 in Den Haag (stemmaachines))	

PvdA/51 - De Jong	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	1737
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	115
totaal	1852
(waarvan 1121 in Amsterdam (stembiljetten))	

B. Eerste kandidaten van vervolgkolommen op stemmachines

CDA/31 - Mulder geb. van Dam	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	304
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	7115
totaal	7419

CDA/56 - Timmerman geb. Buck	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	82
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	5409
totaal	5491

PvdA/31 - Lilipaly	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	1556
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	7586
totaal	9142

PvdA/56 - Van Hylckama Vlieg	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	135
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	2728
totaal	2863

VVD/31 - De Vries	
aantal stemmen in stembiljetgemeenten	453
aantal stemmen in stemmachinegemeenten	8677
totaal	9130

BINNENLANDSE ZAKEN
INSTRUMENTEN
3 6 11 1995
Afdeling: CRW
Agenda: CW95/1137
RAPPEL NA 051221

697/26/22-11-95

KIESRAAD

7

Aan

de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
de heer mr. J. Kohnstamm
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

Bijlagen 1	Uw kenmerk CW94/U863	Ons kenmerk KR94/316	Datum 22 november 1995
Inlichtingen bij mevr. E.B. Pronk		Doorkiesnummer (070)3026266	
Onderwerp advies inzake elektronisch gefaseerd stemmen			

Geachte heer Kohnstamm,

Mede naar aanleiding van de ervaringen bij de gemeenteraads- en Tweede-Kamerverkiezingen in 1994 heeft de voormalige minister van Binnenlandse Zaken, mevrouw De Graaff-Nauta, zich bij brief van 17 augustus 1994 tot de Kiesraad gewend met onder meer het verzoek om een advies uit te brengen over de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen. Gezien de omvang van het onderzoek en het feit dat bij de provinciale statenverkiezingen van maart 1995 een proef is gehouden, heeft het advies van de Kiesraad enige tijd op zich laten wachten.

Aanleiding tot het verzoek om advies over de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen was het feit dat bij de Tweede-Kamerverkiezingen in mei 1994 de stempanelen van het oude in 1979 goedgekeurde type stemmachine niet toereikend waren om alle kandidatenlijsten te vermelden. Zowel de Vereniging van Nederlandse Gemeenten als de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken hebben er bij mevrouw De Graaff-Nauta op aangedrongen om elektronisch gefaseerd stemmen nader te onderzoeken. De voormalige minister wijst er in haar adviesaanvraag op dat er geen garantie bestaat dat in de toekomst de stempanelen van zelfs het nieuwste type stemmachine groot genoeg zijn om alle kandidatenlijsten te vermelden. Andere door de minister in haar brief genoemde nadelen van de huidige stemmachines zijn de onoverzichtelijkheid die een totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten met zich meebrengt, de grootte van de stempanelen en het feit dat de huidige stemmachines duur in aanschaf zijn.

Ter voorbereiding van onderhavig advies heeft de Kiesraad overeenkomstig het verzoek van de voormalige minister van Binnenlandse Zaken een commissie onder de naam 'elektronisch gefaseerd stemmen' ingesteld, waarin tevens vertegenwoordigers van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken en het ministerie van Binnenlandse Zaken zitting hadden. Over de technische aspecten van elektronisch gefaseerd stemmen en stemmachines in het algemeen, heeft de commissie intensief contact

gehad met TNO. Op 6 oktober jl. heeft de commissie haar rapport inzake de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen aan de Kiesraad aangeboden. De Kiesraad biedt u bijgaand een exemplaar van dit rapport aan.

Onder elektronisch gefaseerd stemmen is door de commissie bij haar onderzoek verstaan een elektronisch systeem van stemmen waarbij de kiezer in twee fasen zijn stem uitbrengt. De kiezer krijgt hierbij eerst een overzicht te zien van alle aan de desbetreffende verkiezingen deelnemende politieke groeperingen. Na een keuze te hebben gemaakt voor de politieke groepering krijgt de kiezer de kandidatenlijst van die groepering te zien. Uit deze kandidatenlijst maakt de kiezer vervolgens de keuze voor een kandidaat.

Uitgangspunt van de commissie bij het onderzoek naar de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen was dat door middel van een afweging van deze voor- en nadelen onderzocht diende te worden of deze methode van stemmen in zijn algemeenheid aanvaardbaar was voor het gebruik bij de verkiezingen. De voornaamste punten bij het onderzoek waren of de methode van invloed was op het stemgedrag van de kiezer en of de methode gebruikersvriendelijk was voor de kiezer. Om deze aspecten te onderzoeken heeft de commissie bij de provinciale statenverkiezingen op 8 maart 1995 in twee gemeenten een proef met de methode van elektronisch gefaseerd stemmen doen houden door een professioneel onderzoeksbureau.

De commissie benadrukt in haar rapport dat de proef bij de provinciale statenverkiezingen gericht was op de methode van elektronisch gefaseerd stemmen en niet op de uitvoeringsvorm die bij de proef werd gehanteerd. Als uitvoeringsvorm is bij de proef gebruik gemaakt van een systeem van elektronisch gefaseerd stemmen dat reeds bij drie verkiezingen in bepaalde kantons in België is gehanteerd. Het gaat hier om een systeem waarbij gebruik wordt gemaakt van personal computers, magneetkaartjes, een elektronische lichtpen en een elektronische stembus. Door het magneetkaartje in de computer te brengen wordt de kiezer in de gelegenheid gesteld om met de lichtpen op het beeldscherm de politieke partij en vervolgens de kandidaat van keuze aan te stippen. Na het bevestigen van de stem met de lichtpen, wordt de stem op het magneetkaartje vastgelegd. De stem wordt geteld op het moment dat het magneetkaartje in de elektronische stembus wordt gebracht.

Uit de resultaten van de proef komt met betrekking tot het stemgedrag naar voren dat de methode van elektronisch gefaseerd stemmen weliswaar tot een geringe afwijking in het stemgedrag leidt ten opzichte van de traditionele methoden van stemmen, doch dat deze afwijking, mede gelet op de in paragraaf 4.1. van het rapport vermelde omstandigheden, niet van dien aard is dat de nieuwe methode op grond hiervan niet aanvaardbaar is voor het gebruik bij de verkiezingen. Onder deze omstandigheden is onder meer begrepen het feit dat het om een proefsituatie ging en de kiezer voorafgaande aan de proef niet over de methode was geïnformeerd. Voor wat betreft de gebruikersvriendelijkheid kan uit de resultaten worden afgeleid dat er wel kiezers zijn die enige problemen met de methode van elektronisch gefaseerd stemmen hebben, maar dat de geconstateerde problemen en de omvang hiervan niet van dien aard zijn dat de methode op grond hiervan niet aanvaardbaar is voor het gebruik bij de verkiezingen. De conclusie die uit de proef getrokken kan worden is dan ook dat de methode zowel vanuit het oogpunt van stemgedrag, als vanuit het oogpunt van gebruikersvriendelijkheid, aanvaardbaar is voor het gebruik bij de verkiezingen.

Gezien de resultaten van de proef bij de provinciale statenverkiezingen, heeft de commissie vervolgens onderzoek verricht naar de overige voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen om na te gaan of de methode in

zijn algemeenheid aanvaardbaar was voor het gebruik bij de verkiezingen. De commissie heeft hierbij een viertal voordelen van elektronisch gefaseerd stemmen geconstateerd en geen specifieke nadelen.

Als belangrijk voordeel van de methode van elektronisch gefaseerd stemmen ten opzichte van de thans gehanteerde stemmachines ziet de commissie dat het aantal aan de verkiezing deelnemende partijen niet tot problemen aanleiding geeft. De kiezer krijgt bij de methode immers geen totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten, maar eerst een overzicht van alle deelnemende politieke groeperingen en vervolgens alleen de kandidatenlijst van de geselecteerde partij. Dat er zoveel politieke groeperingen aan de verkiezingen zullen deelnemen dat vermelding van de aanduidingen op het beeldscherm niet mogelijk zal zijn, is niet goed denkbaar.

Een ander door de commissie geconstateerd voordeel is dat de methode van elektronisch gefaseerd stemmen overzichtelijker is dan de traditionele methode van stemmen. De kiezer wordt niet geconfronteerd met een totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten, waardoor het zoeken naar de kandidaat van keuze wordt vereenvoudigd.

Een derde door de commissie geconstateerd voordeel is dat er bij de methode van elektronisch gefaseerd stemmen uitvoeringsvormen denkbaar zijn waarbij personal computers worden gehanteerd die door de gemeenten ook voor andere doeleinden gebruikt kunnen worden, hetgeen kostenbesparend zal kunnen zijn.

Ten slotte wordt als vierde voordeel van elektronisch gefaseerd stemmen gezien dat er bij deze methode uitvoeringsvormen gehanteerd kunnen worden die voor twee of meer stemmingen tegelijk gebruikt kunnen worden.

Voor wat betreft de kosten van elektronisch gefaseerd stemmen merkt de commissie op dat er geen kostenvergelijking valt te maken tussen de traditionele stemmachine en de methode van elektronisch gefaseerd stemmen, omdat er bij deze laatste methode meerdere uitvoeringsvormen denkbaar zijn. Bij een kostenvergelijking tussen de uitvoeringsvorm van elektronisch gefaseerd stemmen die bij de proef is gehanteerd en de traditionele stemmachines blijkt echter dat de kosten elkaar niet veel ontlopen. Bij de in de proef betrokken uitvoeringsvorm van elektronisch gefaseerd stemmen zou een kostenvoordeel gelegen zijn in het feit dat de in te schakelen personal computers ook voor andere doeleinden gebruikt kunnen worden.

Gezien de resultaten van de proef en de overige genoemde voordelen van elektronisch gefaseerd stemmen, is de algemene conclusie van de commissie naar aanleiding van het onderzoek naar de voor- en nadelen van elektronisch gefaseerd stemmen, dat deze methode aanvaardbaar moet worden geacht voor het gebruik bij de verkiezing van algemeen vertegenwoordigende organen en dat er op grond hiervan dan ook geen bezwaar bestaat om de huidige beletsels in de regelgeving voor het gebruik van deze methode bij de verkiezingen weg te nemen. De Kiesraad onderschrijft deze conclusie van de commissie, maar wijst u wel op de kanttekeningen die de commissie in paragraaf 4.1. van het rapport bij de proef heeft gesteld. De Kiesraad heeft overwogen dat bij de proef bij de provinciale statenverkiezingen is gebleken dat er bij de methode van elektronisch gefaseerd stemmen slechts sprake is van een geringe afwijking in het stemgedrag ten opzichte van de traditionele methoden, welke afwijking aanvaardbaar kan worden geacht in het licht van de omstandigheden waaronder de proef heeft plaatsgehad. Tevens heeft de Kiesraad overwogen dat de kiezer bij de proef over het algemeen geen noemenswaardige problemen heeft gehad met de methode van elektronisch gefaseerd stemmen. Gelet op de door de commissie in het rapport vermelde voordelen van elektronisch gefaseerd stemmen, ziet

ook de Kiesraad op grond hiervan derhalve geen belemmeringen om het elektronisch gefaseerd stemmen voor het gebruik bij de verkiezingen toe te staan. De Kiesraad adviseert u dan ook om het Kiesbesluit zodanig te wijzigen dat de methode van elektronisch gefaseerd stemmen mogelijk wordt voor dit gebruik.

De Kiesraad wijst u echter wel op het belang van de uitvoeringsvorm van de methode van elektronisch gefaseerd stemmen. Aangezien meer uitvoeringsvormen van elektronisch gefaseerd stemmen denkbaar zijn, beveelt de Kiesraad u aan om in het Kiesbesluit slechts globale eisen op te nemen waaraan deze uitvoeringsvormen dienen te voldoen. Of met een uitvoeringsvorm een voldoende geheime, veilige en betrouwbare stemming kan worden gehouden, zal bij de verplichte keuring van deze uitvoeringsvorm onderzocht dienen te worden. Bij de keuring zal tevens het bedieningsgemak van de betreffende uitvoeringsvorm onderzocht dienen te worden. In overleg met de keuringsinstantie kunnen dan zonodig door de producent wijzigingen in de uitvoeringsvorm worden aangebracht. Nadere bestudering in het kader van de keuring behoeft naar het oordeel van de Kiesraad bijvoorbeeld het feit of gemeentelijke computers die ook voor andere doeleinden gebruikt worden, ingeschakeld kunnen worden, het gebruik van de lichtpen, het gebruik van de magneetkaart en de grootte van de beeldschermen.

Voorts heeft de Kiesraad ook de vraag opgeworpen of de methode van elektronisch gefaseerd stemmen geen verschuiving inhoudt van het stemmen op personen naar het stemmen op partijen, aangezien bij deze methode van stemmen eerst een keuze voor een partij gemaakt dient te worden en vervolgens voor een kandidaat. De kiezer heeft hierbij op de stemmachine zelf geen totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten. De Kiesraad beantwoordt de vraag ontkennend en sluit niet uit dat de methode van elektronisch gefaseerd stemmen de kiezer juist aanmoedigt om een voorkeurstem uit te brengen. In dit verband wijst de Kiesraad op het ook door de commissie in haar rapport gedane voorstel om het aanbrengen van een totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten in de onmiddellijke omgeving van de stemmachine verplicht te stellen. Een dergelijk totaaloverzicht kan uitkomst bieden voor de enkele kiezer die op een bepaalde kandidaat wenst te stemmen, maar er niet van op de hoogte is door welke politieke groepering deze persoon kandidaat is gesteld.

De Kiesraad merkt nog op dat het toestaan van elektronisch gefaseerd stemmen mogelijk is zonder een wijziging van de Kieswet. Slechts het Kiesbesluit behoeft wijziging. In artikel J 34, tweede lid, van de Kieswet is echter ten aanzien van een wijziging van de regeling in het Kiesbesluit met betrekking tot het stemmen anders dan door middel van stembiljetten, een licht systeem van voorhangprocedure opgenomen. Deze voorhangprocedure houdt in dat de wijziging in het Kiesbesluit niet eerder in werking treedt dan twee maanden na de datum van uitgifte van het Staatsblad waarin zij is geplaatst. Van deze plaatsing dient onverwijld mededeling gedaan te worden aan de beide kamers der Staten-Generaal. Aangezien het hier om een geheel nieuwe methode van stemmen gaat, geeft de Kiesraad u in overweging om, indien u voornemens bent elektronisch gefaseerd stemmen mogelijk te maken, voorafgaand aan de plaatsing van de benodigde wijziging van het Kiesbesluit in het Staatsblad in de door u gewenste vorm met de Tweede Kamer over deze methode van gedachten te wisselen.

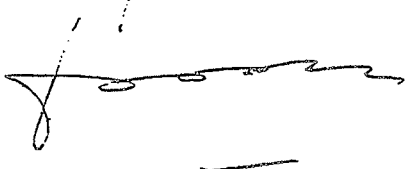
Ten slotte merkt de Kiesraad op dat het rapport van de commissie is uitgebracht tegen de achtergrond van het huidige kiesstelsel. De Kiesraad acht het echter aannemelijk dat de methode eveneens goed kan functioneren bij een kiesstelsel waarbij de kiezer twee stemmen dient uit te brengen.

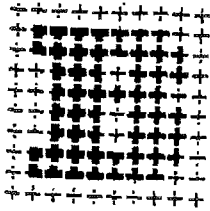
De Kiesraad,

, voorzitter

, secretaris

BINNENLANDSE ZAKEN
INGEKOMEN
17 AUG. 1994
Afdeling: KR
Agende: KR.94/316
I. P. EL NA

Aan
 De Kiesraad
 Postbus 20011
 2500 EA 's Gravenhage

Bijlagen
 Div.
 Inlichtingen bij
 mevr. E.B. Pronk
 Onderwerp
 Adviesaanvragen over
 diverse onderwerpen

Lw kenmerk

Ons kenmerk

Datum

CW94/U863

17 augustus 1994

Doorkiesnummer

070-3026828

Departementsonderdeel

Stafafdeling Constitutionele
Zaken en Wetgeving

Geachte Raad,

Mede naar aanleiding van de laatste Gemeenteraads- en Tweede-Kamerverkiezingen breng ik hierbij een viertal onderwerpen onder uw aandacht met het verzoek om mij hierover advies uit te brengen. Het betreft een alternatief voor de huidige manier van stemmen via stemmachines, te weten het zogenaamde elektronisch getrapt stemmen, de thans in de Kieswet opgenomen voorzieningen om lichtvaardige kandidaatstelling tegen te gaan, de spreiding van de gemeenteraadsverkiezingen en de openingstijden van de stembureaus. Gezien het feit dat de onderwerpen los van elkaar staan kunt u, indien u dat wenst, afzonderlijk over de verschillende onderwerpen advies uitbrengen.

1. Elektronisch getrapt stemmen

Bij de huidige stemmachines krijgt de kiezer alvorens zijn stem uit te brengen een totaaloverzicht te zien van de kandidatenlijsten van alle aan de verkiezing deelnemende partijen. Als nadelen van dit systeem zijn te noemen de onoverzichtelijkheid die dit totaaloverzicht met zich meebrengt, de grootte van de stempanelen en het feit dat de huidige stemmachines duur in de aanschaf zijn. Een ander nadeel is dat er geen garantie bestaat dat in de toekomst de stempanelen van zelfs het nieuwste type stemmachine groot genoeg zijn om alle kandidatenlijsten daarop te vermelden. Bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 3 mei jl. hebben we moeten constateren dat de stempanelen van het oude in 1979 goedgekeurde type stemmachine niet toereikend waren om alle ingediende kandidatenlijsten op te nemen. Als noodoplossing heb ik toen voor eenmalig gebruik bij deze verkiezingen goedkeuring verleend om twee stemmachines aan elkaar te koppelen, zodat een voldoende groot stempaneel kon worden gecreëerd.

31072006

Postadres
 Postbus 20011
 2500 EA 's-Gravenhage

Telefoon 070-3026302
 Telex 32109 bza nl
 Telefax 070-3639153

Bezoekadres
 Schiedeldoekshaven 200
 's-Gravenhage

Verzoeken bij beantwoording
 datum, kenmerk en
 onderwerp te vermelden.

De Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken hebben bij brief van 16 december 1993 respectievelijk 21 maart 1994 verzocht om een onderzoek in te stellen naar een alternatief voor het huidige systeem van stemmen via stemmachines, te weten het systeem van elektronisch 'getrapt stemmen'. Het systeem van elektronisch getrapt stemmen houdt in dat de kiezer eerst alleen de namen van de partijen krijgt te zien. Na een keuze voor een bepaalde partij komt slechts de kandidatenlijst van de aldus gekozen partij 'in beeld'. Vervolgens kiest de kiezer voor een kandidaat van die partij. De kiezer krijgt derhalve geen totaaloverzicht van alle kandidatenlijsten te zien. In België is bij de laatste verkiezingen voor het Europees Parlement in een aantal steden met een systeem van elektronisch getrapt stemmen gewerkt.

Bij de beantwoording van kamervragen van mevrouw Scheltema-de Nie over het gebruik van stemmachines heb ik de Tweede Kamer toegezegd naar de voor- en nadelen van het elektronisch getrapt stemmen een onderzoek te laten instellen (Handelingen II, 1993/1994, Aangangsels p. 837, nr. 412). Onder verwijzing naar het in België gehanteerde systeem van getrapt stemmen heeft de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken bij brief van 28 juni 1994 bij mij er nogmaals op aangedrongen om een onderzoek in te stellen naar de voor- en nadelen van het elektronisch getrapt stemmen.

Het bovenstaande in beschouwing nemend, verzoek ik u om onder uw auspiciën een commissie in te stellen die de voor- en nadelen van het elektronisch getrapt stemmen onderzoekt. Van belang hierbij is om aandacht te schenken aan het feit of er voor de kiezers nadelen aan het systeem van elektronisch getrapt stemmen verbonden zijn, met name of de kiezers gemakkelijk met het systeem kunnen omgaan. Ik verzoek de Kiesraad om mij op basis van de resultaten van dit onderzoek te adviseren over de voor- en nadelen van dit systeem. Ik geef u in overweging de in een aantal Belgische steden bij de Europese Parlementsverkiezingen van juni 1994 gehanteerde techniek van getrapt stemmen in het onderzoek te betrekken. Voor wat betreft de samenstelling van deze commissie geef ik u in overweging daarin op te nemen vertegenwoordigers van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken en het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Wellicht verdient het ook aanbeveling gebruik te maken van deskundigheid op technisch gebied en van deskundigheid op het gebied van onderzoek naar kiezersgedrag. Ik verzoek u het instellen van de commissie met voortvarendheid ter hand te nemen, zodat de mogelijkheid bestaat om bij de verkiezingen van provinciale staten in maart volgend jaar een proef naar het systeem van elektronisch getrapt stemmen te verrichten. Om een dergelijk onderzoek is zowel door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten als de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken in de hiervoor vermelde brieven verzocht.

Bij brief van 23 maart 1994 is mij door Datahouse B.V. een andere techniek van stemmen voorgelegd onder de naam 'Voice-vote systeem'. Bij de beantwoording van kamervragen van de heer Leerling heb ik de Tweede Kamer toegezegd bij het onderzoek naar de mogelijkheden van het elektronisch getrapt stemmen eveneens dit systeem in de beoordeling te betrekken (Handelingen II, vergaderjaar 1993-1994, Aangangsels p. 825, nr. 406). Ik verzoek u bij uw advisering ook aan dit systeem aandacht te schenken.

Voor wat betreft het elektronisch getrappt stemmen en het Voice-vote systeem treft u te uwer informatie als bijlagen aan:

1. De brief van 16 december 1993 van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (bijlage 1);
2. De brief van 21 maart 1994 van de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (bijlage 2);
3. De brief van 28 juni 1994 van de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (bijlage 3);
4. De brief van 23 maart 1994 met betrekking tot het 'Voice-vote systeem' (bijlage 4).

2. Maatregelen tegen lichtvaardige kandidaatstelling

Bij de recente Tweede-Kamerverkiezingen zijn verschillende problemen gerezen door het grote aantal partijen dat daaraan heeft deelgenomen. Eén van die problemen betrof de omvang van het stembiljet, dat zo groot was dat het voor veel kiezers onoverzichtelijk en onhanteerbaar werd. Een ander probleem vormde de oude generatie stemmachine van de firma Samsom, die slechts door middel van een noodoplossing bij de verkiezing kon worden gebruikt. Bij de beantwoording van de vragen van het kamerlid Scheltema-de Nie over de in dit verband gerezen problemen (Hand. II, 1993/94, Aanhangsel p. 837, nr. 412), heb ik toegezegd aan de Kiesraad voor te leggen, los van de problematiek van de stemmachines, of, en zo ja hoe, de voorzieningen tot het tegengaan van lichtvaardige kandidaatstelling (verdere) aanscherping verdienen.

Uit het grote aantal partijen dat aan de recente Tweede-Kamerverkiezingen heeft deelgenomen leid ik af dat de aanscherping van de maatregelen tegen lichtvaardige kandidaatstelling, waarin de herziene Kieswet voorziet, niet die werking heeft gehad die destijds was beoogd. De verhoging van de waarborgsom naar fl. 25.000,- en de eis dat dit bedrag werd betaald, ongeacht het aantal kieskringen waarin wordt deelgenomen, hebben niet geleid tot een daling van het aantal deelnemende partijen. Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat het feit dat nagenoeg alle partijen hebben deelgenomen in alle kieskringen, is veroorzaakt doordat men een bedrag ineens in plaats van een bedrag per kieskring moest betalen. Ook de eis van tien ondersteuningsverklaringen per kieskring, die persoonlijk door betrokkenen ter gemeentesecretarie moeten worden afgelegd, is blijkbaar geen of onvoldoende belemmering geweest voor de deelnemende partijen.

Ik laat hier buiten beschouwing hoe deze ontwikkeling in politieke zin moet worden gewaardeerd. Vast staat dat het grote aantal deelnemende partijen voor niet onbelangrijke praktische problemen bij de verkiezingen heeft gezorgd. Vast staat ook dat van de 17 nieuw deelnemende groeperingen slechts 3 een kamerzetel hebben bemachtigd en vrijwel alle andere ver beneden de kiesdrempel zijn gebleven. In dit licht rijst de vraag of een aanscherping van de maatregelen om lichtvaardige kandidaatstelling tegen te gaan wenselijk is. Graag verneem ik op dit punt de visie van de Kiesraad. Ik verzoek de Kiesraad in de beschouwingen te betrekken of een eventuele verscherping van de maatregelen tegen lichtvaardige kandidaatstelling, gelet op de gevolgen hiervan voor de uitoefening van het passief kiesrecht, aanvaardbaar is.

31072006

openingstijden aan de Kiesraad voor te leggen.

Gaet op het voorgaande verzoek ik u om mij te adviseren over de vraag of een verruiming van de openingstijden van de stembureaus vanuit het opkomstverhogende effect dat hieraan wordt toegeschreven en gezien de overige voordelen en de nadelen die hieraan verbonden zijn, zinvol is. Ik verzoek u hierbij een onderscheid te maken tussen alleen het later stellen van het sluitingstijdstip en een combinatie van een vervroeging van het openingstijdstip en het later stellen van het sluitingstijdstip.

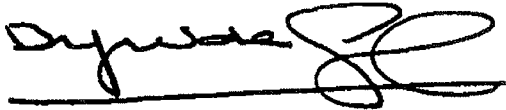
Te uwer informatie treft u voor wat betreft de openingstijden van stembureaus als bijlagen aan:

1. De brief van de burgemeester van Rotterdam van 10 maart 1994 (bijlage 5);
2. De brief van de burgemeester van Oud-Beijerland van 18 maart 1994 (bijlage 6);
3. Mijn reacties van 26 mei 1994 op deze brieven (bijlage 7 en 8).

Ik zie uw adviezen met betrekking tot de in deze brief aan de orde gekomen onderwerpen met belangstelling tegemoet.

Hoogachtend,

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN.

D.I.J.W de Graaff-Nauta

Jur/Schi/5094

KIESRAAD

Reg

Aan

de Staatssecretaris van
Binnenlandse Zaken
Schedeldoekshaven 200
's-Gravenhage

Bijlagen	Uw kenmerk	Ons kenmerk	Datum
geen	-	KR94/U167	24 maart 1994
Inlichtingen bij		Doorkiesnummer	
A.G. van Dijk		070-3026266	
Onderwerp			
goedkeuring noodoplossing oude stemmachine			

Geachte mevrouw de Graaff-Nauta,

Bij brief van heden is door NEDAP een verzoek bij u ingediend tot het verlenen van goedkeuring aan een technische oplossing voor de problemen die rijzen bij het gebruik van stemmachines in 44 gemeenten bij de aanstaande Tweede-Kamerverkiezing. Zoals u bekend is, heeft het grote aantal ingediende kandidatenlijsten voor die verkiezing tot gevolg dat de stempanelen van het oude type stemmachine onvoldoende ruimte bevatten om daarop alle lijsten te plaatsen.

De door NEDAP voorgestelde oplossing betreft het aanbrengen van een koppeling tussen twee stemmachines van het oude type. Een vertegenwoordiger van de Kiesraad heeft op 21 maart jl. een bezoek gebracht aan NEDAP om de gekozen oplossing te beoordelen. Daarbij is de bijzondere aandacht gevraagd voor het waarborgen van het stemgeheim en de instructie van de kiezers en is een aantal suggesties te dien aanzien gedaan.

De Kiesraad heeft kennis genomen van een brief van TNO d.d. 23 maart jl. (nr. HEC-LTR-94-0241) waarin wordt aangegeven dat TNO verwacht dat het NEDAP-voorstel bruikbaar is voor de aanstaande verkiezingen, dat er voorts nog geen onoverkomenlijk technische bezwaren zijn tegen het voorstel en dat de verwachting is dat het voorstel binnen de toegemeten tijd uitvoerbaar zal zijn. De Kiesraad gaat ervan uit dat NEDAP zal voldoen aan de eventueel door TNO te stellen nadere eisen.

Voorts heeft de Kiesraad kennis genomen van een brief van Samsom H.D. Tjeenk Willink bv d.d. 23 maart jl. waaruit de Kiesraad afleidt dat Samsom, op wiens naam de goedkeuring van de oude stemmachine is verleend, geen bezwaar heeft tegen de voorgestelde oplossing.

De Kiesraad realiseert zich dat de gekozen oplossing enkele nadelen heeft in vergelijking met de bestaande stemmachine. Dit betreft met name de aanwezigheid van twee stemknoppen en twee blanco stemknoppen en de enigszins grotere kans op storingen. Gegeven echter de noodsituatie die is ontstaan, acht de Kiesraad de voorgestelde oplossing in het licht van

de eisen die artikel J 33, tweede lid, van de Kieswet stelt, aanvaardbaar. De Raad adviseert u uitdrukkelijk de goedkeuring te beperken tot eenmalig gebruik bij de aanstaande Tweede-Kamerverkiezingen.

De Raad adviseert voorts aan de goedkeuringsbeschikking enkele voorschriften te verbinden met betrekking tot de volgende punten:

- de waarborging van het stemgeheim;
- de instructie van de kiezers;
- de technische ondersteuning van de gemeenten door de fabrikant op de dag van de stemming.

Hoogachtend,
de Kiesraad,

voorzitter,

secretaris

7-3-90

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN TE 'S-GRAVENHAGE

[KOPIE TOPSTUK]

BINNENLANDSE ZAKEN
INGEKOMEN
 - 8 MAART 1990
 Afdeling: CRW
 Agende: CW 00/40/3
 RAPPEL NA 900503

Schedeldoekshaven 200
Postbus 20011
2500 EA 's-Gravenhage

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
postbus 20011
2500 EA 'S-GRAVENHAGE

Uw brief van
30-1-1990

Ons kenmerk
4436

's-Gravenhage,
7 maart 1990

Onderwerp

Electronische
stemmachines

Bij brief van 30 januari 1990 zond u de Kiesraad een afschrift van een brief van de firma NEDAP n.v. te Groenlo, waarin mededeling werd gedaan van het feit dat deze firma de ontwikkeling van nieuwe technieken voor het stemmen door middel van stemmachines ter hand had genomen. In de brief van de firma NEDAP werden in dit verband enkele hoofdvarianten geschetst ter zake van de wijze van stemuitbrenging. Gevraagd werd of deze varianten in beginsel voor goedkeuring in aanmerking komen. In uw genoemde brief van 30 januari jl. verzocht u de Kiesraad om zijn oordeel hieromtrent.

De Raad merkt hieromtrent op dat naar zijn oordeel de onder "A" beschreven variant in beginsel zeker voor goedkeuring in aanmerking komt. De hierbedoelde methode van stemuitbrenging verschilt weliswaar van de momenteel in gebruik zijnde methoden (bij stembiljetten en stemmachines), doch dit verschil acht de Raad niet van principiële aard. De Raad is dan ook van mening dat de onder "A" beschreven variant zeer wel past binnen het kader van de huidige regelgeving (Kieswet en Kiesbesluit).

Anders ligt dit voor wat betreft de onder "C" beschreven variant, een variant, waarbij het stempaneel niet langer de lijsten met kandidaten zou omvatten. In deze variant zouden kiezers bij het uitbrengen van hun stem eerst een nummer van de partij hunner keuze moeten indrukken en vervolgens het nummer van de gewenste kandidaat. De Raad is van oordeel dat een dergelijke wijze van stemuitbrenging, als zijnde te zeer afwijkend van hetgeen tot op heden gebruikelijk is, niet voor goedkeuring in aanmerking komt.

Ter zake van de in de brief van NEDAP onder "B" beschreven variant merkt de Raad het volgende op. In deze variant is sprake van een getrapte wijze van stemuitbrenging: de kiezer kiest eerst voor een politieke partij - waarna (slechts) de kandidatenlijst van die partij "in beeld" komt - en vervolgens voor een kandidaat van die partij. Het belangrijkste verschil tussen een dergelijke stemmethode en de tot op heden bekende methoden is, dat de kiezer bij getrapte stemmen een totaal-overzicht over alle kandidatenlijsten ontbeert. De Raad is van oordeel dat een dergelijk verschil niet zonder betekenis is.

In zijn brief van 23 februari jl. heeft de Kiesraad u bericht dat de Raad het van belang acht op korte termijn te komen tot een zogenaamd "logisch ontwerp" voor elektronische stemmachines. In een dergelijk "logisch ontwerp" zouden functionele en technische eisen moeten worden opgenomen waaraan stemmachines dienen te voldoen. In zijn genoemde brief stelt de Raad voor hiertoe een projectgroep in te stellen.

Naar het oordeel van de Kiesraad moet het wenselijk worden geacht de vraag naar de aanvaardbaarheid van een getrapte wijze van stemuitbrenging bij gebruik van stemmachines te bezien in het licht van de totstandkoming van voornoemd "logisch ontwerp". In dat verband zullen tal van principiële vragen aangaande (de techniek van) het stemmen met behulp van stemmachines onder ogen moeten worden gezien en de onderhavige vraag behoort daartoe naar de mening van de Raad. De Raad adviseert u dan ook deze vraag in handen te leggen van voornoemde projectgroep.

De Kiesraad,

 , voorzitter

 , adjunct-secretaris

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN TE 'S-GRAVENHAGE - TEL. (070) 71 79 11

Schedeldoekshaven 200
 Postbus 20011
 2500 EA 's-Gravenhage

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken
 postbus 20011
 2500 EA 's-Gravenhage

Uw brief van	Ons kenmerk	's-Gravenhage,
28-7-1989 en	4370	20 oktober 1989
9-10-1989		

Onderwerp

adviesaanvraag
 modellen nieuwe Kieswet
 en regeling goedkeuring
 stemmachines

Bij bovengenoemde brieven verzocht u de Kiesraad advies uit te brengen ter zake van op het departement, in overleg met enkele deskundigen uit de praktijk, op basis van de herziene Kieswet nieuw opgestelde concept-modellen. Tevens zond u de Raad een afschrift van de beschikking van de Minister van Binnenlandse Zaken van 26 juli 1967, nr. B67/U1728 (Stcrt. 1967, nr. 153) inzake de goedkeuring van stemmachines. U verzocht de Raad mee te delen of er aanleiding bestaat de inhoud ervan te wijzigen.

Uw brief d.d. 28-7-1989, is door de Raad besproken in zijn vergadering van 18 september jl. Uw brief van 9-10-1989 is schriftelijk behandeld.

Tijdens de vergadering van de Raad, d.d. 18 september, zijn verschillende redactionele opmerkingen meegegeven aan de aanwezige vertegenwoordigers van het departement. Deze zijn in het onderhavige advies dan ook niet opgenomen. Met deze kanttekening geeft uw adviesaanvraag de Raad aanleiding tot het maken van de volgende opmerkingen ten aanzien van de verschillende modellen.

Model D 3-1

- De formulering aangaande de vermelding van gehuwde vrouwen en weduwen roept vragen op. Verbetering c.q. verduidelijking lijkt wenselijk, hetzij in de tekst van het formulier zelf, hetzij in de toelichting. Zo ware bijv. duidelijk te maken op welke wijze zij desgewenst de naam van hun (overleden) echtgenoot aan de eigen naam mogen toevoegen.
- De vraag rijst of de betekenis van de woorden "eigen geslachtsnaam" wel voor

een ieder voldoende duidelijk zal zijn.

- Voorts rijst de vraag of de door de kiezer in te vullen rubriek "landcode" niet zou kunnen worden gemist.
- De voorgestelde tekst inzake een eventuele adreswijziging van de gemachtigde (tussen het moment van invulling van het formulier en de dag van kandidaatsstelling) maakt het formulier ingewikkeld. De Raad geeft u in overweging te bezien of deze tekst niet zou kunnen worden gemist.
- Het is wenselijk de bij het formulier behorende toelichting voor de kiezer op een apart vel op te nemen. Dit geldt evenzeer in relatie tot andere modellen, waarbij een toelichting voor de kiezer is opgenomen.
- In de toelichting dient te worden aangegeven dat kiezers zich bij het maken van een keuze aangaande de wijze van stemmen (met name per brief of bij volmacht) goed bewust dienen te zijn van de (procedurele) gevolgen van die keuze.
- Voorts verdient het aanbeveling in de toelichting te benadrukken dat, wanneer wordt gekozen voor het stemmen bij volmacht, het wenselijk is de procedure (het aanvragen van een formulier D 3-1, het invullen en ondertekenen ervan door de gemachtigde en het ondertekenen van de desbetreffende verklaring door burgemeester en wethouders) te laten beginnen in Nederland.
- Onder pnt. 4 van de toelichting ware erop te wijzen dat na een afwijzende beschikking een snelle indiening van het beroepsschrift wenselijk is.

Model D 3-2

- Voor dit model gelden dezelfde opmerkingen als voor model D 3-1.
- Op pag. 1 onderaan ware bij "echtgeno(o)t(e)/levensgezel/kind" aan te geven dat doorgehaald moet worden wat niet van toepassing is.

Model G 1-2

- Ook de adressen van de gemachtigde en diens plaatsvervanger dienen op het model te worden aangegeven. Dit met het oog op de in artikel G 4, derde lid, van de Kieswet bedoelde kennisgeving.

Model H 1

- In de toelichting ware wellicht onder pnt. 6 aan te geven dat de verklaring van instemming, indien de kandidaat zich in het buitenland bevindt, ook per telefax kan geschieden.

Modellen H 4 en H 9

- Voor deze modellen geldt dezelfde opmerking als voor model H 1.

Model I 4

- In geval van schrapping van de boven de kandidatenlijst geplaatste aanduiding ware aan te geven op welke grond die schrapping heeft plaatsgevonden.

Model I 9

- Te overwegen ware de passage inzake de betaling van de waarborgsom te schrappen. Het centraal stembureau zal daarvan immers reeds ambtshalve op de hoogte zijn.

- Voorts rijst de vraag naar de betekenis van de passage over de gemachtigde tot het verbinden van lijsten tot een lijstencombinatie. Op het moment waarop de onderhavige mededeling aan het centraal stembureau wordt gedaan, is immers reeds onherroepelijk beslist over de geldigheid van lijstencombinaties (beslissing op de tweede dag na de dag van kandidaatstelling).
- Te overwegen ware voor de mededeling aan de overige hoofdstembureaus een afzonderlijk model vast te stellen in plaats van dit te regelen in de toelichting bij dit model.

Model I 12-1

- Op pag. 2 onderaan ware een zinsnede toe te voegen voor het geval een of meer lijstencombinaties ongeldig worden verklaard. Daarbij zal in ieder geval de reden van ongeldigverklaring moeten worden aangegeven.

Model I 12-2

- Voor dit model geldt dezelfde opmerking als voor model I 12-1.

Model J 7

- Voor dit model gelden dezelfde opmerkingen als die, vermeld onder het eerste en tweede gedachtenstreepje bij model D 3-1.

Model J 20

- De wijze waarop de kandidaten worden vermeld, is in noot 3 niet volledig aangegeven (titulatuur, m/v). Overwogen zou kunnen worden de passage over de wijze van vermelding geheel weg te laten, omdat dit al geregeld is in model H 1 (kandidatenlijst).

Model J 33-1

- In overweging wordt gegeven nog eens te bezien of het wel noodzakelijk is voor te schrijven dat het rijkskeurmerk op een zodanige wijze moet zijn aangebracht dat het tijdens het gebruik van de stemmachine zichtbaar is.

Model K 8

- Bij de noodzaak tot het voorschrijven van een bepaalde kleur ten aanzien van dit model kunnen vraagtekens worden geplaatst.

Model L 8

- Voor dit model gelden dezelfde opmerkingen als die, vermeld onder het eerste, tweede, vierde en laatste gedachtenstreepje bij model D 3-1.
- Zie opmerking bij artikel L 11.

Model L 11

- De weergave van de inhoud van de artikelen Y 4 en Y 7 ware over te hevelen naar model L 8.

Model M 3

- Voor dit model gelden dezelfde opmerkingen als die, vermeld onder het eerste, tweede en derde gedachtenstreepje bij model D 3-1.

Modellen N 10-1, N 10-2 en N 10-3

- Met de voorgestelde teksten kan worden ingestemd. Mede gelet op het feit dat in de praktijk de invulling van de processen-verbaal door de stembureaus nog wel eens te wensen overlaat - zie in dit verband bijv. het verslag, d.d. 14 september, van de commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven van de nieuw benoemde kamerleden - acht de Raad het wenselijk dat in de (nabije) toekomst, mede aan de hand van de ervaringen bij de komende gemeenteraadsverkiezingen, nog eens wordt nagegaan of vereenvoudigingen in de opzet van de modellen mogelijk zijn.

Model P 22-1

- In overweging wordt gegeven de tabel van onderdeel J die betrekking heeft op de aanwijzing van de "overige" gekozen kandidaten, per lijst c.q. per stel gelijklopende lijsten van de lijstengroep op te maken. Temeer lijkt hiervoor reden, omdat de volgorde waarin de kandidaten in deze tabel zijn vermeld - uitzonderingen daargelaten - tevens de volgorde van de rangschikking is (van belang bij vacaturevervulling).

Modellen R 1 t/m U 16 (Eerste-Kamerverkiezingen)

- Verschillende van de hiervóór gemaakte opmerkingen ten aanzien van modellen, geldend voor Tweede-Kamer-, provinciale-staten- en gemeenteraadsverkiezingen, werken door in de modellen voor de Eerste-Kamerverkiezingen. Korthedshalve is er vanaf gezien deze opmerkingen te herhalen.
- Voor het overige geven deze modellen de Raad geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

Met betrekking tot de toegezonden ministeriële beschikking inzake de goedkeuring van stemmachines merkt de Raad tot slot nog op dat hij geen reden ziet voor een inhoudelijke wijziging hiervan. De Raad gaat er daarbij vanuit dat het in de "considerans" van de beschikking genoemde artikel I 14, eerste lid, van de Kieswet zal worden gewijzigd in: artikel J 14, tweede lid, van het Kiesbesluit.

de Kiesraad,

 , voorzitter

 , secretaris

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN TE 'S-GRAVENHAGE - TEL (070) 824887 ~~XXXX~~717911

Aan
de Minister van Binnenlandse Zaken

Uw brief van	Ons kenmerk	's-Gravenhage, 9 december 1985
22 oktober 1985, B85/U1227	3806	

Onderwerp
 Automatisering vast-
 stelling verkiezings-
 uitslag en wijziging
 van model N 22-1 in
 verband daarmee

Naar aanleiding van uw bovenvermelde brief heeft de Kiesraad zich beraden over de vraag of het ontwikkelde geautomatiseerde systeem tot vaststelling van de verkiezingsuitslag kan worden gehanteerd bij de verkiezing van de Tweede Kamer van 21 mei 1986. De Kiesraad heeft kunnen kennisnemen van de resultaten van de acceptatietest die op 2 en 5 december j.l. op uw ministerie heeft plaatsgevonden. Deze test werd uitgevoerd door medewerkers van het secretariaat van de Kiesraad, terwijl enkele leden en de secretaris van de Raad daarbij voor een deel van de tijd aanwezig waren.

De Kiesraad heeft aan de hand van de rapportage over die test geconcludeerd dat het ontwikkelde systeem geschikt is voor toepassing in de praktijk. Naar het oordeel van de Raad zijn voldoende controlemechanismen ingebouwd om fouten te voorkomen. Ook is gebleken dat de door de ontwerper opgestelde werkinstructie alle informatie verschaft, benodigd voor bediening van het systeem door medewerkers van het secretariaat van de Kiesraad. Weliswaar zijn enkele kleine onvolkomenheden in deze instructie geconstateerd doch de Kiesraad neemt aan dat deze door de ontwerper van het systeem zullen worden hersteld. Het heeft de Kiesraad wel teleurgesteld dat bij de acceptatietest de technische systeembeheerder niet aanwezig was. Uiteraard heeft de Raad zelf de technische documentatie niet kunnen beoordelen. De Raad gaat ervan uit, dat de beoordeling daarvan door de systeembeheerder geschiedt.

Gelet op het vorenstaande is de Kiesraad gaarne bereid bij de vaststelling van de uitslag van de verkiezing van de Tweede Kamer van 21 mei 1986 gebruik te maken van het geautomatiseerde systeem. De Raad stelt daaraan wel de voorwaarde dat hij ten tijde van verkiezingen gebruik kan maken van de diensten van de ontwerper van het systeem voor technische bijstand, zolang hij er niet van overtuigd is dat de vereiste technische deskundigheid aanwezig is op het ministerie. De Raad verzoekt u de hiervoor benodigde gelden op de begroting te reserveren. Ook acht de Raad het van belang dat de medewerkers van het secretariaat voldoende gelegenheid krijgen om de vereiste vaardigheid te ontwikkelen in de bediening van de apparatuur.

De Kiesraad heeft zich voorts beraden over de wijziging van het proces-verbaal van het centraal stembureau betreffende de vaststelling van de verkiezingsuitslag (model N 22-1), welke nodig is in verband met de automatisering. De Raad heeft daartoe, gebruik makend van het bij uw bovenvermelde brief toegezonden concept, een ontwerp-besluit houdende wijziging van het Kiesbesluit opgesteld. Dit ontwerp biedt de Raad u hierbij aan. Op een aantal punten zijn formuleringen meer in overeenstemming met de tekst van de Kieswet gebracht. Bovendien zijn op een aantal plaatsen verbindende teksten ingevoegd teneinde de in de tabellen weergegeven bewerkingen te verduidelijken voor de lezer. Uit een oogpunt van duidelijkheid geeft de Raad er voorts de voorkeur aan wijzigingen in de rangschikking van de kandidaten van een lijst tengevolge van voorkeurstemmen niet te verwerken in de tabel onder rubriek J, doch deze wijzigingen afzonderlijk aan te geven. Ook op dat punt heeft de Raad het model enigszins anders opgezet.

De Kiesraad geeft u in overweging te bevorderen dat het bij het Kiesbesluit behorende model N 22-1 wordt gewijzigd overeenkomstig bijgevoegd ontwerp.

De Kiesraad,

, voorzitter

, secretaris.

Besluit van

houdende een vieren-
twintigste wijziging
van het Kiesbesluit

Op de voordracht van Onze Minister van Binnenlandse Zaken
van _____, directoraat-generaal Binnenlands Bestuur;

G e l e t o p artikel N 22 van de Kieswet en artikel N 2,
eerste lid, van het Kiesbesluit;
De Raad van State gehoord (advies van _____, nr. _____);
Gezien het nader rapport van Onze voorgenoemde Minister
van _____, directoraat-generaal Binnenlands Bestuur;

HEBBEN GOEDGEVONDEN EN VERSTAAN:

Artikel I

Het bij het Kiesbesluit behorende model N 22-1 wordt
vervangen door het bij dit besluit behorende model N 22-1.

Artikel II

Dit besluit treedt in werking met ingang van de tweede dag
na de datum van uitgifte van het Staatsblad waarin het is
geplaatst.

Lasten en bevelen dat dit besluit met de daarbij behorende
nota van toelichting in het Staatsblad zal worden geplaatst
en dat daarvan afschrift zal worden gezonden aan de Raad van
State.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

Proces-verbaal van de zitting van het centraal stembureau tot het vaststellen van de uitslag van de verkiezing¹⁾

Artikel N 22 van de Kieswet

Proces-verbaal van de zitting van het centraal stembureau tot het vaststellen van de uitslag van de verkiezing van de leden van, ingevolge de stemming gehouden op.....

Het centraal stembureau heeft in het daartoe aangewezen lokaal zitting genomen op....., te.....uur.

Het centraal stembureau heeft vervolgens op grond van de processen-verbaal als bedoeld in artikel M 5 van de Kieswet, die door de voorzitters van de hoofdstembureaus zijn toegezonden, de uitslag van de verkiezing als volgt vastgesteld:

A. OVERZICHT VAN DE INGELEVERDE KANDIDATENLIJSTEN

De volgende groeperingen hebben aan de verkiezing deelgenomen:

Lijst-nummer	Naam of aanduiding	De groepering heeft ingediend: 1) een lijsten-groep, 2) een stel gelijk-luidende lijsten, 3) een op zichzelf staande lijst.	Kies-kring (en)

Kieskringen en naam van de gemeente waar het hoofdstembureau is gevestigd²⁾:

1) Dit model is niet van toepassing indien het betreft de verkiezing van de raad van een gemeente welke één kieskring vormt. Zie daarvoor model N22-2.
2) Niet van toepassing indien het betreft de verkiezing van de raad van een gemeente welke in kieskringen is verdeeld.

**B. OVERZICHT VAN DE AANTALLEN OP DE VERSCHILLENDE LIJSTEN UITGEBRACHTE
STEMMEN**

Lijst- nummer 3)	Kieskring				Totaal aantal stemmen per groepe- ring
	1	2	3	enz.	
1					
2					
3					
enz.					
Totaal aantal stemmen per kies- kring					
Totaal aantal uitgebrachte stemmen					

3) Indien niet tot een groep verbonden lijsten door toepassing van artikel H 20 van de Kieswet in verschillende kieskringen hetzelfde nummer hebben gekregen, deze lijsten, onder herhaling van het lijstnummer, op verschillende regels vermelden.

C. VASTSTELLING VAN DE KIESEDELER

Het totaal van de uitgebrachte stemmen bedraagt.....

Aangezien plaatsen te verdelen zijn, bedraagt de kiesdeler:
..... : =

D. LIJSTENCOMBINATIES⁴)
(Verkiezing Tweede Kamer)

De volgende lijstencombinaties zijn door verbinding overeenkomstig artikel H 11, tweede lid, van de Kieswet aangegaan respectievelijk zijn ingevolge artikel N 2a, tweede lid, van die wet in aanmerking genomen:

Nummer lijstencombinatie	Nummers van de verbonden lijsten (groepen)	Aantal stemmen	Lijsten, ten aanzien waarvan deze combinaties in aanmerking worden genomen	Aantallen stemmen van de lijstencombinaties
1				
2				
3				
enz.				

(Verkiezing provinciale staten)

Aantallen plaatsen die aan de lijsten van de onderscheidene groeperingen zouden zijn toegekend, indien geen lijstencombinaties zouden zijn aangegaan door verbinding overeenkomstig artikel H 11, tweede lid, van de Kieswet:

Lijst	Aantal plaatsen
(Een lijstengroep en een stel gelijklopende lijsten aan te duiden met het nummer der tot de groep of tot het stel behorende lijsten; een op zich zelf staande lijst met haar nummer en de kieskring waarin zij is ingeleverd)	

⁴) Indien geen lijstencombinatie is aangegaan wordt onder deze rubriek vermeld: Niet van toepassing.

De volgende lijstencombinaties zijn door verbinding overeenkomstig artikel H 11, tweede lid, van de Kieswet aangegaan respectievelijk zijn ingevolge artikel N 2a, derde lid, van die wet in aanmerking genomen:

Nummer lijsten-combinatie	Nummers van de verbonden lijsten (groepen)	Aantal stemmen	Lijsten, ten aanzien waarvan deze combinaties in aanmerking worden genomen	Aantallen stemmen van de lijsten-combinaties
1				
2				
3				
enz.				

E. VERDELING VAN DE PLAATSEN OVER DE LIJSTENCOMBINATIES EN DE NIET TOT EEN LIJSTENCOMBINATIE VERBONDEN LIJSTEN

Lijstencombinatie, lijst	Aantal stemmen	Quotiënt bij deling door de kiesdeler
(Een lijstencombinatie aan te duiden met daarachter tussen haakjes het nummer der tot de combinatie verbonden lijstengroepen en/of stellen gelijklopende lijsten; een lijstengroep en een stel gelijklopende lijsten aan te duiden met het nummer der tot de groep of tot het stel behorende lijsten; een op zich zelf staande lijst met haar nummer en de kieskring waarin zij is ingeleverd)		
Overeenkomstig artikel N5 van de Kieswet wordt aan elke lijstencombinatie en aan elke lijst toegekend het aantal plaatsen gelijk aan het bovenvermelde quotiënt. Het aantal toegekende plaatsen bedraagt derhalve Het aantal nog toe te kennen plaatsen (restzetels) bedraagt		

F. VERDELING VAN DE NOG TOE TE KENNEN PLAATSEN (RESTZETELS)
OVER DE LIJSTENCOMBINATIES EN DE NIET TOT EEN LIJSTENCOMBINATIE VERBONDEN
LIJSTEN

De nog toe te kennen plaatsen (restzetels) zijn met toepassing van artikel N6, eerste lid, van de Kieswet toegekend aan de lijstencombinaties onderscheidenlijk lijsten die na toekenning van de plaats het grootste gemiddelde aantal stemmen per plaats hebben.

Lijstencombinatie, lijst	Reeds toegekende plaatsen	Gemiddeld aantal stemmen bij toeken- ning van rest- zetels 5)			Toegekende restzetels
		+ 1	+ 2	enz.	
(Een lijstencombinatie aan te duiden met daarachter tussen haakjes het nummer der tot de combinatie verbonden lijstengroepen en/of stellen gelijklopende lijsten; een lijstengroep en een stel gelijklopende lijsten aan te duiden met het nummer der tot de groep of tot het stel behorende lijsten; een op zich zelf staande lijst met haar nummer en de kieskring waarin zij is ingeleverd)					

(Indien een loting ingevolge artikel N 6, eerste lid, van de Kieswet heeft plaatsgehad of artikel N 9 van de Kieswet is toegepast, wordt dit hier vermeld).

G. VERDELING VAN DE AAN DE LIJSTENCOMBINATIES TOEGEKENE PLAATSEN OVER DE VERBONDEN LIJSTEN⁶⁾

De aan de lijstencombinaties toegekene plaatsen zijn ingevolge artikel N 9a van de Kieswet als volgt verdeeld over de verbonden lijsten. Eerst is de combinatiekiesdeler vastgesteld door het stemcijfer van de lijstencombinatie te delen door het aantal aan die combinatie toegekene plaatsen. Vervolgens is de combinatiekiesdeler gedeeld op de stemcijfers van de verbonden lijsten. Aan elk van de lijsten is het aantal plaatsen toegekend overeenkomend met het voor de betreffende lijst geldende quotiënt. De overblijvende plaatsen (restzetels) zijn toegekend aan de lijsten die bij genoemde deling het grootste overschot hebben.

- 5) Alleen in te vullen voor zover dit van belang is voor de verdeling van de restzetels.
- 6) Indien geen lijstencombinatie is aangegaan, wordt hier vermeld: niet van toepassing.

Lijsten- combinatie	Aantal stemmen	Aantal plaatsen lijsten- combinatie	Combina- tiekies- deler	Quo- tiënt	Overschot	Toegekende restzetels
(Lijstencombinaties met daaronder vermeld de verbonder. lijsten)						

(Indien een loting ingevolge artikel N 9a, zesde lid, van de Kieswet heeft plaatsgehad of artikel N 11 van de Kieswet is toegepast, wordt dit hier vermeld.)

H. VERDELING VAN DE PLAATSEN OVER DE ONDERSCHIEDENE GROEPERINGEN

Naam of aanduiding van de groepering	Lijstnummer	Aantal plaatsen
(vermelding in volgorde van het aantal behaalde plaatsen)		1) 2)

Voor de met 1) aangeduide lijst(en) is een waarborgsom gestort, die op grond van het bepaalde in artikel G 14, derde lid, (G 15, derde lid,) van de Kieswet aan de rechthebbende wordt teruggegeven.

Voor de met 2) aangeduide lijst(en) is een waarborgsom gestort, die op grond van het bepaalde in artikel G 14, derde lid, (G 15, derde lid,) van de Kieswet vervalt aan de Staat (aan de provincie).

I. VERDELING VAN DE AAN DE LIJSTENGROEPEN TOEGEKENDE PLAATSEN OVER DE LIJSTEN
DIE DEEL UIT MAKEN VAN DIE LIJSTENGROEPEN

De aan de lijstengroepen toegekende plaatsen zijn ingevolge artikel N 10 van de Kieswet als volgt verdeeld over de verbonden lijsten. Eerst is de groeps kiesdeler vastgesteld door het stemcijfer van de lijstengroep te delen door het aantal aan die groep toegekende plaatsen. Vervolgens is de groeps kiesdeler gedeeld op de stemcijfers van de verbonden lijsten. Aan elk van de lijsten is het aantal plaatsen toegekend overeenkomend met het voor die lijst geldende quotiënt. De overblijvende plaatsen (restzetels) zijn toegekend aan de lijsten die bij genoemde deling het grootste overschot hebben.

(Dit overzicht wordt per lijstengroep in het proces-verbaal opgenomen.)

Lijstengroep nummer					
Totaal aantal stemmen:					
Toegekend aantal plaatsen:					
Groeps kiesdeler:					
Lijst c.q. stel gelijk- luidende lijsten	Stemmen- aantal	Quotiënt	Over- schot	Toege- kende rest- zetels	Totaal toege- kende plaat- sen
(Per lijst en/of stel gelijkkluidende lijsten de kieskringen vermelden waarin werd uitgekomen en daarachter de stem- menaantallen. Daaronder wordt het totaal der door de lijst of het stel gelijkkluidende lijsten behaalde aantal stemmen vermeld.)					

(Indien een loting ingevolge artikel N 10, zesde lid, van de Kieswet heeft plaatsgehad of indien artikel N 11 van de Kieswet is toegepast, wordt dit hier vermeld.)

**J. AANTALLEN STEMMEN UITGEBRACHT OP KANDIDATEN VAN LIJSTEN VAN GROEPERINGEN
WAARAAN EEN OF MEER PLAATSEN ZIJN TOEGEKEND, AANWIJZING VAN DE KANDIDATEN DIE
ZIJN GEKOZEN EN RANGSCHIKING VAN DE KANDIDATEN PER LIJST**

(Dit overzicht wordt per lijst onderscheidenlijk stel gelijklopende lijsten in het proces-verbaal opgenomen).

Naam of aanduiding van de groepering: Lijst ⁷⁾ Totaal aantal stemmen: Toegekend aantal plaatsen: Lijstkiesdeler:						
Volgnummer op de lijst	Kandidaten	Nummer kieskring			Totaal aantal stemmen	Aantal stemmen na overdracht overeenkomstig artikel N 14, tweede lid, van de Kieswet
(Ten aanzien van gelijklopende lijsten stemmenaantallen der kandidaten in de onderscheiden kieskringen op één regel vermelden)					(Voorzover sprake is van gelijklopende lijsten)	
Totaal						
Derhalve zijn op deze lijst gekozen:						
Naam van de kandidaten					Woonplaats	

(Indien een kandidaat is overleden, wordt dit hier vermeld.)

De kandidaten zijn met toepassing van artikel N 19 van de Kieswet ten aanzien van iedere lijst gerangschikt in de volgorde zoals hiervoor is aangegeven, met uitzondering van de hierna te vermelden lijsten, ten aanzien waarvan de kandidaten als volgt zijn gerangschikt:

- 7) Indien de lijst onderscheidenlijk het stel gelijklopende lijsten deel uitmaakt van een lijstengroep wordt hier tevens het nummer van die lijstengroep vermeld.

Naam of aanduiding van de groepering: Lijst
Kandidaten in de volgorde van de rangschikking

K. AANTALLEN STEMMEN UITGEBRACHT OP KANDIDATEN VAN LIJSTEN VAN GROEPERINGEN
WAARAAN GEEN PLAATS IS TOEGEKEND

(Dit overzicht wordt per lijst onderscheidenlijk stel gelijklopende lijsten in het proces-verbaal opgenomen.)

Naam of aanduiding van de groepering: (Lijst 8)					
Volgnummer op de lijst	Kandidaten	Nummer kieskring			Totaal aantal stemmen
(Ten aanzien van gelijklopende lijsten stemmen-aantallen der kandidaten in de onderscheiden kieskringen op één regel vermelden)					(Voorzover sprake is van gelijklopende lijsten)
Totaal aantal stemmen					

8) Indien de lijst onderscheidenlijk het stel gelijklopende lijsten deel uitmaakt van een lijstengroep wordt hier tevens het nummer van de lijstengroep vermeld.

L. LOTING

(indien artikel N 18 van de Kieswet van toepassing is)

Aangezien de kandidaat te
gekozen is verklaard op de lijsten (stellen gelijklopende lijsten)
..... en en de kandidaat
..... te op de lijsten
(stellen gelijklopende lijsten) en
zodat meer dan één loting dient plaats te hebben, is door het lot beslist over
de volgorde der loting tussen deze kandidaten.

Het lot heeft aangewezen de volgorde:

- 1.
- 2.

De kandidaat te is gekozen verklaard
p de lijsten (stellen gelijklopende lijsten)
..... en

Het lot wijst de lijst (het stel gelijklopende lijsten)
aan als die (dat), waarop de kandidaat als gekozen geldt.
Zijn naam blijft derhalve voor de toepassing van de artikelen N 14 tot en met
N 18 van de Kieswet buiten rekening op de (stellen gelijklopende)
lijsten
Dientengevolge is op deze (stellen gelijklopende) lijsten alsnog gekozen
verklaard te

(Het voorgaande herhalen tot alle lotingen zijn verricht)

M. OVERZICHT IN ALFABETISCHE VOLGORDE VAN DE KANDIDATEN DIE ZIJN GEROZEN

Naam van de kandidaat	Woonplaats

Door de in het zittinglokaal aanwezige kiezers zijn geen/de volgende bezwaren
ingebracht:

In tegenwoordigheid van allen die zich in het zittinglokaal bevonden, is van een
en ander proces-verbaal opgemaakt.

Gedaan te,

....., voorzitter.

....., leden.

.....

.....

Nota van toelichting

Algemeen

Het bij het Kiesbesluit behorende model N 22-1 bevat de tekst van het proces-verbaal van de zitting van het centraal stembureau voor de verkiezing van de Tweede Kamer onderscheidenlijk van provinciale staten tot het vaststellen van de uitslag van die verkiezing. In dat proces-verbaal worden alle handelingen betreffende de vaststelling van de verkiezingsuitslag verantwoord.

Het proces-verbaal is in zijn huidige opzet zo ingericht, dat de handelingen zijn gerangschikt in de volgorde waarin zij ingevolge de Kieswet worden uitgevoerd. Dit brengt met zich mee, dat het proces-verbaal veel nodeloze herhalingen bevat en weinig toegankelijk is voor derden. De opzet van het proces-verbaal is ook niet toegesneden op geautomatiseerde gegevensverwerking. Recentelijk is een systeem ontwikkeld voor geautomatiseerde vaststelling van de uitslag van de verkiezing van de Tweede Kamer. Dit systeem is ontwikkeld in opdracht van mijn ministerie. De Kiesraad, die als centraal stembureau optreedt voor de Tweede-Kamerverkiezingen, heeft het systeem goedgekeurd en zich bereid verklaard dit toe te passen. Een voorwaarde voor de toepassing van het nieuw ontwikkelde systeem is evenwel, dat de opzet voor het proces-verbaal model N 22-1 wordt aangepast. Het onderhavige besluit strekt tot zodanige aanpassing. Afgezien van het feit dat het proces-verbaal in zijn nieuwe opzet, zoals voorgesteld bij dit besluit, zich beter leent voor geautomatiseerde opstelling, heeft die opzet ook een aanzienlijke bekorting en verbetering van de toegankelijkheid voor belangstellende kiezers tot gevolg.

Indeling van het nieuwe model

Anders dan het huidige model N 22-1 vangt het nieuwe model niet meer aan met de aantallen in de onderscheiden kieskringen op de onderscheiden kandidaten uitgebrachte stemmen. Het aantal stemmen dat iedere kandidaat per kieskring heeft behaald is opgenomen in de rubrieken J en K. Het nieuw voorgestelde model vangt aan met de vermelding van de groeperingen die in de onderscheiden kieskringen met een kandidatenlijst aan de verkiezing hebben deelgenomen. (rubriek A). In het huidige model worden de groeperingen wier naam of aanduiding boven de kandidatenlijst is geplaatst, niet vermeld. Volstaan wordt daarin met vermelding van de lijstnummers. In rubriek B van het nieuwe model worden de stemmenaantallen per groepering en per kieskring vermeld. Op grond van deze gegevens wordt in rubriek C de kiesdeler vastgesteld. Vervolgens bevat rubriek D de aantallen stemmen die door de lijstencombinaties, voor zover deze in aanmerking worden genomen, zijn behaald.

Daarbij wordt, evenals in het huidige model, onderscheid gemaakt tussen de Tweede-Kamerverkiezing en de verkiezing van provinciale staten. Bij laatstgenoemde verkiezing dient immers in verband met artikel N 2 a, derde lid, van de Kieswet eerst een fictieve zetelverdeling te worden vastgesteld voor het geval geen lijstencombinaties zouden zijn aangegaan.

De rubrieken E en F bevatten de verdeling van de zetels respectievelijk de restzetels over de lijstencombinaties, de lijstengroepen, de niet van een groep deel uitmakende stellen gelijkkluidende lijsten en de op zich zelf staande lijsten. In rubriek G worden de aan de lijstencombinaties toegekende zetels verdeeld over de van die combinaties deel uitmakende lijstengroepen en/of stellen gelijkkluidende lijsten. Rubriek H bevat vervolgens een overzicht van de door de onderscheiden politieke groeperingen behaalde aantallen zetels. Dit overzicht, dat de informatie bevat waarin belangstellenden doorgaans het meest geïnteresseerd zijn, ontbreekt in het huidige model. Door middel van een cijfer is in deze rubriek aangegeven ten aanzien van welke lijsten de waarborgsom wordt teruggegeven onderscheidenlijk vervalt aan de staat of de provincie. De verdeling van de aan de lijstengroepen toegekende zetels over de lijsten die deel uitmaken van die groepen wordt aangegeven in rubriek I. Rubriek J bevat informatie betreffende de aantallen stemmen behaald door de kandidaten van die (stellen gelijkkluidende) lijsten die een zetel hebben behaald of die bij tussentijds openvallende plaatsen voor toekenning van een zetel in aanmerking kunnen komen. In de rechterkolom wordt het aantal stemmen na overdracht ingevolge artikel N 14, tweede lid, van de Kieswet aangegeven. Voorts worden in deze rubriek de op de betreffende lijst gekozen kandidaten vermeld. Ten slotte wordt hier de rangschikking van de kandidaten na toepassing van artikel N 19 van de Kieswet vermeld, met dien verstande dat daarvoor, anders dan in het huidige model, alleen die kandidatenlijsten worden opgenomen in het proces-verbaal, ten aanzien waarvan de volgorde van de kandidaten wegens uitgebrachte voorkeurstemmen wordt gewijzigd. Onnodige herhaling kan ook hier worden voorkomen. Rubriek K bevat de gegevens betreffende de stemmenaantallen uitgebracht op kandidaten van (stellen gelijkkluidende) lijsten die geen zetel hebben behaald en ook niet voor een tussentijds openvallende plaats in aanmerking kunnen komen. In het nieuwe proces-verbaal worden de kandidatenlijsten (c.q. stellen gelijkkluidende lijsten) in beginsel slechts éénmaal opgenomen, te weten in rubriek J of K. In het huidige model wordt iedere lijst ten minste drie maal - en ingeval van gelijkkluidende lijsten nog vele malen meer - in haar geheel in het proces verbaal afgedrukt. De rubrieken L en M (loting bij meervoudige verkiezing en overzicht van de gekozen kandidaten) zijn ten opzichte van de overeenkomstige rubrieken in het huidige model ongewijzigd gebleven.

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN TE 'S-GRAVENHAGE - ~~TELEFONUMMER~~

Aan

de Minister van Binnenlandse Zaken

Uw brief van
16 september 1976,
nr. B76/2087

Ons kenmerk
3762

's-Gravenhage, 21 maart 1985

Onderwerp
Advies inzake een
algehele herziening
van de Kieswet

Voorgeschiedenis

Naar aanleiding van vragen, gesteld bij de behandeling van de begroting van het ministerie van Binnenlandse Zaken voor 1975, heeft de Kiesraad bij brief van 27 oktober 1975 aan uw toenmalige ambtsvoorganger, de heer De Gaay Fortman, verzocht erin toe te stemmen, dat de Raad de voorbereiding van een algehele technische herziening van de Kieswet ter hand zou nemen. Bij brief van 16 september 1976, nr. B76/2087, berichtte minister De Gaay Fortman de Kiesraad, dat hij daarmee instemde. Hij maakte daarbij wel de kanttekening, dat de werkzaamheden, aan die algehele herziening verbonden, niet tot vertraging zouden mogen leiden van wijzigingen van de Kieswet, waarvan de verwezenlijking op korte termijn wenselijk werd geacht. Overeenkomstig de wens van de toenmalige minister is een aantal wijzigingen van de Kieswet, dat niet op de afronding van de algehele herziening van die wet kon wachten, bij voorrang tot stand gebracht dan wel aanhangig gemaakt. Een aantal daarvan vloeide voort uit de grondwetsherziening van 1983. Inmiddels zijn zes wijzigingen van de Kieswet tot stand gekomen, terwijl vier wijzigingsvoorstellen bij de Staten-Generaal in behandeling zijn.

Werkwijze

De door minister De Gaay Fortman aangegeven prioriteitstelling, zoals hiervoor vermeld, heeft tot gevolg gehad, dat de werkzaamheden van de Kiesraad aan de voorbereiding van een voorontwerp meer tijd hebben gekost dan aanvankelijk was voorzien. Enige vertraging daarbij is ook veroorzaakt, doordat tussentijds over een aantal onderwerpen adviesaanvragen aan de Kiesraad zijn gericht met het verzoek deze te betrekken bij zijn voorstellen betreffende de herziening van de Kieswet. Hiervan kunnen worden genoemd: termijnverkorting bij kamerontbinding, voorstellen betreffende wijziging van het systeem van zetelverdeling, combinatie van deelgemeenteraadsverkiezingen met andere verkiezingen, toegankelijkheid van stemlokalen voor gehandicapten, voorschriften betreffende het verlenen van machtiging aan derden tot het al dan niet aannemen van benoemingen, uitbreiding van de mogelijkheden tot schrappen van geregistreerde namen van politieke groeperingen, het voorkomen van onregelmatigheden bij volmachtverlening en de vergroting van het effect van voorkeurstemmen. Gedurende perioden, waarin verkiezingen van de Tweede en Eerste Kamer en van het Europese Parlement plaatsvonden, hebben de werkzaamheden aan de herziening van de Kieswet nagenoeg stilgelegen, omdat de Kiesraad prioriteit moest verlenen aan de werkzaamheden, verband houdend met zijn functie als centraal stembureau.

De Kiesraad heeft de voorbereiding van de ontwerp-teksten voor de wet en de memorie van toelichting ten behoeve van de bespreking in de Raad gedelegeerd aan een door hem ingestelde commissie. Bij het beëindigen van de werkzaamheden hadden in deze commissie zitting mr dr. W.K.J.J. van Ommen Kloeke, mr P.C. Breedveld, mr F.J.W.M. van Dooren en mw E.F. Eering (respectievelijk secretaris, plaatsvervangend lid, adjunct-secretaris en ambtenaar van de Kiesraad), alsmede mr C. Borman, mr M. Bakker en mr J.J. Stam (ambtenaren ten departementen van Binnenlandse Zaken). In een eerder stadium hebben aan de besprekingen deelgenomen mr. A.F.C.L. Kievits (in leven lid van de Kiesraad) en mw. S. Schutte (destijds ambtenaar ten departementen van Binnenlandse Zaken). De commissie kwam 47 maal bijeen.

De bovengeschetste werkwijze heeft geresulteerd in een voorontwerp van wet tot algehele herziening van de Kieswet, dat de Kiesraad u hierbij, vergezeld van een memorie van toelichting, aanbiedt. In het voorontwerp is verwerkt een tweetal eerder door de Kiesraad in de vorm van een wetsontwerp uitgebrachte adviezen, die niet tot de indiening van een voorstel tot tussentijdse wijziging van de Kieswet hebben geleid.

Dit betreft een advies van 13 oktober 1980 inzake de hoofdstukken A, D en E van de Kieswet en een advies van 22 april 1981 inzake de naamsregistratie van politieke groeperingen. Ook een viertal wetsvoorstellen tot wijziging van de Kieswet, dat bij de Staten-Generaal aanhangig is (wijziging van het tijdstip van de verkiezing en van de eerste samenkomst van vertegenwoordigende organen; verlening van kiesrecht voor de gemeenteraad aan niet-Nederlandse ingezetenen; verlening van kiesrecht voor de Tweede Kamer aan Nederlanders niet-ingesetenen; wijziging van de bepalingen betreffende de uitsluiting van het kiesrecht) is in het bijgevoegde ontwerp geïncorporeerd.

Opzet en indeling

Dat gekozen is voor het uitbrengen van een advies in de vorm van een voorontwerp van wet met memorie van toelichting, brengt mee dat de opvattingen van de Kiesraad over een groot aantal onderwerpen impliciet zijn verwerkt in de memorie van toelichting bij het ontwerp, welke is geschreven als ware de Minister aan het woord. Voor kennisneming van de opvattingen van de Kiesraad wordt dan ook naar die memorie verwezen. In deze brief worden alleen de belangrijkste punten kort gereleveerd en wordt in het bijzonder ingegaan op enkele punten, waarover de Raad niet tot een meerderheidsstandpunt heeft kunnen komen.

Een belangrijk gezichtspunt, van waaruit het ontwerp is opgesteld, is de wens te komen tot vereenvoudiging van procedures en tot verbetering van de toegankelijkheid van de Kieswetbepalingen voor degenen die deze moeten hanteren (gemeenteambtenaren, politieke partijen, leden van stembureaus maar ook kiezers). Naar het oordeel van de Kiesraad past dit in het streven van de regering naar deregulering.

De indeling van de huidige Kieswet is in het ontwerp gehandhaafd op één uitzondering na: de bepalingen betreffende het stemmen per brief zijn in een afzonderlijk hoofdstuk L opgenomen, hetgeen een verlettering van de huidige hoofdstukken L tot en met Y tot gevolg heeft gehad. Overigens zijn deze bepalingen in het bijgevoegde ontwerp materieel niet gewijzigd, aangezien door u aan de Tweede Kamer een evaluatie van deze wijze van stemuitbrenging is toegezegd aan de hand waarvan bezien zal worden of uitbreiding van de categorieën briefstemmers verantwoord is. De Kiesraad zal gaarne in de gelegenheid worden gesteld u hierover van advies te dienen, zodra de bedoelde evaluatie heeft plaatsgevonden.

Bij het advies is nog niet gevoegd een ontwerp voor een nieuw Kiesbesluit met daarbij behorende modellen. De Kiesraad zal hierover een afzonderlijk advies uitbrengen.

Belangrijkste
voorstellen

In het navolgende zullen de belangrijkste voorstellen van de Kiesraad kort uiteengezet worden. Voor een uitvoeriger uiteenzetting wordt verwezen naar de aangehaalde paragrafen van het algemeen deel van de memorie van toelichting.

Registratie
kiesgerechtigdheid

De bepalingen betreffende de registratie van de kiesgerechtigdheid zijn in het ontwerp anders opgezet, in die zin dat de gemeentebesturen niet langer gehouden zijn een afzonderlijk kiezersregister bij te houden (§ 2 memorie van toelichting). De gemeenten kunnen dan die registratievorm kiezen die het beste past in het eigen administratieve systeem. De mogelijkheid inlichtingen in te winnen omtrent de opnemings van derden in het kiezersregister komt te vervallen. Ook zal het niet meer mogelijk zijn tegen betaling van kosten het kiezersregister geheel of gedeeltelijk in afschrift te verkrijgen. Deze voorstellen moeten gezien worden in het licht van de huidige opvattingen inzake de privacy.

Door de nieuwe opzet van de bepalingen inzake de kiezersregistratie vervalt de bepaling betreffende de vermelding van de namen van gehuwde vrouwen in het kiezersregister, die de afgelopen jaren in toenemende mate is bekritiseerd.

Beroep betreffende
registratie
kiesgerechtigdheid

Bij de in 1982 tot stand gekomen wijziging van de Kieswet werd een zekere unificatie van de in die wet voorkomende beroepsprocedures bereikt. De verschillende beroepsprocedures werden vervangen door beroep op de Afdeling rechtspraak van de Raad van State. Eén onderwerp werd in 1982 nog voorlopig van deze unificatie uitgezonderd: de in hoofdstuk D van de Kieswet geregelde rechtsgang in twee instanties bij de burgerlijke rechter tegen de beslissing van burgemeester en wethouders op een verzoek tot herziening van het kiezersregister bleef ongewijzigd gehandhaafd. Aangezien het hier vaak kwesties betreft waarbij het Nederlanderschap in het geding is, leek het beter eerst af te wachten welke vorm de procedure voor de vaststelling van het Nederlanderschap in de tot stand te brengen nieuwe Wet op het Nederlanderschap zou krijgen. De rechtsgang van hoofdstuk D van de Kieswet zou dan in aansluiting daarop opnieuw kunnen worden geregeld.

Inmiddels is de nieuwe Wet op het Nederlanderschap in werking getreden (Wet van 19 december 1984, Stb. 628). De in die wet neergelegde regeling impliceert dat in beginsel elk rechterlijk college te beoordelen kan krijgen of iemand het Nederlanderschap bezit. Uniformiteit in deze beoordeling is formeel niet gewaarborgd, maar materieel in belangrijke mate verzekerd door de mogelijkheid van

een rechterlijke beschikking ter zake op verzoek van een belanghebbende en de eventuele advisering door de minister van Justitie aan een rechterlijk college. Voor de Kieswet betekent dit dat er bij de keuze van een rechterlijk college voor de beoordeling van vragen inzake de kiesgerechtigdheid geen reden is om af te wijken van de rechtsgang die in het algemeen tegen beschikkingen op grond van de Kieswet openstaat, te weten het beroep op de Afdeling rechtspraak van de Raad van State. In dit verband wijst de Kiesraad erop, dat bij geschillen ingevolge hoofdstuk D van de Kieswet ook andere aspecten dan het Nederlanderschap in het geding kunnen zijn, te weten het ingezetenschap, de uitsluiting van het kiesrecht en, bij niet-Nederlanders, de duur van het verblijf in Nederland.

Gelet op het vorenstaande wordt in het bijgevoegde ontwerp de bestaande rechtsgang bij de burgerlijke rechter betreffende de registratie van de kiesgerechtigdheid vervangen door beroep op de Afdeling rechtspraak van de Raad van State (§ 12 memorie van toelichting).

Inhoudelijke
beoordeling
politieke
groeperingen

De Kiesraad is van oordeel dat een inhoudelijke toetsing van doelstellingen van politieke groeperingen door centrale stembureaus in het kader van de beslissing op registratieverzoeken en door hoofdstembureaus in het kader van de beslissing over de geldigheid van kandidatenlijsten volstrekt uitgesloten dient te zijn (§ 3 memorie van toelichting). Teneinde de mogelijkheid van inhoudelijke beoordeling in het kader van de registratieprocedure uit te sluiten, is in het ontwerp de formulering van de afwijzingsgronden betreffende de registratieverzoeken aangepast.

Toetsing van doelstellingen en activiteiten van politieke groeperingen aan de openbare orde dient voorbehouden te zijn aan de onafhankelijke rechter in het kader van de procedure betreffende de ontbinding van verboden rechtspersonen, als neergelegd in de artikelen 15 en 16 van Boek 2 Burgerlijk Wetboek. Indien een politieke groepering langs deze weg is ontbonden, dient registratie van haar aanduiding ingevolge de Kieswet uiteraard niet mogelijk te zijn.

De Kiesraad realiseert zich dat het te onzent geldende systeem van "open kandidaatstelling" (iedere kiezer is bevoegd een kandidatenlijst in te dienen, ongeacht of hij tot een politieke groepering behoort) meebrengt, dat niet verhinderd kan worden, dat personen, waarvan bekend is dat zij lid zijn van een verboden groepering, een

kandidatenlijst indienen. De Raad is evenwel van oordeel, dat invoering van een systeem waarin de bevoegdheid tot het indienen van kandidatenlijsten zou worden voorbehouden aan de politieke partijen, op gespannen voet zou staan met de Grondwet, die slechts individuele uitsluiting van het (actief en passief) kiesrecht bij rechterlijke uitspraak en op zeer beperkte gronden kent.

Procedure regis-
stratie politieke
groeperingen

De opzet van de regeling inzake de naamsregistratie van politieke groeperingen is in het ontwerp aanzienlijk gewijzigd (§ 5 memorie van toelichting). Registratie ten behoeve van de verkiezingen van de Tweede Kamer en provinciale staten wordt voorbehouden aan politieke groeperingen die een vereniging zijn met volledige rechtspersoonlijkheid. Voor registratie ten behoeve van de gemeenteraadsverkiezingen wordt deze eis niet gesteld. In plaats daarvan wordt ondersteuning van het registratieverzoek door een bepaald aantal kiezers voorgeschreven. Voorts dient voor registratie voor alle verkiezingen een waarborgsom te worden voldaan.

De Kiesraad acht deze nadere voorschriften nodig teneinde te verzekeren dat alleen groeperingen worden geregistreerd die serieuze voornemens hebben om onder de te registreren aanduiding aan de verkiezing deel te nemen. Voorts is de registratieregeling in het ontwerp zo ontworpen, dat registratie voor een "hogere" verkiezing registratie voor een "lagere" verkiezing overbodig maakt. Dit zal een aanzienlijke verlichting van werkzaamheden voor gemeenten en politieke partijen meebrengen.

Eén lid van de Kiesraad heeft overwegende bezwaren tegen het stellen van de eis van volledige rechtspersoonlijkheid aan politieke groeperingen die voor registratie in aanmerking wensen te komen. Dit lid is van oordeel dat voor registratie in beginsel geen zwaardere eisen moeten worden gesteld dan voor deelname aan de verkiezingen.

Kandidatenlijsten

Met betrekking tot de voorschriften betreffende de indiening van kandidatenlijsten stelt de Kiesraad enkele wijzigingen voor (§ 5 memorie van toelichting). Voorgesteld wordt groeperingen, die zitting hebben in het vertegenwoordigend orgaan, vrij te stellen van het vereiste van ondertekening van de lijst door een bepaald aantal kiesgerechtigden, woonachtig in de betreffende kieskring. Dit aantal wordt voor de niet in het vertegenwoordigend orgaan zitting hebbende groeperingen in het ontwerp verhoogd.

Voorts is de Kiesraad van oordeel dat de hoogte van de door niet in het vertegenwoordigend orgaan zitting hebbende groeperingen te betalen waarborgsom onafhankelijk dient te zijn van het aantal kieskringen waar een kandidatenlijst wordt ingediend.

De Kiesraad heeft er uitdrukkelijk van afgezien voorschriften in het ontwerp op te nemen die ertoe strekken het "ronselen" van handtekeningen ten behoeve van kandidatenlijsten tegen te gaan. De belangen die gediend zijn met een verdergaande controle op dit punt wegen, naar het oordeel van de Raad, niet op tegen de daarmee gepaard gaande uitvoeringsproblemen.

De Raad heeft een regeling ontworpen, die het overbodig maakt in verschillende kieskringen ingediende, niet-gelijkkluidende kandidatenlijsten van een politieke groepering door een daartoe strekkende verklaring tot een lijstengroep te verbinden. De voorgestelde regeling, volgens welke een lijstengroep van rechtswege tot stand komt, brengt een verlichting van de werkzaamheden voor de politieke partijen mee.

Stemming

Wat de gang van zaken tijdens de stemming betreft, bevat het ontwerp enkele nieuwe bepalingen betreffende een verbod op partijpolitieke propaganda in het stemlokaal, betreffende voorzieningen voor gehandicapten en betreffende het houden van twee verschillende stemmingen in één stemlokaal. Voorts wordt de formulering van de gronden voor ongeldigverklaring van stembiljetten aanzienlijk vereenvoudigd. De Kiesraad verwacht dat de voorgestelde redactie van de betreffende bepaling minder aanleiding tot geschillen zal geven en onnodige ongeldigverklaring zal voorkomen.

De regeling van de gang van zaken bij het stemmen met behulp van stemmachines is in het ontwerp goeddeels naar het Kiesbesluit verwezen. De Kiesraad acht dit nodig, opdat sneller kan worden ingespeeld op nieuwe technische ontwikkelingen op dit gebied.

Zetelverdeling

De bepalingen betreffende de berekening van de zetelverdeling, die door hun ingewikkeldheid voor niet-ingewijden nauwelijks toegankelijk zijn, zijn in het ontwerp redactioneel aanzienlijk vereenvoudigd.

De Kiesraad acht het voor het vertrouwen van de kiezer in de werking van het kiesstelsel van belang, dat dit stelsel in de wet zo begrijpelijk mogelijk is geformuleerd.

Overigens is de Raad van oordeel, dat aan de essentialia van het zetelverdelingsstelsel niet moet worden getornd. De invoering van een nieuwe berekeningsmethode, die een betere uitwerking van het beginsel van evenredige vertegenwoordiging zou

zijn dan het te onzent geldende stelsel d'Hondt (het zg. systeem-AZ), wordt ontraden op grond van de te verwachten problemen bij de toepassing door de centrale stembureaus en de ondoorzichtigheid voor de kiezers.

Voorkeurstemmen

Wel doet de Kiesraad naar aanleiding van uw adviesaanvraag van 16 februari 1983 een voorstel tot verbetering van de regeling betreffende verkiezing door voorkeurstemmen. De voorgestelde regeling voorziet erin, dat ook bij groeperingen die niet-gelijkkluidende kandidatenlijsten hebben ingediend, de in de verschillende kieskringen op een kandidaat uitgebrachte stemmen worden bijgeteld. In het ontwerp wordt niet langer de lijstkiesdeler, doch de (voor alle lijsten gelijke) kiesdeler als maatstaf voor verkiezing door voorkeurstemmen gehanteerd. Voorts vindt in de voorgestelde opzet geen overdracht van overschotstemmen aan andere kandidaten meer plaats, hetgeen een niet onaanzienlijke vereenvoudiging betekent voor de centrale stembureaus.

De Kiesraad is verdeeld over de vraag of de drempel die geldt om door voorkeurstemmen te kunnen worden gekozen (thans de helft van de lijstkiesdeler), dient te worden verlaagd. Een aantal leden van de Raad is van oordeel, dat deze drempel verlaagd zou moeten worden tot 25% van de kiesdeler, teneinde de invloed van de kiezers op de samenstelling van de vertegenwoordigende organen te versterken. Een even groot aantal leden van de Raad echter voelt niet voor een dergelijke verlaging, omdat daardoor de mogelijkheden van politieke partijen om de meest gewenste fractiesamenstelling te realiseren, tezeer zouden worden beperkt. Bovendien achten deze leden een bezwaar van verlaging van deze drempel, dat daardoor een verkiezingsstrijd binnen de politieke partijen kan ontstaan. In het bijgevoegde ontwerp is de drempel van de helft van de kiesdeler gehandhaafd.

Lijstencombinaties

Eveneens verdeeld is de Kiesraad over de vraag of de mogelijkheid, kandidatenlijsten van verschillende politieke groeperingen tot een lijstencombinatie te verbinden, moet worden gehandhaafd. Een aantal leden van de Raad is van oordeel dat de mogelijkheid van lijstencombinatie zou dienen te vervallen. Deze leden baseren hun oordeel op het feit dat de figuur van de lijstencombinatie niet heeft bijgedragen tot een bundeling van politieke partijen, terwijl dit het belangrijkste motief was voor de invoering van deze figuur. Volgens deze leden is in de praktijk gebleken dat zetelwinst doorgaans de enige drijfveer is voor het aangaan van lijstencombinaties. De deelnemende groeperingen blijken na de verkiezing telkens weer te kiezen voor een onafhankelijke opstelling. Als bezwaar

tegen de lijstcombinatie zien deze leden, dat het stelsel van evenredige vertegenwoordiging daardoor enigszins wordt aangetast en dat de doorzichtigheid van het kiesstelsel voor de kiezer daardoor wordt verminderd.

Een even groot aantal leden van de Raad is evenwel voorstander van handhaving van de figuur van de lijstcombinatie. Deze leden wijzen erop dat deze figuur, gezien het gebruik dat ervan wordt gemaakt, kennelijk in een behoefte voorziet en dat zij in het parlement niet of nauwelijks ter discussie is gesteld. Voor deze leden is voorts van belang dat de mogelijkheid van lijstcombinatie nog niet zolang geleden (in 1973) in de Kieswet is opgenomen.

In het bijgevoegde ontwerp is de mogelijkheid van lijstcombinatie gehandhaafd.

De Kiesraad is wel unaniem van oordeel dat, indien de mogelijkheid van lijstcombinatie blijft bestaan, deze ook dient te gelden voor de gemeenteraadsverkiezingen. Deze uitbreiding is in het ontwerp opgenomen.

Meervoudige
verkiezing
van een
kandidaat

Ten aanzien van de regeling betreffende de zetelverdeling merkt de Kiesraad tenslotte op, dat hij van oordeel is dat de loting bij meervoudige verkiezing van een kandidaat dient te vervallen. In plaats daarvan is een regeling ontworpen, waarin de door de kandidaat in de onderscheiden kieskringen behaalde aantallen stemmen bepalend zijn voor de vraag, op welke lijst hij gekozen wordt verklaard.

Stemmen bij
volmacht

Naar aanleiding van onregelmatigheden die zich hebben voorgedaan bij het stemmen bij volmacht heeft de Kiesraad zich beraden over de mogelijkheid misbruik van deze vorm van stemuitbrenging tegen te gaan door het stellen van nadere voorschriften. Dit heeft geresulteerd in enkele aanvullende bepalingen in het ontwerp (§ 8 memorie van toelichting). Uitgangspunt voor de Raad is wel geweest, dat het stemmen bij volmacht niet onnodig door procedurevoorschriften moet worden belemmerd, gezien het grote aantal kiezers dat van deze wijze van stemuitbrenging gebruik maakt.

Benoeming en
toelating

In het ontwerp worden voorstellen gedaan tot vereenvoudiging van de procedure bij aanneming van de benoeming tot lid van een vertegenwoordigend orgaan en tot verkorting van de termijn ter zake voor de bij een verkiezing gekozen leden (§ 9 memorie van toelichting). Voor de aanneming van de benoeming in een tussentijds ontstane vacature wordt de geldende termijn gehandhaafd.

Machtiging van
partijfunc-
tionarissen

Een onderwerp dat recentelijk in de politieke belangstelling heeft gestaan is de vraag of machtiging van partijfunctionarissen tot het verrichten van benoemingshandelingen namens de benoemde dient te worden toegestaan.

De Kiesraad heeft zich beraden over de vraag of het wenselijk en mogelijk is terzake nadere regels te stellen. Hij is daarbij tot de volgende bevindingen gekomen. Allereerst betwijfelt de Raad of interne partijregelingen die een doorbreking van de volgorde van verkiezing beogen, ertoe leiden dat geen recht wordt gedaan aan de wens van de kiezer. Immers het is algemeen bekend dat het systeem van de Kieswet meebrengt, dat de verkiezing van kandidaten niet in alle gevallen rechtstreeks aan de wil van de kiezer kan worden toegeschreven. Ook andere factoren, zoals de lijstvolgorde en loting, spelen daarbij een belangrijke rol. Afgezien hiervan ziet de Kiesraad ook geen mogelijkheden om door middel van nadere voorschriften effectief op te treden tegen administratieve handwijzen als hier bedoeld. Denkbaar zou zijn in de wet te bepalen dat alleen kandidaten die in het buitenland woonachtig zijn, een gemachtigde kunnen aanwijzen voor het verrichten van benoemingshandelingen. Door een dergelijke bepaling kan echter niet worden verhinderd dat kandidaten tevoren ondertekende afstandsverklaringen bij het partijsecretariaat deponeren, welke van daaruit naar het centraal stembureau worden gezonden. Een dergelijke bepaling zou derhalve slechts tot gevolg hebben dat bij vacaturevervulling nodeloos een groot aantal formaliteiten moet worden verricht, met de daaruit voortvloeiende vertragingen, zonder dat het gewenste effect daarmee bereikt zou worden. De Kiesraad acht het een illusie te verwachten dat men door een dergelijke bepaling politieke partijen de mogelijkheid ontnemt druk uit te oefenen op kandidaten om hun benoeming niet te aanvaarden; voor een kandidatuur bij toekomstige verkiezingen zal de kandidaat immers weer van de medewerking van zijn partij afhankelijk zijn. De Kiesraad ziet dan ook geen reden de opneming van een bepaling van bedoelde strekking in de wet voor te stellen. De Raad wijst er nog op dat de kandidaat te allen tijde de machtiging kan herroepen en derhalve invloed behoudt op zijn benoeming. De Kiesraad heeft - hoewel dit slechts zijdelings met de herziening van de Kieswet verband houdt - mede aandacht geschonken aan de problemen die zich in de praktijk hebben voorgedaan met betrekking tot gemeenteraadsleden ten aanzien waarvan het vermoeden bestond dat zij niet in de betreffende gemeente werkelijke woonplaats hadden. Gesuggereerd is dat dit probleem zou kunnen worden opgelost door in de gemeentewet en de Provinciewet opnieuw een zekere duur van ingezetenschap als voorwaarde voor het lidmaatschap van de gemeente-

Woonplaatsvereiste

raad c.q. provinciale staten op te nemen, zoals tot 1965 gegolden heeft. De Kiesraad is van oordeel dat invoering van een daartoe strekkende bepaling geen soelaas biedt met betrekking tot de problemen die zich in de praktijk hebben voorgedaan. Indien het bewijs, dat iemand - hoewel hij in het bevolkingsregister is opgenomen - geen werkelijke woonplaats in een gemeente heeft, moeilijk te leveren is, geldt dat evenzeer voor het bewijs, dat iemand niet sedert een bepaald tijdstip in de gemeente werkelijke woonplaats heeft. De Kiesraad is bovendien van oordeel, dat een dergelijke bepaling een ongewenste beperking zou betekenen met betrekking tot het passief kiesrecht. Aldus zouden wellicht bekwame kandidaten van het lidmaatschap worden uitgesloten, alleen omdat zij eerst kort in de provincie onderscheidenlijk in de gemeente woonachtig zijn. Tenslotte is een overweging voor de Kiesraad om deze suggestie af te wijzen, dat het primair aan politieke groeperingen en kiezers moet worden overgelaten te beoordelen of een kandidaat voldoende gekwalificeerd is voor het lidmaatschap van een vertegenwoordigend orgaan.

Termijnverkorting
bij kameront-
binding

Naar aanleiding van een uit 1976 daterend verzoek van de toenmalige minister van Binnenlandse Zaken, De Gaay Fortman, heeft de Kiesraad in het kader van de onderhavige herziening de mogelijkheden tot verkorting van de termijnen bij kamerontbinding onderzocht (§ 10 memorie van toelichting). De Raad is tot de conclusie gekomen dat deze mogelijkheden zonder ingrijpende wijzigingen in de thans in de Kieswet neergelegde procedures zeer beperkt zijn. De Raad merkt allereerst op dat de benodigde tijd vóór de kandidaatstelling met name toe te schrijven is aan de periode die politieke partijen nodig hebben voor de opstelling van hun kandidatenlijsten. Gebleken is, dat sommige partijen een verkorting van deze periode van ca. 35 dagen onmogelijk achten in verband met de interne kandidaatstellingsprocedures. Van een centrale kandidaatstelling verwacht de Kiesraad geen werkelijke verkorting van deze termijn. Centrale kandidaatstelling zou wellicht voor sommige politieke partijen eenvoudiger zijn (de kandidatenlijsten en bewilligingsverklaringen behoeven dan niet naar regionale tussenpersonen te worden verzonden), andere partijen, die hun interne kandidaatstellingsprocedure hebben gedecentraliseerd, zullen hierdoor echter juist meer problemen krijgen. Daarbij zij opgemerkt, dat centrale kandidaatstelling betekent, dat het werk dat nu door de 18 hoofdstembureaus wordt verricht, dient te geschieden door de Kiesraad. De administratieve ondersteuning van de Raad zou bij een dergelijke taakuitverzwaring aanzien-

Verkorting van de termijn tussen ontbindingsbesluit en stemming zou politieke partijen ertoe dwingen voor het geval van kamerontbinding speciale, minder inspraak toelatende spoedprocedures vast te stellen. Het belang van een democratische totstandkoming van de kandidatenlijsten zou het dan moeten afleggen tegen het belang van een snelle raadpleging van de kiezers. Verkorting van deze termijn zou bovendien het tijdig afhandelen van eventuele beroepen tegen besluiten van het centraal stembureau omtrent kort vóór het ontbindingsbesluit ingediende registratieverzoeken van politieke partijen vrijwel onmogelijk maken. Tenslotte zou verkorting van deze termijn de deelname van in het buitenland woonachtige kiezers aan de verkiezing ernstig bemoeilijken.

De periode tussen kandidaatstelling en stemming zou, naar het oordeel van de Kiesraad, met maximaal twee weken kunnen worden bekort, indien men bereid zou zijn bestaande rechtswaarborgen betreffende de geldigheid van kandidatenlijsten (herstel van verzuimen, mogelijkheid van beroep) te laten vervallen.

De Kiesraad heeft vervolgens de mogelijkheden onderzocht om tot termijnverkorting te komen door het ineenschuiven van de interne partijprocedures met betrekking tot de totstandkoming van de kandidatenlijsten en de wettelijke verkiezingsprocedure. De Raad heeft daarbij als uitgangspunt genomen dat het te onzent geldende beginsel van de voorkeurstem dient te worden gehandhaafd. De Raad ziet mogelijkheden tot het ineenschuiven van deze beide procedures, indien geaccepteerd zou worden dat de kandidatenlijsten niet op het stembiljet worden afgedrukt. Wel zullen in het stemlokaal kandidatenlijsten kunnen worden opgehangen. De kiezer dient dan op het stembiljet het nummer van de lijst en van de kandidaat van zijn voorkeur in te vullen.

De Kiesraad is tot de conclusie gekomen, dat door ineenschuiving van procedures kan worden bereikt dat de termijn tussen het ontbindingsbesluit en de stemming wordt ingekort van elf tot acht weken. Tegenover deze (relatief geringe) tijdwinst staan wel enkele bezwaren. Allereerst valt te verwachten dat het invullen van een stembiljet door daarop het nummer van de lijst en van de kandidaat te vermelden, voor een aantal kiezers problemen zal opleveren. Bovendien zal het in deze opzet voor kiezers, woonachtig in het buitenland, veelal onmogelijk zijn een voorkeurstem uit te brengen. De Kiesraad betwijfelt ernstig of de voordelen van een tijdwinst van drie weken opwegen tegen deze nadelen. De Raad wijst er in dit verband op, dat deze tijdwinst in het niet valt bij het tijdverlies, dat het gevolg is van het optreden van een interimkabinet.

Gelet op de twijfels die er zijn over de wenselijkheid van een verstrekkende wijziging van het systeem van de Kieswet om tot enige termijnverkorting te komen, is ervan afgezien een dergelijke wijziging uit te werken in het onderhavige ontwerp.

Verkiezing Eerste
Kamer

Bij de wet van 18 mei 1983, Stb. 238, is wijziging gebracht in de bepalingen van de Kieswet betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer. Als uitvloeisel van de grondwetsherziening van begin 1983 is daarbij de zittingsduur van die Kamer van zes naar vier jaren teruggebracht en werd tevens bepaald dat de Eerste Kamer telkens binnen drie maanden na de verkiezing van provinciale staten in haar geheel zou worden gekozen. Voorts is bij die wijziging van de Kieswet de verdeling van het land in vier kiesgebieden opgeheven en is voor de toewijzing van restzetels overgegaan op hetzelfde systeem als geldt voor de Tweede-Kamerverkiezing. Bij de parlementaire behandeling van die wetswijziging is door u meegedeeld, dat eventuele andere wijzigingen van de regeling betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer aan de orde zouden komen bij de algehele herziening van de Kieswet. In het bijgevoegde ontwerp stelt de Kiesraad op een tweetal punten een materiële wijziging voor van de regeling betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer (§ 11 memorie van toelichting).

In de eerste plaats wordt ook bij de verkiezing van de Eerste Kamer voorzien in de mogelijkheid boven de kandidatenlijst de aanduiding van de betreffende politieke groepering te plaatsen. Voorts wordt de regeling betreffende lijstverbinding goeddeels gelijkgetrokken met die welke voor de Tweede-Kamerverkiezing geldt. Dat wil zeggen dat ook bij de Eerste-Kamerverkiezing onderscheid zal worden gemaakt tussen lijstengroepen en lijstcombinaties.

Bij de parlementaire behandeling van de recente wijziging van de bepalingen betreffende de verkiezing van de Eerste Kamer is door het lid van de Tweede Kamer, de heer Schutte, de suggestie gedaan om bij de Eerste-Kamerverkiezing de verdeling van restzetels te laten verlopen volgens het stelsel van de grootste overschotten met een drempel van de helft van de kiesdeler, dit teneinde "dubbele benadeling" van de kleine partijen door het stel-

sel van de grootste gemiddelden te voorkomen. Deze suggestie is door u ter bestudering voorgelegd aan de Kiesraad. Na bestudering van de effecten van dit voorstel is de Raad tot de conclusie gekomen, dat de kleine partijen de (dubbele) benadeling die zij ondervinden van het stelsel van de grootste gemiddelden in voldoende mate kunnen neutraliseren door lijstverbindingen aan te gaan. Toepassing bij de Eerste-Kamerverkiezing van het stelsel van de grootste overschotten met een drempel van 50 of 75% van de kiesdeler, zou weliswaar voorkomen dat de grote partijen tot splitsing van hun lijsten overgaan. Een dergelijke systeem zou echter voor de kleine partijen geen of nauwelijks enige meerwaarde hebben ten opzichte van de huidige regeling. In het ontwerp is derhalve de in 1983 ingevoerde regeling betreffende de verdeling van restzetels bij de Eerste-Kamerverkiezingen ongewijzigd gehandhaafd.

Kieskringindeling

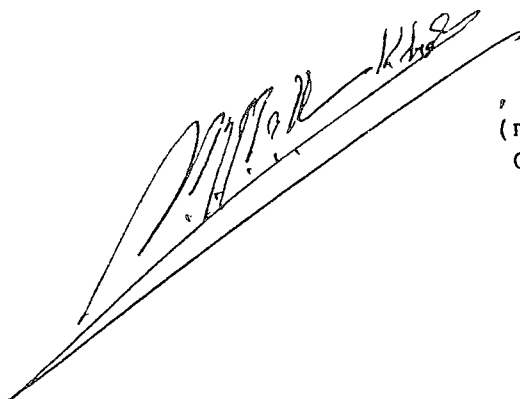
In het kader van de opstelling van het herzieningsontwerp heeft de Kiesraad ook de indeling in kieskringen onder de loupe genomen (§ 13 memorie van toelichting). Hierover is in 1977 alle provinciale besturen om hun opvattingen gevraagd. De Kiesraad stelt op dit punt geen ingrijpende wijzigingen voor. De belangrijkste overweging daarvoor is, dat de interne organisatie van politieke partijen veelal is gebaseerd op de indeling in kieskringen. Wijzigingen in die indeling kunnen derhalve verstrekken gevolgen hebben voor de interne organisatie van partijen. Wijziging van de kieskringindeling is alleen voorgesteld in enkele gevallen, waarin daarom is verzocht door het betrokken provinciaal of gemeentebestuur. De Kiesraad heeft overwogen voor te stellen het aantal kieskringen ten behoeve van de provinciale statenverkiezingen in de provincies Limburg (acht) en Zeeland (zeven) te verkleinen, omdat deze aantallen in verhouding tot het inwonertal en de oppervlakte in vergelijking met de aantallen kieskringen in de overige provincies nogal groot zijn. De Raad heeft hiervan afgezien omdat de betrokken provinciale besturen daar niet om hebben verzocht. Hij geeft u in overweging aan de besturen van deze provincies uitdrukkelijk de vraag voor te leggen of een verkleining van het aantal kieskringen op bezwaren zou stuiten. De mogelijkheid ten behoeve van de gemeenteraadsverkiezingen de grotere gemeenten in kieskringen te verdelen komt in het ontwerp te vervallen.

Verdere behandeling De Kiesraad geeft u in overweging het bijgevoegde ontwerp van wet te doen toekomen aan de besturen van de gemeenten en de provincies ter kennisneming, alsmede aan de in de Tweede Kamer vertegenwoordigde politieke partijen, teneinde deze in de gelegenheid te stellen op- en aanmerkingen te maken over het ontwerp. Voorts stelt de Raad u voor advies te vragen over het ontwerp aan de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg en de Vereniging voor Bevolkingsboekhouding en Militaire Zaken. Intussen zal de Kiesraad de opstelling van een ontwerp voor een herzien Kiesbesluit en de daarbij behorende modellen ter hand nemen.

De Kiesraad,

, voorzitter
(dr. H.M. Franssen)

, secretaris
(mr dr. W.K.J.J. van
Ommen Kloeke)

1-12-81 82/3

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN TE 'S-GRAVENHAGE - TEL ~~(020) 68888~~ 717911

postbus 20011 2500 EA

Aan
de Minister van Binnenlandse Zaken

Uw brief van

Ons kenmerk

's-Gravenhage, 1 december 1981

3445

Onderwerp

Gebruik nieuwe
elektronische stemmachine

De Kiesraad heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden een brief van burgemeester en wethouders van Groenlo d.d.22 juli 1981, met als bijlage een schrijven van Th.J.J. Branten te Groenlo. Betrokkene heeft geconstateerd, dat bij het gebruik van de stemmachine bij de in mei j.l. gehouden Tweede Kamerverkiezing enkele opzienbare uitslagen naar voren zijn gekomen, welke zijns inziens te wijten zijn aan de omstandigheid, dat de kiezers niet de knop vóór de naam van de kandidaat van hun keuze, maar de knop achter de naam van de kandidaat hebben ingedrukt en daardoor op een andere lijst hebben gestemd dan zij dachten.

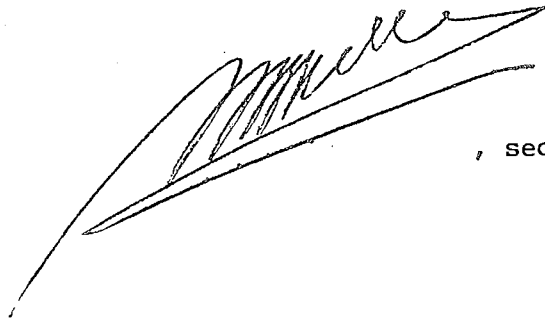
De brief van burgemeester en wethouders is in de vergadering van de Kiesraad van 29 oktober besproken. De Raad vindt de overgelegde feiten niet verontrustend. Hij sluit niet uit dat een aantal kiezers abusievelijk de knop achter de naam van de kandidaat heeft ingedrukt. Dergelijke vergissingen zijn echter nooit helemaal te voorkomen. De Kiesraad wijst erop, dat ook op de stembiljetten het hokje vóór de naam van de kandidaat moet worden rood gemaakt. Bovendien zij erop gewezen dat op de naamstrookjes die op het bedieningspaneel van de stemmachine worden aangebracht door middel van pijlen is aangegeven, dat men de knop vóór de naam van de kandidaat moet indrukken, en dat op het bedieningspaneel vóórdat de kiezer definitief zijn keuze laat registreren, wordt aangegeven welke kandidaat hij heeft gekozen. De kiezer heeft aldus een extra-controle-mogelijkheid, die hij bij het gebruik van stembiljetten niet heeft. De Kiesraad ziet dan ook vooralsnog geen reden U te adviseren de wettelijke bepalingen met betrekking tot stemmachines te wijzigen.

De Kiesraad zal het op prijs stellen te zijner tijd met Uw conclusie in kennis te worden gesteld.
Aan burgemeester en wethouders van Groenlo is kennis gegeven, dat hun brief aan U is doorgezonden.

De Kiesraad,

, voorzitter

, secretaris

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN TE 'S-GRAVENHAGE - TEL (070) 624817911

postbus 20011 2500 EA 's-Gravenhage.

Aan

de Minister van Binnenlandse Zaken

Uw brief van
18 april 1979,
nr.B79/U 1212Ons kenmerk
3273

's-Gravenhage, 25 april 1979

Onderwerp

*Wet. De Europese
verkiezingen
(Europese uitslag)
Brussel
Stembureau - Verkiezingen*

In antwoord op Uw schrijven d.d. 18 april j.l., nr.B79/U 1212, waarin Uwe Excellentie het oordeel van de Kiesraad vraagt over de voorgenomen wijziging van de Wet Europese verkiezingen op het punt, waar deze wet uitvoering geeft aan het gestelde in artikel 9, tweede lid, van de Akte inzake de rechtstreekse verkiezing van de leden van het Europese Parlement, moge het volgende dienen.

De Kiesraad wil, na kennisneming van de stukken, niet verhelen dat hij de voorgestelde wetswijziging op zich zelf betreurt. De Raad is de mening toegedaan, dat de risico's die het gevolg kunnen zijn van de voorgestelde wetswijziging wel zo groot zijn dan die, welke door een aantal lid-staten te Brussel naar voren zijn gebracht, namelijk de mogelijkheid dat de geldigheid van de uitslag der Europese verkiezingen voor de (nationale) rechter zal worden betwist.

De gemeentebesturen zullen, indien het onderhavige voorstel wet wordt, voor niet te onderschatten organisatorische problemen worden gesteld. Met name het feit, dat de stembus dan wel de stembureau het stembureau mag verlaten en gedurende een bepaalde periode moet worden opgeslagen, ontmoet bij de Kiesraad grote bedenkingen. De in verband hiermede aan de burgemeester opgelegde verantwoordelijkheid acht de Raad zeer zwaar.

- Het -

Het vorenstaande neemt evenwel niet weg, dat de Kiesraad begrip heeft voor het door de Ministerraad genomen besluit een wetswijziging te moeten indienen.

De Raad kan zich intussen met de strekking van het wetsontwerp verenigen. Wat de memorie van toelichting betreft zou de Kiesraad Uwe Excellentie in overweging willen geven enkele passages daarin enigszins uitvoeriger te formuleren.

Naar de mening van de Kiesraad ware er melding van te maken, dat de ontwikkelingen te Brussel voor de Regering geen aanleiding zijn geweest de verkiezingen op zondag te doen plaatsvinden. De Raad moge U te deze verwijzen naar hetgeen Uwerzijds is opgemerkt in de Memorie van Antwoord Eerste Kamer, zitting 1978-1979, nr. 2c, blz. 4, derde volle alinea, tweede volzin.

Zoals hiervoren reeds is gesteld is de aan de burgemeester in artikel 27b, vijfde lid, van het ontwerp opgedragen verantwoordelijkheid zeer zwaar. Daarom ware duidelijker te stellen gedurende welke periode de burgemeester zorgdraagt voor de opslag, bewaring en beveiliging van de stembussen dan wel van de stemmachines.

Hoewel bij de voortgezette toepassing van de Kieswet op het punt van de vaststelling van de uitslag der stemming, deze vaststelling openbaar zal dienen te geschieden, blijkt zulks niet met zoveel woorden uit de toelichting. Een aanvulling terzake verdient dan ook naar 's Raads mening aanbeveling.

De Kiesraad vraagt zich voorts af of het niet zinvol zou zijn indien U met Uw ambtgenoot van Justitie contact opneemt over de beveiliging van de stembussen of de stemmachines in die gemeenten, waar geen gemeentepolitie, maar wel rijkspolitie aanwezig is. Een en ander met het oog op de verantwoordelijkheid van de burgemeester terzake.

Tenslotte moge de Kiesraad nog Uw aandacht vragen voor de voor de gemeenten aan de wetswijziging verbonden financiële gevolgen. Naar het zich laat aanzien zullen deze niet moeten worden onderschat. Globale becijfering van de kosten brengt de Raad op een bedrag van 2 à 3 miljoen gulden.

Resumerende moge de Kiesraad stellen zich met de voorgestelde wetswijziging, zij het node, te kunnen verenigen. Hij dringt er overigens bij U op aan, zodra daartoe de gelegenheid zich voordoet, de gemeentebesturen op de hoogte te stellen van de hoofdlijnen van het wetsontwerp, zulks met het oog op de door hen te treffen voorbereidingsmaatregelen.

Namens de Kiesraad,

De voorzitter

(H.K.J. Beernink)

uit de wet of

KIESRAAD

BINNENHOF 19 - 'S-GRAVENHAGE - TEL. (070) 624881

Aan
de Minister van Binnenlandse Zaken
---Uw brief van
17 oktober 1972,
nr.B72/ U 2861Ons kenmerk
2704

's-Gravenhage, 11 januari 1973.

Onderwerp
Waarborging
stemgeheim

Bij schrijven van 17 oktober 1972, nr.B 72/U 2861, deelde Uwe Excellentie ons mede, dat het Haar ter ore was gekomen, dat een politieke groepering in Middelburg een afschrift van het kiezersregister heeft opgevraagd, waarvan zij voornemens is een aantal kopieën te maken, gelijk aan het aantal stemdistricten in Middelburg. Op de dag der stemming zou namens deze groepering in elk stembureau iemand aanwezig zijn teneinde op het uittreksel van het kiezersregister aan te tekenen wie ter stemming is opgekomen. Zulks met de bedoeling om na de verkiezing de niet-opgekomenen te benaderen. Tegen deze gang van zaken verzet zich naar Uw oordeel de Kieswet niet. Maar het komt U ongewenst voor, dat aldus nagegaan kan worden welke kiezers wel en welke niet ter stemming zijn opgenomen. U vraagt zich af, of hier geen sprake is van schending van de privacy en van het stemgeheim, en verzoekt ons U van advies te dienen omtrent de mogelijkheid en de wenselijkheid de Kieswet zodanig te wijzigen, dat het stemgeheim in ruime zin beter gewaarborgd wordt.

De Kiesraad heeft zich afgevraagd of wel inderdaad bij de vraag om een afschrift van het kiezersregister bij de betrokken politieke groepering de bedoeling voorzat om de niet opgekomen kiezers na de verkiezing te benaderen. Het lijkt de Kiesraad meer aannemelijk, dat de politieke groepering op de verkiezingsdag op de stembureaus de opkomst van de kiezers, waarvan zij verwachtte, dat deze op haar kandidaten zouden stemmen, wilde controleren in dezer voege, dat tijdens de openingsuren op bepaalde tijdstippen werd vastgesteld, wie van die kiezers nog niet waren opgekomen om deze dan te stimuleren en eventueel - b.v. door aanbieding van vervoer - te helpen alsnog vóór het sluiten van de stembus aan de verkiezing deel te nemen.

Zodanig optreden van politieke partijen was met name vóór de invoering van de opkomstplicht bij de politieke partijen zeer gebruikelijk, en kan, nu inmiddels die opkomstplicht is vervallen, naar het oordeel van de Kiesraad geacht worden een redelijk, binnen de functie van de politieke partijen liggend, doel te dienen. Een doel, hetwelk uit hoofde van de wenselijkheid van een ondanks de afschaffing van de opkomstplicht zo groot mogelijke opkomst bij de verkiezingen, ook uit het oogpunt van algemeen belang valt te waarderen. En naar het oordeel van de Kiesraad kan alleen bij overtrekken van de begrippen privacy en stemgeheim dit middel tot het te waarderen doel worden gewraakt.

Iets anders ligt de zaak, indien inderdaad de bedoeling van de verkrijging van het afschrift enkel zou zijn geweest om de niet-opgekomenen na de verkiezing te benaderen. Dan gelden inderdaad de bedenkingen, welke destijds, ook van de zijde van de Kiesraad, tegen het voorstel van de heer Kolfschoten zijn ingebracht. Maar het gold daar toen de vraag om de Kieswet alsnog met een nieuwe bevoegdheid uit te breiden, en welke bevoegdheid alleen zou kunnen strekken om de niet-opgekomenen alsnog na de verkiezing te benaderen.

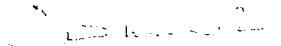
De Kiesraad meent, dat men met betrekking tot een thans in de Kieswet gegeven faciliteit, welke, zoals hiervoren betoogd, tot te waarderen doeleinden kan worden gebezigd, wel uitermate voorzichtig moet zijn. Zou men de afgifte van een afschrift van de kiezersregisters aan een bepaald daarvan te maken gebruik willen binden? De begrenzing zou niet eenvoudig zijn. En hoe zou de inachtneming van die begrenzing moeten worden gecontroleerd? De Kiesraad vindt dan ook geen voldoende aanleiding om met name dan met betrekking tot de politieke groeperingen een restrictie op de afgifte van afschriften van de kiezersregisters voor te stellen.

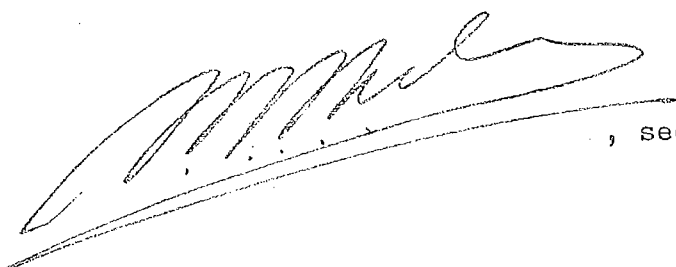
Wel is bij de overweging van Uw schrijven nog naar voren gekomen, of wellicht uit anderen hoofde de bepaling van artikel D 5, tweede lid, der Kieswet te ruim moet worden geacht. In de laats jaren is, in het bijzonder met betrekking tot de bevolkingsregisters, het streven geweest de kennisneming van de gegevens af te wijkten uit met het oog op de bescherming van de privacy te beperken, met name dan, voorzover van die gegevens voor commerciële doeleinden gebruik zou worden gemaakt. Naar de Kiesraad meent te weten, wordt thans ook de verstrekking van gegevens uit de akten van de burgerlijke stand nader uit dit oogpunt gezien. Het is wellicht niet denkbeeldig te achten, dat, nu het verkrijgen van evenvermelde gegevens beperkt wordt, men zou trachten die gegevens uit de kiezersregister te verkrijgen, te meer, nu bij de moderne opzet van die registers de kosten, eertijds sterk prohibitief, snel dalende zijn.

De Kiesraad meent intussen, dat dit gezichtspunt in eerste instantie minder tot zijn ressort behoort en volstaat dan ook met het onder Uw aandacht te brengen. Overigens is, zoals gezegd, op de aangevoerde gronden de Kiesraad van oordeel, dat voor een restrictie met name ten aanzien van de politieke groeperingen

van het bepaalde in artikel D 5, tweede lid, der Kieswet
geen voldoende aanleiding bestaat.

Namens de Kiesraad,

 , voorzitter

 , secretaris.

5/2793.53

KIESRAAD

VESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN, BINNENHOF 19, 'S-GRAVENHAGE, TEL. 489205 624881

'S-GRAVENHAGE, 27 mei 1969

nr. 2314

betreft: goedkeuring Samsom
stemmachine 811-800

Aan
de Minister van Binnenlandse Zaken

De Kiesraad heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden een bij hem ingediend, tot U gericht verzoek van N.Samsom N.V.te Alphen aan den Rijn dd. 7 maart 1969, GA/dir.,, aan de door die firma ontwikkelde stemmachine 811-800 Uw goedkeuring te verlenen.

De Kiesraad, die het prototype van deze stemmachine in zijn vergadering van heden heeft onderzocht, is van oordeel, dat dit prototype in verkiezingsorganisatorisch opzicht aan de overeenkomstig de Kieswet te stellen eisen voldoet. De Raad heeft tevens kennis genomen van de verklaringen van het Instituut TNO voor Werktuigkundige Constructies te Delft, bij het onderhavige verzoek gevoegd, waaruit blijkt, dat het prototype in werktuigkundige zin naar behoren functioneert, daaraan geen technische bezwaren zijn geconstateerd en dat het tevens aan de in de Kieswet gestelde eisen voldoet.

De Kiesraad is mitsdien van oordeel, dat aan bedoeld prototype de gevraagde goedkeuring verleend kan worden.

De Raad stelt voor, aan de te verlenen goedkeuring een aantal voorwaarden te verbinden. Deze zijn opgenomen in een door hem opgestelde concept-goedkeuringsbeschikking, die hierbij is gevoegd en waarnaar korthedshalve moge worden verwezen. Aangetekend zij, dat deze voorwaarden vervuld moeten worden, alvorens stemmachines, vervaardigd naar het onderhavige prototype, voor de verkiezingen worden gebezigd. Terzake moge worden verwezen naar artikel 4 van de beschikking van de Minister van Binnenlandse Zaken van 26 juli 1967, nr.B67/U1728, Afdeling Binnenlands Bestuur.

Namens de Kiesraad,

[Handwritten Signature], voorzitter

[Handwritten Signature], secretaris.

MINISTERIE VAN
BINNENLANDSE ZAKEN
INGEKOMEN
30 MEI 1969
Onderdeel: B/S/ar
Agenda: B67/1374
RAPPEL NA 6 WEKEN

KIESRAAD

17-3-69

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN, BINNENHOF 19, 'S-GRAVENHAGE, TEL. 624881
~~185243~~

'S-GRAVENHAGE, 17 maart 1969.

Nr. 2284

betr: diverse suggesties
wijziging Kieswet

Aan

de Minister van Binnenlandse Zaken

Bij brief van 2 december 1968, nr. B68/U3094, Afdeling Binnenlands Bestuur, deelde Uwe Excellentie mede, dat de regering gaarne de zienswijze van de Kiesraad zou vernemen omtrent de twee volgende mogelijkheden van Kieswetswijziging:

- a. vervroeging van de periodieke verkiezingen voor de Tweede Kamer om het nieuwe kabinet in staat te stellen zijn stempel op de begroting voor het eerstkomende diensjaar te zetten;
- b. het doen samenvallen van de stemming voor verschillende verkiezingen op één dag.

De Kiesraad heeft de eer omtrent deze beide denkbeelden als volgt te adviseren.

Vervroeging van de periodieke verkiezingen voor de Tweede Kamer

Uit de omstandigheid, dat de regering deze gedachte aan de orde wil stellen in het overleg met de desbetreffende bijzondere commissie uit de Tweede Kamer omtrent de voorstellen, vervat in het eerste rapport van de Staatscommissie van advies inzake de Grondwet en de Kieswet, valt af te leiden, dat zij verwezenlijking van dit denkbeeld binnen het raam van de geldende Grondwetsbepalingen mogelijk acht. In de Kiesraad bestaat hieromtrent echter twijfel.

Met de vervroeging van de periodieke verkiezingen voor de Tweede Kamer wordt immers beoogd het nieuwe kabinet in staat te stellen zijn stempel te zetten op de in september van het verkiezingsjaar in te dienen begrotingsontwerpen. Wil hiervan sprake kunnen zijn, dan zal men ervan moeten uitgaan, dat het nieuwe kabinet in elk geval niet later dan omstreeks 1 april optreedt. Wanneer men nu de laatste kabinetsformatie, die ongeveer zes weken duurde, als maatstaf neemt, betekent dit, dat de stemming in het begin van februari moet vallen.

In dit stelsel zal het bijeenkomen van de nieuw gekozen Kamer niet kunnen wachten tot de derde dinsdag van september, doch zal zulks niet later dan ten tijde van het optreden van het nieuwe kabinet moeten plaatsvinden. Dit kabinet zou anders immers gedurende geruime tijd moeten samenwerken met de Kamer in oude samenstelling.

En hier nu rijst naar het oordeel van de Kiesraad een grondwettelijke vraag. Het valt toch aan te nemen, dat de Grondwet het optreden van een nieuwe Tweede Kamer, als uitgangspunt van de vier jaren, waarvoor deze ingevolge artikel 95 van de Grondwet wordt gekozen, heeft willen stellen op de opening van de gewone zitting van de Staten-Generaal, derhalve ingevolge artikel 110, tweede lid, van de Grondwet, op de derde dinsdag van september. Aldus heeft ook de Kieswet het begrepen; zij zegt dit, gelijk ook de Grondwet zelf, wel niet met zoveel woorden, maar zij veronderstelt het in de bepaling van artikel C 1, tweede lid, eerste zin, waarbij de afloop van de vier jaren op de ingang van de derde dinsdag van september van het vierde jaar wordt gesteld. En ook de Grondwet zelve is in artikel 82, vijfde lid, kennelijk daarvan uitgegaan in haar machtiging aan de wet om bij ontbinding van de Kamer - waarbij het optreden van de nieuwe Kamer als regel niet met de opening van een gewone zitting kan samenvallen - een andere zittingsduur dan vier jaren te bepalen; de - aldus ook door de Kieswet in artikel C 1, tweede lid, tweede zin, begrepen - bedoeling was om het einde van de zittingsduur met het ingaan van een gewone zitting te doen samenvallen.

Wil men dus een nieuw gekozen Kamer vóór de derde dinsdag van september doen optreden, dan zal in artikel 110, tweede lid, van de Grondwet de opening van de gewone zitting op een vroeger tijdstip moeten worden bepaald, b.v. met het oog op de bedoeling daarvan, op de derde dinsdag van april moeten worden gesteld.

En als gevolg daarvan zal ook artikel 134 van de Grondwet moeten worden gewijzigd; dit artikel bepaalt, dat de begrotingsontwerpen bij de Tweede Kamer moeten worden ingediend dadelijk na het openen der gewone zitting, m.a.w. bij het tegenwoordige artikel 110 van de Grondwet, op de derde dinsdag van september. Maar, indien de datum van de opening van de gewone zitting zou worden vervroegd, dan moet toch, juist uit hoofde van de reden van die vervroeging, een indiening van de begrotingsontwerpen omstreeks de tegenwoordige datum worden gehandhaafd; bij wijziging van artikel 110 zou dus in artikel 134 voor de indiening van de begrotingsontwerpen een eigen datum, b.v. vóór 1 oktober, moeten worden gesteld.

Ook zal bij overgangsbepaling zijn te voorzien in de aftreding van de bij de vervroeging van de openingsdatum zittende Kamer; de vier grondwettelijke jaren van deze Kamer zullen immers met enkele maanden moeten worden ingekort.

Anderzijds werd in de Kiesraad de opvatting naar voren gebracht, dat aan het - historisch te verklaren - onderscheid, dat artikel 110 van de Grondwet maakt tussen gewone en buitengewone zittingen van de Staten-Generaal in dit verband geen betekenis dient te worden gehecht. Aan de grondwettelijke verhouding tussen regering en parlement en aan de grondwettelijke positie der volksvertegenwoordiging zou in geen enkel opzicht worden tekort gedaan, wanneer, na een in het voorjaar gehouden verkiezing, de Staten-Generaal in buitengewone zitting zouden

bijeenkomen, totdat op de eerstvolgende derde dinsdag in september de gewone zitting wordt geopend. Als regering en parlement beide het voor een goede gang van zaken geboden zouden achten, dat de verkiezingen, en het optreden van de nieuwe Tweede Kamer, worden vervroegd, biedt onze Grondwet daartoe de mogelijkheid. Een Kamerontbinding bij de eerste keer, dat men het nieuwe systeem toepast, gevolgd door een vaststelling van de zittingsduur der Kamer door een wet als bedoeld in artikel 82, derde lid, der Grondwet zou daartoe voldoende zijn. Zulk een wet zou, naar valt aan te nemen, die zittingsduur op ten naastebij vier jaren vaststellen en dan ook zeker niet in strijd komen met de strekking van artikel 95, eerste lid, der Grondwet. Aangezien de huidige Tweede Kamer tot stand is gekomen bij verkiezingen volgend op een ontbinding zou, zo men dit systeem thans wilde invoeren, zelfs geen ontbinding nodig zijn, maar zou de zittingsduur van de zittende Tweede Kamer reeds dadelijk bij een wet als bedoeld in artikel 82, derde lid, kunnen worden vastgesteld.

Bij een toekomstige grondwetsherziening zou op vrij eenvoudige wijze, indien gewenst, het nieuwe procédé in de Grondwet kunnen worden neergelegd.

Intussen wil de Kiesraad op dit punt niet verder ingaan, omdat hij eenstemmig van oordeel is, dat de voorgestelde voorziening, ook al ware zij - zij het naar de mening van hen, die de eerstgenoemde opvatting delen, in ieder geval op minder elegante wijze - thans wel zonder Grondwetsherziening door te voeren, geen aanbeveling verdient.

Vervroeging van de verkiezingen opent inderdaad de mogelijkheid, dat de eigen inbreng van een nieuw optredend kabinet bij de opstelling van de eerste door het kabinet in te dienen begrotingen groter is. Men dient echter deze mogelijkheid niet te overschatten. In het algemeen zal het voor een nieuw optredend kabinet, ook wanneer dit optreden enkele maanden eerder geschiedt dan thans, in vele opzichten niet goed mogelijk zijn het beleid reeds vóór de derde dinsdag van september van het verkiezingsjaar op belangrijke punten een andere wending te geven. In zoverre kan het optreden kort vóór de indiening van de begrotingsontwerpen voor het kabinet de aantrekkelijkheid hebben, dat dan duidelijk is, dat zijn inbreng niet anders dan gering kan zijn geweest. Daarna heeft het dan nog de mogelijkheid om na gezette overweging de indiening van suppletoire begrotingsontwerpen te bevorderen, waarin het eigen beleid tot uitdrukking wordt gebracht.

Een belangrijk bezwaar acht de Kiesraad echter de nadelige invloed, die het stelsel zou uitoefenen op de parlementaire arbeid in het vierde zittingsjaar. De verkiezingscampagne van de politieke partijen zal enkele maanden eerder beginnen. De Tweede-Kamerleden hebben hierin een groot aandeel. Zij zullen zich dan ook reeds tegen het einde van het voorafgaande jaar in belangrijke mate aan het werk van de Kamer moeten onttrekken. Bovendien zal de kabinetsformatie, die zich thans in de zomermaanden afspeelt, plaatsvinden in de maanden februari tot april, een periode, die geheel in het normale werkseizoen van de Staten-Generaal valt. De vervroeging van de verkiezingen zal er hierdoor

toe leiden, dat de begrotingsbehandeling in het laatste jaar van de parlementaire periode veel minder tot haar recht komt en dat de normale wetgevende arbeid sterker dan thans stagneert. Dit is geen aantrekkelijk perspectief, noch voor de Tweede Kamer, noch voor de regering, die de in het eerste jaar verkregen winst - het eigen stempel op de begroting - moet bekopen met een verminderde mogelijkheid om in het laatste jaar op wetgevend gebied de oogst van haar bewind binnen te halen.

Tenslotte is het eveneens een niet te verwaarlozen factor, dat bij het houden van een stemming in de wintermaanden, de kans op slechte weersomstandigheden veel groter wordt. Dit kan, zeker indien de opkomstplicht vervalt, de deelneming aan de stemming ongunstig beïnvloeden. Bij verkiezingen in het buitenland is dit herhaaldelijk gebleken.

De Kiesraad acht de genoemde nadelen zo overwegend, dat hij adviseert het denkbeeld van vervroeging van de verkiezingen voor de Tweede Kamer te laten varen.

Het doen samenvallen van de stemming voor verschillende verkiezingen op één dag

Het combineren van verkiezingen kan plaatsvinden, hetzij door de verkiezingen voor de Tweede Kamer, voor provinciale staten en voor de gemeenteraden op één dag te doen samenvallen, hetzij door zulks te doen voor de verkiezingen van twee dezer vertegenwoordigende lichamen. Deze mogelijkheden worden hieronder afzonderlijk behandeld.

De Kiesraad acht de gedachte om drie verkiezingen op één dag te houden, weinig gelukkig. Bij een zodanige opzet wordt de kiezer slechts éénmaal per vier jaar bij de verkiezingen betrokken. Dit zal onherroepelijk tot een verschraling van het politieke leven leiden en gaat derhalve juist in tegen het in brede kringen bestaande verlangen, dat de burger meer bij het staatkundig leven wordt betrokken.

Ook komt te vervallen het voordeel, dat tussentijdse verkiezingen een tussentijdse registratie van de politieke verhoudingen opleveren, waarvan de kennis voor het politieke bedrijf van waarde moet worden geacht.

Voorts zal de verkiezingspropaganda ondoorzichtig worden, aangezien daarbij tegelijk over landelijke, provinciale en gemeentelijke problemen moet worden gesproken. De kans, dat de plaatselijke politiek uit de verf komt, wordt daardoor nog geringer.

Ook is het een bezwaar, dat kiezers in verwarring kunnen raken bij het stemmen voor drie verkiezingen, waarbij de partijen welhaast steeds een verschillende plaats op de drie soorten stembiljetten zullen innemen.

Een bezwaar is tenslotte, dat na elke Kamerontbinding steeds een gelijktrekken van de verkiezingen moet komen, hetgeen tot wisselende zittingsperiodes voor de provinciale staten en de gemeenteraden zal leiden.

En bij dit alles wordt dan nog afgezien van de praktische bezwaren - hieronder voor de combinatie van twee verkiezingen nader te ontwikkelen - welke in elk geval drie verkiezingen op één dag schijnen uit te sluiten.

Gelet op het voorgaande meent de Kiesraad het combineren van drie verkiezingen op één dag ten sterkste te moeten ont-raden.

Bij het combineren van twee verkiezingen op één dag zal - gelet op hetgeen tevoren in verband met de Kamerontbinding werd opgemerkt - slechts het samengaan van de verkiezingen voor provinciale staten en gemeenteraden in aanmerking komen.

Tegen een dergelijke combinatie bestaat bij de Kiesraad in principe geen bezwaar. Weliswaar zal de kiezer ook dan in ver-warring kunnen komen, wanneer partijen een verschillende plaats op de stembiljetten innemen, doch van een goede voorlichting terzake zal, waar het slechts twee verkiezingen betreft, hier meer effect kunnen worden verwacht.

Tegenover dit betrekkelijk geringe nadeel staat als winst, met name wanneer de opkomstplicht komt te vervallen, dat de geringe attractie van de verkiezing voor provinciale staten wordt gecompenseerd door de grotere aantrekkingskracht van de verkiezing voor de gemeenteraden.

Het voorgaande houdt niet in, dat de Kiesraad meent, dat reeds thans, onder de huidige omstandigheden, tot het combineren van beide verkiezingen kan worden overgegaan. Op het organisa-torisch vlak liggen hier namelijk nog grote problemen. Deze be-treffen met name het samenstellen en functioneren van de stem-bureaus.

Reeds nu is het moeilijk - in het bijzonder in de grote steden van de Randstad Holland - stembureaus adequaat te be-mannen. De belangstelling daarvoor neemt in het bijzonder af in de kringen, waaruit tot voor kort de beste stembureauleden wer-den aangetrokken.

Bij het houden van twee verkiezingen op één dag zullen met name na 7 uur 's avonds moeilijkheden rijzen. Er zullen stembil-jetten voor twee verkiezingen moeten worden opgevouwen en vervolgens worden geteld en er zullen twee processen-verbaal moeten worden opgemaakt. Dit is voor een uit drie leden samen-gesteld stembureau bij de huidige opzet een te zware opgaaf. In de tegenwoordige situatie blijkt het aantal fouten tegen het einde der werkzaamheden reeds toe te nemen. Het doorwerken tot het middernachtelijk uur bij gecombineerde verkiezingen zal te dien aanzien een onaanvaardbare situatie scheppen.

Gedacht zou nog kunnen worden aan het afbreken van de werk-zaamheden om b.v. 10 uur 's avonds en een voortzetting daarvan op de volgende morgen. Het laat zich echter niet aanzien, dat voldoende stembureauleden bereid en/of in staat zullen zijn ook nog een volgende dag hiervoor uit te trekken. Bovendien zou al-dus het niet-officiële resultaat van de stemmingen eerst op een veel later tijdstip dan thans bekend kunnen zijn, terwijl toch vooral in de laatste jaren er alles op wordt gezet om op de dag van de verkiezingen zelf op een zo vroeg mogelijk tijdstip de voorlopige uitslag bekend te doen zijn.

Ook zou denkbaar zijn, dat aan elk stembureau drie personen worden toegevoegd, die zich na 7 uur 's avonds met het vaststel-len van de uitslag van een verkiezing zouden bezighouden, zodat de zittende leden zich met de andere verkiezing zouden kunnen occuperen. Dit zou evenwel tot een verdubbeling van het aantal

werkkrachten leiden, waartoe onder de tevoren geschetste omstandigheden niet kan worden overgegaan. Ook de inschakeling van gemeenteambtenaren kan geen soelaas bieden. aangezien deze, voor zover in aanmerking komend, voor het overgrote deel al bij de verkiezingsarbeid betrokken zijn.

De Kiesraad ziet als enige doeltreffende methode het mechaniseren der verkiezingen door de inschakeling van stemmachines. De Commissie-Berger, die over de afschaffing van de opkomstplicht adviseerde en in dit verband het op één dag houden van de verkiezingen voor provinciale staten en gemeenteraden aanbeval, meende, dat zulks technisch alleen verantwoord zou zijn, indien over de gehele linie met stemmachines werd gewerkt.

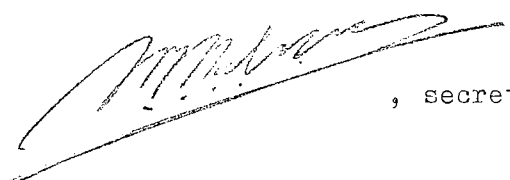
Dit advies van de Commissie-Berger acht de Kiesraad juist; het biedt de enige garantie voor een correcte vaststelling van de stembusresultaten. Er zij in dit verband op gewezen, dat - al zou op zichzelf een volledige mechanisatie de voorkeur verdienen - uit financiële overwegingen voorshands de opzet wel zal moeten zijn, dat per stembureau voor slechts één verkiezing mechanisch wordt gestemd. Bij twee verkiezingen op één dag zou dan de ene verkiezing op de machine en de andere met stembiljetten kunnen plaatsvinden. Aannemende, dat het vaststellen van een verkiezing met een stemmachine 20 minuten vergt, zou de huidige arbeidstijd van de stembureaus slechts met die tijd verlengd worden, hetgeen niet als een ernstig bezwaar wordt gezien.

De Kiesraad komt derhalve tot de conclusie, dat de gedachte om de verkiezing voor provinciale staten en gemeenteraden op één dag te houden, wel aanbeveling verdient, doch dat dit stelsel pas kan worden ingevoerd, indien althans voor één verkiezing mechanisch kan worden gestemd. Dat wil zeggen, dat gecombineerde verkiezingen voorshands nog niet kunnen worden gehouden.

De Kiesraad wijst er tenslotte nog op, dat het komende jaar in het gebied van de Rijnmond de verkiezingen voor de gemeenteraden en de Rijnmondraad op één dag zullen worden gehouden. De Kiesraad ziet met belangstelling tegemoet op welke wijze de betrokken gemeentebesturen de eerder genoemde problematiek zullen oplossen. Wellicht zal de praktijk nieuwe mogelijkheden aan de hand doen, welke de Kiesraad thans niet voor ogen staan.

Namens de Kiesraad,

, voorzitter

, secretaris.

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN, BINNENHOF 19, 'S-GRAVENHAGE, TEL. 185295

21 oktober 1968

'S-GRAVENHAGE,

Nr. 2275

betr.: kiezersregister
op magnetische bandenAan
de Minister van Binnenlandse Zaken

Bij brief van 16 november 1967 deed Uwe Excellentie aan de Kiesraad een afschrift toekomen van een schrijven van burgemeester en wethouders van Rotterdam, houdende het voorstel een wijziging van de Kieswet en het Kiesbesluit te bevorderen, waarbij wordt toegestaan, dat ook magnetische banden, waarop de vereiste gegevens zijn vastgelegd, als kiezersregister aangemerkt en gebezigd worden. U deelde mede het op prijs te stellen hieromtrent het advies van de Kiesraad te mogen vernemen.

Nadat de Kiesraad aan deze aanleggenheid een eerste bespreking had gewijd, verzocht het secretariaat ter voorbereiding van de verdere behandeling op 5 februari 1968 aan burgemeester en wethouders van Rotterdam om een gedetailleerde beschrijving van het door het college beoogde systeem.

Voorts vond een bespreking over deze kwestie plaats tussen het Hoofd der Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters en het secretariaat van de Kiesraad. Deze bespreking resulteerde in een nota van het Hoofd der Rijksinspectie aan de Chef der afdeling Binnenlands Bestuur van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, waarin een oplossing door middel van een eenvoudige wijziging van het Kiesbesluit werd voorgesteld. In verband met de adviesaanvraag bij de Kiesraad werd deze nota, waarvan de inhoud U bekend zal zijn, ter beschikking van de Kiesraad gesteld.

Bij brief van 5 juli 1968 gaven burgemeester en wethouders van Rotterdam in hun antwoord op het bovenvermelde verzoek om inlichtingen ervan blijk bekend te zijn met de suggestie, gedaan in de nota van het Hoofd der Rijksinspectie. Het college ondersteunde het voorstel tot wijziging van het Kiesbesluit en deelde voorts mede onder de gegeven omstandigheden een uiteenzetting omtrent het bevolkingsmagneetbandenbestand niet meer relevant te achten.

De Kiesraad betreurt het, dat het gemeentebestuur van Rotterdam gemeend heeft het verstreken van de gevraagde inlichtingen achterwege te kunnen laten. De Raad heeft hierdoor een onvolledig inzicht kunnen krijgen in de wijze, waarop in Rotterdam de in Kieswet en Kiesbesluit met betrekking tot het kiezersregister voorziene taken worden vervuld.

Hiertoe wil de Kiesraad zijn advies niet verder uitstellen, omdat het gewenst is op korte termijn tot een

oplossing te komen voor de bezwaren, die de wettelijke voorschriften thans aan het gebruik van magnetische banden voor de kiezersadministratie in de weg leggen. Reeds om deze reden verdient een oplossing, waarbij met wijziging van het Kiesbesluit kan worden volstaan, in beginsel de voorkeur. Het voorstel van het Hoofd der Rijksinspectie van de Bevolkingsregisters houdt een zodanige oplossing in. Het strekt tot wijziging van artikel D 7 van het Kiesbesluit, waardoor dit artikel aldus komt te luiden:

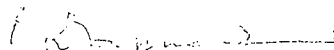
Wanneer de tot het bevolkingsregister behorende persoonskaarten, voor zover deze op kiezers betrekking hebben, als kiezersregister worden gebezigd, worden deze van een aantekening voorzien, tenzij door het gemeentebestuur tevens gebruik wordt gemaakt van langs elektronische weg toegankelijke bestanden.

Deze wijziging gaat ervan uit, dat gemeenten, waar de kiezersadministratie als onderdeel van de persoonsadministratie op magnetische banden is vastgelegd, gebruik maken van de in artikel D 3, zesde lid, van de Kieswet voorziene mogelijkheid tot incorporatie van het kiezersregister in het persoonskaartenregister. Zij worden echter vrijgesteld van de thans in artikel D 7 van het Kiesbesluit algemeen aan incorporatie verbonden verplichting om de persoonskaarten van een aantekening te voorzien.

De Kiesraad acht dit enerzijds een doelmatige en eenvoudige oplossing voor de gerezen moeilijkheden. Anderzijds ontveinst de Raad zich niet, dat men zich kan afvragen, of het verschil tussen een geïncorporeerd kiezersregister met en een zonder magneetbandensysteem wel zodanig is, dat daarvan het al of niet verplicht zijn tot het plaatsen van een aantekening op de persoonskaarten afhankelijk kan worden gesteld. Deze vraag leidt weer tot andere vragen, b.v. naar de betekenis van de aantekening op de persoonskaarten en naar de betekenis van het kiezersregister als zodanig.

De Kiesraad is van mening, dat deze en andere vragen, die het kiezersregister betreffen, in het licht van de moderne technisch-administratieve ontwikkeling nadere bestudering verdienen. Hij stelt zich dan ook voor hierop nader bij Uwe Excellentie terug te komen. In afwachting hiervan meent de Kiesraad U bij wijze van voorlopige voorziening de bovenbedoelde wijziging van het Kiesbesluit te mogen aanbevelen.

Namens de Kiesraad,

 voorzitter

, secretaris

KIESRAAD

GEVESTIGD IN HET GEBOUW VAN HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSE ZAKEN, BINNENHOF 19, 'S-GRAVENHAGE, TEL. 185295

'S-GRAVENHAGE, 27 december 1965.

Nr. 2037

1 bijlage

Aan

Zijne Excellentie de Minister
van Binnenlandse Zaken,
te 's-Gravenhage.

20 DEC. 1965
BB/AZ
B65/3999
Binnenlandse Zaken

In antwoord op Uw schrijven van 21 oktober 1965, nr.B 65/3307, Afdeling Binnenlands Bestuur heeft de Kiesraad de eer Uwe Excellentie te adviseren de door Koopman en Co. Technische Handel-Maatschappij N.V. te Amsterdam geïmporteerde stemmachine voor het gebruik bij de verkiezingen goed te keuren.

Aan de te verlenen goedkeuring waren enkele voorwaarden te verbinden, zoals weergegeven in de bij deze brief gevoegde ontwerp-goedkeuringsbeschikking.

Namens de Kiesraad,

, Voorzitter

, Secretaris.

Aan
de Kiesraad.

Div.

B.B.

B65/3307

Keuring stemmachine.

21 oktober 1965

Hierbij doe ik U toekomen een schrijven van
Koopman en Co. Technische Handel-Maatschappij N.V. te
Amsterdam met bijlagen betreffende de verlening van Ministe-
riële goedkeuring aan een door deze onderneming geïmporteerde
stemmachine.

Gaarne zal ik omtrent deze aangelegenheid het advies
van Uw college ontvangen.

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,
Voor deze,
DE SECRETARIS-GENERAAL,

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN;

Gezien het verzoek van Koopman en Co. Technische Handel-Maatschappij N.V. te Amsterdam van 12 oktober 1965, nr. VIII/N.7;

Gelet op artikel I 25 van de Kieswet;

De Kiesraad gehoord;

BESLUIT:

1. De stemmachine van de American Voting Machine Corporation te Jamestown N.Y., U.S.A., cat. nr. NVM 100, zoals omschreven in de bij de brief van Koopman en Co. Technische Handel-Maatschappij N.V. te Amsterdam van 12 oktober 1965, nr. VIII/N.7, overgelegde technische gegevens, is, behoudens het onder 2. bepaalde, goedgekeurd voor het gebruik bij de verkiezingen.

2. Aan deze goedkeuring zijn de volgende voorwaarden verbonden:

a. de hefboom moet vast in de machine zijn bevestigd, op zodanige wijze, dat de sleuf, waarin de hefboom bewogen wordt, tijdens de bediening afgesloten blijft;

b. de kieslineaal dient soepel en zonder merkbare krachtsinspanning verplaatst te kunnen worden;

c. het kabelaandrijfmechanisme voor de kieslineaal dient zodanig te zijn geconstrueerd, dat zich geen storingen kunnen voordoen;

d. op de instelknop dient een verlichting met reflecterende verf te worden aangebracht;

e. voor alle sloten, die zich aan één machine bevinden, moet dezelfde sleutel kunnen worden gebezigd;

f. eventueel bij de machine te leveren elektrische verlichting moet voorzien zijn van de KEEMA-keur; de elektrische toevoerleiding moet aan de achterzijde van de machine kunnen worden aangesloten.

3. Het rijkskeurmerk mag worden aangebracht op de onder 1. bedoelde stemmachine, voor zover deze naar het oordeel van de ondergetekende aan de onder 2. vermelde voorwaarden voldoet. Ten bewijze, dat aan de onder 2, sub b, c en d gestelde voorwaarden is voldaan, dient een rapport van het Pittsburgh Testing Laboratory te worden overgelegd.

's-Gravenhage,

DE MINISTER VAN BINNENLANDSE ZAKEN,

Handwritten signature and notes at the bottom of the page.